

Wczesnośredniowieczna Niemcza

**Archiwalia z badań archeologicznych
w Niemczy z lat 1950-1981**

In pago Silensi

Wrocławskie Studia Wczesnośredniowieczne

tom 5

Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego

In pago Silensi. Wrocławskie Studia Wczesnośredniowieczne 5

WCZESNOŚREDNIOWIECZNA NIEMCZA

Archiwalia z badań archeologicznych w Niemczech

z lat 1950-1981

EARLY MEDIEVAL NIEMCZA

Archives from archaeological studies

in Niemczech, Lower Silesia from the years 1950-1981

Redakcja

Joanna Kachel-Szyjka

Krzysztof Jaworski

Aleksander Limisiewicz

Wrocław 2020

Recenzenci:

Marta Młynarska-Kaletynowa

Jerzy Piekalski

Opracowanie redakcyjne i korekta:

Karol Bykowski

Tłumaczenie na język angielski:

Grzegorz Piątkowski

Opracowanie techniczne:

Yellow Point Publications

Projekt okładki:

Nicole Lenkow, Aleksandra Pankiewicz

Rycina na okładce:

Niemcza, cmentarzysko II. Badania w 1979 r. Eksploracja grobu nr 90

(na podstawie fotografii Ryszarda Sierki)

Projekt dofinansowany ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
pochodzących z Funduszu Promocji Kultury (umowa Nr 4421/20/FPK/NID)
oraz Uniwersytetu Wrocławskiego

**Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.**

**Uniwersytet
Wrocławski**

ISBN 978-83-61416-86-9

Copyright by Uniwersytet Wrocławski and authors

Wrocław 2020

Nakład: 200 egz.

Druk i oprawa:

Art. Service Dobrowolski Młyniczak Sp. J.

Ul. Wincentego pola 8H

58-500 Jelenia Góra

WWW.art-service.com

Spis treści

1. Wprowadzenie – <i>K. Jaworski, A. Limisiewicz, A. Pankiewicz</i>	7
2. Stan badań nad osadnictwem wczesnośredniowiecznym w Niemczech – <i>J. Kachel-Szyjka</i>	13
2.1. Badania przed 1945 rokiem	14
2.2. Badania po 1945 roku	14
2.3. Charakterystyka stanowiska	16
3. Dokumentacja aktowa i rysunkowa dotycząca wczesnośredniowiecznego kompleksu osadniczego w Niemczech, przechowywana w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego – <i>J. Kachel-Szyjka</i>	21
3.1. Wstęp	21
3.2. Dokumentacja badań archeologicznych – definicja, standardy i klasyfikacja	22
3.2.a. Definicja dokumentacji badań archeologicznych w literaturze przedmiotu	22
3.2.b. Definicja dokumentacji badań archeologicznych w polskich aktach prawnych	23
3.2.c. Podstawowe standardy dokumentacji	26
3.2.d. Sposób archiwizacji przyjęty w archiwum IA UW.	28
3.3. Zasoby archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego dotyczące wczesnośredniowiecznego kompleksu osadniczego w Niemczech	28
3.4. Dokumentacja rysunkowa	66
3.5. Wnioski	75
3.6. Aneks	87
4. Dokumentacja fotograficzna z badań archeologicznych w Niemczech (1950-1981) – <i>K. Jaworski, A. Matyja, J. Pawlicki, M. Adamczewski</i>	97

5. Problematyka dotycząca wczesnośredniowiecznej Niemczy w pracach dyplomowych powstałych i przechowywanych w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego – A. Limisiewicz, K. Jaworski	191
6. Zakończenie, czyli na przekór słowom Mnicha z Szawy – K. Jaworski, A. Limisiewicz	203
7. Early medieval Niemcza. Archives from archaeological studies in Niemcza, Lower Silesia from the years 1950-1981	207
8. Literatura	211

1. Wprowadzenie

Krzysztof Jaworski, Aleksander Limisiewicz, Aleksandra Pankiewicz

O tym, że „wśród wczesnośredniowiecznych śląskich stanowisk archeologicznych Niemcza zajmuje miejsce szczególne” słyszał każdy student archeologii, miłośnik historii i krajoznawca. Z ust archeologów zajmujących się problematyką wczesnego średniowiecza słowa takie padały również, jednak zwykle z pewnym zastrzeżeniem. Rejon Niemczy postrzegano bowiem jako miejsce bezsprzecznie ważne dla śląskich dziejów nawet nie tylko we wczesnym średniowieczu, ale przez całe wieki średnie (przynajmniej do czasów wojen husyckich), jednak ta dawna ponadregionalna ranga grodu, a później zamku i miasta nad Ślężą, nie została nigdy podsumowana przez archeologów najpierw ujęciami monograficznymi różnych wycinków kultury materialnej tego ośrodka, w końcu zaś sumującym ich badania opracowaniem syntetycznym.

Źródła archeologiczne, pozwalające na powstanie opracowań naukowych traktujących o kulturze materialnej mieszkańców średniowiecznej Niemczy oraz obliczu ich grodu, a później zamku i miasta, oczywiście były. Nie wchodząc w tym miejscu w rozważania dotyczące zainteresowań niemieckich archeologów tym ośrodkiem przed 1945 r., a zwłaszcza ocenę tych zainteresowań, można przyjąć, że archeologiczne badania grodu odnotowanego w źródłach pisanych pod rokiem 990 (kronika Mnicha Sazawskiego) i 1017 (kronika biskupa merseburskiego *Ź* ietmara), rozpoczęły się w 1950 r., czyli zaledwie kilka lat po zakończeniu działań II wojny światowej, i trwały – z kilkuletnimi niekiedy przerwami – do 1981 r. Systematyczne prace wykopaliskowe w Niemczy, początkowo stanowiące część ogólnopolskiego programu tzw. badań milenijnych (od 1950 do 1965 r.), później zaś będące realizacją indywidualnych zainteresowań badawczych prof. Józefa Kaźmierczyka (od 1970 do 1981 r.), zaowocowały powstaniem bogatej dokumentacji naukowej – opisowej, rysunkowej i fotograficznej (ryc. 1). Być może duża objętość tej dokumentacji oraz jej rozproszenie (o czym nieco dalej) były przyczyną, że po śmierci Józefa Kaźmierczyka, będącego uczestnikiem wszystkich ekspedycji wykopaliskowych w Niemczy a od 1962 r. ich faktycznym kierownikiem, przystąpienie nawet do prób stworzenia syntezy archeologicznej Niemczy było zadaniem trudnym, a przez wielu traktowanym wręcz jako przedsięwzięcie niewykonalne. Zasadniczą przeszkodą miało być rozproszenie dokumentacji i pozyskanych w trakcie badań źródeł archeologicznych. Dokumentacja niemczańska,

powstała w latach 1950-1981, znajduje się dzisiaj w zbiorach trzech instytucji naukowych – Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego (tam przechowywana jest zasadnicza, największa część materiałów archiwalnych), Ośrodka Badań nad Kulturą Późnego Antyku i Wczesnego Średniowiecza Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk we Wrocławiu oraz Muzeum Centrum Nauki i Sztuki Stara Kopalnia w Wałbrzychu.

Ryc. 1. Niemcza – fotografia lotnicza z lat 60. XX w. Reprodukacja przezrocza czarno-białego z materiałów dydaktycznych prof. Józefa Kaźmierczyka

Fig. 1. Niemcza - aerial photography from the 1960s. Reproduction of a black-and-white slide from prof. Józef Kaźmierczyk's teaching materials

Dokumentacja powstała podczas prac wykopaliskowych w Niemczy była po ich zakończeniu wykorzystywana rzadko, przy czym najczęściej podczas realizacji zamierzeń i programów badawczych, w których to nie gród niemczański był głównym przedmiotem naukowej refleksji. Stąd też z czasem Niemcza w dyskusjach archeologów, toczonych podczas obrad i w kuluarach naukowych konferencji, zaczęła być wymieniana jako przykład tych stanowisk archeologicznych, których dotknąć miała tzw. milenijna klątwa. Rzadziej tego typu sformułowania pojawiały się w publikacjach naukowych lub popularnonaukowych. Klątwa ta, niekiedy określana w literaturze archeologicznej jako „tragedia badań milenialnych”, wisiała zresztą nad wieloma innymi ważnymi, zlokalizowanymi w różnych częściach naszego kraju, stanowiskami archeologicznymi, badanymi od końca lat 40. do początków lat 60. XX wieku przez Kierownictwo Badań nad Początkami Państwa Polskiego (od 1949 do 1953 r.) i Instytut Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk (1953-1966). O tym, że krytyka programu badań milenijnych była często nieuzasadniona i mocno dawnych badaczy krzywdząca, w wyważonych i taktownych słowach pisała chociażby pani profesor Zofia Kurnatowska (1997, s. 147 n.). Mimo to dla niektórych Niemcza jawiła się jako gród przez archeologów rozkopany, zaś wyniki realizowanych na stanowisku prac wykopaliskowych albo nie zostały nigdy opublikowane, albo zostały wprowadzone do naukowego obiegu w dalece niezadowalającym stopniu.

Mniej więcej do końca ostatniej dekady minionego stulecia ten zarzut zdawał się być w pewnym stopniu uzasadniony. Rzeczywiście, archeolodzy czy też badacze innych dyscyplin naukowych (historycy, historycy architektury, ale też i antropolodzy) chcący poznać wyniki prac archeologicznych na grodzie niemczańskim i w jego sąsiedztwie, musieli sięgać do publikacji wyłącznie autorów badań, będących najczęściej opracowaniami sprawozdawczymi, niekiedy pozbawionymi części ilustracyjnej. Ostatnia traktująca o Niemczy publikacja autorstwa prof. Józefa Kaźmierczyka, uczestniczącego w badaniach wykopaliskowych w Niemczy od pierwszego do ostatniego roku ich trwania, została wydana drukiem w 1984 roku (Bal, Kaźmierczyk 1984). Do problematyki niemczańskiej Profesor, zmarły we wrześniu 1993 r., już w swoich publikacjach nie wrócił, chociaż – co wielokrotnie podkreślał w rozmowach ze swoimi uczniami – planował zamknąć swój dorobek naukowy monografią wczesnośredniowiecznego niemczańskiego kompleksu osadniczego. Nie zdążył.

Trzeba jednak w tym miejscu wyraźnie podkreślić, że w ostatniej dekadzie XX w. „temat Niemczy” zaczął być obecny w publikacjach wrocławskich archeologów, przede wszystkim związanych z ówczesną Katedrą Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego (później Instytutu Archeologii UWro). Źródła archeologiczne odkryte w Niemczy stanowiły najczęściej punkt odniesienia do rozważań nad kulturą materialną innych dolnośląskich stanowisk archeologicznych; chociażby grodziska w sąsiadującym z Niemczą Gilowie oraz centralnego ośrodka wczesnośredniowiecznego Śląska - grodu na Ostrowie Tumskim we Wrocławiu (zob. Rzeźnik 1995; Wachowski 1997, ryc. 31 c,d; Jaworski 1998) Zasadnicza zmiana w archeologicznym postrzeganiu Niemczy nastąpiła jednak dopiero na przełomie XX i XXI w.

Swoistymi jaskółkami zwiastującymi niemczańską archeologiczną wiosnę były dwa teksty popularnonaukowe, w których Niemczę przedstawiono tylko jako jedno, chociaż najważniejsze, spośród stanowisk archeologicznych ziemi dzierzoniowskiej (Jaworski 1999, s. 16 n.; 2000a, s. 7 n.). W roku drugiego milenium ukazał się też drukiem pierwszy naukowy artykuł dotyczący grodu nad Ślężą (Jaworski 2000). Wkrótce potem została opublikowana, pod redakcją naukową prof. Marty Młynarskiej-Kaletynowej przy współudziale niemieckiego historyka Jürgena Schözlzela, pierwsza monografia historyczna miasta nad Ślężą, w której nie mogło zabraknąć wątków archeologicznych (Jaworski 2002, s. 11 n.), zaś już rok później, w 2003 r., ukazał się poświęcony Niemczy kolejny zeszyt Atlasu Historycznego Miast Polskich, zawierający – oprócz map – również obszernie omówienie poszczególnych elementów ośrodka niemczańskiego we wczesnym średniowieczu (Jaworski 2003, s. 5-7).

Od 2005 r., kiedy została opublikowana zawierająca wiele odniesień do Niemczy monografia grodów z VIII-X w., znajdujących się w sudeckiej części Śląska oraz przyległych rejonach Łużyc, Czech i Moraw (Jaworski 2005), nastąpił gwałtowny przyrost opracowań dotyczących, w różnym oczywiście stopniu, zarówno źródeł pochodzących z badań grodu i przylegających doń innych elementów niemczańskiego kompleksu osadniczego (dwóch cmentarzysk szkieletowych i osady otwartej), jak również podkreślających rangę i miejsce dawnej Niemczy w kontekście szeroko pojętego kulturowego oblicza Śląska wieków średnich (ryc. 2). Liczne wątki niemczańskie są obecne w monografiach dotyczących wczesnośredniowiecznej ceramiki na Śląsku, wyrobów metalowych, kamiennych i szklanych, wreszcie w monografii poświęconej podstawom datowania grodów funkcjonujących na Dolnym Śląsku od przełomu X/XI do początku XIII w. (Pankiewicz 2012; Lisowska 2013; Pankiewicz, Siemianowska, Sadowski 2017; Rodak 2017). O Niemczy nie zapomniano też w publikacjach popularnonaukowych i drobnych przyczynkach źródłoznawczych (Pankiewicz 2009; Jaworski, Pankiewicz 2010; Jaworski 2017).

Ryc. 2. Niemcza – fotografia lotnicza z 8 kwietnia 2006 r. (fot. K. Jaworski)

Fig. 2. Niemcza - aerial photography from 8 April 8 2006 (photo by K. Jaworski)

Patrząc z dzisiejszej perspektywy można dostrzec jedną cechę spajającą przedstawione wyżej opracowania. Ich autorzy swoje naukowe spostrzeżenia opierali na analizie zabytków ruchomych pozyskiwanych podczas badań w Niemczy, do dokumentacji sięgano natomiast rzadko, najczęściej przy okazji rozważań nad niemczańskimi wczesnośredniowiecznymi obiektami nieruchomymi (konstrukcje obronne, groby itp.) i zwykle była to dokumentacja fotograficzna. Prowadzoną narrację starano się wpleść w obecny w literaturze już od kilkudziesięciu lat schemat rozwoju niemczańskiego ośrodka grodowego, zaproponowany przez Włodzimierza Hołubowicza i Józefa Kaźmierczyka w 1963 r. (1963, s. 188 n.) i modyfikowany przez tego drugiego badacza w kilku późniejszych publikacjach. Niekiedy dostrzegano pewne „falszywe dźwięki” w zbudowanej przez wrocławskich profesorów konstrukcji, ale zasadniczo tego schematu nie weryfikowano. Także i z tego powodu, że nie sięgano do archiwaliów, których krytyczna analiza mogła być jedyną drogą do sformułowania tych weryfikujących konkluzji.

O tym, że – tu wrócimy do pierwszego akapitu tego wstępu - „wśród wczesnośredniowiecznych śląskich stanowisk archeologicznych Niemcza zajmuje miejsce szczególne” zdawał sobie sprawę jeden z autorów niniejszego tekstu. Przed piętnastu laty, w 2005 r., książkę traktującą o wczesnośredniowiecznych grodach w Sudetach zamykały zdania bezpośrednio nawiązujące do Niemczy. Był to końcowy fragment ostatniego akapitu tamtego opracowania:

„Kluczem do zrozumienia wczesnośredniowiecznej archeologii Sudetów, a może i większej jeszcze części Śląska, będzie na pewno gród w Niemczy, od wielu lat czekający na zaangażowanych w jego badania archeologów i współpracujących z nimi dendrochronologów. Wyjaśnienie przysłowiowej „tajemnicy niemczańskiego wzgórza” spowoduje, że wiele nowych odkryć dokonywanych na innych stanowiskach sudeckich będzie bardziej zrozumiałych, gdyż zapewne pojawi się ich niemczański

punkt odniesienia. Można w tym miejscu wyrazić nadzieję, że śląscy archeolodzy nie będą musieli czekać aż 12 lat, czyli do wielkiego jubileuszu w 2017 r., na podjęcie nowych badań w nadślęzańskim grodzie”. (Jaworski 2005, s. 327).

No cóż, milenium obrony Niemczy z 1017 r. nie zostało tysiąc lat później uwiecznione stosowną publikacją, zresztą nie tylko archeologiczną, ale także i historyczną, ale jednocześnie w tymże 2017 r. rozpoczęła przygotowywać swoją pracę magisterską dotyczącą dokumentacji powstałej podczas badań archeologicznych w Niemczy w latach 1950-1981 pani Joanna Kachel-Szyjka, zresztą już wcześniej związana z muzealiami niemieckimi. Jej dojrzała i dobrze przyjęta przez Recenzentów praca magisterska, obroniona w 2019 r., poświęcona dokumentacji opisowej i rysunkowej znajdującej się w zbiorach Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, stała się podstawą do przygotowania niniejszej publikacji. Została ona uzupełniona o pominiętą w pracy mgr Joanny Kachel-Szyjki dokumentację fotograficzną oraz jeszcze jedną kategorię „dokumentów papierowych”, jakimi są obronione w Katedrze (i Instytucie) Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego zawierające odniesienia niemieckie prace dyplomowe – licencjackie, magisterskie i doktorskie.

Celem przedstawionej tu Czytelnikowi pracy nie jest oczywiście rozwikłanie wszystkich problemów badawczych związanych z wczesnośredniowieczną Niemczą. Kwestie merytoryczne, dotyczące stratygrafii stanowiska, jego chronologii, charakteru odkrywanych podczas jego badań zabytków, nie są w ogóle w niniejszym opracowaniu podejmowane. Praca ta zmierza w zupełnie innym kierunku – ma ona przedstawić nie tylko zasób źródeł archiwalnych powstałych podczas badań w Niemczy w drugiej połowie minionego stulecia, ale też ukazać drzemiący w nich naukowy potencjał, a w konsekwencji skłonić również i przyszłe pokolenia archeologów do sięgnięcia do tych źródeł.

Niniejsza książka została przygotowana i wydana drukiem dzięki środkom przyznanych przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, pochodzących z Funduszu Promocji Kultury (umowa Nr 4421/20/FPK/NID) oraz funduszom Uniwersytetu Wrocławskiego. Chcielibyśmy też w tym miejscu podziękować wszystkim badaczom Niemczy – archeologom i dawnym studentom archeologii – których pamięć o badaniach grodu nad Ślężą pomogła autorom tej publikacji lepiej poznać Niemczę. Zarówno tę wczesnośredniowieczną, jak i tę z lat 1950-1981. Chcielibyśmy podziękować szczególnie prof. Stanisławowi Paździe, mgr Halinie Śledzik-Kamińskiej, mgr Annie Kowalskiej, mgr Małgorzacie Zubowicz, mgr. Karolowi Bykowskiemu, prof. Jerzemu Piekalskiemu i mgr. Rainerowi Sachsowi.

2. Stan badań nad osadnictwem wczesnośredniowiecznym w Niemczy

Joanna Kachel-Szyjka

Niemcza, położona nad rzeką Ślężą przy ważnym szlaku komunikacyjnym łączącym Czechy i Ziemię Kłodzką z centralną częścią Śląska, była we wczesnym średniowieczu jednym z najważniejszych grodów górnego i środkowego Nadodrza. Niektórzy historycy chcieli widzieć w niej, w IX i X wieku, centralny gród plemienia Ślężan (Cetwiński 1978, s. 2-3). Od końca X w., po przyłączeniu Śląska do państwa pierwszych Piastów, pełniła rolę centrum grodowo-kasztelańskiego, aż do jego przekształcenia w miasto lokacyjne pod koniec XIII wieku (Młynarska-Kaletynowa 2003, s. 3).

Ośrodek ten znalazł się w kręgu zainteresowań badawczych archeologów już przed II wojną światową. Przyczyniły się do tego liczne i wczesne źródła historyczne, wskazujące na znaczące miejsce grodu na mapie średniowiecznego Śląska (pisali o niej m.in. X ietmar, Kosmas, Mnich Szawski¹ – zob. X ietmar 1953, ks. VII, rozdz. 59-60, 63; Kosmas 1882, s. 107, 190)² oraz napięte stosunki polityczne między Polską a Niemcami, a w szczególności polityka historyczna Rzeszy Niemieckiej i będąca niejako odpowiedzią na nią powojenna narracja przyjęta przez władze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Pankiewicz 2009, s. 75 i n.). Przykładem takiego podejścia do źródeł historycznych motywowanego *a priori* wizją przeszłości jest interpretacja wzmianki u X ietmara w sprawie pochodzenia nazwy grodu³. O ile dla części badaczy niemieckich nie ulegało wątpliwości, że jest ona wyrazem kontynuacji osadnictwa germańskiego na tych terenach od okresu wpływów rzymskich, o tyle Polacy wskazywali na możliwość wykorzystania przy budowie średniowiecznego grodu jeńców niemieckich (Hołubowicz 1955, s. 146, tam starsza literatura; Kramarek 1967, s. 191). Obie strony pokładały nadzieje na potwierdzenie swoich przekonań w badaniach archeologicznych⁴ (Kaźmierczyk 1978, s. 7-8).

¹ W przypadku dopisku Mnicha Szawskiego pod rokiem 990 o utracie Niemczy istnieje również pogląd, że kronikarz pisał tu o Niemczy X użyckiej (por. Młynarska-Kaletynowa 2003a, s. 8).

² Marek Cetwiński chce widzieć nawiązania do Niemczy także w *Dagome iudex* i u mniej znanego autora arabskiego al-Masudiego (Cetwiński 1978, s. 7).

³ „...ad urbem Nemzi, eo quod a nostrisolim sit condita...” (X ietmar 1953, ks. VII, rozdz. 59); o etymologii nazwy Niemcza – zob. Młynarska-Kaletynowa, Schölzel 2002, s. 28; Schölzel 1974, s. 26, 257-265 (tam również zestawienie form zapisu nazwy grodu u autorów średniowiecznych).

⁴ O wpływie polityki i założeń badawczych na interpretację wyników badań archeologicznych na przykładzie Niemczy obszernie pisała Karin Reichenbach (Reichenbach 2007, s. 207-223).

2.1. Badania przed 1945 rokiem

Pierwsze znaleziska łączone ze średniowiecznym kompleksem osadniczym w Niemczy odnotowano już pod koniec XIX w.: w 1894 r., przy okazji niwelacji zbocza wzgórza pod budowę nowego dworca kolejowego, w odległości 50 kroków od brzegu rzeki Ślęzy, natrafiono na ruchomy materiał zabytkowy oraz szkielet ludzki pochowany w „pozycji siedzącej” wraz z wyposażeniem⁵ (Seger 1896, s. 175). Z 1895 r. pochodzi wzmianka o kolejnych odkryciach w tym miejscu, w tym o dalszych grobach (Seger 1897, s. 234).

W późniejszych latach prowadzono badania archeologiczne na cmentarzysku szkieletowym Niemcza II, gdzie w 1917 r. odkryto czternaście pochówków (Wachowski 1975, s. 101; Pankiewicz 2009, s. 74). Nacechowany politycznie charakter miały badania Ernsta Petersena na dziedzińcu zamku (1929 r.), prace pod kierownictwem Wernera Boege na zachód od południowej bramy miasta, po zewnętrznej stronie murów (1936 r.) oraz wykopaliska na Rynku, prowadzone przez Waltera Nowochniga w 1937 r. (Hołubowicz 1955, s. 147-149, ryc. 1; Kramarek 1971, s. 241; Reichenbach 2007, s. 210 i n.). Ostatnie z tych badań, które miało definitywnie udowodnić germańską genezę grodu, zakończyło się niepowodzeniem⁶, co nie przeszkodziło badaczom niemieckim interpretować kilku zabytków, które odbiegały od wzorców słowiańskich, jako germańskich. Przykładem może być casus przedmiotu rogowego z rytym ornamentem plecionkowym i zoomorficznym, świadczącym – według Petersena – o wpływach wikingów (Petersen 1937, s. 179-181; Hołubowicz 1955, s. 149; Pankiewicz 2009, s. 75). W świetle nowszych badań nie można jednak wykluczyć genezy południowego przedmiotu, nawiązuje on bowiem do form awarskich, znanych jednak również i w kulturze wielkomorawskiej IX stulecia (Jaworski 2005, s. 85).

2.2. Badania po 1945 roku

Ogromna skala zniszczeń wojennych polskich miast, także tych włączonych w granice Polski na mocy ustaleń w Jańcu i Poczdamie, i związana z tym konieczność ich odbudowy, rozciągnięta na lata, sprawiła, że środowisko mediewistów i archeologów dostrzegło szansę na przeprowadzenie badań nad wczesnym średniowieczem na niespotykaną wcześniej skalę. Szansę, którą należało wykorzystać bezzwłocznie, z uwagi na dążenia do możliwie jak najszybszego dźwignięcia miast z ruin, ale też – co byłoby tego konsekwencją – w obliczu groźby trwałego zniszczenia substancji zabytkowej (Szczerba 2017, s. 13 i n.). Doskonałą okazją do uzyskania poparcia społecznego i politycznego dla szeroko zakrojonych badań archeologicznych stały się obchody Tysiąclecia Polski.

Za bezpośredniego pomysłodawcę badań milenijnych uważa się Witolda Hensla, jednak potrzebę prowadzenia badań nad genezą państwa polskiego dostrzegało wielu ówczesnych badaczy. Na sku-

⁵ „Bei Anlage des neuen Bahnhofs wurde im April 1894 die von der Lohe nach Altstadt zu ansteigende Berglehne abgeschachtet. Hierbei fanden sich etwa 50 Schritt vom Bachufer entfernt in einer Tiefe von 1,50 m zahlreiche Scherben der slavischen Zeit nebst Knochen, Holzkohle und vereinzelt Eisengeräten. [...] Nach den Fundumständen ist es wahrscheinlich, dass es sich hier um Abfälle von Wohnstätten handelt. Bei derselben Gelegenheit stieß man jedoch auch auf ein Grab, worin sich ein Skelett in sitzender Stellung, ein wohlerhaltener Topf, ein Mahlstein und mehrere eiserne Pfeilspitzen befanden” (Seger 1896, s. 175).

⁶ Zachowana część archiwaliów niemieckich z niepublikowanych badań w roku 1937 opracowana została przez Janusza Kramarkę (Kramarek 1967, s. 197-225).

tek ich działań 3 kwietnia 1949 r. zarządzeniem Ministra Kultury i Sztuki powołano Kierownictwo Badań nad Początkami Państwa Polskiego (KBnPPP), działające przy Naczelnej Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabytków (Szczerba 2017, s. 14-15). Na nieuniknione powiązanie tej inicjatywy z polityką władz Polski Ludowej wskazują sformułowania użyte przez archeologów w tekstach poświęconych temu przedsięwzięciu, takie jak „wykonanie [przez archeologów – dop. autorki] zamówienia społecznego” i o „planie wzbogacenia najszerzych mas w treści odpowiednie do potrzeb chwili historycznej”, co miało się dokonać poprzez „działania społeczno-usługowe” archeologów (Hołubowicz 1958c s. 69, 70). Na akcentowanie przynależności tzw. Ziem Odzyskanych do Polski w popularyzacji wyników badań archeologicznych (jak również na realizację „ważnego zapotrzebowania społecznego”) zwraca też uwagę m.in. Bogusław Gediga (Gediga 2016, s. 58).

Objęcie badaniami milenijnymi także Niemczech zaproponował m.in. Józef Kostrzewski już 1 marca 1948 r., na konferencji Naczelnej Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabytków, uznawanej za spotkanie programowe KBnPPP (Pilcicka-Ciura 2016, s. 9; Szczerba 2017, s.14), jednak pierwsze rozpoznawcze prace wykopaliskowe na tym stanowisku rozpoczęto dopiero w 1950 r. (Hołubowicz, Hołubowicz 1953, s. 120; Hołubowicz 1955, s. 152). Badania te miały być odpowiedzią na tezę postawioną przez przedwojennych badaczy niemieckich, którzy chcieli widzieć tu ciągłość osadnictwa germańskiego. Celem prac wykopaliskowych, planowanych pierwotnie na okres dziesięciu lat, było więc nie tylko zbadanie najstarszej historii Niemczech, ale i „zdobycie” jak największej ilości dowodów polskości Ziem Odzyskanych (ZMiMRNwN s. 38). Kierownikiem prac wykopaliskowych w terenie został Włodzimierz Hołubowicz, który w 1951 r. objął również stanowisko kierownika Katedry Archeologii Polski Uniwersytetu Wrocławskiego⁷.

Wytypowano dwa miejsca pod założenie wykopów. Wykop I, który miał zweryfikować fazy i datowanie konstrukcji obronnych grodu w Niemczech uchwyconych przez Boegęgo w 1936 r., ulokowano w miejscu domniemanego przebiegu wału po stronie południowej wzgórza, na wschód od dzisiejszej ulicy Bolesława Chrobrego (po stronie przeciwnej do wykopu z 1936 r.). Niestety, konstrukcji obronnych nie udało się tu przebadać – okazały się zalegać pod pobliskimi budynkami. Uchwycono jedynie warstwę z materiałem ceramicznym kultury łużyckiej z okresu halsztackiego (Hołubowicz 1955, s. 152; Hołubowicz, Kaźmierczyk 1963, s. 292). Drugi z wykopów założono na placu na wschód od kościoła pw. śś. Piotra i Pawła. Pod nawarstwieniami nowożytnego cmentarza odkryto tu relikty kościoła z ok. XIII-XIV w., przebudowanego w późniejszym okresie, i fragment wczesnośredniowiecznego wału obronnego (Hołubowicz 1955, s. 152; Rozpędowski 1960, s. 46-48). Wykop ten, określanej w literaturze mianem wykopu II, dostarczył, wraz z kilkoma sondażami, danych do pierwotnej kon-

⁷ Profesor Włodzimierz Hołubowicz (1908-1962) ukończył studia na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu im. Stefana Batorego w Wilnie. Był cenionym specjalistą w zakresie ceramiki wczesnośredniowiecznej i garncarstwa ludowego. Od 1932 r. był związany z Muzeum Archeologicznym Uniwersytetu Wileńskiego (brał udział w pracach terenowych muzeum). Po wojnie rozpoczął pracę na Uniwersytecie w Toruniu. Jednocześnie w 1947 r. uzyskał stopień magistra archeologii, a rok później doktorat na podstawie pracy *Studia nad metodami badań warstw kulturowych w prehistorii polskiej*. W ramach prac KBnPPP w 1949 r. rozpoczął badania terenowe na Ślączy, a następnie objął kierownictwo Stacji Archeologicznej w Opolu i Ekspedycji Wykopaliskowej w Niemczech. Po przekształceniu tej instytucji w Instytut Historii Kultury Materialnej Państwowej Akademii Nauk, został kierownikiem Zakładu Archeologii Polski IHKM PAN we Wrocławiu. Był także redaktorem m.in. „Archeologii Śląska” i „Śląskich Sprawozdań Archeologicznych”. Za jego kadencji jednym z głównych tematów prac naukowo-badawczych Katedry Archeologii Polski UWr stało się zagadnienie „rozkładu wspólnoty pierwotnej i tworzenie się społeczeństwa klasowego oraz państwa na terenie Polski ze szczególnym uwzględnieniem Śląska” (Czerska 1957, s. 203; Różycka 1964, s. 248-251).

cepcji rekonstrukcji grodu i jego datowania (Hołubowicz, Kaźmierczyk 1963, s. 290, ryc. 1, s. 304, 307-308). Na nim też zogniskowano działania przez wiele sezonów badawczych – był eksplorowany, z przerwami, aż do śmierci Włodzimierza Hołubowicza w 1962 roku, a następnie badania kontynuowano pod kierunkiem Józefa Kaźmierczyka⁸.

W międzyczasie badano też inne stanowiska należące do wczesnośredniowiecznego kompleksu osadniczego: osadę na terenie obecnego cmentarza oraz cmentarzysko Niemcza II położone na niewielkim wzniesieniu na południe od wzgórza grodowego (Kaźmierczyk 1960, s. 40-42; 1963, s. 37-38; 1964, s. 37, 40; 1965, s. 236-239; 1966, s. 683; 1968, s. 243-247; Kaźmierczyk, Wachowski 1976, s. 93-139). Dokonano też rozpoznania dawnego kościoła ewangelickiego z XVII w. (obecnie kościół cmentarny pw. św. Wojciecha) i jego najbliższego otoczenia (Hawrot 1960, s. 42-46).

Badania ratownicze na początku lat 70. XX w., przy okazji remontu sieci wodociągowej w Niemczy, stały się okazją do zweryfikowania wcześniejszych założeń badawczych i rozpoznania miejsc dotychczas nieobjętych wykopaliskami – m.in. majdanu grodu kasztelańskiego i środkowej części wzgórza grodowego. Poczynione wówczas obserwacje skłoniły badaczy do zweryfikowania tezy o wyglądzie grodu we wczesnym średniowieczu (Kaźmierczyk 1974, s. 67; Jaworski 2000, s. 154, ryc. 2 – na podstawie opracowania Kaźmierczyka z 1978a, ryc. 9).

Od roku 1978 do 1981 prowadzono prace archeologiczne na cmentarzysku Niemcza II. Były to ostatnie systematyczne badania w Niemczy, prowadzone pod kierunkiem Józefa Kaźmierczyka⁹ (Jaworski 2000, s. 150-151).

Choć prace wykopaliskowe w Niemczy w latach 1950-1981 prowadzone były z przerwami oraz przez różne instytucje, to spaja je osoba profesora Józefa Kaźmierczyka, który uczestniczył w nich począwszy od pierwszego sezonu, a także nieco już anachroniczna forma dokumentacji. Z tego też powodu w tym opracowaniu nie zostały ujęte najnowsze badania dr Aleksandry Pankiewicz i dr Sylwii Rodak, które – zarówno ze względów personalnych, jak i odmiennego sposobu prowadzenia dokumentacji, wynikającego z wprowadzonej w 2003 r. Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – stanowią nowy rozdział w historii badań archeologicznych w Niemczy.

2.3. Charakterystyka stanowiska

Z przeprowadzonych badań rysuje się obraz wczesnośredniowiecznej Niemczy, jako kompleksu osadniczego złożonego z grodu (lub grodów) oraz cmentarzyska (cmentarzysk) i osady otwartej.

⁸ Profesor Józef Kaźmierczyk (1926-1993) ukończył studia na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego, na kierunku historia. Od początku badań w Niemczy brał w nich czynny udział – od 1949 r. pracował w Ekspedycji Wykopaliskowej KBnPPP (na stanowisku asystenta), a po przekształceniu tej instytucji w 1954 r. kontynuował pracę w Zakładzie Archeologii Polski IHKM PAN we Wrocławiu (jako sekretarz naukowy). W 1963 r. uzyskał doktorat na podstawie pracy *Grody wczesnośredniowieczne plemienia Opolan na tle osadnictwa*. Od 1971 r. zatrudniony był w Katedrze Archeologii UW, którą kierował w latach 1972-1986. Wśród jego głównych zainteresowań badawczych należy wymienić badania nad rolą Wrocławia we wczesnym średniowieczu, problem fortyfikacji wczesnośredniowiecznych grodów śląskich (szczególnie Niemczy, Dobromierza i Gilowa), zagadnienie górnictwa złota oraz wczesnośredniowiecznego kamieniarstwa na Śląsku. Był również redaktorem „Studiów Archeologicznych”, a także „Przeglądu Archeologicznego” i „Śląskich Sprawozdań Archeologicznych”. Za badania grodu niemczańskiego nadano mu honorowe obywatelstwo miasta (Kaźmierczyk 1959, s. 141, Bagniewski 1995, s. 5-26).

⁹ Pracami na cmentarzysku w 1978 kierowała Barbara Wachowska, konsultantem był Józef Kaźmierczyk (Wachowski 1980, s. 92).

Gród ulokowano na wąskim wyniesieniu leżącym na Wzgórzach Niemczańskich, ograniczonego od strony wschodniej doliną rzeki Ślęzy, którego dłuższa oś przebiega po linii północ-południe. W zależności od przyjętej koncepcji rekonstrukcji przyjmuje się, że było to założenie dwuczłonowe składające się z dwóch niezależnych grodów (ryc. 3): większego, o powierzchni ok. 1 ha, ulokowanego w południowej części wzgórza (użytkowany w VIII-XIII w.) oraz mniejszego, o powierzchni ok. 0,25 ha, w jego północnej części (funkcjonujący w XI-XIII w., a następnie przebudowany na murowany zamek) lub też założenie trójczłonowe, z członami rozdzielonymi suchą fosą (ryc. 4). Badania polskich naukowców potwierdziły, że wały średniowiecznego grodu postawiono na starszych konstrukcjach drewniano-ziemno-kamiennych fortyfikacji osady kultury łużyckiej, jednak przy obecnym stanie badań nie może być mowy ani o ciągłości osadnictwa od epoki brązu, ani od okresu wpływów rzymskich¹⁰. Jednocześnie Józef Kaźmierczyk nie wykluczał wystąpienia na wzgórzu grodowym w Niemczech epizodu osadnictwa z III-VI w., jakkolwiek raczej w postaci osady otwartej (Kaźmierczyk 1978, s. 4-7; Jaworski 2002, s. 14-15; 2003, s. 5).

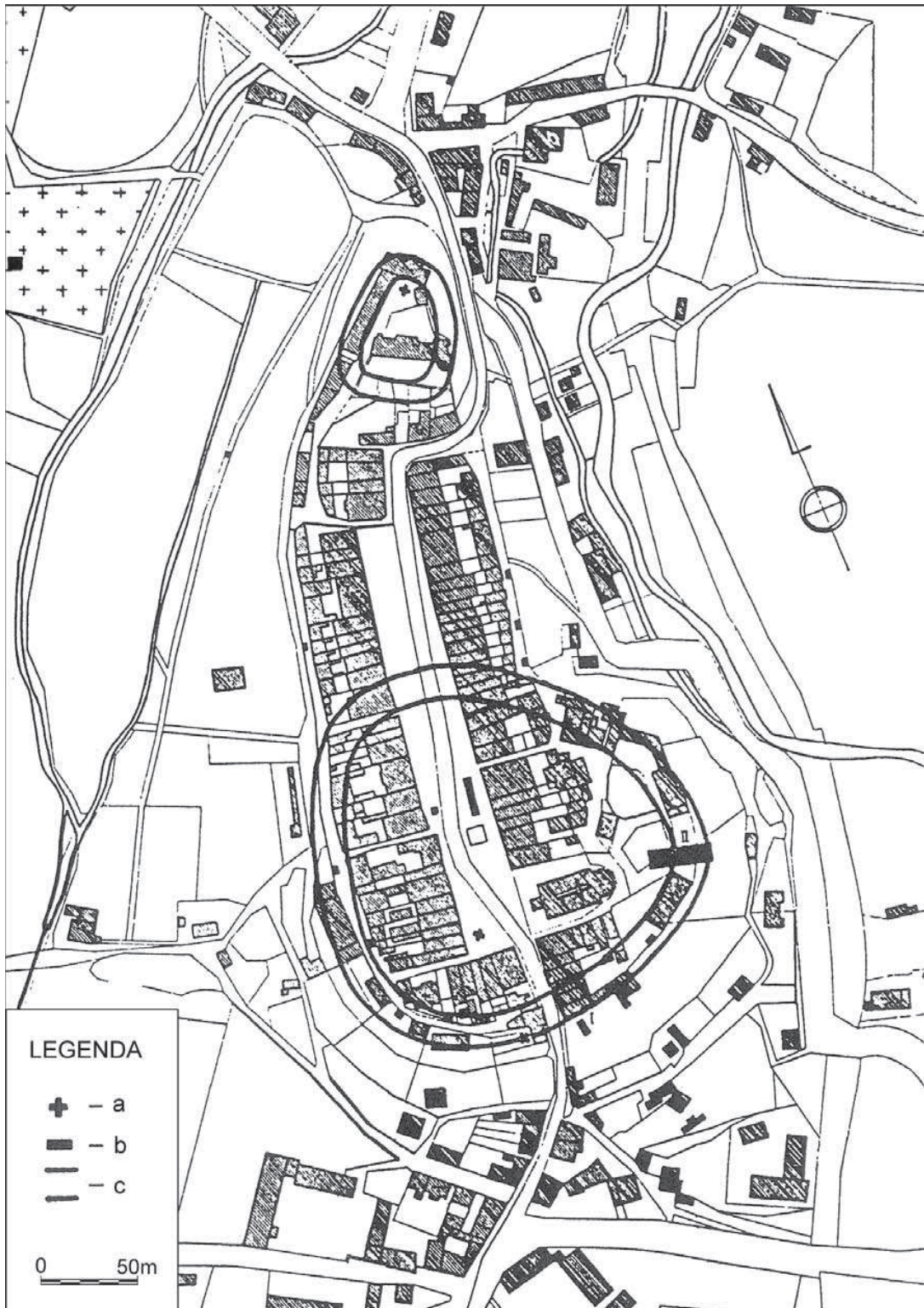
Stosunkowo najlepiej rozpoznany i opisany stanowiskiem wczesnośredniowiecznym w Niemczech jest cmentarzysko II. Położone na południe-południowy zachód od wzgórza grodowego, zajmuje przypuszczalnie obszar powyżej 2 ha. Dotychczas odkryto na nim ponad 200 pochówków w układzie nierzędowym, w którym jednak badacze wyróżnili potencjalne zgrupowania. Okres jego użytkowania szacuje się na X-XII w. (Wachowski 1992, s. 150; Jaworski 2003, s. 7).

W kierunku północno-zachodnim od założenia grodowego, na wzniesieniu, odkryto osadę podgrodową. Z racji ulokowania na tym obszarze użytkowanego do dziś cmentarza, nie było możliwe jej dokładniejsze przebadanie ani ustalenie jej wielkości i okresu funkcjonowania¹¹. Z opublikowanych sprawozdań wiadomo jedynie, że w roku 1960 przebadano 90 m² jej powierzchni na wschodnim stoku wzniesienia, a na stanowisko powrócono w latach 1972-1973. Według Józefa Kaźmierczyka jej początki sięgały X w., a w XI-XIV w. funkcjonowała jako, związana z grodem, wieś rolniczo-rzemieślnicza. Nie wyklucza się, że wytwarzano tam przedmioty luksusowe, na co może wskazywać znalezisko młotka ze śladami złota na obuchu (Kaźmierczyk 1960, s. 41; 1972, s. 65; 1974, s. 69-70; Łodowski 1978, s. 1; Jaworski 2003, s. 7).

Pod znakiem zapytania pozostaje okres funkcjonowania i bliższa lokalizacja drugiego (starszego) cmentarzyska (cmentarzysko I) i przylegającej do niego osady otwartej, datowanego na podstawie informacji archiwalnych na VII?-VIII w., chociaż ostatnio za najbardziej prawdopodobny czas użytkowania tej nekropolii wskazuje się 2 poł. IX w. (Jaworski 2005, s. 226; Pankiewicz 2012, s. 186 n.). Badania sondażowe z 1972 r. w rejonie dworca kolejowego, gdzie pod koniec XIX w. natrafiono na pochówki, nie ujawniły materiału wczesnośredniowiecznego (Kaźmierczyk 1972, s. 66; Jaworski 2003, s. 7).

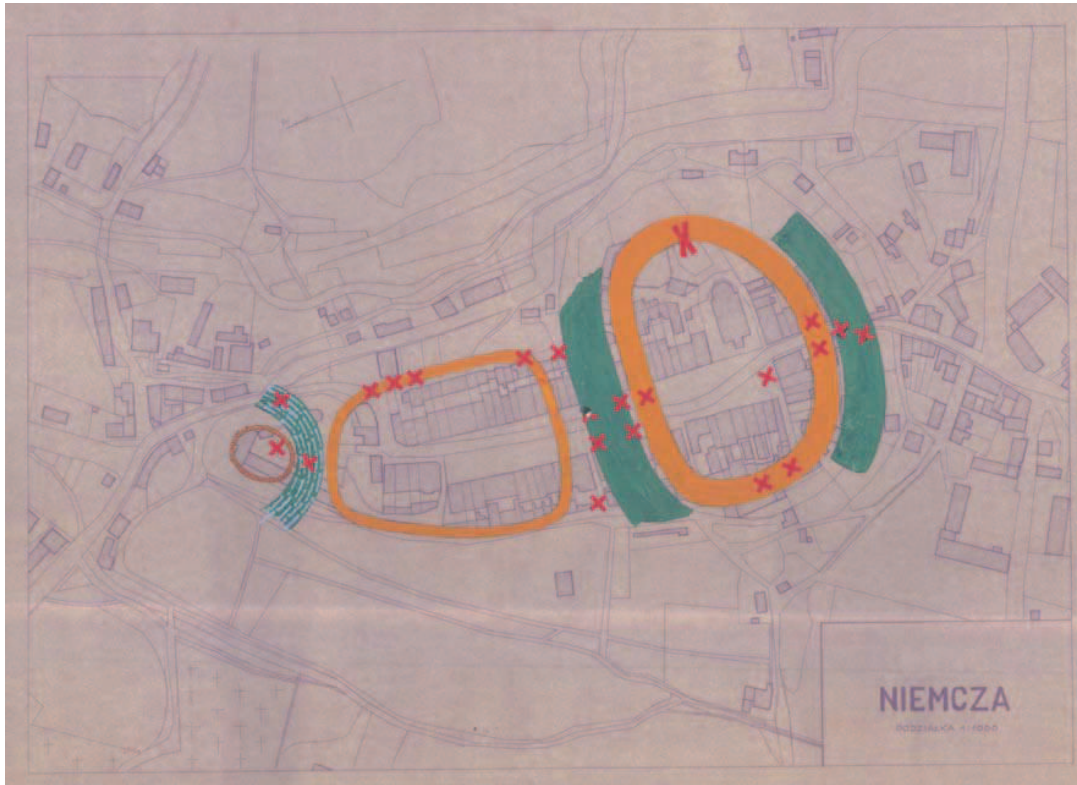
¹⁰ Warto w tym miejscu zauważyć, że teza o ciągłości osadniczej była promowana nie tylko przez badaczy niemieckich w okresie przedwojennym (którzy próbowali dowieść założenia Niemczech przez Germanów), ale jeszcze pod koniec lat 70. XX w. przez Janusza Kramarkę, który twierdził, że „ciągłość osadnicza [w Niemczech] sięga prastłowiańskiej kultury łużyckiej”, włączając w to okres zasiedlenia wzgórza przez „słowiańską kulturę przeworską” (Kramarek 1978, s. 6-7).

¹¹ Marta Młynarska-Kaletynowa podaje, że osada podgrodowa z kościołem pw. św. Wojciecha rozwinęła się po obu stronach Gumińskiego Potoku, „a pod koniec XI lub na przełomie XI i XII w. czynny był tam targ” (Młynarska-Kaletynowa 2003, s. 8).

Ryc. 3. Rekonstrukcja planu grodu w Niemczy – koncepcja z lat 60. XX w.
(za: Hołubowicz, Kaźmierczyk 1963, ryc. 1)

Fig. 3. Reconstruction of the Niemcza hillfort plan - concept from the 1960s
(after: Hołubowicz, Kaźmierczyk 1963, Fig. 1)

Ryc. 4. Rekonstrukcja planu grodu w Niemczy – koncepcja z lat 70. XX w.
(archiwum IA UW, nr inw. R/12/e)

Fig. 4. Reconstruction of the Niemcza hillfort plan - concept from the 1970s
(archives of the Wrocław University Institute of Archaeology, inv. no. R/12/e)

3. Dokumentacja aktowa i rysunkowa dotycząca wczesnośredniowiecznego kompleksu osadniczego w Niemczech, przechowywana w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego

Joanna Kachel-Szyjka

3.1. Wstęp

W Instytucie Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego (dalej IA UWr) przechowywana jest dokumentacja archiwalna dotycząca badań wykopaliskowych prowadzonych po II wojnie światowej przez Katedrę Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego (instytucja ta została w 2001 r. przekształcona w IA UWr). Zreorganizowane na przełomie lat 2007 i 2008 archiwum IA UWr gromadzi na bieżąco sprawozdania oraz dokumentację fotograficzną i rysunkową sporządzoną podczas prowadzonych przez IA UWr prac archeologicznych, jednak starsze materiały uległy częściowemu rozproszeniu. Także w przypadku archiwaliów dotyczących badań w Niemczech zachowała się jedynie ich pewna część, na którą składają się: karty fotografii i negatywy, karty zabytków (dotyczą jedynie ceramiki kultury łużyckiej), rysunki grobów, nieliczne plany wykopów oraz dokumentacja tekstowa w postaci sprawozdań, dzienników badań, opisów obiektów itp. W niniejszym opracowaniu¹ podjęto próbę zebrania, opisanie oraz usystematyzowania tej części dokumentacji będącej w zasobach archiwalnych Instytutu Archeologii, która dotyczy prac wykopaliskowych na wczesnośredniowiecznym kompleksie osadniczym w Niemczech, przeprowadzonych w latach 1950 – 1981.

¹ Tekst ten powstał jako praca magisterska pt. *Dokumentacja aktowa i obrazowa dotycząca wczesnośredniowiecznego kompleksu osadniczego w Niemczech, przechowywana w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego*, napisana pod kierunkiem prof. Krzysztofa Jaworskiego w IA UWr.

3.2. Dokumentacja badań archeologicznych – definicje, standardy i klasyfikacje

Dokumentacja archeologiczna stanowi zasadniczy (np. w przypadku badań nieinwazyjnych i powierzchniowych), a często jedyny (w przypadku eksploracji) ślad zachowania stanowisk i obiektów archeologicznych. Dobrze sporządzona dokumentacja może nie tylko dostarczyć danych na temat stanowiska, ale też informuje o przeprowadzonych procedurach i pozwala zweryfikować interpretację wyników poczynioną podczas badań terenowych (Hołubowicz 1961, s. 23; Zapłata 2012, s. 480; Perrin i in. 2017, s. 6, 10). Według Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jednym z celów prowadzenia badań archeologicznych jest sporządzenie dokumentacji zabytku archeologicznego. W innym miejscu tej samej ustawy wskazuje się, że opieka nad zabytkiem wiąże się z obowiązkiem jego badania i dokumentowania (Dz.U. 2003 nr 162 poz. 1568).

3.2.a. Definicja dokumentacji badań archeologicznych w literaturze przedmiotu

O ile archeolodzy zajmujący się zagadnieniem dokumentacji badań są zgodni w kwestii jej kluczowej roli dla zachowania archeologicznego dziedzictwa kulturowego (Hołubowicz 1961, s. 23; Gediga 1971, s. 71; Ślawicka 2003, s. 115; Zapłata 2012, s. 480; Perrin i in., s. 6, 10), o tyle brak jest jednej definicji „dokumentacji archeologicznej”.

Włodzimierz Hołubowicz pisze o dokumentacji terenowej, jako relacji o nieistniejącym już, albo znacznie przeobrażonym, obiekcie lub jego części, będącej rezultatem wykopaliskowych prac badawczych, zawierającej „pełny, wyczerpujący zasób wiadomości o zbadanej części nawarstwień” (Hołubowicz 1961, s. 22). Wyróżnia on przy tym:

- **dokumentację opisową**, do której zalicza wszelkie informacje pisane (w tym również drukowane), takie jak: dzienniki prac, karty – warstw, obiektów i ich części, zespołów, ale też karty fotografii i rysunków²;
- **dokumentację rysunkową (graficzną)**, przez którą rozumie obraz usytuowania i treści warstw kulturowych oraz zespołów i przedmiotów in situ;
- **dokumentację fotograficzną** – fotografie różnych faz badań oraz fotografie nawarstwień;
- **dokumentację przedmiotową** – zabytki ruchome, próbki oraz innego rodzaju „części nawarstwień kulturowych wybrane i zachowane do dalszych pogłębionych badań”, z zastrzeżeniem, że obiekty takie mają wartość poznawczą jedynie w powiązaniu z innymi rodzajami dokumentacji (Hołubowicz 1961, s. 22-29).

Nie wydaje się, aby ujęcie Hołubowicza wyczerpywało definicję dokumentacji archeologicznej – kładzie ono nacisk na dokumentację powstałą w momencie badań terenowych, nie obejmując dokumentów wytworzonych w trakcie dalszego postępowania z materiałem zabytkowym.

W polskiej wersji językowej opracowania *Standard i przewodnik po najlepszych praktykach sporządzania i przechowywania dokumentacji badań archeologicznych oraz pozyskanych źródeł w Europie*, stworzonym z inicjatywy Europejskiej Rady Archeologicznej (EAC), pojęcia „dokumentacja” (rozu-

² W niniejszym opracowaniu rozumie się jednak tego typu dokumentację, jako metadane i – o ile wystąpiła ona integralnie z rysunkiem lub fotografią, którego dotyczy – traktuje się ją jako część dokumentacji rysunkowej bądź fotograficznej.

mianego, jako dokumentacja badań archeologicznych) używa się w rozumieniu „pisanej, cyfrowej i graficznej dokumentacji powstałej w trakcie opisu, analizy, porządkowania dokumentacji i pozyskanych zbiorów oraz przygotowywania sprawozdań dotyczących stanowisk, jednostek stratygraficznych, zespołów znalezisk, zabytków lub próbek” (Perrin i in., s. 54).

W oryginalnej wersji dokumentu autorzy rozumieją dokumentację badań archeologicznych („archaeological archive”), jako „zapisy wszystkich obserwacji i wszystkie znaleziska [pozyskane w trakcie projektu archeologicznego – przyp. J. Kachel-Szyjki], które przeznaczone są do długoterminowego zachowania, w tym artefakty, ekofakty i inne pozostałości środowiska naturalnego, odpady produkcyjne, próbki, a także dokumentacja opisowa i graficzna w postaci papierowej lub cyfrowej” (Perrin i in., s. 20). Podejście takie wydaje się być bliższe pojęciu dokumentacji z uwzględnieniem dokumentacji przedmiotowej w rozumieniu Hołubowicza, jednak w polskojęzycznej wersji definicja ta została zmodyfikowana ze względu na brak polskiego odpowiednika terminu „archaeological archive” w terminologii branżowej i systemie prawnym (Perrin i in., s. 19).

Polskie Stowarzyszenie Inwentaryzatorów Muzealnych (PSIM), przy okazji prac nad *Słownikiem pojęć z zakresu ewidencjonowania zbiorów*, zaproponowało roboczą definicję dokumentacji badań archeologicznych wzorowaną na *Standardzie i przewodniku... EAC*, według której jest to „pisana, cyfrowa i graficzna dokumentacja powstała w trakcie opisu, analizy, porządkowania dokumentacji badań i pozyskanych zabytków archeologicznych oraz przygotowywania sprawozdań dotyczących stanowiska, jednostek stratygraficznych, zespołów znalezisk, zabytków lub próbek”³. W praktyce muzealnej dokumentacja badań archeologicznych stanowi część dokumentacji ewidencyjnej⁴.

Obie powyższe wersje definicji (tzn. zaproponowane przez PSIM i tłumaczy *Standardu i przewodnika...*) są niejasne ze względu na powtórzenia w treści określenia „dokumentacja” i w zaproponowanym kształcie sugerują, że chodzi o dokumenty powstałe już po zakończeniu projektu badawczego, co jest sprzeczne z praktyką postępowania w czasie prowadzenia prac archeologicznych.

3.2.b. Definicje dokumentacji badań archeologicznym w polskich aktach prawnych

Jak wyżej wspomniano, artykuł 3 pkt 11 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje sporządzenie dokumentacji, jako jeden z celów prowadzenia badań archeologicznych⁵. Z kolei art. 37.4 tejże ustawy określa, że dokumentacją powinny być objęte po-

³ Słownik opracowany został przez Bognę Radzimińską (Kierownik Wydziału Archeologii Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie), Alicję de Rosset (Główny Specjalista ds. Digitalizacji, Dział Dokumentacji i Digitalizacji Zbiorów Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów) i Katarzynę Reszkę (Prezes PSIM). Należy zaznaczyć, że projekt stworzenia *Słownika pojęć z zakresu ewidencjonowania zbiorów* jest w początkowej fazie realizacji, dlatego definicje mogą ulec zmianie; por.: <http://inwentaryzatorzy.blogspot.com/2019/08/sownik-pojec-z-zakresu-ewidencjonowania.html#more> (dostęp 20.08.2019 r.).

⁴ Dokumentacja ewidencyjna – „dokumentacja umożliwiająca identyfikację każdego znajdującego się w muzeum obiektu. Na dokumentację ewidencyjną składają się: karty ewidencyjne obiektów, inwentarze muzealiów, księgi depozytów, dokumentacja badań archeologicznych i innych badań terenowych, pozwalające zidentyfikować jednostkowo każdy obiekt, znajdujący się w zbiorach muzeum. Dyrektor muzeum może również wprowadzić, w zależności od potrzeb, inne, dodatkowe rodzaje ewidencji” – za: <http://inwentaryzatorzy.blogspot.com/2019/08/sownik-pojec-z-zakresu-ewidencjonowania.html#more> (dostęp 20.08.2019 r.).

⁵ „badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego” (Dz.U. 2003 nr 162 poz. 1568).

szczególne etapy badań, z uwzględnieniem wszystkich okoliczności ich prowadzenia (Dz.U. 2003 nr 162 poz. 1568).

Elementy, które powinna zawierać dokumentacja badań archeologicznych, precyzyjnie określa załącznik do Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. 2018 poz. 1609). Pomimo, że zapis ten ma określone skutki prawne, również on zdaje się nie wyczerpywać tematu w zakresie, jaki obejmuje niniejsza praca. Ponadto wydaje się, że ustawodawca używa tu pojęcia „dokumentacji badań archeologicznych”, aby uporządkować pewne kwestie dotyczące przedmiotu rozporządzenia (wydawanie pozwoleń), bez wnikania w definicję pojęcia. Rozporządzenie to określa obecne minimalne standardy, które powinna spełniać dokumentacja badań przekazywana służbom konserwatorskim, niemniej nie ogranicza jej w tym zakresie, na co zwraca się też uwagę w wytycznych opracowanych przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków (*Standardy metodyczne...* 2010, s. 44). Pośrednio wskazuje na to również § 18.3 pkt. 8 powyższego rozporządzenia, w którym ustawodawca oddziela inwentarz polowy zabytków od ich dokumentacji⁶. Takie rozdzielenie byłoby nielogiczne również ze względu na tradycję przyjętą przez archeologów, którzy przez dziesięciolecia praktykowali sporządzanie dokumentacji opisowej w postaci dwóch zasadniczych dokumentów – dziennika badań i inwentarza zabytków ruchomych (w rozumieniu inwentarza polowego) właśnie (Ławicka 2003, s. 125).

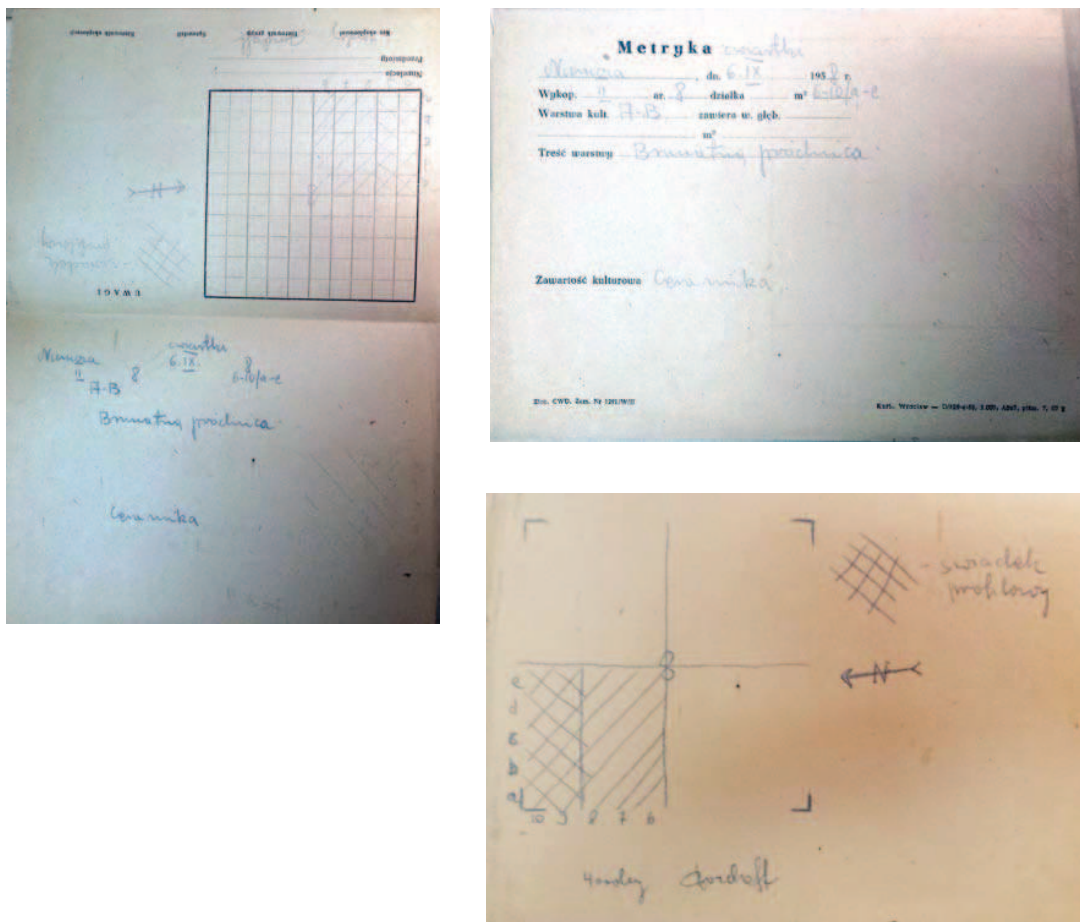
Analiza aktów prawnych obowiązujących w latach 1950-1981 może być pomocna w ustaleniu, jakiego rodzaju dokumenty z badań wykopaliskowych w Niemczech powinny znaleźć się w zasobie archiwum IA UW.

Do roku 1962 obowiązywały przedwojenne ustawy dotyczące ochrony dóbr kultury, w tym będące podstawą dla późniejszych ustaw Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami (Dz.U. 1928 nr 29 poz. 265). Wykopalisk archeologicznych dotyczy rozdział IV tego rozporządzenia (Art. 25-28), upoważniający konserwatorów do wydawania zezwoleń na prowadzenie badań i obligujący ich do zabezpieczenia wykopalisk w czasie robót budowlanych. Natomiast żaden z artykułów nie mówił precyzyjnie o samym prowadzeniu badań oraz ich dokumentacji.

Aktem prawnym uchylającym Rozporządzenie z 1928 roku była Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury, która pozostawiała zezwolenie na prowadzenie prac w gestii wojewódzkiego konserwatora zabytków, jednocześnie zapowiadając określenie przez odpowiedniego ministra w drodze rozporządzenia m.in. sposobu „prowadzenia dokumentacji prac konserwatorskich, archeologicznych i wykopaliskowych w tym sposób dokumentowania poszczególnych etapów prac” (Dz.U. 1962 nr 10 poz. 48). Jednakże akt wykonawczy do tej ustawy – Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 24 sierpnia 1964 r. w sprawie zezwoleń na prowadzenie prac konserwatorskich przy zabytkach i archeologicznych prac wykopaliskowych – zawiera jedynie przepis mówiący, że „kierownik archeologicznych prac wykopaliskowych obowiązany jest prowadzić sposobem prze-

⁶ „Pozwolenie na prowadzenie badań archeologicznych może określać warunki polegające na obowiązku [...] prowadzenia inwentaryzacji polowej pozyskanych zabytków i ich dokumentacji i przekazania jej wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w terminie 6 miesięcy od dnia zakończenia badań archeologicznych” (Dz.U. 2018 poz. 1609).

bitkowym dziennik prac wykopaliskowych, do którego wpisuje się przebieg prac, wyniki i spostrzeżenia” (Dz.U. 1964 nr 31 poz. 197, § 24. pkt 1). Tak więc podstawową formą dokumentacji, której należy oczekiwać jest dziennik badań, a wszelkiego rodzaju inne dokumenty byłyby dokumentacją dodatkową. Mimo, że ustawodawca nie zamieścił wzoru dziennika badań, wydaje się, że chodzi tu raczej np. o blankiety metryk z miejscem na szkic (ryc. 5; por. podrozdział 3.3, opis pod rokiem 1958, pkt 2), niż o zeszyt zapisany w sposób ciągły. Nie ulega wątpliwości, że w obu wypadkach zachowana wiedza o stanowisku i przebiegu prac byłaby niepełna. Szczęśliwie dokumentacja badań w Niemczech jest dużo bogatsza, nawet w obecnym częściowym stanie zachowania.

Ryc. 5. Metryka ćwiartki, 6.09.1958 r.

Fig. 5. Quarter record, 6 September 1958

Wobec braku definicji dokumentacji badań archeologicznych, która zawierałaby całą złożoność zagadnienia, w niniejszej pracy oparto się na pojęciach stosowanych w archiwistyce⁷:

- **archiwum** – „gmach lub lokal, w którym przechowywane są materiały archiwalne lub inna dokumentacja zbędna w bieżącej działalności”;

⁷ Poniższe definicje podaję za Jackiem Krochmalem, który korzystał z „Polskiego słownika archiwalnego” pod redakcją Wandy Maciejewskiej (wyd. z 1974 r.) oraz z Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Krochmal 2006, s. 13-17).

- **dokumentacja** – „wszelkie dokumenty, będące wytworem działalności twórcy zespołu, kwalifikujące się do trwałego lub czasowego przechowywania w archiwum lub registraturze”⁸;
- **archiwalia** – „wszelkie materiały przechowywane w archiwum lub kwalifikujące się do wieczystego w nim przechowania”;
- **materiały archiwalne** – oznaczają „wszelkiego rodzaju akta i dokumenty, korespondencję, dokumentację finansową, techniczną i statystyczną, mapy i plany, fotografie, filmy i mikrofilmy, nagrania dźwiękowe i inną dokumentację, w tym także utrwaloną w formie elektronicznej, mającą znaczenie jako źródło informacji o wartości historycznej”, przechowywane wieczyście;
- **dokument** – „zapis, bez względu na jego postać, będący świadectwem jakiegoś faktu (faktów) i zjawisk obiektywnej rzeczywistości lub przejawów myśli ludzkiej”;
- **zasób archiwum** – „całość materiałów archiwalnych, zgromadzonych w jednym archiwum” (Krochmal 2006, s. 13-15).

Ze względu na formę zewnętrzną, dokumentację dzieli się na:

- **pisaną** (inaczej: tekstową, aktową) – rękopisy, maszynopisy, druki itp.;
- **obrazową** – materiały ikonograficzne, rysunki, mapy, plany, wykresy, fotografie, filmy, itp.;
- **dźwiękową** – wszelkie nośniki dźwięku, np. płyty gramofonowe, CD-Audio, kasety magnetofonowe;
- **elektronicznego przetwarzania danych** – nośniki danych, np. DVD, pamięć USB (Łakomic, 2012).

3.2.c. Podstawowe standardy dokumentacji

Niezależnie od definicji znawcy tematu są zgodni, że dokumentacja badań archeologicznych powinna być trwała, zrozumiała, uporządkowana i łatwo dostępna. W tym celu opracowano *Standard i przewodnik...*, który ma pomóc we wprowadzeniu jednolitej dla Europy praktyki tworzenia i archiwizowania dokumentacji, zwiększający jej dostępność i ułatwiający jej ochronę⁹ (Ławecka 2003, s. 114-115; Perrin i in. 2017, s.10, 12, 21). Przykładem standaryzacji dokumentacji badań jest stosowanie kwestionariuszy (Ławecka 2003, s. 125).

Obecnie coraz większą rolę w dokumentacji odgrywa technologia cyfrowa. Wykorzystywanie cyfrowych urządzeń rejestrujących i programów komputerowych do tworzenia i przetwarzania dokumentacji z jednej strony, a z drugiej digitalizacja dokumentacji analogowej, ma wpływ na jej ostateczną formę i sposób przechowania. Wydaje się, że także w wytycznych nt. sporządzania dokumentacji koncentruje się dzisiaj uwagę na dokumentacji cyfrowej kosztem jej wersji analogowej (Perrin i in. 2017, s. 21 i n.). Trend ten pociąga za sobą wzrost znaczenia repozytoriów cyfrowych oraz konieczność stworzenia standardów dotyczących tworzenia metadanych (Zapłata 2012, s. 490-492; Perrin i in. 2017, s. 10).

⁸ Ponieważ zbiory archiwum IA UW r nie są obecnie dzielone na przeznaczone do przechowywania wieczystego i czasowego, w niniejszej pracy określenia „archiwalia”, „dokumentacja” i „materiały archiwalne” stosowane są wymiennie.

⁹ Przewodnik ten jest częścią projektu ARCHES, który ma za zadanie stworzenie standardów i dobrych praktyk w archeologii (rozwiązania takie funkcjonują już w innych dziedzinach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego – np. w muzealnictwie standard SPECTRUM).

Digitalizacja archiwalnej dokumentacji ułatwia jej udostępnianie dzięki tworzeniu jej cyfrowych kopii, a przez to pomaga chronić oryginał. Dokumentacja cyfrowa (do pewnego ograniczonego stopnia) może dziś przejąć rolę publikacji – w rozumieniu jej powielenia i udostępnienia szerszemu gronu osób, jak rozumiał publikację Hołubowicz. Z kolei stosowanie baz danych usprawnia ewidencjonowanie i zarządzanie zasobami. Należy jednakże pamiętać, że wykorzystanie technologii cyfrowych w tworzeniu i archiwizowaniu dokumentacji badań archeologicznych nie zwalnia podmiotów odpowiedzialnych z zachowania jej wersji analogowej (Hołubowicz 1961, s. 31; Zapłata 2012, s. 491).

Niezależnie od tego, czy archiwizowana dokumentacja ma postać cyfrową, czy analogową, szczególnie ważne jest, aby była ona wytworzona na trwałych materiałach i nośnikach (por. standardy szczegółowe dokumentacji, Perrin i in. 2017, s. 23). Warunki przechowywania dokumentacji w archiwach zakładowych określa instrukcja archiwalna (Dz.U. 2011 nr 14 poz. 67, zał. 6; por. tabela 1).

Żywotność nośników typu CD-ROM, DVD, pamięć USB, jest mniejsza niż papieru, dlatego w przypadku dokumentów cyfrowych za najbezpieczniejszą formę ich przechowywania uchodzą obecnie repozytoria cyfrowe (Zapłata 2012, s. 496). Mając na uwadze przypadki rozproszenia dokumentacji na skutek zawirowań dziejowych (wojny, przenoszenie archiwaliów, wypadki losowe, dostęp do dokumentacji osób trzecich, złe warunki przechowywania) przy zachowaniu odpowiednich standardów (przechowywanie na serwerach) jest to rozwiązanie dużo bezpieczniejsze i teoretycznie przedłuża ich żywotność w nieskończoność.

Tabela 1. Warunki wilgotności i temperatury w pomieszczeniach magazynowych archiwum zakładowego
(Dz.U.2011 nr 14 poz. 67)

Table 1. Humidity and temperature conditions in the archive storage rooms
(Journal of Laws 2011 No. 14 item 67)

Rodzaj dokumentacji	Właściwa temperatura powietrza (w stopniach Celsjusza)		Dopuszczalne wahania dobowe temperatury powietrza (w stopniach Celsjusza)	Właściwa wilgotność względna powietrza (w % RH)		Dopuszczalne wahania dobowe wilgotności względnej powietrza (w % RH)
	min.	maks.		Min.	maks.	
1. Papier	14	18	1	30	50	3
2. Dokumentacja audiowizualna:						
2.a. Fotografia czarno-biała (negatywy i pozytywy)	3	18	2	20	50	5
2.b. Fotografia kolorowa (negatywy i pozytywy), taśma filmowa	3	18	2	20	50	5
2.c. Taśmy magnetyczne do analogowego zapisu obrazu lub dźwięku	8	18	2	20	50	5
3. Informatyczne nośniki danych	12	18	2	30	40	5

3.2.d. Sposób archiwizacji przyjęty w archiwum Instytutu Archeologii UWrocław

Po reorganizacji archiwum IA UWrocław na przełomie 2007 i 2008 r.¹⁰ przyjęto podział gromadzonych archiwaliów na następujące kategorie:

1. Sprawozdania i ekspertyzy.
2. Rysunki.
3. Fotografie.
4. Mapy.
5. Karty zabytków.
6. AZP.
7. Katastry.

Dokumenty tekstowe, które stanowią merytoryczną całość (sprawozdania, zeszyty, teczki itp.), opatrzone są pieczętką i każdemu z nich nadawany jest numer inwentarzowy, składający się z symbolu archiwum (por. poniżej) łamanego przez pozycję z inwentarza. Dodatkowo nalepkę z numerem inwentarzowym umieszcza się na ostatniej stronie dokumentu. Rysunki, fotografie i karty zabytków grupuje się w większe zespoły i przechowuje razem. W ich przypadku pieczętki nie nanosi się bezpośrednio na dokument z przyczyn konserwatorskich, a jedynie pieczętuje się „kartę tytułową”, natomiast dozwolone jest nanoszenie oznaczeń miękkim ołówkiem na odwrocie dokumentu.

Ewidencję archiwaliów prowadzi się w programie do obsługi baz danych Microsoft Access. Poszczególne kategorie, którym przypisano odpowiednie symbole (w nawiasach), prowadzi się w osobnych tabelach:

1. Archiwum AZP (AZP).
2. Archiwum F – fotografie (F).
3. Archiwum Katastry.
4. Archiwum KZ – karty zabytków (KZ).
5. Archiwum M – mapy (M).
6. Archiwum R – rysunki (R).
7. Archiwum S – sprawozdania (S) i ekspertyzy (E).

W archiwum przechowuje się też spis ewidencyjny w formie wydruku.

3.3. Zasoby archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego dotyczące wczesnośredniowiecznego kompleksu osadniczego w Niemczy

W zasobach archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego przechowywane są archiwalia dotyczące badań wykopaliskowych prowadzonych przez Włodzimierza Hołubowicza, a następnie kontynuowanych przez Józefa Kaźmierczyka - od roku 1950 do 1981. Zajmują one około jeden metr bieżący (nie wliczając w to rysunków i fotografii). Obejmują one:

1. Dokumentację aktową - maszynopisy i nadbitki sprawozdań, dzienniki badań, inwentarze, opisy warstw, obiektów i grobów, zeszyty godzin pracy, kwerendy, korespondencję, spisy, metryki i brudnopisy.

¹⁰ Reorganizację, uporządkowanie zbiorów archiwum i zewidencjonowanie ich w bazie danych programu Microsoft Access przeprowadzili: dr Bernadeta Kufel-Diakowska i mgr Karol Bykowski.

2. Dokumentację obrazową:

- a) dokumentację rysunkową – rzuty i profile wykopów, plan cmentarzyska II, plan Niemczy z naniesioną lokalizacją wykopów, rysunki ceramiki, rysunki grobów;
- b) dokumentację fotograficzną (zob. rozdział 5 niniejszego tomu).

Na potrzeby niniejszej pracy materiały te zostały podzielone według sezonów badawczych, których dotyczą. Niektóre z omawianych dokumentów redagowane były przez kilka sezonów, w związku z tym zostały wymienione kilkakrotnie pod kolejnymi latami. Analogicznie postąpiono w przypadku zbioru metryk sporządzonych dla zabytków pozyskanych w różnych latach. Z uwagą należy podejść do dokumentów dotyczących prac archeologicznych na grodzisku w Gilowie. Stanowisko to było traktowane jako część kompleksu osadniczego w Niemczy (stan. Niemcza 3). W związku z tym, że było ono badane równoległe z grodem w Niemczy oraz przez tę samą ekipę badawczą, dokumentację z wykopalisk na tych stanowiskach częściowo przechowywano razem, w niektórych przypadkach wręcz prowadzono ją w tych samych brulionach (dotyczy to szczególnie inwentarzy z lat 1979-1981) – w przypadku tego rodzaju archiwaliów skoncentrowano się tylko na informacjach dotyczących Niemczy, jedynie zaznaczając współwystępowanie „materiałów gilowskich”.

Rok 1950

W roku 1950 rozpoczęto „wywiadowcze prace wykopaliskowe” prowadzone z ramienia Kierownictwa Badań nad Początkami Państwa Polskiego (Hołubowicz, Kaźmierczyk 1963, s. 291). Ich celem miała być pomoc w stworzeniu planów kolejnych, systematycznych prac badawczych na stanowisku. Na terenie niemczańskiego wzgórza grodowego założono dwa wykopy:

- wykop I, na podwórzu posesji przy ulicy Ząbkowickiej 10 (obecnie ul. Bolesława Chrobrego),
- wykop II, na placu po wschodniej stronie kościoła pw. śś. Piotra i Pawła, w miejscu cmentarza z XVII-XVIII w. (i domniemanym miejscu kościoła z XIII w.; w latach 1950-1951 poza relikdami tegoż kościoła odkryto nawarstwienia wału na przestrzeni 16 m²) (Hołubowicz 1955, s. 152; Hołubowicz, Kaźmierczyk 1963, s. 292).

W 1950 r. w badaniach udział brali pracownicy Komisji Badań nad Początkami Państwa Polskiego (KBnPPP) pod kierownictwem Włodzimierza i Heleny Hołubowiczów przy współudziale Józefa Kaźmierczyka (Hołubowicz, Kaźmierczyk 1963, s. 292).

Archiwalia dotyczące badań w Niemczy za rok 1950 umieszczono razem z dokumentami za rok 1951. Są to:

1. Teczka wiązana formatu A4 z opisem „Sprawozdania z Niemczy / plany prac / 1950-51”, zawierająca sprawozdanie i notatkę prasową (?):
 - a) „Sprawozdanie z badań w Niemczy w roku 1950 (z opisem zastosowanej metody wykopaliskowej)” sporządzono w dwóch egzemplarzach (na grubym i cienkim papierze). Na egzemplarz sporządzony na grubym papierze składa się osiem numerowanych stron na papierze formatu A4, przy czym strona ósma jest przzerwana w połowie, a ostatnie zdanie pozostało niedokończony. Tekst zawiera liczne poprawki sporządzone zarówno na maszynie do pisania, jak i ręcznie (piórem oraz ołówkiem). Egzemplarz na cienkim papierze uzupełniono o kolejne strony tekstu (łącznie 11 stron) oraz przypisy (5 stron, z własną numeracją). Na pierwszej stronie, u góry po prawej, dopisano ołówkiem „Kierownictwo Badań”. Tekst jest bardziej przejrzysty,

jednak i tu spotyka się przekreślenia i uwagi. Zawartość merytoryczna obu egzemplarzy jest analogiczna – prawdopodobnie są to kolejne wersje sprawozdania przygotowywanego do druku z poprawkami redaktorskimi.

W sprawozdaniu (nieopublikowanym) dużo miejsca poświęcono sprawom technicznym (sposób nadzoru nad pracownikami fizycznymi, opis zastosowanej metody badawczej wraz z uzasadnieniem). W porównaniu ze sprawozdaniem w „Wiadomościach Archeologicznych” (Hołubowicz 1955, s. 146-157) pojawia się więcej nazwisk uczestników – w publikacji pominięto magistra Jana Rompskiego¹¹. Znajdujemy tu m. in. informację, że „od 16 do 31 lipca na badaniach w Niemczy zatrudniony był cały zespół pracowników naukowych i pomocniczych (6 osób) Kierownictwa prac wykopaliskowych na Ślęzy, gdzie w tym czasie nastąpiła przerwa w pracach terenowych ze względu na akcję żniwną”, podany jest też okres prowadzenia wykopalisk, z uwzględnieniem przerwy w pracach archeologicznych. Brak rysunków wymienionych w tekście;

- b) kolejny dokument dotyczący prac w roku 1950 to kopia maszynopisu „Prace w Niemczy”. Obejmuje on pół strony kartki formatu A4, z lewej strony zrobiono otwory służące do wpięcia do segregatora, prawa krawędź tekstu nie odbiła się, co utrudnia odczytanie pełnej treści; w prawym górnym rogu naniesiono ołówkiem numer: „78”. Tekst podzielono na 5 akapitów. U dołu po prawej stronie znajduje się podpis (również maszynowy): „Dr. Włodzimierz Hołubowicz”.

Tekst w lakoniczny sposób opisuje wyniki badań, więcej miejsca poświęcono w nim ich organizacji i interpretacji w duchu ówczesnie panującej myśli społeczno-politycznej. Zawarto w nim wzmiankę o powołaniu przez Kierownictwo Badań nad Początkami Państwa Polskiego placówki badawczej dla badań grodu w Niemczy oraz o wyposażeniu jej przez Miejską Radę Narodową Niemczy w bliżej nieokreślone pomieszczenia. Prawdopodobnie tekst przygotowano jako przyszłą notatkę prasową.

2. „Dziennik prac wykopaliskowych w Niemczy”:

- a) jest to brulion formatu A5 w brązowej oprawie, zawierający opis przebiegu prac archeologicznych z lat 1950-1951, zapisany odręcznie na 104 stronach, z czego 55 stron przypada na rok 1950. Notatki sporządzało kilka osób, na co wskazują: użycie różnokolorowego atramentu, różny charakter pisma oraz styl językowy.

Zapiski obejmują okres od 22.06 do 15.11.1950 r. Jako kierownika wykopu wymieniono Jana Rompskiego. Prace w wykopie I zakończono z końcem lipca. Równocześnie od dnia 21.07 eksplorowano wykop II. Od dnia 17.07 zamieszczano listę pracowników naukowych uczestniczących w badaniach¹². W dzienniku nie opisano zawartości warstw;

- b) w brulion „Dziennika prac wykopaliskowych w Niemczy” włożono nadbitkę artykułu „Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w Niemczy w r. 1950 (streszczenie)” opublikowanego

¹¹ Jan Rompski – etnograf, poeta i działacz kaszubski, ur. 8.12.1913, zm. 30.12.1969, w 1949 kierował badaniami na Ślęzy i w Sobótce, a w 1950 w Niemczy (Chochla 2009, s. 39-44); został wymieniony pod datą 22.06.1950 r. w „Dzienniku prac wykopaliskowych w Niemczy” nie jako kierownik badań, ale jako kierownik wykopu (por. niżej) – poza tą wzmianką występuje jeszcze tylko raz (pod datą 17.07.1950 r.) i jego nazwisko nie pojawia się w żadnych innych zachowanych dokumentach ani sprawozdaniach.

¹² „Dnia 16 VII cała ekipa wykopaliskowa ze Ślęzy przyjechała do Niemczy na prowadzenie dalsze wykopalisk. Dnia 17 VII podjęto je przy współudziale wszystkich członków ekspedycji” (Włodzimierz Hołubowicz, Helena Hołubowiczowa, Zbigniew Trudzik, A. Drozdowski, Jan Rompski; rysownik: R. Czyżewski; pomiary: Lech Popielewski; organizacja: Józef Kaźmierczyk).

w „Sprawozdaniach Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” (Hołubowicz, Hołubowicz 1953, s. 120-123). Jest to złożony arkusz zadrukowany obustronnie (cztery strony tekstu).

Sprawozdanie będące krótkim opisem prac wykopaliskowych w roku 1950 zawiera odniesienia do badań międzywojennych (bardzo krytyczne, jednak nie wchodzące w naukową polemikę), podaje wymiary wykopu I (informacji tej brak w dzienniku badań). Sformułowania użyte w tekście sugerują, że powstał on w oparciu o wyimki ze „Sprawozdania z badań w Niemczy w roku 1950...” oraz służył jako tekst wzorcowy dla „Wyników badań przeprowadzonych w 1950 r. w Niemczy Śląskiej” (Hołubowicz 1955, s. 146-157).

Rok 1951

Wyniki badań z roku 1951 opublikowano zdawkowo w „Przeglądzie Zachodnim” (Hołubowicz, Hołubowicz 1952, s. 347-348). Wspomniano też o nich w zbiorczym sprawozdaniu dotyczącym lat 1950-1961 (Hołubowicz, Kaźmierczyk 1963, s. 288), informacja o osiągnięciu calca na części wykopu II w 1951 r. znajduje się w I tomie „*Śląskich Sprawozdań Archeologicznych*” (Hołubowicz 1958a, s. 48).

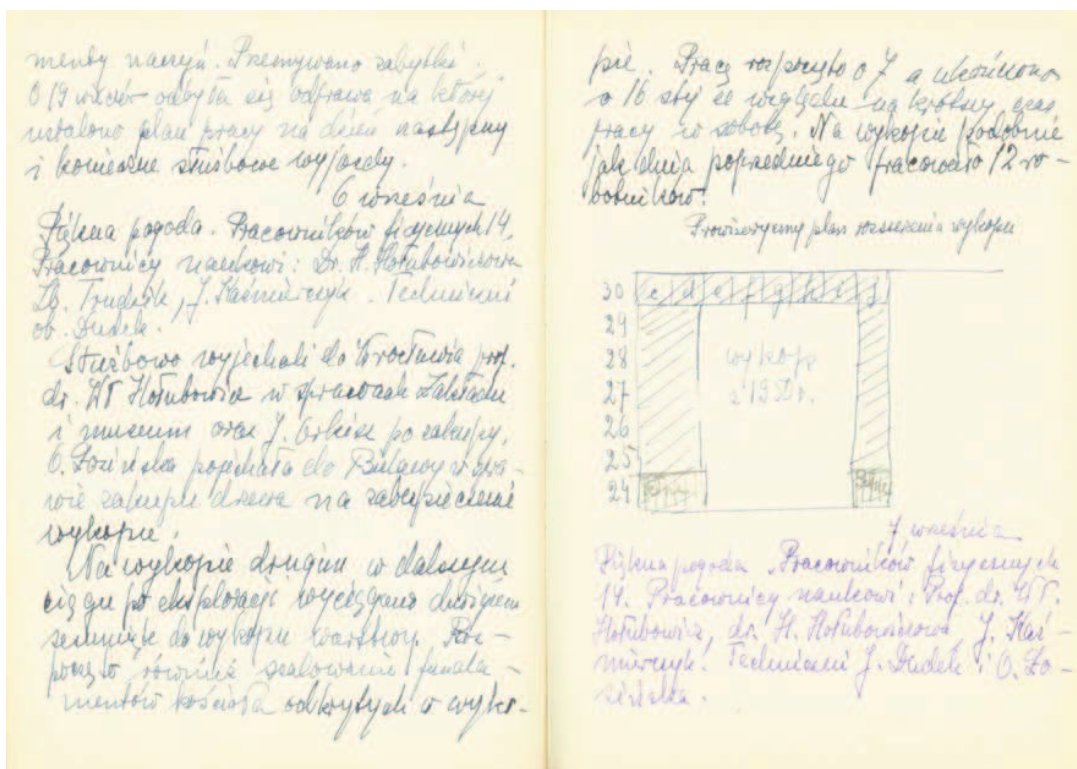
W roku 1951 kontynuowano prace w wykopie II. Stwierdzono wówczas ślady osadnictwa kultury łużyckiej z okresu halsztackiego oraz występowanie wczesnośredniowiecznych warstw osadniczych pod wałem wczesnośredniowiecznym. Górne warstwy w wykopie II były naruszone wkopami pod groby nowożytnie i przebudowę kościoła (Hołubowicz, Hołubowicz 1952, s. 347-348). W badaniach brali udział pracownicy KBnPPP i Katedry Archeologii Polski UW r im. B. Bieruta. Pracami kierowali Helena i Włodzimierz Hołubowiczowie przy współudziale Józefa Kaźmierczyka (Hołubowicz, Kaźmierczyk 1963, s. 292). Na podstawie zachowanej dokumentacji czas trwania badań można ustalić na okres między 27.08 a 16.10.1951 r., przy czym od 6.10 zabezpieczano wykop.

Instytut Archeologii jest w posiadaniu następujących archiwaliów dotyczących badań w roku 1951 (z których „Dziennik prac...” i teczkę „Sprawozdania z Niemczy...” omówiono częściowo pod rokiem 1950):

1. „Dziennik prac wykopaliskowych w Niemczy”. Roku 1951 dotyczy 38 stron – również ta część została spisana przez różne osoby. Notatki prowadzono od 27.08 do 11.10; zamieszczono szkic obrazujący kierunki poszerzenia wykopu II z 1950 r. (ryc. 6). Wśród pracowników biorących udział w badaniach wymienieni są: Włodzimierz i Helena Hołubowiczowie, Teresa Różycka, Zbigniew Trudzik, Józef Kaźmierczyk, O. Źozińska – pracownik techniczny, ob. Dudek – rysownik, J. Orkisz (?) – pracownik techniczny, prof. Józef Kazimierz Mądalski – konsultacja i pobieranie próbek do analizy pyłkowej.

Dziennik zawiera opis metodyki badań, informację o sporządzaniu rysunków ceramiki z poprzedniego sezonu, analizę drewna (na podstawie wyglądu) z poszczególnych poziomów belek, a także opis życia codziennego na wykopaliskach (wyjazdy pracowników w delegacje, z rachunkami, na nieodbyte kursy itp., odwiedziny wykopu przez innych naukowców oraz „sekretną Millenium z redaktorem Jasienicą”¹³).

¹³ Leon Lech Beynar (pseud. Jan Jasienica) – historyk, pisarz historyczny i publicysta, jak sam wspomina, poznał profesora Hołubowicza w Niemczy, w 1951 r. (Jasienica 1952, 254; 1978, s. 186 n.; 2009, s. 88). Wspomnianą w dzienniku badań „sekretną Millenium” była późniejsza profesor Maria Anna Dembińska (według: Jasienica 1978, s. 186).

Ryc. 6. Niemcza. Strona z „Dziennika prac wykopaliskowych w Niemczy”, 1951 r.

Fig. 6. Niemcza. Page from the 'Niemcza excavation journal', 1951

2. Teczka „Sprawozdania z Niemczy / plany prac / 1950-51”. Roku 1951 dotyczą:

- a) „Plan prac wykopaliskowych w Niemczy w 1951 r.” (dwa egzemplarze). Jest to dwuzdaniowa notatka – maszynopis na kartce A5 – w sprawie ograniczenia prac do wykopu II z powodu nie przyznania dotacji. Przewidywany czas trwania prac określono na dwa tygodnie.
- b) Helena Hołubowicz, Włodzimierz Hołubowicz, Józef Kaźmierczyk „Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w Niemczy w roku 1951”. Jest to kopia maszynopisu, formatu A4, trzy kartki dwustronnie zadrukowane, z paginacją. Poprawki korektorskie naniesiono ołówkiem.

Sprawozdanie podzielono na kilka części. Omawia ono sprawy organizacyjno-techniczne (ilość pracowników z wyszczególnieniem niektórych z nazwiska), finansowe, założenia badawcze na rok 1951, opis stosowanej metody wykopaliskowej, zawiera też stosunkowo obszerną (w porównaniu z rokiem poprzednim) prezentację uzyskanych wyników badań i ich interpretację. Kopia tego sprawozdania znajduje się w Archiwum Państwowym we Wrocławiu, Oddział w Kamieńcu Ząbkowickim¹⁴.

3. Badań z roku 1951 dotyczy też jeden arkusz z opisem ceramiki z metryką z dnia 9.10.1951 r. (warstwa E/3, m2 27/g), dołączony do teczki opisanej „Niemcza 1960/ ceramika”.

¹⁴ APW Oddział w Kamieńcu Ząbkowickim, zespół: Zarząd Miejski i Miejska Rada Narodowa w Niemczy powiat dzierzoniowski, sygn.: 84/806/0/-/9.

Rok 1958

Z powodu braku funduszy, po zakończeniu sezonu 1951, nastąpiła przerwa w badaniach aż do roku 1958. W roku tym wznowiono badania z inicjatywy kierownictwa Katedry Archeologii Polski UW. Planowano kontynuację badań w roku 1959, która jednak nie doszła do skutku. Dotacji na badania w Niemczy udzieliło Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Dzierżonowie. W ekspedycji uczestniczyli pracownicy Katedry Archeologii Polski UW im. B. Bieruta oraz Zakładu Archeologii Polski IHKM PAN we Wrocławiu: prof. dr Włodzimierz Hołubowicz (kierownik), mgr Stanisław Pazda, mgr Maria Norska-Gulkowa, mgr Józef Kaźmierczyk, mgr Klemens Macewicz, mgr Roman Pastwiński, mgr Zofia Szczepaniakowa, Adam Szczodrak i Barbara Kapuścik. Badania średniowiecznych konstrukcji obronnych nadzorował mgr Tadeusz Kozaczewski. W eksploracji pomagali harcerze ze szkoły podstawowej (Hołubowicz 1958a, s. 1, 6; Hołubowicz 1958b, s. 47, 50; Hołubowicz, Kaźmierczyk 1963, s. 291-292).

W okresie od 14.08 do 10.11.1958 r. przebadano następujące wykopy:

- wykop II, będący kontynuacją badań w rejonie kościoła pw. św. Piotra i Pawła, w celu poznania konstrukcji wału obronnego oraz czasu jego funkcjonowania (wykop poszerzono, rozbierając w tym celu fragment muru długości 9 m i dwa nowożytnie murki oporowe – por. Hołubowicz, Kaźmierczyk 1953, s. 292);
- wykop IV¹⁵, założony na Rynku;
- wykop III¹⁶: sondaż 2 x 1 m w pobliżu wykopu na Rynku (Hołubowicz 1958b, s. 47-48; Hołubowicz 1960b, s. 81, il. 1).

Wynikom prac na wykopach na Rynku nie poświęcono miejsca w sprawozdaniu opublikowanym w I tomie „*Śląskich Sprawozdań Archeologicznych*” ani w publikacji „*Z przeszłości Śląska*”. W roku 1958 prowadzono też prace w Gilowie (Hołubowicz, Kaźmierczyk 1963, s. 293).

W archiwum Instytutu Archeologii UW. badań w Niemczy w 1958 r. dotyczą następujące dokumenty:

1. „Dziennik prac zespołu wykopaliskowego w Niemczy. Rok 1958”. Jest to zeszyt 60-kartkowy w kratkę, formatu A5, z grafiką na okładce przedstawiającą symbole Warszawy, opisany u góry okładki za pomocą pieczątki: „Ekspedycja wykopaliskowa w ...” oraz piórem (dopełnienie pieczątki): „Niemczy”. Tytuł „Dziennik prac zespołu...” zapisano piórem poniżej. Wewnątrz włożono kartkę A5 w kratkę ze sporządzonym ołówkiem planem sytuacyjnym wykopu na Rynku i jego niwelacją (?).

Dziennik zapisano odręcznie atramentem w kolorze niebieskim, krój pisma dość staranny. Zapiski prowadzono od 11 sierpnia¹⁷ – pod tą datą zamieszczono informację o zebraniu zespołu wykopaliskowego, które odbyło się we Wrocławiu. Wspomina się tu o zaprotokołowaniu przebiegu zebrania w „zeszycie protokołów”, jednak Archiwum IA UW. nie posiada takiego dokumentu w swoich zbiorach. Poza kwestiami naukowymi (m.in. metodyka prac) w dzienniku opisano

¹⁵ Według dziennika badań wykop III (informacja z 4.10.1958 r)

¹⁶ Według dziennika badań wykop IV (informacja z 14.10.1958 r.).

¹⁷ Tj. na 3 dni przed datą rozpoczęcia prac wykopaliskowych podaną w sprawozdaniu (Hołubowicz 1958b, s. 47); w rzeczywistości (według notatki w dzienniku) sprzęt przywieziono do Niemczy 18 sierpnia wieczorem, a przygotowywanie terenu pod wykop rozpoczęto następnego dnia.

trudności organizacyjne (ryc. 7, 8)¹⁸. Odnotowano też zwiedzanie wykopu przez grupy szkolne, czynny udział w pracach terenowych harcerzy 22. Drużyny Harcerskiej im. Bolesława Chrobrego w Niemczy, wizytę pracowników Pracowni Filmowej Instytutu Geografii, którzy wykonywali zdjęcia filmowe przebiegu pracy na wykopie i innych. Ostatnia notatka pochodzi z 22 października.

2. „Ekspedycja wykopaliskowa w Niemczy. Dokumentacja opisowa, nadbitki” – teczka wiązana formatu A4 opisana na okładce pieczętą („Ekspedycja wykopaliskowa w...” oraz piórem („Niemczy / Dokumentacja opisowa”) i ołówkiem (przekreślono „Dokumentacja opisowa”, dodano „Nadbitki”). Teczka zawiera:
 - a) „Opis warstw na wykopie III” – brudnopis w dwóch egzemplarzach: pierwszy sporządzono na dwóch składkach w kratkę (w obu zapisano ołówkiem po dwie strony A5; pismo niestaranne), zawiera on też wzmiankę o wykopie IV; drugi sporządzono na blankiecie metryki (A4 złożone na pół) – ołówkiem przepisano pierwszą stronę notatek z rzeczonyj składki dotyczącej wykopu III;
 - b) metryki ćwiartki na arze 8 w wykopie II (warstwy: A, A-B) – na blankiecie, zawiera szkic ćwiartki, kierownik grupy: Stanisław Pazda;
 - c) blankiet „Sprawozdanie” z 26.08.1958 dla metrów: 1-5/a-e; wewnątrz włożono metrykę ćwiartki na arze 7 w wykopie II (warstwy: „darń”); kierownik grupy: Stanisław Pazda, rysowała Zofia Szczepaniak;
 - d) blankiet „Sprawozdanie” z 27.08.1958 dla metrów: 1-5/a-e; wewnątrz włożono metrykę ćwiartki na arze 7 w wykopie II (warstwy: „gruz-A”); kierownik grupy: Stanisław Pazda, rysowała Zofia Szczepaniak;
 - e) blankiet „Sprawozdanie” z 28.08.1958 dla metrów: 1-5/f-g, 6-10/f-g, 6-10/a-e; wewnątrz włożono metryki ćwiartki na arze 7 w wykopie II (warstwy: „darń i bruk”, A, „darń”); kierownik grupy: Stanisław Pazda, rysowała Zofia Szczepaniak;
 - f) blankiet „Sprawozdanie” z 28.08.1958 dla metrów: 1-5/a-e, 6-10/a-e; wewnątrz włożono metryki ćwiartki na arze 8 w wykopie II (warstwy: „próchnica”); kierownik grupy: Stanisław Pazda, rysowała Zofia Szczepaniak;
 - g) blankiet „Sprawozdanie” z 29.08.1958 dla metrów: 1-5/f-g, 6-10/a-e; wewnątrz włożono metryki ćwiartki na arze 7 w wykopie II (warstwy: A); kierownik grupy: Stanisław Pazda;
 - h) blankiet „Sprawozdanie” z 5.09.1958 dla metrów: 1-5/a-e, 6-10/a-e; wewnątrz włożono metrykę ćwiartki na arze 7 w wykopie II (warstwy: A, B); kierownik grupy: Stanisław Pazda, rysowała Zofia Szczepaniak.

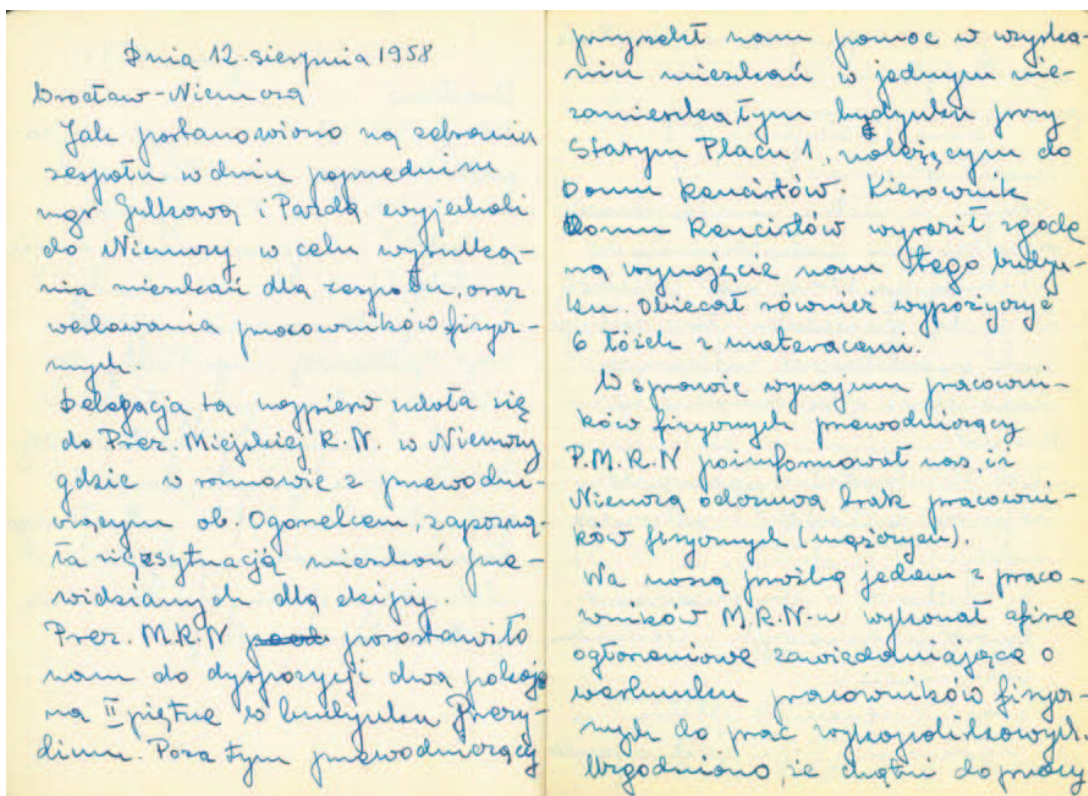
Na wszystkich metrykach ćwiartek zamieszczono szkice – rzut ara. Ponadto teczka zawiera nadbitki artykułów dotyczących późniejszych badań¹⁹.

Z notatek zapisanych na metrykach warstw wynika, że na ilustracji nr 1 w „Z przeszłości Śląska” zamieniono nazwę wykopu III na wykop IV²⁰: „usytuowano go [wykop III] wzdłuż wschodniej pierzei rynku”. Poza tym zapiskiem brak dokumentacji z wykopu III i IV.

¹⁸ Daje to niejaki obraz sytuacji w Niemczy pod koniec lat 50. XX w.

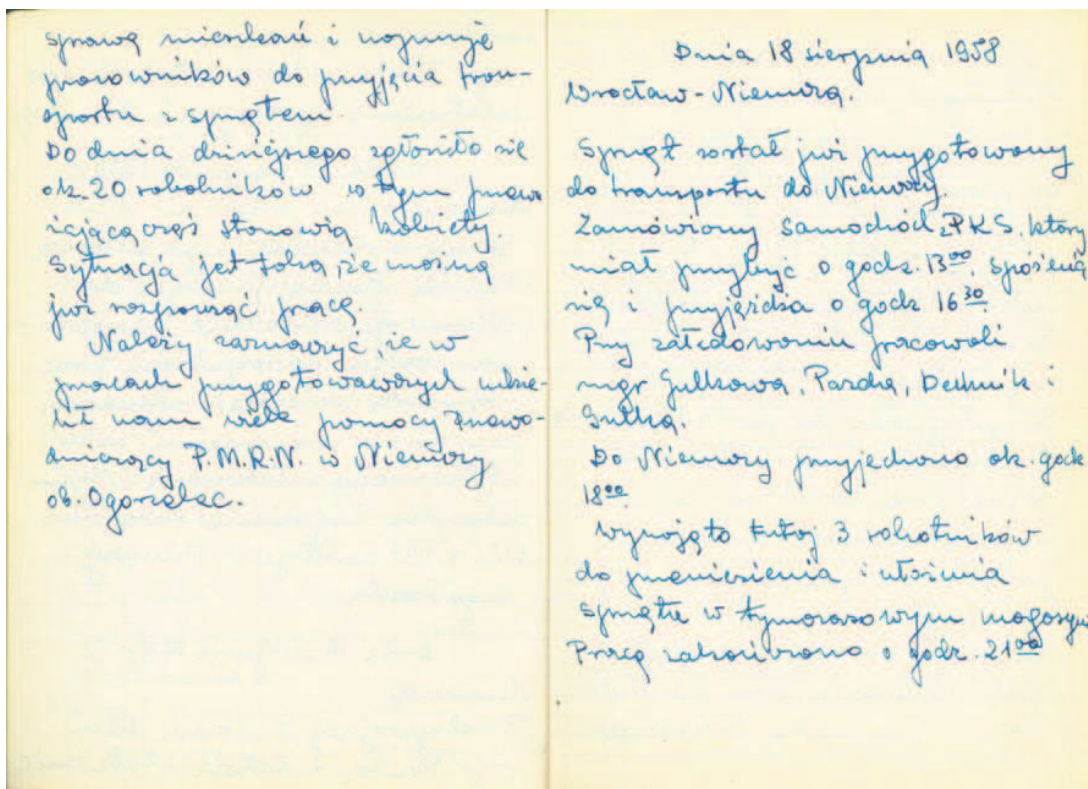
¹⁹ Zob. informacja za lata 1964 i 1965.

²⁰ Podobnie w „Dzienniku prac zespołu wykopaliskowego w Niemczy. Rok 1958”: zapis z dnia 4.10 dotyczy wytyczenia wykopu III na Rynku, a informacja z dn. 14.10 – wykopu sondażowego (dalej określonego jako „IV”).

Ryc. 7. Niemcza. Strona z „Dziennika prac zespołu wykopaliskowego w Niemczy. Rok 1958”

Fig. 7. Niemcza. Page from the 'Niemcza excavation team journal, 1958'

Ryc. 8. Niemcza. Strona z „Dziennika prac zespołu wykopaliskowego w Niemczy. Rok 1958”

Fig. 8. Niemcza. Page from the 'Niemcza excavation team journal, 1958'

Uderza znikoma ilość zachowanej dokumentacji (kilka blankietów metryk z początku sezonu 1958, przy blisko trzymiesięcznym czasie prac). Wydaje się, że zbiór ten został w przeszłości oddzielony od większej całości raczej przez nieuwagę niż intencjonalnie.

Rok 1960

W roku 1960 wznowiono badania dzięki ich dofinansowaniu przez Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Dzierżonowie (Hołubowicz, Kaźmierczyk 1963, s. 291 i n.). Środki przekazane na ten cel stanowiły blisko $\frac{3}{4}$ budżetu, pozostałą część stanowił wkład Zakładu Archeologii Polski IHKM PAN²¹ (Hołubowicz 1960a, s. 37). Prace archeologiczno-architektoniczne w obrębie kościoła pw. św. Wojciecha sfinansował konserwator wojewódzki mgr inż. arch. Mirosław Przyłęcki (Hawrot 1960, s. 41).

W badaniach w tym roku udział brali pracownicy Katedry Archeologii Polski UW r. im. B. Bieruta oraz Zakładu Archeologii Polski IHKM PAN we Wrocławiu. Pracami kierowali Helena i Włodzimierz Hołubowiczowie przy współudziale Józefa Kaźmierczyka, Stanisława Pazdy i Marii Nor-skiej-Gulkowej; badania kościoła i konstrukcji obronnych nadzorowali: prof. dr Bohdan Guerquin i prof. dr Jerzy Hawrot (głównie kościół koło Niemczy). Ponadto w badaniach udział brali: inż. Jerzy Rozpędowski inż. Prostrom, mgr Krystyna Gądela, art. pl. T. Brochocka i in. (Hawrot 1960, s. 41, Hołubowicz 1960a, s. 38, Hołubowicz, Kaźmierczyk 1963, s. 292).

Podczas prac, trwających od 4.07 do 14.08.1960 r.²², eksplorowano:

- wykop II – kontynuowano badania z poprzednich lat (nawarstwienia wałów obronnych i budowla sakralna), pogłębiano wykop (Hołubowicz 1960a, s. 38-40; Rozpędowski 1960, s. 46; Różycka 1962, s. 288 i n.; Hołubowicz, Kaźmierczyk 1963, s. 293);
- trzysondaże w pobliżu murów miejskich, w różnych częściach miasta (Hołubowicz 1960a, s. 38, 40);
- wykopy na osadzie wczesnośredniowiecznej pod poszerzany cmentarz²³ (Hołubowicz 1960a, s. 38; Kaźmierczyk 1960, s. 40 i n.; Różycka 1962, po s. 288);
- wykopy obok kościoła ewangelickiego z XVII w.²⁴ oraz w jego wnętrzu, w liczbie dziesięciu²⁵ (Hawrot 1960, s. 42-46);
- stanowisko w Gilowie (Hołubowicz, Kaźmierczyk 1963, s. 293).

W Instytucie Archeologii UW r. znajdują się następujące archiwalia dotyczące badań w Niemczy w 1960 r.:

1. Teczka wiązana formatu A4, opisana długopisem, niebieskim tuszem „NIEMCZA 1960, 1963, 1964 / KOŚCI”. Wewnątrz teczki znajdują się arkusze różnego rodzaju papieru (A4 – w linie oraz gładkie – i wtórnie użyte odwrocina próbnych odbitek wydawniczych (tzw. szcnotki) „Wrocławia lewobrzeżnego we wczesnym średniowieczu. cz. II”) opieczątowane szablonem do wypisywania

²¹ Mniejsze sumy wyłożyła Katedra Archeologii Polski UW r., Konserwator Wojewódzki i Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (Hołubowicz, Kaźmierczyk 1963, s. 292).

²² Według Hołubowicza prace zakończono 13.08 (Hołubowicz 1960a, s. 38).

²³ W dokumentacji archiwalnej wykop nosi nazwę „Niemcza Nowy Cmentarz”.

²⁴ Kościół pw. św. Wojciecha, obecnie kaplica cmentarna.

²⁵ Ze sprawozdania Jerzego Hawrota wynika, że wykopy w kościele pw. św. Wojciecha i jego najbliższej okolicy miały odrębną numerację (Hawrot 1960, s. 44).

metryk (czarnym tuszem) i wypełnione pismem odręcznym, atramentem bądź tuszem w kolorze niebieskim, jasnoniebieskim, zielonym i czarnym.

Metryki dotyczą różnych lat i warstw w wykopie II oraz w wykopie „Niemcza Nowy Cmentarz, wykop I”. Pod każdą metryką zamieszczono informację o liczbie kości wyrzuconych i pozostawionych. Dodatkowo na metryce dla „wykopu I, Niemcza Nowy Cmentarz” z dnia 29.07.1960 r. (jama 3) zamieszczono opis fragmentów ceramiki. W niektórych przypadkach na jednym arkuszu umieszczano metryki dotyczące różnych lat (np. rok 1960: „Niemcza Nowy Cmentarz, wykop I” i rok 1964: wykop II), część pieczętek pozostawiono niewypełnionych. Jedną z metryk uzupełniono datą 4.08.1967 r. (wyk. II, ar 7, m 9e, w-wa D/5), chociaż w tym roku żadna z osób związanych z Katedrą Archeologii nie prowadziła badań w Niemczy.

Być może jest to spis metryk sporządzony po 1970 r.²⁶ podczas inwentaryzacji i weryfikacji materiału z badań z lat 1960-1964. Wskazuje na to umieszczenie obok siebie na jednym arkuszu metryk z różnych lat i wykopów oraz metryka z datą 1967 r., która, po porównaniu z dziennikiem badań, okazała się być błędnie przepisana metryką z roku 1960.

2. Teczka wiązana formatu A4, opisana długopisem, niebieskim tuszem „NIEMCZA 1960/ ceramika”. Wewnątrz teczki znajdują się arkusze papieru w linie (A4 ze śladami przzerwania na dłuższym boku i 2x A4) opieczetowane szablonem do wypisywania metryk (czarnym bądź granatowym tuszem) i wypełnione pismem odręcznym, atramentem bądź tuszem w kolorze niebieskim i zielonym. Do niektórych arkuszy przypięto spinaczami odpowiadające im metryki (wypełnione ołówkiem, rzadziej tuszem), kilka metryk wrzucono luzem pomiędzy arkusze.

Wszystkie metryki, poza jedną²⁷, dotyczą badań z 1960 r. Na ogół na jednym arkuszu znajdują się informacje dotyczące jednej metryki. Pod każdą metryką zamieszczono wzmiankę o liczbie ceramiki z poszczególnych partii naczyń, niekiedy uzupełnione o dodatkowe dane (ornament, cechy technologiczne i datowanie).

Prawdopodobnie jest to spis sporządzony podczas inwentaryzacji materiału z badań z 1960 r. Wskazują na to analogie do zawartości teczki „NIEMCZA 1960, 1963, 1964 / KOŚCI” (taki sam rodzaj papieru, podobny charakter pisma i rodzaj użytego tuszu).

3. „Dziennik prac wykopaliskowych / Niemcza 1960 r.”. Dziennik spisano ręcznie w brulionie formatu A5, 100-kartkowym, oprawionym w twardą czarną okładkę, tłoczoną we wzór imitujący skórę. Grzbiet brulionu oklejony jest szarą tkaniną. Na okładce znajduje się fabryczna naklejka „WZWP Wrocław”, na której wypisano tytuł atramentem w kolorze niebieskim. W zeszyt włożono niewypełnioną metrykę, na odwrocie której napisano ołówkiem cyfry rzymskie (numeraacja palików?) i odpowiadające im głębokości i wymiary (w centymetrach) – nie ma pewności, czy notatka dotyczy stanowiska w Niemczy. Zapiski prowadzono od 4.07 do 6.08²⁸ atramentem w kolorze niebieskim. Strony zapisane zajmują niepełne dwa z pięciu poszytów. Notatki są w miarę czytelne. Widoczne są dwa charakterystyczne pisma.

W dzienniku odnotowano godziny pracy, liczbę pracowników, panujące warunki atmosferyczne oraz przebieg prac i opis uchwyconych konstrukcji w wykopie II, a także próbę ich dołącznej interpretacji²⁹. Zawarto w nim również informację o wykopie sondażowym (następnie

²⁶ Rok wydania II części publikacji J. Kaźmierczyka „Wrocław lewobrzeżny we wczesnym średniowieczu”.

²⁷ Jeden arkusz opisano jako „Niemcza, dn. ... 1951 r., wykop E/3, m2 27/g, uwagi: fragment 9/X”.

²⁸ Brak wpisów z ostatniego tygodnia badań.

²⁹ Por. „Uwagi o wynikach eksploracji wału i wnętrza kościoła” – wpis z 13.07.1960 r. (dotyczy wykopu II).

poszerzonym)³⁰ na współczesnym cmentarzu oraz dwóch sondażach między murami obronnymi a zabudowaniami „po stronie Ratusza”³¹. Poszerzano też wykopy w kościele cmentarnym³². Prace na stanowisku „Niemcza Nowy Cmentarz” zakończono 3 sierpnia.

4. Inwentarz zabytków dla wykopów: „Niemcza Nowy Cmentarz, wykop I” i wykop II³³ (nr inw. Archiwum Instytutu Archeologii: S/284). Jest to brulion A4 w twardej, tłoczonej oprawie w kolorze ciemnozielonym z czerwonym brzegiem wykonanym z tkaniny oraz fabryczną naklejką „WZWP Wrocław”, opisany niebieskim tuszem „Niemcza Nowy Cmentarz / 1960”. Na tylnej okładce nalepiono w prawym górnym rogu nalepkę z numerem inwentarzowym (S/284). Na przedniej wyklejce, w prawym dolnym rogu widnieje pieczętka archiwum IA UW r z ręcznie wpisanym numerem (czarnym tuszem). Wewnątrz brulionu wykreślono tabelę (ołówkiem), którą wypełniono niebieskim atramentem i tuszem. Do środka włożono też wyrwane z brulionu bifolium zawierające część inwentarza.

Inwentarz podzielono na dwie części zawierające wykaz zabytków z dwóch różnych wykopów. Pierwsza część, dotycząca wykopu I „Niemcza Nowy Cmentarz”, znajdującego się na arach: I, II, VI, VII, VIII i X, zawiera się na 30 stronach brulionu (nie licząc strony tytułowej) oraz na dwóch stronach wkładki i obejmuje numery od 1 do 86 i od 87/60 do 93/60. Część druga rozpoczyna się bezpośrednio po części pierwszej w brulionie, od nagłówka „Niemcza 1960 r.”. Składa się na nią 201 numerów inwentarzowych na 68 stronach, dla zabytków pozyskanych z wykopu II, z arów: 6, 7, 8 i 9 (przy kilku wpisach nie podano numeru ara).

5. Teczka wiązana formatu A4, opisana długopisem, niebieskim tuszem „NIEMCZA – CMENTARZ 1960 / ceramika z jamy 1, dz. 1”. Teczka zawiera jedną metrykę (mała karteczka z pieczętką odbitą czarnym tuszem) spiętą spinaczem z czterema kartkami w linie (3 karty A5 zapisane dwustronnie, 1 karta A5 zapisana jednostronnie; postrzępione brzegi wskazują na sporządzenie kartek z większego arkusza) i jeden złożony arkusz w linie (2x A4), opieczetowany wzorem do metryk, tuszem w kolorze czarnym, zapisany na 3 stronach. Obie metryki oraz przypięte kartki zapisano ręcznie niebieskim tuszem.

Metryki z 23.07.1960 oraz 26.-27.07.1960 r. zawierają opis fizyczny i technologiczny ceramiki z jamy 1 w „wykopie I, Niemcza Nowy Cmentarz”, ar. II, dz. B na warstwach 3E oraz 3K, 3L, 3M.

³⁰ Wpis z 5.07.1960: sondaż o głębokości 2,5 m założono po doniesieniu miejscowego grabarza, jakoby miały być tam niszczone groby ciałopalne. Po stwierdzeniu nawarstwień kulturowych z okresu średniowiecza założono w tym miejscu wykop 3 x 3 m, który najwidoczniej eksplorowano przez jeden dzień, tj. 6.07.1960 r. (pod nadzorem Jerzego Hawrota), a następnie na pewien czas porzucono. W dzienniku badań nie odnotowano numeru tego wykopu. Następną informacją o pracach na stanowisku „Niemcza Nowy Cmentarz” pochodzi z 20 lipca. Kolejne wykopy założono: 23.07.1960 r. (na arze VI) i 26.07.1960 r. (na arze VII).

³¹ Wpis z 13.07.1960 r.

³² Wpis z 21.07.1960 r. Z dnia 15 lipca pochodzi lakoniczny zapis: „5 osób pracowało również w kościele na cmentarzu ewangelickim”, co, przy braku wymienienia Jerzego Hawrota wśród pracowników naukowych, sugeruje, że prace wykopaliskowe w obrębie kościoła św. Wojciecha, posiadające zresztą osobną numerację wykopów, były prowadzone przez niezależną ekipę badawczą i posiadały własną dokumentację, a pracownicy zatrudnieni przez KA UW r i IHKM PAN brali w nich udział jedynie w przypadku przestojów w pracy w wykopie II.

³³ W części dotyczącej wykopu II pierwsze trzy wpisy do inwentarza oznaczono jako wykop I, ar 6. Z dalszych zapisków wynika, że jest to pomyłka wpisującego, w przeciwieństwie do oznaczenia wykopu I w dokumentach z roku 1963 (por. przyp. 45).

Rok 1961

Badania w tym roku finansowane były przez Zakład Archeologii Polski IHKM PAN we Wrocławiu, z dotacji Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Dzierżoniowie³⁴, oraz ze środków własnych Katedry Archeologii Polski UWr (Hołubowicz, Kaźmierczyk 1963, s. 292). Wykopaliska trwały od 28.06 do 5.09. 1961 r. Pracami kierowali Włodzinierz i Helena Hołubowiczowie przy współpracy z Józefem Kaźmierczykiem, Stanisławem Pazdą, Marią Norską-Gulkową, Jerzym Lodowskim i Włodzimierzem Wojciechowskim. Nadzór nad przebiegiem prac architektonicznych sprawowali: prof. Marian Morelowski, prof. Bohdan Guerquin, dr Tadeusz Kozaczewski, mgr inż. Jezry Rozpędowski, mgr Władysław Miecek, dr Alfred Majerowicz (Hołubowicz, Kaźmierczyk 1961, s. 21; Hołubowicz, Kaźmierczyk 1963, s. 292).

W roku 1961 badaniami objęto wykop II: w założeniach chciano zbadać najstarsze konstrukcje obronne i relikty domniemanej „budowli sakralnej”³⁵ spod kościoła z XIII-XIV w., odkrytej rok wcześniej. W tym celu pogłębiono wykop, którego maksymalne wymiary wynosiły w poziomie 22 x 12 m, na znacznej przestrzeni doprowadzono go do calca – nie osiągnięto calca w obrębie ścian i prezbiterium kościoła (Rozpędowski 1960, s. 46-48; Hołubowicz, Kaźmierczyk 1961, s. 21; Hołubowicz, Kaźmierczyk 1963, s. 293).

W archiwum Instytutu Archeologii znajdują się następujące archiwalia dotyczące badań w Niemczy w roku 1961:

1. Zeszyt zatytułowany (ołówkiem) „Opis[y] konstrukcji / drewnianych na / wale w Niemczy” (napis jest mocno wytarty). Jest to zeszyt 60-kartkowy w kratkę, formatu A5, z grafiką na okładce przedstawiającą symbole Gdańska. U dołu przedniej okładki wpisano długopisem, tuszem w kolorze niebieskim, „nr inw. Arch./58”. W zeszycie zapisano ołówkiem 39 stron, dość czytelnym pismem. Pierwsza data (12.07.1961 r.) pojawia się na dziewiątej stronie – wraz ze zmianą charakteru pisma na staranniejszy.

W zeszycie opisano układ poziomów drewna 41 – 50 oraz X w wykopie II, w niektórych przypadkach z podaniem niwelacji. Tę część notatek sporządziło prawdopodobnie dwóch autorów. U dołu strony dziesiątej umieszczono notatkę o konieczności konfrontowania opisu z rysunkiem, podpisaną „J. Lodowski”. Druga część (pismo jednolite, mniej staranne) zawiera opisy warstw na wale i pod wałem w wykopie II (warstwy C - E, E' - F).

2. Zeszyt 60-kartkowy w kratkę, formatu A5, zatytułowany „Niemcza, 1961, dokumentacja opisowa murku oporowego”, z grafiką na okładce przedstawiającą symbole Gdańska. U dołu przedniej okładki wpisano „nr inw. Arch./20”. Zeszyt zapisano na 41 stronach, piórem, atramentem w kolorze granatowym, czytelnym charakterem pisma. Na pierwszej stronie wpis piórem: „Niemcza 1961 / dokumentacja / opisowa / murku oporowego”.

Zeszyt zawiera opis kolejno odsłanianych poziomów muru oporowego na różnych odcinkach oraz ich niwelację. Zapiski prowadzono od 12.07 do 23.08.1961 r.

3. Zeszyt o tytule „1961. / Dziennik / Wykopu / Niemcza”. Jest to brulion A5 w pomarańczowej okładce z bordowym grzbietem z tkaniny, pisany odręcznie długopisem oraz piórem. Na tylnej wyklejce sporządzono szkic ołówkiem. Do wnętrza zeszytu włożono luźne karteczki: dwie

³⁴ Dzięki działaniom Wydziału Kultury Rady Narodowej w Dzierżoniowie wykop odwiedziło kilka tysięcy osób. Wydział zadbał też o promocję w lokalnej prasie (Hołubowicz, Kaźmierczyk 1961, s. 21).

³⁵ Zob. Rozpędowski 1960, s. 46-48.

z liczbą pracowników fizycznych w dniach 1-4.08.1961 r. oraz 5-22.08.1961 r., jedną (zapisaną ołówkiem) z liczbą pobranych próbek botanicznych oraz kartkę zapisaną czerwonym tuszem z notatkami z 15-18.08.1961 r.

Dziennik opisuje prace w wykopie II (m.in. w wykopie we wnętrzu fundamentów kościoła z XVI wieku) prowadzone od 28.06 do 7.09.1961, kolejne strony zostały wyrwane. Zamieszczono w nim informacje o liczbie pracowników (przy pracownikach naukowych dołączono nazwiska), godzinach pracy, warunkach atmosferycznych, przebiegu prac i ogólne informacje o pozyskanych zabytkach, rzadziej – o wyjazdach pracowników i wizytach gości na wykopie³⁶. Pomiędzy datą 29.07 i 2.08 pozostawiono cztery puste strony. 17 sierpnia zanotowano przyjazd mgr. Piotra Szczypka z Katedry Paleobotaniki w celu pobrania próbek do analizy pyłkowej, luźna kartka z tą informacją jest dołączona do brulionu (45 próbek). 22 sierpnia zapisano wzmiankę o filmowaniu wykopu przez Adama Szczodraka. 30 sierpnia rozpoczęto zasypywanie wyeksplorowanych części wykopu.

4. Rysunek fragmentu ostrogi z zaczepem płytkowym, wykonany i opisany ołówkiem na gładkim papierze: „Niemcza 25.08.1961 / wykop II ar 8 m² 3h / warstwa kult. g5 / fragment ostrogi”. Rysunek włożono w teczkę z materiałami dotyczącymi wykopu kanalizacyjnego z roku 1971 (por. rok 1971, poz. 3).

Rok 1962

Prace wykopaliskowe w roku 1962 prowadzone były z inicjatywy Zakładu Archeologii Polski IHKM PAN we Wrocławiu we współpracy z Katedrą Archeologii Polski UWr pod kierownictwem Heleny Hołubowiczowej i Józefa Kaźmierczyka³⁷. W roku tym kontynuowano badania na wykopie II:

- na arze 6 (prezbiterium kościoła z XIII w.);
- na arze 9 (konstrukcje obronne na wschodnim stoku wzgórza grodowego, m.in. umocnienia osady kultury łużyckiej).

Rozpoczęto też systematyczne prace na grodzisku w Gilowie.

Eksploracja wykopu w Niemczy trwała od 26.06 do 10.08, zaś do 30.09.1962 r. zabezpieczano wykop. Prace finansowano z subwencji IHKM PAN, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Dzierżonowie i Miejskiej Rady Narodowej w Niemczy (Kaźmierczyk 1962, s. 31-42; Bryłowska 1964, s. 208).

Wśród archiwalnej dokumentacji badań w Niemczy przechowywanej w Instytucie Archeologii, roku 1962 dotyczą:

1. „Dziennik prac Niemcza, 1962 r.” – brulion A5 100-kartkowy, w czarnej okładce imitującej skórę z szarym, tkaninowym grzbietem. Na okładce znajduje się fabryczna naklejka „WZWP Wrocław” z bardzo niewyraźnym napisem niebieską kredką „Dziennik pr/ Nie 1962”; u dołu naklejki naniesiono długopisem sygnaturę: „nr inw. Arch./21”. Wewnątrz zapisano ołówkiem 24 strony.

Zapiski rozpoczęto 2.07.1962 r. od zreferowania ustalonych uprzednio założeń badawczych. Wpisy dotyczą badań na wykopie II (ar 6 i ar 9) oraz – od 18.07.1962 r. – wczesnośredniowiecznego grodziska w Gilowie (stanowisko nr 3). W dzienniku odnotowano godziny pracy, panujące

³⁶ Przykładowo wpis z 3.08.1961 r. o wizycie dziennikarzy z Niemieckiej Republiki Demokratycznej, „zbierających wiadomości o pracach wykopaliskowych na terenie Polski”.

³⁷ Dotychczasowy kierownik badań w Niemczy, Włodzimierz Hołubowicz, zmarł 7.04.1962 r. (Różycka 1964, s. 248-251).

warunki atmosferyczne oraz przebieg i metodykę prac. Pozostawiono puste miejsca na podanie liczby pracowników fizycznych. 24.07 zapisano informację o zabezpieczeniu wykopu budowlanego przy ul. Łabędziej, w którym odkryto materiał wczesnośredniowieczny. Zapiski urywają się 30.07.1962 r. Luki w tekście i brak zapisków z okresu 31.07 do 10.08 sugerują, że zachowany brulion nie jest ostateczną wersją dziennika.

2. Zeszyt „Niemcza 1962 / Niwelacja Ar 9”. Jest to brulion A5 100-kartkowy, w czarnej okładce imitującej skórę z zielonym grzbietem wykonanym z tkaniny. Na okładce znajduje się fabryczna naklejka „WZWP Wrocław” z napisem niebieskim atramentem. Wewnątrz, na dziewięciu stronach, czerwoną kredką wyrysowano tabelę, którą wypełniono niebieskim atramentem.

Pomiary wykonano dla warstw: A, B1 - B9, C1 - C6, D1 - D4, E1 - E3, F1 - F6, G1 - G4, na metrach: 2c - i, 3c - i, 4c - h, 5c - g, 6c - h.

3. Zeszyt „Niemcza” (brudnopis?) – brulion formatu A5, 100-kartkowy, oprawiony w twardą czarną okładkę, tłoczoną we wzór imitujący skórę. Grzbiet brulionu oklejony jest zieloną tkaniną. Na okładce znajduje się fabryczna naklejka „WZWP Wrocław”, na której ołówkiem wypisano tytuł „Niemcza”. U dołu naklejki umieszczono sygnaturę zapisaną niebieskim tuszem „21/ Arch.”. Wewnątrz włożono jeden luźny arkusz zapisany ołówkiem, który treściowo i chronologicznie odpowiada pozostałym zapiskom, a także częściowo uzupełnioną metrykę (Niemcza, 17.08.1962 r., naczynie gliniane i fragment ceramiki, ul. Łabędzia).

Brulion zawiera dokumentację opisową sporządzoną ołówkiem przez kilka osób (różne charaktery pisma). Zapiski obejmują okres od 4.08 do 16.08.1962 r. i dotyczą kolejno: 4.08 - I warstwa kamieni wału osady kultury łużyckiej; 6.08 – słup I i II; 7.08 – uwagi do warstwy G; 8.08 - opis kamieni na arze 9 (luźny arkusz); ul. Łabędzia (bez daty); 15.08 – opis słupów od strony wewnętrznego lica wału osady kultury łużyckiej; 16.08 - opis słupów; (bez daty) warstwa kamieni na arze 9.

4. Brulion bez tytułu. Jest to zeszyt formatu A5, 100-kartkowy, oprawiony w twardą czarną okładkę, tłoczoną we wzór imitujący skórę. Grzbiet brulionu oklejony jest zieloną tkaniną. Na okładce znajduje się fabryczna naklejka „WZWP Wrocław”, częściowo zerwana – nazwa brulionu nie zachowała się. Do okładki dolepiono samoprzylepną żółtą karteczkę z datą „1962”. Zeszyt zapisano głównie ołówkiem (trzy linijki – niebieskim atramentem), przez różne osoby.

Zeszyt podzielono na kilka części, które zawierają: prawdopodobnie niwelacje (brak ara i roku); spis dokumentacji fotograficznej z licznymi skreśleniami piórem; opisy warstw (A-E); „opisy obiektów nieruchomych” (w tej części zamieszczono także opis calca i profili, warstw i arów). Na jego końcu zamieszczono listę sześciu osób.

5. Teczka wiązana formatu A4, z nalepioną karteczką z pismem maszynowym „N I E M C Z A / DOKUMENTACJA OPISOWA / 1962.” (ręcznie dopisano „1963,”). Teczka zawiera arkusze formatu A4 opatrzone pieczęcią Zakładu Archeologii Śląska IHKM PAN we Wrocławiu, na których skopowano przez kalkę techniczną metryki warstw A - E, układów drewna i obiektów w wykopie II. Część z nich spięto w pliki. Rozmieszczenie tekstu wskazuje, że oryginały były sporządzone na drukowanych blankietach. Na kopiach dokumentacji widnieją nazwiska Stanisława Pazdy, Ireny Tolkin, Adama Szczodraka, Marii Gulkowej, Józega Kaźmierczyka, a także nazwisko artysty plastyka Bronisława Wolanina, cenionego polskiego ceramika i projektanta przemysłowego (wykonał rysunki układu kamieni).

Ponadto w teczce znajdują się: plik blankietów metryk i kartek wyrwanych z zeszytów, spięty taśmą papierową, opisaną „Niemcza 1962 / dokumentacja opisowa / (brudnopisy)”; kartki z zeszytów (w kratkę, zapisane w większości ołówkiem) w analogiczny sposób spięte papierową taśmą z opisem „Opracowane / Opisy z Niemczy” – część z nich jest spięta spinaczami lub zszywkami w mniejsze pliki. Blankiety metryk są wypełnione częściowo (m.in. na niektórych brak daty), zawierają skreślenia i odnośniki, do niektórych dołączono dodatkowe arkusze papieru.

6. Inwentarz zabytków (nr inw. archiwum Instytutu Archeologii: S/285). Jest to brulion A4 w twardej, tłoczonej oprawie w kolorze granatowym z czarnym brzegiem z tkaniny oraz fabryczną naklejką „WZWP Wrocław”, opisany niebieskim pisakiem „Niemcza 1962 / Inwentarz”. Na tylnej okładce nalepiono w prawym górnym rogu nalepkę z numerem inwentarzowym (S/285). Na przedniej wyklejce, w prawym dolnym rogu widnieje pieczętka archiwum IA UW r z ręcznie wpisanym numerem (czarnym tuszem). Wewnątrz brulionu wykreślono tabelę (ołówkiem), którą wypełniono niebieskim atramentem i tuszem, kilkoma charakterami pisma. Na ostatniej stronie zamieszczono nazwiska „Hołubowicz / Ludwika / Pietrzak”.

Inwentarz doprowadzono do numeru 1962, przy czym występują pojedyncze błędy w numeracji. Jako nazwę wykopu podano „II” dla ara 6 i „główny” dla ara 9. Prawdopodobnie jest to czystopis sporządzony na podstawie innych dokumentów.

7. Analiza petrograficzna kamieni z wału. Maszynopis na cienkim papierze (5 stron) jest spięty spinaczem. Numeracja jest prowadzona od strony drugiej, na końcu znajduje się podpis maszynowy i ręczny (dr Alfred Majerowicz); u góry maszynopisu dopisano innym kolorem tytuł, poprawiony długopisem, „Analiza petrograficzna kamieni z wału południowego w Niemczy z toku badań archeologicznych odkrytego w roku 1962”. Dokument włożono w teczkę z materiałami dotyczącymi wykopu kanalizacyjnego z roku 1971 (por. rok 1971, pkt 3).

Analizie poddano ciąg kamieni z profilu południowego ara 9 oraz głązy z wału osady kultury łużyckiej. Ich opis zawiera się na pierwszych dwóch stronach maszynopisu. Pozostałe strony dotyczą analizy zabytków z Pietronic Wielkich.

Rok 1963

Prace wykopaliskowe w tym roku prowadzone były przez Katedrę Archeologii Polski UW r i Zakład Archeologii Polski IHKM PAN we Wrocławiu oraz Katedrę Antropologii UW r. Kierownikiem ekspedycji była Helena Hołubowiczowa, ponadto w badaniach udział wzięli: mgr Grzegorz Domański, dr Józef Kaźmierczyk, dr Tadeusz Krupiński, Michał Magnuszewicz, Krystyna Pazdowa, Zofia Sitkowska, Adam Szczodrak, art. pl. Irena Tołkin-Cizio i studenci UW r i UW pod kierunkiem dra Zbigniewa Trudzika. Dotacji na prowadzenie prac udzieliło Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Dzierżoniowie (Kaźmierczyk 1963, s. 35, 37; Kaźmierczyk 1965, s. 230; Kaźmierczyk, Wachowski 1976, s. 95).

Badania trwały od 10.06 do 12.08.1963 r., w ich trakcie eksplorowano:

- wykop II na arach 5 i 6 (w kierunku majdanu, w obrębie przyziemia i fundamentów kościoła z 2. poł. XIII w): odkryto fazę VII umocnień obronnych, dalszą część podwaliny wału fazy VI, osiem poziomów zabudowy mieszkalnej i gospodarczej na ruinie wału fazy VI;
- cmentarzysko II: 15 grobów szkieletowych i jeden ciałopalny(?).

Ponadto dokonano obserwacji nawarstwień w wykopach budowlanych w różnych częściach miasta (Kaźmierczyk 1963, s. 37-38; Bryłowska 1965, s. 296; Kaźmierczyk 1965, s. 230-239).

W zbiorach archiwum IA UW r znajdują się następujące materiały dotyczące badań w Niemczy w roku 1963:

1. Teczka wiązana A4 opisana długopisem „Niemcza / 1963 / Dokumentacja opisowa / Ar 9”. W prawym dolnym rogu umieszczono sygnaturę „22/ Arch.”. Teczka zawiera:

- a) metryki warstw (16 sztuk) - sporządzone na blankietach wypełnionych ręcznie dla arów 9, 5 i szóstej warstwy kamieni. Na niektórych metrykach wpisano wykop II, na innych wykop I³⁸;
- b) rękopis dziennika badań na poszytach A4 (25 stron zapisanych ołówkiem i piórem, z późniejszymi skreśleniami). Dziennik prowadziła Joanna Domańska, od 10.06 do 6.08.1963 r. Poszczególne strony są pomieszczone, co utrudnia odczytanie treści;
- c) maszynopis zszyty: „Dziennik wykopalisk / Niemcza 1963” - w dwóch egzemplarzach (oryginał i kopia sporządzona przez kalkę maszynową). Pisany jednostronnie na 14 numerowanych stronach (ryc. 9). Egzemplarz oryginalny posiada dopisek w prawym górnym rogu „nr inw. 22/63”.

Treść dziennika pokrywa się z rękopisem i obejmuje okres od 1.07 do 10.08.1963 r. (pominięto okres przygotowawczy 10-30.06.1963 r.). Zapiski w większości dotyczą prac w wykopie II, jednak zawarto też informacje o badaniach na grodzisku w Gilowie (12.07) i o sondażach weryfikacyjnych pod kierunkiem Grzegorza Domańskiego w rejonie domniemanego pieca z okresu wpływów rzymskich (6. i 9.07), na „pobliskim Niemczy stanowisku archeologicznym” (12.07) oraz weryfikacji przez tegoż „zespołu Niemczy” (15-16.07). Od 3.08 prowadzono prace wykopaliskowe na cmentarzysku II (w pobliżu przedszkola).

2. Nadbitka artykułu Józefa Kaźmierczyka „Z badań Niemczy Śląskiej w 1963 roku” (Kaźmierczyk 1965, s. 230-239). Nadbitkę umieszczono razem z archiwaliami dotyczącymi roku 1958, w teczce związanej „Ekspedycja wykopaliskowa w Niemczy” (por. rok 1958, pkt 2).

3. Brulion formatu A5, 80-kartkowy, oprawiony w twardą czarną okładkę, tłoczoną we wzór imitujący skórę. Grzbiet brulionu oklejony jest czerwoną tkaniną. Na okładce znajduje się fabryczna naklejka „WZWP Wrocław” opisana ciemnym atramentem „Inwentarz / Niemcza – Cmentarzysko / 1963, 1964, 1965.”.

Brulion podzielono na 3 części:

- a) „Inwentarz, Niemcza – Cmentarzysko, 1963 r.”;
- b) „Inwentarz, Niemcza – Cmentarzysko, 1964”;
- c) „Niemcza 1965, Cmentarzysko” (część wydzielona dla roku 1963 nie zawiera żadnych wpisów).

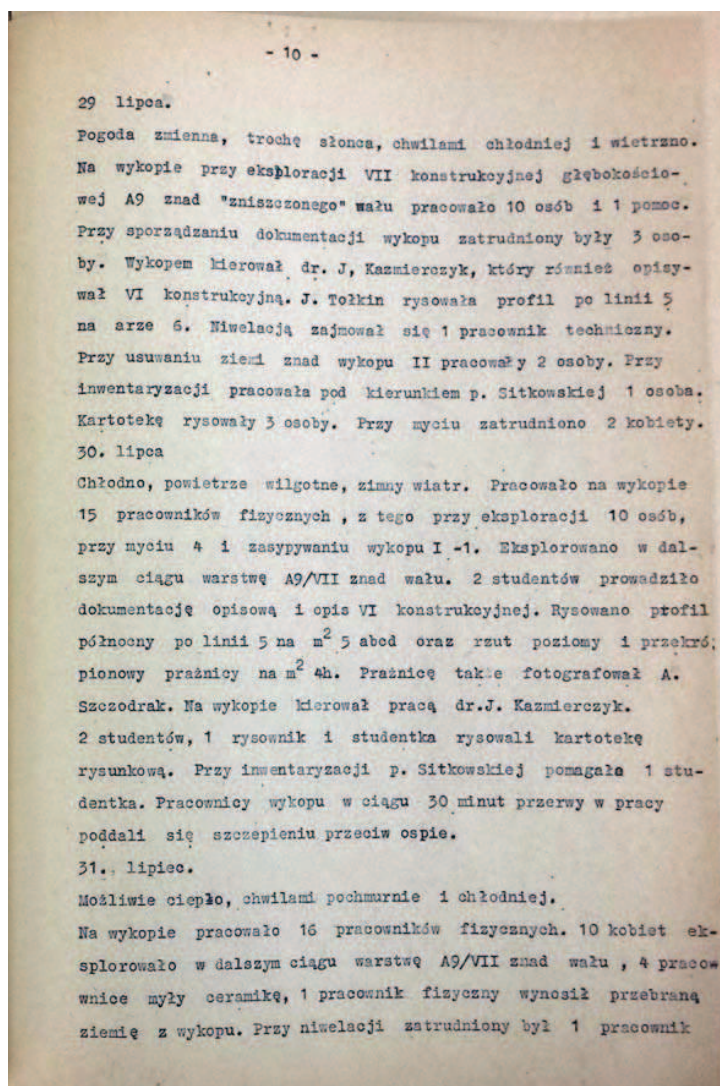
4. Teczka wiązana formatu A4 „NIEMCZA 1960, 1963, 1964 / KOŚCI” – archiwalia te opisano pod rokiem 1960 (por. rok 1960, pkt. 1).

5. Dokumenty umieszczone w teczce związanej „N I E M C Z A / DOKUMENTACJA OPISOWA / 1962.” (ręcznie dopisano „1963.”) – por. opis pod rokiem 1962, pkt 5.

Teczka zawiera:

³⁸ Brak informacji w publikowanych sprawozdaniach o prowadzeniu prac w tym wykopie po 1950 r. mógłby wskazywać na pomyłkę w zapisie, jednak należy zauważyć, że w maszynopisie dziennika badań z 1963 r. przez osiem dni (między 16.07 a 2.08) jest mowa o zasypywaniu wykopu I. Z treści samych metryk jednoznacznie wynika, że chodzi o ar 9 z pozostałościami wału osady kultury łużyckiej, a więc na wschodnim stoku wzgórza grodowego (eksplorowany już w 1962 r.) - na jakimś etapie prac nastąpiła więc zmiana numeracji wykopów.

- a) „Wykop przy ul. Łabędziej 2” – maszynopis z 16.07.1963 r., sporządzony na dwóch kartkach A4, zapisanych jednostronnie. Zawiera opis profilu północnego i południowego; u góry dopisano „nr inw. 27/Arch.”
- Prawdopodobnie jest to opis nawarstwień na jednym z wykopów budowlanych;
- b) „Niemcza, 1963 r. Cmentarzysko szkieletowe z wczesnego średniowiecza” – maszynopis sporządzony na czterech kartkach A4, zapisanych jednostronnie. Zawiera opis grobów nr 1-5;
- c) metryka I. warstwy konstrukcyjnej, wykop II, ar 5 (z datą 7.07.1963 r.) – odbitka maszynopisu z ręcznymi poprawkami na jednej stronie A4; dołączono wcześniejszą wersję z poprawkami i uzupełnieniami piórem (na blankiecie do metryk zapisanym na dwóch stronach);
- d) metryka II. warstwy konstrukcyjnej, wykop II, ar 5 (z datą 12.07.1963 r.) – odbitka maszynopisu z ręcznymi poprawkami na dwóch kartkach A4 zapisanych jednostronnie; dołączono wcześniejszą wersję z licznymi poprawkami i uzupełnieniami piórem (na pięciu numerowanych stronach, częściowo na blankiecie do metryk);
- e) metryka III. warstwy konstrukcyjnej, wykop II, ar 5, 6 (z datą 8-9.07.1963 r.) – odbitka maszynopisu na ośmiu kartkach A4 zapisanych jednostronnie, numerowanych; dołączono drugą wersję (na blankiecie do metryk zapisanym na dwóch stronach); oba maszynopisy zawierają ręczne poprawki;
- f) metryka IV. warstwy konstrukcyjnej, wykop II, ar 5, 6 (z datą 18.07.1963 r.) – maszynopis na sześciu kartkach A4 zapisanych jednostronnie; dołączono drugą wersję (na blankiecie do metryk zapisanym na czterech stronach); oba maszynopisy posiadają numerowane strony i zawierają ręczne poprawki;
- g) metryka V. warstwy konstrukcyjnej, wykop II, ar 5, 6 (z datą 18.07.1963 r.) – maszynopis z ręcznymi poprawkami na siedmiu kartkach A4 zapisanych jednostronnie; dołączono wcześniejszą wersję z licznymi poprawkami i uzupełnieniami piórem (na sześciu stronach, częściowo na blankiecie do metryk);
- h) metryka VI. warstwy konstrukcyjnej, wykop II, ar 5, 6 (z datą 30.07.1963 r.) – maszynopis z ręcznymi poprawkami na czterech kartkach A4 zapisanych jednostronnie, numerowanych; dołączono wcześniejszą wersję z licznymi poprawkami piórem (na pięciu stronach maszynopisu, częściowo na blankiecie do metryk);
- i) opis VII. warstwy konstrukcyjnej (z datą 30.08.1963 r.) – odbitka maszynopisu sporządzonego pierwotnie na blankiecie do metryk; składają się na nią dwie kartki A4. Opis dotyczy wykopu II;
- j) „Warstwa A/11-12, ar 6; VIII poziom konstrukcji” – maszynopis na jednej stronie A4. Opis dotyczy wykopu II;
- k) metryki poziomów konstrukcyjnych I-VIII – są to kolejne wersje powyższych maszynopisów (łącznie 33 strony).

Ryc. 9. Niemcza. Strona z „Dziennika wykopalisk Niemcza 1963”
 Fig. 9. Niemcza. Page from the ‘Niemcza excavation journal, 1963’

Rok 1964

Badania w roku 1964 prowadzone były przez Katedrę Archeologii Polski UW i Zakład Archeologii Polski IHKM PAN we Wrocławiu oraz Katedrę Antropologii UW, w terminie 2.07-8.08. Kierowniczką prac w terenie była Helena Hołubowiczowa, a udział wzięli: Józef Kaźmierczyk, Krystyna Pazdowa, Adam Szczodrak, Irena Tolkin-Cizio, Zbigniew Trudzik oraz studenci kierunku archeologii UW. Badania na cmentarzysku miały miejsce w terminie 2-30.08, z ramienia Katedry Antropologii UW uczestniczyli w nich Michał Magnuszewicz, Z. Rajchel i studenci antropologii (Kaźmierczyk 1964, s. 37).

W kręgu zainteresowań badawczych w tym roku znalazły się:

– wykop II – badania prowadzono na arze 5 i 6, kontynuowano także rozpoznanie konstrukcji obronnych (Kaźmierczyk 1964, s. 37; Kaźmierczyk 1968, s. 238, 242-243);

– cmentarzysko szkieletowe – odkryto 26 grobów szkieletowych (Kaźmierczyk 1964, s. 37, 40; Bryłowska 1966, s. 216; Kaźmierczyk 1968, s. 243-247);

– wykop budowlany przy ul. Ząbkowickiej, obecnie jest to ul. Bolesława Chrobrego (nadzór archeologiczny) – zaobserwowano układ kilku wczesnośredniowiecznych konstrukcji obronnych (Kaźmierczyk 1964, s. 40).

W archiwum IA UW r przechowywane są następujące dokumenty dotyczące badań w Niemczy w roku 1964:

1. „Inwentarz / Niemcza – Cmentarzysko / 1963, 1964, 1965,” – brulion opisany pod rokiem 1963.

Część wydzielona dla roku 1964 zawiera 11 pozycji inwentarzowych na czterech stronach.

2. Zeszyty godzin pracy:

a) zeszyt formatu A5, produkcji birmańskiej, w linie, w niebieskiej, miękkiej oprawie, zatytułowany piórem, niebieskim atramentem „Zeszyt godzin pracy / Niemcza 1964 r.”.

Zeszyt zapisano po obu stronach ołówkiem i piórem: od przodu umieszczono zestawienie przepracowanych godzin w lipcu 1964 r. dla poszczególnych osób, prawdopodobnie pracowników fizycznych (17 nazwisk), z tyłu – listę pracowników i sumę przepracowanych godzin wraz z obliczoną należnością do wypłaty dla 15 osób, a na kolejnych stronach zestawienie godzin dla następnych sześciu osób;

b) zeszyt 60-kartkowy formatu A5, w kratkę, produkcji Wrocławskich Zakładów Wyrobów Papierowych, w niebieskiej, miękkiej oprawie; na tylnej okładce znajduje się rysunek propagandowy szkolnego koła PCK. Zeszyt zatytułowano niebieskim atramentem „Zeszyt godzin / pracy / Niemcza 1964”.

Zapisano w nim, ołówkiem i piórem, zestawienie przepracowanych godzin w sierpniu 1964 r. dla poszczególnych osób, prawdopodobnie pracowników fizycznych (21 nazwisk).

3. Teczka wiązana A4 z naklejką opisaną maszynowo „N I E M C Z A / DOKUMENTACJA OPISOWA / 1964” (po przecinku długopisem dopisano 1965). U dołu naniesiono długopisem „Nr inw. Arch/24; Arch/29; Arch/30”. Teczka zawiera:

a) maszynopis „Podstawy wydzielenia poszczególnych faz wału” – w dwóch egzemplarzach. Maszynopis z nagłówkiem „Niemcza, 31.07.1964” sporządzono na pięciu stronach A4 (paginacja od strony drugiej). Treść maszynopisu odpowiada rękopisowi w cienkim zeszycie bez opisu (por. ppkt i). Tekst dotyczy trzech faz konstrukcji obronnych uchwyconych w wykopie II – zawiera ich opis wraz z interpretacją;

b) maszynopis „Dokumentacja opisowa z badań w Niemczy, pow. Dzierżoniów w 1964 r.” – w dwóch egzemplarzach. Maszynopis na pięciu numerowanych stronach A4. Jego treść odpowiada rękopisowi zachowanemu częściowo na kartce w kratkę (por. ppkt g). Pod tekstem podpisani są: Irena Tołkin-Cizio (rysunek przekroju), Adam Szczodrak (fotografie), dr Józef Kaźmierczyk (opis). W tekście brakuje rysunków i fotografii, co sugeruje, że tekst ten przygotowywany był jako część sprawozdania³⁹. Maszynopis zawiera opis nawarstwień w wykopie budowlanym na rogu Rynku i ul. Ząbkowickiej;

³⁹ Brak publikacji odpowiadającej tekstowi maszynopisu. Przepuszczalnie było to sprawozdanie dla donatora lub opracowanie badań przeznaczone do archiwum.

- c) trzy maszynopisy:
- „Wykop II, warstwa konstrukcyjna V, m2 5 i, j, ar 5, budynek 2. Uzupełnienie do opisu budynku z 1963 r.” z datą 13.07.1964 r. (2 str.);
 - „Uzupełnienie dokumentacji z 1963 r. po wyeksplorowaniu „świadka...” z datą 8.07.1964 r. (dwa egzemplarze);
 - „Warstwa konstrukcyjna VI, ar 5, m2 5 i-h, budynek 2, palenisko nr 2” z datą 14.07.1964 r. (dwa egzemplarze).
- Pod tekstem podpisani są: Irena Tołkin-Cizio (rysunki, fotografie), Adam Szczodrak (fotografie) – w tekście brak rysunków i fotografii. Treść maszynopisów odpowiada metrykom warstw (por. ppkt e);
- d) maszynopis z 23.07.1964 r. „Ar 6, m2 5,a, 5b, 6a, warstwa B/2. Piec nr 1”. Maszynopis na jednej stronie A4, bez podpisu, w dwóch egzemplarzach;
- e) metryki warstw. Metryki sporządzono na blankietach uzupełnionych na maszynie (dla dat: 8, 13, 14.07.1964). Dodatkowo znajduje się tu metryka „wykop budowlany przy ulicy Ząbkowickiej” na gładkim papierze (dwa egzemplarze: jeden z poprawkami piórem, w drugim egzemplarzu uwzględniono te poprawki);
- f) maszynopis „Dokumentacja opisowa z badań wczesnośredniowiecznego cmentarzyska w Niemczy za rok 1964”. Tekst zapisany jednostronnie na dziewięciu numerowanych kartkach A4, sporządzony przez Krystynę Pazdową. Zawiera opis grobów nr 17–42;
- g) brudnopisy metryk. Są to maszynopisy z poprawkami piórem i rękopisy na skrawkach kartek, odnoszące się do różnych dat (8, 13, 14, 23.07.1964 r.). Dotyczą dokumentów wymienionych powyżej;
- h) dziennik prac. Zeszyt formatu A5, w linię, produkcji birmańskiej, w jasnopomarańczowej miękkiej okładce opisany piórem, granatowym atramentem, „Dziennik prac / Niemcza 1964”. Zapisano w nim dwadzieścia stron (długopisem i ołówkiem). Zapiski obejmują okres od 2.07 do 30.07.1964 r. z pozostawionym pustym miejscem na 31.07 i 1.08. Dziennik dotyczy prac w wykopie II. Zamieszczono także wzmiankę o rysowaniu profilu na „placu budowlanym przy ul. Ząbkowickiej”;
- i) zeszyt bez opisu, prawdopodobnie dotyczący 1964 r. – cienki zeszyt A5 w niebieskawej miękkiej okładce, zawierający tabelę zapisaną piórem na 68 stronach oraz opis warstw na poszczególnych arach i metrach. Brak numeru wykopu i dat. W dalszej części zeszytu sporządzono notatki piórem i ołówkiem z licznymi poprawkami (jest to brudnopis zawierający m.in. opis warstwy C, „Podstawy wydzielenia poszczególnych faz wału”).
4. Razem z dokumentami z innych lat:
- a) nadbitki artykułu Józefa Kaźmierczyka „Z badań wczesnośredniowiecznego zespołu osadniczego w Niemczy Śląskiej w latach 1964-1965” (Kaźmierczyk 1968, s. 238-247). Nadbitki (cztery egzemplarze) umieszczono w teczce „Ekspedycja wykopaliskowa w Niemczy...” (por. opis pod rokiem 1958, pkt 2);
 - b) teczka wiązana „NIEMCZA 1960, 1963, 1964 / KOŚCI” (por. opis pod rokiem 1960, pkt a);
 - c) lista obecności z okresu 3-25 lipca, brak roku. Listę sporządzono na papierze milimetrowym, ze względu na układ niedziel i świąt dotyczy ona najpewniej roku 1964. Zawiera sześć nazwisk, prawdopodobnie studentów archeologii (Anna Cymbrykiewicz, Janina Spalińska, Syl-

wia Wuszkán, Irena Ploch, Julian Jurczak, Krzysztof Wolańczyk). Dokument umieszczono w teczce „N I E M C Z A / DOKUMENTACJA OPISOWA / 1962.” (por. opis pod rokiem 1962, pkt. e);

- d) „Lista obecności pracowników fizycznych. Ekspedycja wykopaliskowa w Niemczy” – blankiet wypełniony dwustronnie, nie podano miesiąca ani roku (ze względu na układ niedziel i świąt dotyczy ona najpewniej roku 1964). Dokument umieszczono w teczce „N I E M C Z A / DOKUMENTACJA OPISOWA / 1962.” (por. opis pod rokiem 1962, pkt. 5).

Rok 1965

Badania w tym roku prowadzone były na cmentarzysku II⁴⁰ przez Katedrę Archeologii Polski UW i Zakład Archeologii Polski IHKM PAN we Wrocławiu oraz Katedrę Antropologii UW. Pracami w terenie kierowali: Michał Magnuszewicz, Krystyna Pazda, E. Suchowiak (Bryłowska 1967, s. 246; Kaźmierczyk 1968, s. 238-247).

Roku 1965 dotyczą następujące archiwalia (umieszczone łącznie z innymi latami):

1. Nadbitki artykułu J. Kaźmierczyka „Z badań wczesnośredniowiecznego zespołu osadniczego w Niemczy Śląskiej w latach 1964-1965” (Kaźmierczyk 1968, s. 238-247) – cztery egzemplarze. Nadbitki umieszczono w teczce „Ekspedycja wykopaliskowa w Niemczy...” (por. opis pod rokiem 1958, pkt 2).
2. Brulion „Inwentarz / Niemcza – Cmentarzysko / 1963, 1964, 1965,” (por. opis pod rokiem 1963, pkt 3). Część wydzielona dla roku 1965 zawiera 22 pozycje inwentarzowe na ośmiu stronach.

Rok 1970

Do Niemczy powrócono w roku 1970 w związku z rozpoczęciem wówczas robót kanalizacyjnych, obejmujących całe miasto. Zespół Zakładu Archeologii Śląska IHKM PAN przeprowadził jesienią, od października do grudnia, badania ratownicze na zlecenie Konserwatora Zabytków Archeologicznych. Kierownikiem prac, które objęły wzgórze grodowe, był Józef Kaźmierczyk (Kaletyn 1972, s. 269; Pazdowa 1972, s. 281). Sprawozdania z tych prac nie opublikowano w żadnym znanym autorce czasopiśmie naukowym.

W archiwum IA UW znajduje się następująca dokumentacja badań Niemczy w roku 1970:

1. Teczka wiązana A4, opisana niebieskim atramentem „Niemcza / ~~1963~~ [dopisano ołówkiem:] 1970 / Dokumentacja opisowa / Ar-5”; u dołu dopisano ołówkiem sygnaturę „Arch/69”. Teczka zawiera:
 - a) maszynopis Józefa Kaźmierczyka „Sprawozdanie z badań wczesnośredniowiecznego grodziska i miasta ze średniowiecza w Niemczy, pow. Dzierżoniów w październiku - grudniu 1970 roku” (kartka A4 zapisana dwustronnie); w prawym górnym rogu dopisano niebieskim atramentem: „nr inw. Arch./69”.

Sprawozdanie przedstawia w trzech punktach najważniejsze wyniki badań przeprowadzonych z ramienia Zakładu Archeologii Śląska PAN, sfinansowanych przez KZA na woj. wrocławskie:

⁴⁰ W roku 1965 na grodzisku w Niemczy Konserwator Zabytków Archeologicznych przeprowadził inspekcję, podczas której odkryto ceramikę wczesnośredniowieczną. Pracami kierował Zbigniew Trudzik, a pozyskane materiały przekazano do Archiwum KZA (Kaletyn 1967, s. 237).

- uchwycenie fosy oddzielającej gród od podgrodzia, zasypanej podczas rozbiórki wałów, najpewniej pod koniec XIII w. (dokładniejszej lokalizacji nie podano);
 - ślady spalonej zabudowy drewnianej na pl. Wolności⁴¹ (na ich podstawie stwierdzono ukonstytuowanie się placu w obecnym kształcie nie wcześniej jak pod koniec XIII w.);
 - pozyskanie „nielicznych” zabytków, w większości średniowiecznych;
- b) maszynopis „Wyniki obserwacji nawarstwień kulturowych we wkopie kanalizacyjnym nr 1 na terenie Niemczy w 1970 roku”. Sporządzono go na cienkim papierze z drukowanym nagłówkiem Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN (dziennik badań). Dokument składa się z dwudziestu numerowanych kart zapisanych jednostronnie. Na ostatniej stronie widnieje odręczny podpis Józefa Kaźmierczyka. Niebieskim atramentem naniesiono poprawki korektorskie.

Maszynopis sporządzony przez Józefa Kaźmierczyka zawiera wyniki badań towarzyszących kopaniu rowu kanalizacyjnego, w terminie 20.10-31.12.1970 r.⁴² Z treści wynika, że do maszynopisu pierwotnie był załączony plan. Maszynopis nie ma typowej formy dziennika badań – jest to opis nawarstwień odkrywanych na kolejnych odcinkach inwestycji wraz z uchwyconymi obiektami oraz zabytkami specjalnymi. Długość rowu (do 15.12) wynosiła nieco ponad 300 m, przy szerokości 1 m i głębokości 3-4 m. Rów przebiegał w ciągu ulicy, od naroża ulic Piastowskiej i Słowackiego (podnóże wzgórza zamkowego) do pl. Wolności 38. Prace ziemne wykonywało Wojewódzkie Przedsiębiorstwo Robót Wodociągowych i Kanalizacyjnych. Rów kopany był mechanicznie przez koparkę, a praca archeologów ograniczała się przeważnie, z braku środków i ograniczeń czasowych, do zadokumentowania profilów.

W sprawozdaniu zamieszczono informację o autorach dokumentacji opisowej (Józef Kaźmierczyk) i rysunkowej (Anna Najdek, Krystyna i Risto Projkowscy, Irena Tołkin), konserwacji (Zofia Sitkowska) i konsultacjach (Helena Hołubowiczowa).

2. „Inwentarz 1970.1971. / Niemcza pow. Dzierżoniów”. Jest to notatnik A4 w kratkę, 60 kartkowy „WZWP Wrocław”, w miękkiej oprawie, opisany na okładce czarnym łamastrem. Wewnątrz długopisem wyrysowano i wypełniono tabelę na szerokość dwóch sąsiednich kart. Notatnik włożono w teczkę wiążaną opisaną czarnym tuszem i niebieskim łamastrem „do / wpisanie / INWENTARZE / NIEMCZA”.

Inwentarz podzielono na dwie części odpowiadające latom 1970 i 1971, pomiędzy którymi pozostawiono pustą stronę. Część wydzielona dla roku 1970 zawiera 13 pozycji inwentarzowych na dwóch stronach tabeli. Przy dwóch wpisach podano lokalizację: ul. Piastowska 9-17; miejsce pozyskania pozostałych zabytków jest możliwe do ustalenia na podstawie nazw obiektów i opisu warstw w porównaniu z maszynopisem „Sprawozdanie z badań wczesnośredniowiecznego grodziska i miasta ze średniowiecza w Niemczy, pow. Dzierżoniów w październiku – grudniu 1970 roku” (por. pkt 1).

⁴¹ Obecnie Rynek.

⁴² Według informacji w maszynopisie, roboty rozpoczęto 20.09, na miesiąc przed przybyciem Józefa Kaźmierczyka do Niemczy.

Rok 1971

Tak jak w roku poprzednim, także w latach 1971-1973 badania były związane z porządkowaniem terenu miasta przez władze Niemczy. Prowadzono je z ramienia Pracowni Archeologii Śląska Zakładu Archeologii Nadodrza IHKM PAN we Wrocławiu, a udział w nich wzięli: Maria Norska-Gulkowa, Józef Kaźmierczyk (jako kierownik), Jerzy Lodowski, Krystyna Pazdowa, Adam Szczodrak i, jako konsultant, Helena Hołubowiczowa. Sprawozdanie z badań archeologicznych w Niemczy w 1971 r. jest lakoniczne – brak w nim informacji o usytuowaniu wykopów; jedynie z tekstu można wnioskować o lokalizacji części opisywanych obiektów⁴³ (Kaźmierczyk 1971, s. 41-43; Kaźmierczyk 1974, s. 66).

W tym roku rozpoczęto też badania ratownicze na osadach kultury ceramiki wstęgowej rytej i kultury ceramiki wstęgowej kłutej, w związku z budową nowej drogi krajowej nr 8 (Lodowski 1971, s. 13-16; Kulczycka-Leciejewiczowa 1972, s. 19-26).

Na dokumentację badań w Niemczy za rok 1971, zachowaną w archiwum IA UWt, składa się:

1. „Inwentarz 1970.1971. / Niemcza pow. Dzierżoniów” (por. opis pod rokiem 1970, pkt 2). Część wydzieloną dla roku 1971 doprowadzono do numeru 255/71.

W inwentarzu brak ciągłości chronologicznej, prawdopodobnie są tam wpisane inwentarze poszczególnych wykopów (także niechronologicznie) i odcinków rowu kanalizacyjnego. Wymieniono m.in.: pl. Wolności (różne adresy), ul. Królowej Jadwigi, ul. Słowiańska (różne adresy), ul. Podgórze, wykop I, wykop II, wykop III (pl. Wolności 13-14), ul. Ząbkowicka (różne adresy), ul. Przemysłowa. Przy części wpisów nie dodano adresów.

2. Kartonowa teczka wiązana A4, z naklejką opisaną na maszynie „Niemcza pow. Dzierżoniów / Materiały fizjograficzne i geologiczne oraz wyniki kwerendy w Pow. / Biurze Geodezyjnym w Dzierżoniowie. / lipiec 1971 r.”. Teczka posiada zieloną okładkę, tłoczoną we wzór imitujący skórę, a jej brzegi wzmocniono beżową tkaniną. Wewnątrz okładki wklejono spis zawartości. Znajdują się w niej:

- a) legenda do mapy oceny terenu, światłokopia;
- b) „Materiały fizjograficzne i geologiczne dla terenu Niemczy” (opracowanie tekstowe), Wrocław, lipiec 1971 r. Tekst obejmuje dziesięć kartek częściowo numerowanych, spiętych zszywkami razem z „Wynikami kwerendy...” (por. ppkt c).

W opracowaniu uzasadniono wybór zebranych materiałów spośród dokumentów zgromadzonych przez archiwum Przedsiębiorstwa „Geoprojekt” we Wrocławiu, w związku z ich przydatnością dla potrzeb badań archeologicznych i ochrony konserwatorskiej oraz omówiono wyniki kwerendy (morfologię, budowę geologiczną, wody powierzchniowe, gleby, grunty antropogeniczne);

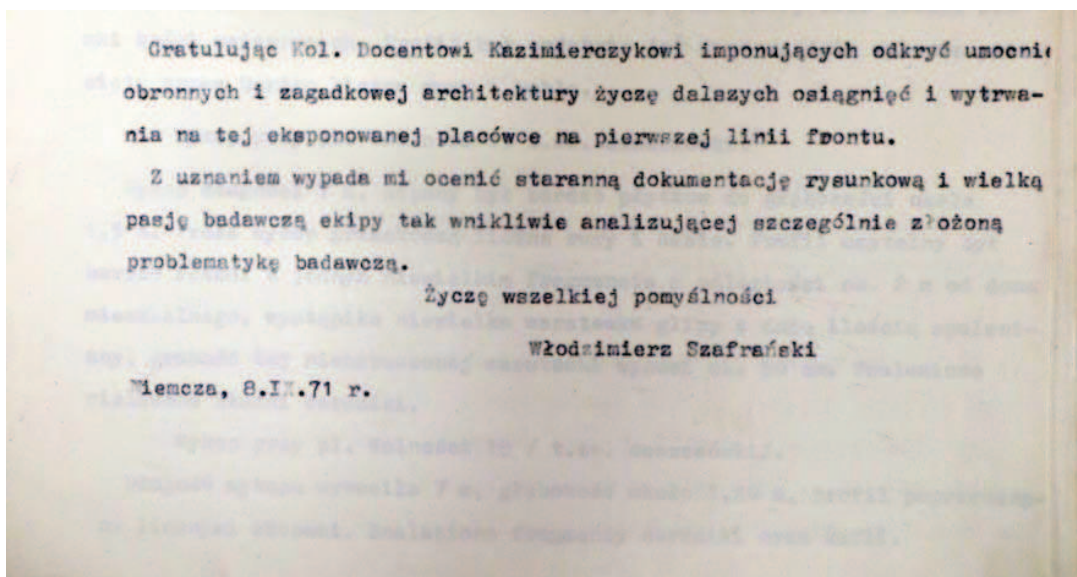
- c) „Wyniki kwerendy materiałów archiwalnych i wywiadów w sprawie lokalizacji wczesnośredniowiecznego cmentarzyska szkieletowego w Niemczy powiat Dzierżoniów”, opracował: Andrzej Kudła, Wrocław, lipiec 1971 rok. Tekst obejmuje cztery kartki częściowo numerowane, spięte zszywkami razem z „Materiałami fizjograficznymi...” (por. ppkt b).

⁴³ Także podana lokalizacja jest nieprecyzyjna – na przykład, w porównaniu ze sprawozdaniem za rok 1972, trudno stwierdzić, czy odkryte w 1971 r. przyziemie kaplicy jest tożsame z tym, wokół którego odkryto „nieznany wcześniej” cmentarz z XII-XIII w. (por. Kaźmierczyk 1972, s. 65-66).

Jest to sprawozdanie z kwerendy archiwaliów będących w posiadaniu władz miejskich w Niemczy oraz w archiwum Powiatowego Biura Geodezyjnego w Dzierżoniowie, a także wywiadów wśród autochtonicznej ludności Niemczy. Wywiady te miały na celu ustalenie lokalizacji działki należącej do niejakiego Paletty/Poletty – przypuszczalnego miejsca odkrycia cmentarzyska Niemcza I. Uzyskano wyniki negatywne.

- d) mapa stref wodnych w skali 1:5000, światłokopia kolorowana;
 - e) mapa geologiczno-gruntowa w skali 1:5000, światłokopia kolorowana;
 - f) mapa morfologiczna w skali 1:5000, światłokopia kolorowana;
 - g) mapa oceny terenu w skali 1:5000, światłokopia;
 - h) szkic sytuacyjny oceny Niemczy w skali 1:50000, mapa barwna;
 - i) plan sytuacyjny rejonu staromiejskiego ul. Ząbkowicka, róg ul. Mickiewicza, nr archiwalny 893, w skali 1:500, światłokopia;
 - j) przekroje geologiczno-techniczne dla budynku nr 2 przy pl. Mickiewicza, w skali 1:500 i 1:100, światłokopia;
 - k) sprawozdanie dla Wydziału Kultury Prezydium PRN w Dzierżoniowie (sporządził Andrzej Kudła) – strona maszynopisu na papierze formatu A4.
3. Plastikowa teczka wiązana formatu A4 opisana czarnym pisakiem „Niemcza 1971 / wykop kanal. 1 / dokumentacja opisowa”. Teczka zawiera materiały z różnych lat, w tym dwa maszynopisy z roku 1971 dotyczące wkopów pod kanalizację:
- a) „Wyniki obserwacji nawarstwień kulturowych we wkopie kanalizacyjnym nr 1 na terenie Niemczy w 1971 roku” (wersja dłuższa). Na dłuższy maszynopis składają się 53 kartki papieru A4, numerowane (paginacja od strony 2 do 54), zapisane jednostronnie. Tekst wygląda na roboczy (pozostawiono puste miejsca na dane), nosi poprawki maszynopisowe i nieliczne długopisem (literówki). Do strony 27 był on pisany najprawdopodobniej przez Józefa Kaźmierczyka.
- Maszynopis ten jest kontynuacją (od stycznia 1971 r.) obserwacji we wkopie kanalizacyjnym nr 1, doprowadzonym do końca 1970 r. do osi ul. Warszawskiej wzdłuż wschodniej pierzei Rynku (por. opis pod rokiem 1970, pkt 1). Treść podzielono na fragmenty opisujące układ i zawartość warstw na poszczególnych odcinkach wykopu (do końca pl. Wolności; ul. Królowej Jadwigi; wkop kanalizacyjny nr 2 – zachodnia pierzeja Rynku oraz przyłącza do budynków; ul. Słowiańska od ul. Piastowskiej do plebanii; ul. Podgórze; ul. Przemysłowa; ul. Ząbkowicka od ul. Podgórze do ul. Krótkiej; ul. Krótka). Na stronie 27 umieszczono (w ciągu tekstu) wyrazy uznania dla Józefa Kaźmierczyka od Włodzimierza Szafrąńskiego, z datą 8.09.1971 r., w związku z prowadzonymi badaniami w Niemczy (ryc. 10). Od strony 35 zapiski przyjmują formę dziennika badań na wykopie I, II, III⁴⁴ (od 9.08.1971 r.). Dziennik poprowadzono do dnia 8.09.1971 r. – w tym miejscu maszynopis kończy się, przy czym brak informacji o zakończeniu badań;
- b) „Wyniki obserwacji nawarstwień kulturowych we wkopie kanalizacyjnym nr 1 na terenie Niemczy w 1971 roku”. Jest to maszynopis będący kopią fragmentu dłuższego. Obejmuje 21 stron. Strony numerowane są ołówkiem i na maszynie; przy numeracji maszynowej pominięto stronę 7 (strony noszą numery 1-22).
- Ten tekst również wygląda na roboczy, zawiera literówki i skreślenia (maszynopisowe).

⁴⁴ Wykop I – przy ul. Słowiańskiej, wykop II – za murami miasta na stoku, wykop III – Rynek 13.

Ryc. 10. Niemcza. „Wyniki obserwacji nawarstwień kulturowych we wkopie kanalizacyjnym nr 1 na terenie Niemczy w 1971 roku”, fragment ze str. 27.

Fig. 10. Niemcza. 'Results of the cultural layers observation in the sewerage trench 1 in Niemcza, 1971', excerpt from page 27.

Rok 1972

W roku 1972 ekspedycja wykopaliskowa Katedry Archeologii UWrocław przy współpracy Pracowni Archeologii Śląska Zakładu Archeologii Nadodrza IHKM PAN we Wrocławiu i Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej kontynuowała badania w związku z robotami ziemnymi w Niemczy. Działania te finansowane były przez KZA na województwo wrocławskie i Wydział Kultury Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Dzierżoniowie. Pracami kierował Józef Kaźmierczyk, a udział wzięli: Alicja Bał, Barbara Czerna, Grzegorz Domański, Maria Gulkowa, Czesław Lasota, Anna Leciejewiczowa (kierownik prac na osadzie neolitycznej), Krystyna Pazdowa, Adam Szczodrak, Barbara Wachowska oraz dwunastu studentów archeologii. Konsultantami byli: Bohdan Guerquin, Lech Leciejewicz, Edmund Małachowicz, Jerzy Rozpędowski (Kaźmierczyk 1972, s. 63-64).

Badaniami w tym roku objęto:

- południową część wzgórza Niemczańskiego;
- środkową część wzgórza (kontynuacja badań magazynów zbożowych);
- kościół cmentarny pw. św. Wojciecha: ponownie odsłonięto wykopy VII/VIII i IX, przy czym wykop IX nieznacznie pogłębiono⁴⁵ (Lasota 1976, s. 257);
- wycinek wsi z X-XIII w. w okolicy cmentarza, gdzie, według komunikatu z 1972 r., miano odkryć „kilka ziemianek i półziemianek, budynki mieszkalne i gospodarskie, w tym przypuszczalnie owczarnię, chlew w połączeniu ze stajnią” (Kaźmierczyk 1972, s. 65);
- cmentarzysko z XII-XIII w., dotychczas nieznanne, „w obrębie fundamentów muru kamiennego, prawdopodobnie kościoła z XII-XIII w.”, nieopodal kościoła pw. św. Wojciecha.

⁴⁵ Zdecydowano o ponownym przeprowadzeniu badań w obrębie kościoła cmentarnego, ponieważ dokumentacja z badań Jerzego Hawrota z 1960 r. zaginęła.

Ponadto prowadzono dalsze obserwacje w wykopach budowlanych i kanalizacyjnych, kontynuowano badania ratownicze na osadzie wielokulturowej obok Niemczy, a także wykonano sondáže na obszarze domniemanego cmentarzyska Niemcza I i terenu osady z okresu wpływów rzymskich (pod kierunkiem Grzegorza Domańskiego, z wynikiem negatywnym) (Kaźmierczyk 1972, s. 63-66; Kulczycka-Leciejewiczowa 1972, s. 19-28; Śledzik 1972, s. 50-51).

W archiwum IA UW r zachowały się następujące dokumenty dotyczące badań w Niemczy w 1972 r.:

1. „Dokumentacja opisowa z badań archeologicznych w Niemczy w latach 1972 – 1973” (nr inw. Archiwum Instytutu Archeologii: S/7)

Są to maszynopisy formatu A4 w oprawie introligatorskiej prostej, koloru kremowego. Na tylnej okładce umieszczono w prawym górnym rogu nalepkę z numerem inwentarzowym (S/7). Na stronie przedtytułowej, w prawym dolnym rogu, widnieje pieczęć Archiwum IA UW r z ręcznie wpisanym numerem (czarnym tuszem).

Badań w roku 1972 dotyczy trzynaście maszynopisów, poprzedzonych spisem wykopów. Każdy z nich posiada odrębną paginację. W tekście wprowadzono nieliczne ręczne poprawki:

- a) „Wykop na ul. Ząbkowickiej przy narożu budynku nr 16” – maszynopis na dwóch stronach; zawiera opis odkrytego muru („fundament kaplicy romańskiej”);
- b) „Wykop na wale za murem obronnym zamku na stoku zachodnim” – opis na czterech stronach, sporządzony przez Józefa Kaźmierczyka; zawiera m.in. opis odkrytego wczesnośredniowiecznego muru, posadowionego na starszym wale drewniano-ziemnym;
- c) „Wyniki badań w ogrodzie owocowym przy ul. Wrocławskiej...” – na dwóch stronach maszynopisu opisano nawarstwienia uchwycone w sześciu sondażach na domniemanym stanowisku „Niemcza, cmentarzysko I”;
- d) „Wyniki badań sondażowych na terenie stacji kolejowej przy ul. Lipowej” – maszynopis na jednej stronie (we wszystkich siedmiu sondażach nie wystąpiły zabytki starsze niż nowożytny);
- e) „Ulica Słowiańska 35/36 (w podwórzu)” – dwie strony opisu nawarstwień w wykopie kanalizacyjnym, sporządzonego przez Józefa Kaźmierczyka (zarejestrowano wystąpienie wewnętrzznego stoku wału, otaczającego drugi człon grodu od południa);
- f) „Wyniki badań w ogrodzie Miejskiej Rady Narodowej w Niemczy, położonym na terenie osady z okresu rzymskiego” – maszynopis na dwóch stronach;
- g) „Niemcza – Kolonia” – opis wyników badań powierzchniowych (pół strony maszynopisu);
- h) „Plac Wolności 14” – na dwóch stronach maszynopisu opisano stratygrafię w wykopie kanalizacyjnym (uchwycono tu południową krawędź suchej fosy)⁴⁶;
- i) „Dziedziniec zamku” – opis nawarstwień w wykopie kanalizacyjnym naprzeciwko domu przy ul. Królowej Jadwigi 8 (maszynopis na dwóch stronach);

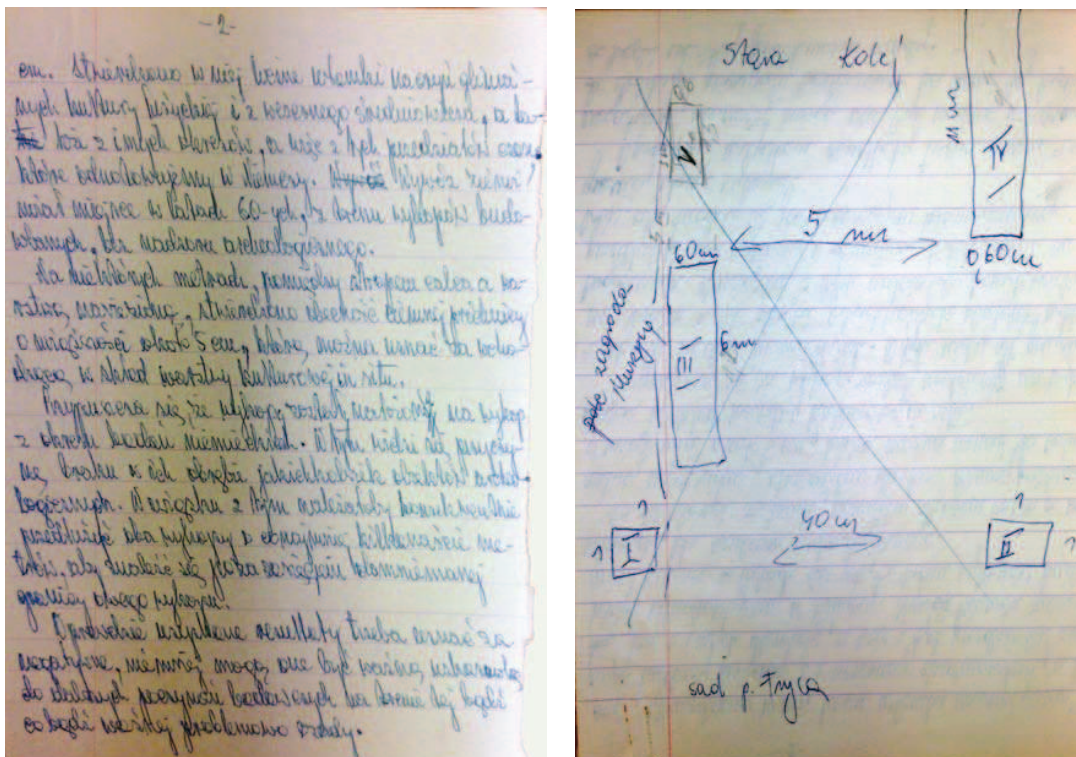
⁴⁶ W rzecznym maszynopisie mowa o odsłonięciu południowej krawędzi fosy i jej spadku w kierunku północnym, jednak według „Wyników obserwacji nawarstwień kulturowych we wkopie kanalizacyjnym nr 1 na terenie Niemczy w 1971 roku” fosę uchwycono między ul. Żabędzia (dziś Rycerska), a budynkiem nr 14, z czego wynikałoby, że w zasięgu wykopu z 1972 r. powinna znaleźć się jej północna krawędź (zob. rok 1971, „Wyniki obserwacji...”, s. 14). Sprawy nie rozstrzyga zachowany rysunek przekroju przez wycinek fosy przy pl. Wolności 14 z 1971 r., gdyż nie oznaczono jego położenia względem stron świata. Za lokalizacją fosy między obecną ul. Rycerską a Rynkiem 14 zdaje się pośrednio przemawiać wzmianka w komunikacie z badań w 1972 r. (Kaźmierczyk 1972, s. 64), jednak na zachowanej w archiwum IA UW r rysunkowej rekonstrukcji grodu domniemana fosa przebiega pomiędzy Rynkiem 14 a ul. Ratuszową (zob. nr inw. R/12/g).

- j) „Ulica Królowej Jadwigi” – na trzech stronach maszynopisu przedstawiono układ nawarstwień w wykopie obok ciągu fundamentu średniowiecznego muru i ich interpretację (stwierdzono starszy wał przypuszczalnie podgrodzia i młodszy wał grodu kasztelańskiego oraz mur łączący domniemane umocnienia obu członów grodu);
- k) „Cmentarzysko wczesnośredniowieczne (w ogrodzie p. Kraczkowskiego)” – sprawozdanie na czternastu stronach prezentuje wyniki badań na kulminacji wzniesienia, na południe od kościoła pw. św. Wojciecha⁴⁷ (odkryto siedem grobów, cztery skupiska kości ludzkich oraz pozostałości muru – przypuszczalnie rotundy z prostokątną absydą⁴⁸);
- l) „Wykop w Niemczy przy ul. Piastowskiej 11” (dziesięć stron, w tym pięć ma odrębną numerację maszynową, a ołówkiem – ciągłą) – sprawozdanie składa się z dwóch części. W pierwszej, sporządzonej przez Józefa Kaźmierczyka, dokonano interpretacji nawarstwień odkrytych w wykopie. Druga zawiera szkic wykopu, jego lokalizację i opis zawartości warstw (odkryto m.in. wał w konstrukcji rusztowej i piec kopulasty);
- m) „Niemcza 1972. Wykop przy pl. Wolności 8/9” – maszynopis na ośmiu stronach zawiera opis nawarstwień uchwyconych na profilach: zachodnim, wschodnim, północnym, południowym oraz opis wykładziny ściany magazynu.
2. Teczka zatytułowana „Niemcza 1972 / dokumentacja opisowa / (rękopisy)” (nr inw. Archiwum Instytutu Archeologii: S/8c) – teczka tekturowa A4 z twardego kartonu, z klapami, wiązana, w niebieskiej marmurkowej oprawie z elastycznym granatowym grzbietem. Na przedniej okładce, w lewym dolnym rogu umieszczono pieczętkę archiwum IA UW r z ręcznie wpisanym numerem (długopisem), na środku zaś tytuł – pisakiem w kolorze czarnym. Na tylnej okładce naklejono w prawym górnym rogu nalepkę z numerem inwentarzowym (S/8d).
- Teczka zawiera opisy sporządzone w zeszytach oraz na luźnych kartkach A5 spiętych w pliki, zapisanych długopisem (część kartek wykorzystano wtórnie). Są to:
- a) opis badań na cmentarzysku, na ośmiu numerowanych kartkach, zapisanych jednostronnie oraz opisy grobów na siedmiu kartkach zapisanych jednostronnie; ich tekst odpowiada maszynopisowi (por. pkt 1, ppkt k);
- b) wyniki badań sondażowych w rejonie stacji kolejowej, na trzech kartkach zapisanych jednostronnie, tekst odpowiada maszynopisowi (por. pkt 1, ppkt c);
- c) wyniki badań w wykopie na wale – poszyt zapisany na dziesięciu numerowanych stronach, tekst odpowiada maszynopisowi (por. pkt 1, ppkt b);
- d) wyniki badań w wykopie przy ul. Piastowskiej 11, na dziesięciu numerowanych kartkach, zapisanych jednostronnie, tekst odpowiada pierwszej części maszynopisu (por. pkt 1, ppkt l);
- e) dziennik badań w formie brulionu A5 w kratkę (produkcji „ZWP Strzegom”), w tekturowej okładce z brzegiem z czerwonej tkaniny. Zeszyt zatytułowano pisakiem: „Cmentarzysko / Dziennik / Anna Zwolińska / Romuald Piwko”. Zeszyt zapisany równym pismem, ołówkiem, na 22 stronach. W brulion włożono kartkę A3 z zestawieniem w formie tabeli sporządzonej

⁴⁷ Wykop założono w odległości 7 m na południe od ogrodzenia starego cmentarza (informacja z dziennika badań, por. pkt 2, ppkt e).

⁴⁸ W komunikacie opisującym badania w 1972 r. wspomina się „kilkanaście pochówków i skupisk kości, wszystkie w obrębie fundamentów muru kamiennego, prawdopodobnie kościoła z XII-XIII w.” (Kaźmierczyk 1971, s. 65-66).

- dokumentacji rysunkowej i opisowej za rok 1972. Dziennik badań prowadzono od 17.07 do 31.07.1972 r. Jego treść stanowi uzupełnienie do maszynopisu (por. pkt 1, ppkt k);
- f) wyniki badań w wykopie przy ul. Królowej Jadwigi, na pięciu numerowanych kartkach zapisanych jednostronnie (część użyta powtórnie), tekst po poprawkach odpowiada maszynopisowi (por. pkt 1, ppkt j);
 - g) wyniki badań w wykopie przy pl. Wolności 14, na trzech numerowanych kartkach zapisanych jednostronnie, tekst po poprawkach odpowiada maszynopisowi (por. pkt 1 powyżej, ppkt h);
 - h) wyniki badań powierzchniowych na obszarze Niemcza – Kolonia, na jednej stronie, tekst odpowiada maszynopisowi (por. pkt 1, ppkt g);
 - i) wyniki badań w wykopie na terenie ogrodu MRN w Niemczy, na dwóch kartkach zapisanych jednostronnie (stronę drugą zapisano na odwrociu, zob. ryc. 11), tekst odpowiada maszynopisowi (por. pkt 1, ppkt f);
 - j) wyniki badań w wykopie na dziedzińcu zamkowym, na trzech kartkach zapisanych jednostronnie, tekst po poprawkach odpowiada maszynopisowi (por. pkt 1, ppkt i);
 - k) wyniki badań w wykopie przy ul. Słowiańskiej 35/36, na trzech numerowanych stronach, tekst po poprawkach odpowiada maszynopisowi (por. pkt 1, ppkt e);
 - l) wyniki badań sondażowych w rejonie dawnej stacji kolejowej przy ul. Lipowej, na dwóch numerowanych kartkach zapisanych jednostronnie, tekst odpowiada maszynopisowi (por. pkt 1, ppkt d);
 - m) wyniki badań w wykopie przy ul. Ząbkowickiej 16, na dwóch stronach wkładki, tekst odpowiada maszynopisowi (por. pkt 1, ppkt a);
 - n) zeszyt A5 w kratkę, w niebieskiej okładce, „Niemcza / ul. Piastowska 11”, zapisany na dwunastu stronach (część numerowana), jego treść odpowiada drugiej części maszynopisu (por. pkt 1, ppkt l oraz ppkt d wyżej);
 - o) zeszyt A5 w kratkę, w niebieskiej okładce, „Niemcza / Plac Wolności 8/9 / Dokumentacja Opisowa / Irena Chwiej”, powyżej zapisano ołówkiem „1972”. Poniżej tytułu dopisano czarnym pisakiem „(nie przepisane na maszynie)”. Treść (zapisana na czternastu stronach) po poprawkach odpowiada maszynopisowi (por. pkt 1, ppkt m).
3. Teczka tekturowa z klapą, wiązana „NIEMCZA 1972 / Dokumentacja opisowa / maszynopisy” (nr inw. archiwum Instytutu Archeologii: S/8d). Jest to teczka A4 z twardego kartonu, w niebieskiej marmurkowej oprawie z elastycznym granatowym grzbietem. Na przedniej okładce, w prawym górnym rogu czarnym pisakiem naniesiono numer „1/72”, na środku zaś tytuł, pisakiem w kolorze czerwonym i czarnym. W lewym dolnym rogu widnieje pieczęć archiwum IA UWz z ręcznie wpisanym numerem (długopisem). Na tylnej okładce umieszczono w prawym górnym rogu nalepkę z numerem inwentarzowym (S/8d).
- Zawartość teczki:
- a) szkic odręczny Niemczy z zaznaczoną lokalizacją wykopu II i domniemanym przebiegiem wałów grodu w południowej części wzgórza i grodu kasztelańskiego;
 - b) kopie maszynopisów (por. pkt 1 powyżej) w trzech egzemplarzach;
 - c) maszynopis „Komunikatu z badań w Niemczy...” z poprawkami korektorskimi (por. Kaźmierczyk 1972, s. 63-66) oraz jego streszczenie w dwóch kopiach.

Ryc. 11. Niemcza. Brudnopis opisu badań w wykopie na terenie ogrodu MRN w Niemczy, sporządzony na odwrocie szkicu sytuacyjnego sondażu przy ul. Lipowej 1972 r.

Fig. 11. Niemcza. Draught research description in the MRN garden excavation in Niemcza, drawn up on the reverse of the site sketch of the survey at Lipowa Street in 1972

4. Inwentarz zabytków. Inwentarz znajduje się w teczce wiązanej „do / wpisania / INWENTARZE / NIEMCZA” (por. opis pod rokiem 1970, pkt 2). Jest to brulion A4 96-kartkowy w kratkę, w jasnopomarańczowej okładce z konturem Polski i napisem „Tysiąclecie Państwa Polskiego”, z grzbieniem wzmocnionym czerwoną tkaniną. Na grzbiecie naniesiono czarnym tuszem numer „1/72”. U góry przedniej okładki umieszczono opis (czarnym cienkopisem): „Inwentarz Zabytków – Niemcza 1972”; w prawym dolnym rogu wpisano numer „1/72”. Wewnątrz długopisem wyrysowano i wypełniono tabelę na szerokość dwóch stron.

Inwentarz zabytków prowadzono do numeru 282 (niektóre numery opuszczono). Poszczególne wpisy przyporządkowane są do wykopów, jednak przy części z nich nie podano nazwy wykopu, a ograniczono się jedynie do opisu „Niemcza”, co utrudnia identyfikację. W inwentarzu nie uwzględniono też dat odkrycia, a informacje takie jak „obiekt”, „metr”, „warstwa” zamieszczano sporadycznie.

Rok 1973

Badania w tym roku trwały, z parotygodniową przerwą, od 2.07 do 6.11 i planowane były jako ostatni sezon badań w Niemczy. W przeciwieństwie do trzech poprzednich lat miały one charakter wyprzedzający inwestycje miejskie. Pracami, finansowanymi przez KZA na województwo wrocławskie, kierował Józef Kaźmierczyk. Uczestniczyli w nich także: Alicja Bał, Bogdan Brymerski, Karol

Bykowski, Barbara Czerska oraz dziesięciu studentów archeologii. W konsultacjach udział brali: Andrzej Grodzicki, Bohdan Guerquin, Tadeusz Kaletyn, Czesław Lasota, Edmund Małachowicz, Jerzy Rozpędowski. Badania skoncentrowano na północnym zboczu wzgórza niemczańskiego (Każmierczyk 1974, s. 66-71).

Z badań w Niemczy w roku 1973 w archiwum IA UW r znajdują się:

1. „Dokumentacja opisowa z badań archeologicznych w Niemczy w latach 1972 – 1973”, nr inw. archiwum Instytutu Archeologii: S/7 (por. opis pod rokiem 1972, pkt 1).

Roku 1973 dotyczy siedem maszynopisów poprzedzonych spisem wykopów. Każdy maszynopis posiada własną paginację. W tekście wprowadzono nieliczne ręczne poprawki. Maszynopisy te stanowią przepisana dokumentację, zachowaną w postaci rękopisów (por. pkt 2 poniżej):

- a) wykop III (na stoku wzgórza przy ul. Królowej Jadwigi, naprzeciw domu przy ul. Piastowskiej 17) – maszynopis na siedmiu stronach. Zamieszczono w nim szkic sytuacyjny wykopu, opis nawarstwień i obiektów (różnych układów kamieni na wykopie III i IIIa);
 - b) wykop IV/73, ul. Podmiejska (3 str.) – uchwycono tu dwie fazy wałów obronnych;
 - c) wykop V/73, ul. Podmiejska (3 str.) – maszynopis ma formę uwag uzupełniających opis z lipca (opisu z lipca nie zamieszczono);
 - d) wykop VI/73, ul. Podmiejska (3 str.) – maszynopis ma formę dziennika badań i obejmuje okres od 13.07. do 20.07.1973 (od założenia do zasypania wykopu). Zamieszczono także szkic sytuacyjny wykopu;
 - e) wykop VII/73, ul. Podmiejska (naprzeciwko domu nr 29) – maszynopis ma formę dziennika badań i obejmuje czas od 16.07. do 23.07.1973. Dołączono szkic sytuacyjny wykopu;
 - f) „Niemcza – cmentarz” (5 str.) – sprawozdanie z prac na wykopie położonym przy granicy współczesnego cmentarza. Zawiera opis warstw i obiektów (jam);
 - g) wykop przy ul. Piastowskiej 11 (poszerzenie wykopu z 1972 r. w kierunku zachodnim) – w maszynopisie na dwunastu stronach opisano wyniki eksploracji (uchwycono m.in. relikty wędzarni i jamy 1, 2, 3a-c). Na końcu dołączono kolejne dwie strony z uwagami uzupełniającymi do wędzarni i jam (zamieniono kolejność stron).
2. Teczka zatytułowana „Niemcza 1973 / dokumentacja opisowa / rękopisy” (nr inw. archiwum Instytutu Archeologii: S/8a). Teczka tekturowa A4 z twardego kartonu, z klapami, wiązana, w niebieskiej marmurkowej oprawie z elastycznym granatowym grzbietem. Na przedniej okładce, w prawym górnym rogu naniesiono numer „2/73”, a na środku tytuł (oba czerwonym pisakiem). W lewym dolnym rogu przybito pieczętkę archiwum IA UW r z ręcznie wpisanym numerem (długopisem). Na tylnej okładce umieszczono w prawym górnym rogu nalepkę z numerem inwentarzowym (S/8a).

W teczce znajduje się siedem zeszytów 16-kartkowych, opisanych długopisem oraz luźne kartki z notatkami:

- a) „WYKOP III/73 / ul. Królowej Jadwigi” – zeszyt w linie w niebieskiej okładce, zapisany (jednostrońnicie) na piętnastu stronach; zawiera szkic sytuacyjny wykopu oraz nieliczne poprawki wprowadzone innym charakterem pisma. Treść odpowiada maszynopisowi z pkt.1, ppkt. a;
- b) „NIEMCZA / ul. Podmiejska / wykop IV/73 / Ewa Brenner” – zeszyt w kratkę w jasnoniebieskiej okładce, zapisany na dziewięciu stronach. Zapiski w formie dziennika badań prowadzono od 3.07 do 30.07.1973 r. W tekście zamieszczono szkic sytuacyjny wykopu oraz dwa rzuty (na

- głębokości 2,30 m i 2,95 m). Zeszyt nie posiada odpowiednika wśród oprawionych maszynopisów;
- c) „Niemcza pow. Dzierżoniów / wykop IV/73 / ul. Podmiejska / Uwagi końcowe do wykopu IV/73” – zeszyt gładki z niebieskiej okładce, zapisany na pięciu numerowanych stronach. Treść odpowiada maszynopisowi z pkt.1, ppkt. b;
 - d) „Wykop VI/73 / ul. Podmiejska” – zeszyt w kratkę w jasnoniebieskiej okładce, zapisany na czterech stronach, zawiera szkic wykopu. Treść odpowiada maszynopisowi z pkt. 1, ppkt. d;
 - e) „Wykop VII/73 / ul. Podmiejska” – zeszyt w kratkę w niebieskiej okładce, zapisany na czterech stronach, zawiera szkic wykopu. Treść odpowiada maszynopisowi z pkt. 1, ppkt. e;
 - f) „Niemcza – cmentarz / pow. Dzierżoniów / lipiec 1973 r.” – zeszyt w kratkę w jasnoniebieskiej okładce, zapisany na pięciu stronach, zawiera szkic sytuacyjny wykopu. Dodatkowo włożono kartkę A5 w kratkę, zapisaną dwustronnie ołówkiem. Treść kartki odpowiada pierwszej, a treść zeszytu drugiej części maszynopisu z pkt. 1, ppkt. f;
 - g) „Niemcza 1973 r. / wykop ul. Piastowska 11 / Barbara Iśków” – zeszyt w kratkę w niebieskiej okładce, zapisany na dwudziestu czterech stronach. Treść odpowiada maszynopisowi z pkt. 1, ppkt. g (bez uwag uzupełniających);
 - h) „Uwagi uzupełniające do wędzarni i jam” – dwie kartki A4 w kratkę, zapisane jednostronnie. Ich treść odpowiada uwagom uzupełniającym do pkt. 1, ppkt. g;
 - i) „Wykop V/73” – trzy wkładki z zeszytu A4 w kratkę, spięte i zapisane długopisem na ośmiu numerowanych stronach. Ich treść odpowiada maszynopisowi z pkt.1, ppkt. c.
3. Teczka tekturowa z klapami, wiązana „Niemcza 1973 / dokumentacja opisowa / maszynopisy” (nr inw. archiwum Instytutu Archeologii: S/8b). Teczka A4 z twardego kartonu w niebieskiej marmurkowej oprawie z elastycznym granatowym grzbietem. Na przedniej okładce, w prawym górnym rogu naniesiono numer „2/73”, na środku – tytuł (oba czerwonym pisakiem). W lewym dolnym rogu widnieje pieczętka archiwum IA UW r z ręcznie wpisanym numerem (długopisem). Na tylnej okładce umieszczono w prawym górnym rogu nalepkę z numerem inwentarzowym (S/8b).
- Teczka zawiera dodatkowe egzemplarze maszynopisów oprawionych (por. pkt 1), podzielone według wykopów po dwa egzemplarze (wyjątek stanowi dziennik badań wykopu IV/73, którego zabrakło w wersji oprawionej – tu trzy egzemplarze). Ponadto w teczce znajduje się strona ze spisem dokumentacji opisowej (3 egz., na jednym z nich w prawym górnym rogu naniesiono ołówkiem numer „4/12 B”).
4. Inwentarz zabytków. Inwentarz przechowywany jest w teczce wiązanej „do / wpisania / INWENTARZE / NIEMCZA” (por. opis pod rokiem 1970, pkt 2). Jest to notatnik formatu A4, 60-kartkowy, w miękkiej niebieskiej okładce. Na grzbiecie naniesiono czarnym pisakiem numer „2/72”. U góry przedniej okładki czarnym pisakiem sporządzono opis: „Niemcza 1973 / inwentarz”, a w prawym górnym rogu wpisano numer „1/72”. Wewnątrz długopisem wyrysowano i wypełniono tabelę na szerokość dwóch stron. Wpisy inwentarzowe prowadzono do numeru 157/73 (zapiski na 54 stronach).

Poszczególne wpisy przyporządkowane są do wykopów:

- ul. Piastowska 11 – numery 1/73 – 50a/73,

- II⁴⁹ – numery 51/73 – 66/73 i 74/73,
- III, ul. Królowej Jadwigi – numery 67/73 – 73/73,
- IV, ul. Podmiejska – numery 75/73 – 92/73,
- V b, ul. Podmiejska – numery 93/73 – 96/73,
- V, ul. Podmiejska – numery 97/73 i 98/73,
- V c, ul. Podmiejska – numery 99/73 – 104/73,
- VI, ul. Podmiejska – numery 105/73 – 108/73,
- VII, ul. Podmiejska – numery 109/73 – 112/73,
- Niemcza-Cmentarz – numery 113/73 – 151/73.

Rok 1978

W latach 1978-1981 powrócono do badań na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku II, położonym na południe od wzgórza grodowego. Wyprzedzały one inwestycje Państwowego Gospodarstwa Rolnego. Pracami z ramienia Katedry Archeologii UW, w okresie 3-31.08.1978 r., kierowała Barbara Wachowska (Wachowski 1980, s. 88-92).

Z badań w Niemczy w roku 1978, w archiwum IA UW zachowały się następujące dokumenty:

1. Brulion 96-kartkowy w kratkę, formatu A5, produkcji ZWP Strzegom, z brzegiem wzmocnionym czerwoną tkaniną. Długopisem naniesiono tytuł: „Niemcza – 1978/ opisy obiektów”.

Z przodu zeszytu zapisano długopisem jednostronnie osiem nienumerowanych stron. Zawierają one opis grobów nr 27, 54, 75 – 88 i obiektu nr 2 z późniejszymi notatkami. Z drugiej strony brulionu prowadzono dziennik badań – zapiski od 3.07.1978 r. do 1.08.1978 r. mieszczą się na dziesięciu nienumerowanych stronach. Eksplorowano wykopy określone jako I i II (w pobliżu wykopu z 1963 r.), prostopadłe do siebie. Pod datą 29.07 zamieszczono informację o wizytacji lokalnych działaczy. Datę 1.08.1978 r. pozostawiono nieuzupełnioną (eksplorację wykopów zakończono dzień wcześniej).

2. Skoroszyt opisany ołówkiem „Niemcza / maszynopis dokumentacji”; pod spodem naniesiono daty długopisem: „1979-1980 / 1978”. Teczka, poza archiwaliami z innych lat, zawiera dwie kopie maszynopisu na papierze formatu A4, zatytułowane „N i e m c z a – 1978 / Opisy obiektów”. Maszynopis sporządzono na czterech numerowanych stronach (paginacja od str. 2).

Dokumentacja dotyczy grobów nr 27 i 54 (dokończenie eksploracji z poprzednich lat) oraz 75 – 88, a także obiektu nr 2 i odpowiada ona treści brulionu „Niemcza – 1978 / opisy obiektów” (por. pkt 1 powyżej).

3. Teczka wiązana A4 z napisem AKTA, zatytułowana czarnym pisakiem „Niemcza 1978 / Dokumentacja rysunkowa”. Teczka zawiera rysunki grobów wykonane ołówkiem na papierze milimetrowym w skali 1:10 i ich przerysy na kalce technicznej.

Sporządzona dokumentacja rysunkowa obejmuje groby nr 75 oraz 77-88.

⁴⁹ W zachowanej dokumentacji opisowej z 1973 r. brak jest sprawozdania z prac w wykopie II. Z opisu wykopu III wynika, że wykop II był położony przy ul. Królowej Jadwigi, kilka metrów od wykopu III. Być może chodzi o poszerzony wykop z 1972 r.

Rok 1979

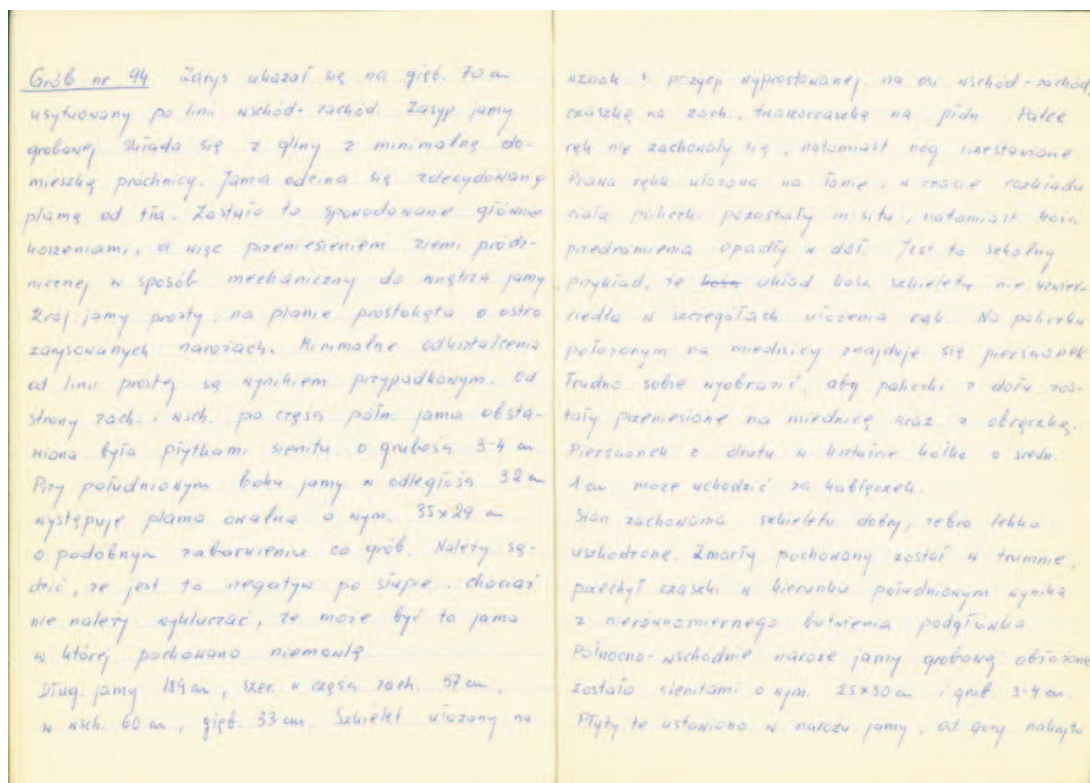
Prace wykopaliskowe w latach 1979-1980 są w publikacji potraktowane łącznie. W latach tych przeprowadzono badania ratownicze na obszarze cmentarzyska II. Badano północno-wschodni skłon wzniesienia, wzdłuż ulicy Żąbkowickiej (obecnie ul. Bolesława Chrobrego), w miejscu planowanego przebiegu drogi bitej. W pracach udział wzięli Józef Kaźmierczyk (kierownik), Barbara Wachowska, Ryszard Sierka, studenci archeologii (m.in. Tadeusz Fercowicz).

W opublikowanym sprawozdaniu zaprezentowano jedynie syntezę wyników badań, w związku z tym brak w nim katalogu grobów i planu cmentarzyska, dlatego zachowana w archiwum dokumentacja jest jego cennym uzupełnieniem (Bał, Fercowicz, Kaźmierczyk 1982, s. 71-76).

W Instytucie Archeologii UW r są przechowywane następujące archiwalia dotyczące badań w Niemczy w roku 1979:

1. Skoroszyt opisany ołówkiem „Niemcza / maszynopis dokumentacji / 1979-1980 / 1978” (por. opis pod rokiem 1978, pkt 2). Teczka, wraz z materiałami z innych lat, zawiera maszynopisy spięte spinaczem:
 - a) „Niemcza, sierpień 1979 r., wykop I, grób 89.” (trzy egz. – maszynopis i jego kopie). Na maszynopis składa się osiem numerowanych kartek A4 zapisanych jednostronnie. Zawarto w nim opisy grobów nr 89-90, 96-98, 104-108 i słupa nr 1. Jeden z egzemplarzy zawiera notatki sporządzone odręcznie.
 - b) „Niemcza - 1979 r., opisy obiektów”. Na maszynopis składa się czternaście numerowanych kartek A4 zapisanych jednostronnie, z podkreśleniami niebieską kredką. Zawarto w nim opisy grobów nr: 90-95, 99-103, 106 i słupy 1-6.
2. Zeszyt A5 opisany „Niemcza - 1979, opisy obiektów”. Jest to zeszyt w linie, zapisany równym piśmem, niebieskim tuszem, na 28 nienumerowanych stronach. Zawarto w nim opisy grobów nr: 90-95, 99-103, 106 i słupów nr 1-6 (por. pkt 1, ppkt b). Zamieszczono tu takie informacje jak: głębokość, na jakiej znajdował się dany obiekt, kształt jamy grobowej, układ szkieletu, wyposażenie, a także, w niektórych przypadkach, próbę interpretacji przyczyny śmierci, pozycji społecznej zmarłego, czy też procesów postdepozycyjnych (ryc. 12).
3. W teczce napisem AKTA, z tytułem dopisanym czerwonym pisakiem: „Niemcza 1979 / Gilów” znajdują się:
 - a) zeszyt A5 w kratkę, w miękkiej, niebieskiej okładce, opisanego długopisem „Dokumentacja / opisowa / Niemcza 1979”.
Zeszyt zawiera opis grobów nr: 96-98, 104-108 (zapisano różnym charakterem pisma osiemnaście stron), z licznymi skreśleniami i poprawkami. Opisy zawierają m.in. informacje o wyglądzie jam grobowych, układzie szkieletów, wyposażeniu i próbę interpretacji niektórych anormalnych pochówków. Na odwrocie zeszytu umieszczono notatkę (1 strona – numery grobów odkrytych w roku 1978 i 1979 oraz słupów, przypuszczalnie z numerami grobów, z którymi mogły być powiązane), wewnątrz włożono luźną kartkę – pismo słabo czytelne⁵⁰. Dodatkowo do zeszytu włożono luźne kartki A4 dotyczące wykopalisk w Gilowie;
 - b) maszynopis na luźnych kartkach A4 z opisami grobów nr: 89-91, 96-98, 104-108 (por. pkt 1, ppkt a). Przy numerach grobów dopisano ołówkiem oznaczenie płci i wieku zmarłego (za wyjątkiem numeru 106).

⁵⁰ Prawdopodobnie są to wytyczne do opisów grobów.

Ryc. 12. Niemcza. Strona z zeszytu „Niemcza - 1979, opisy obiektów”

Fig. 12. Niemcza. A page from ‘Niemcza - 1979, artifact descriptions’

4. Inwentarz zabytków. Inwentarz zamieszczono w brulionie A4 w pomarańczowej okładce z napisem NOTATNIK AKADEMICKI. Z lewej strony u góry brulion opisano długopisem „INWENTARZ / Niemcza 1980 / Gilów 1982 / Gilów 1980 / Gilów 1983”. Grzbiet brulionu wzmocniono czerwoną tkaniną.

Obok innych lat, brulion zawiera inwentarz zabytków z Niemczy za rok 1979 na sześciu podwójnych stronach (do numeru 30/79).

5. Wyniki ekspertyzy archeozoologicznej przeprowadzonej przez Katedrę Anatomii Zwierząt Akademii Rolniczej we Wrocławiu w 1983 r. dla materiału kostnego z wykopów z lat 1979-1980 (nr inw. archiwum Instytutu Archeologii: S/35d – S/35e). Na dokument składa się:

- a) karta A4 z zestawieniem ogólnym wyników ekspertyzy z czterech stanowisk, w tym z Niemczy, podpisana przez Kierownika Katedry, profesora Piotra Wyrasta. U góry po prawej stronie naniesiono ołówkiem numer „4/16.4”. Numer inw. archiwum Instytutu Archeologii: S/35d;
- b) maszynopis spięty zszywkami „Szczątki kostne zwierząt z Niemczy, woj. Wałbrzych”, z numerem naniesionym ołówkiem „4/16.5”. Numer inw. archiwum Instytutu Archeologii: S/35e. Na poszyt składa się: strona tytułowa, zestawienie zbiorcze na jednej stronie oraz pięć stron zestawienia szczegółowego dla grobów nr: 58, 99, 109, 147, 114-118, 120, 121, 132, 133, 139, 141, 148, 150, 151, 153, oraz obiektów nr: 1, 2, 3 i jamy nr 3.

Wyniki ekspertyzy stanowią część zawartości teczki związanej „Dokumentacja naukowa / umowa nr 529/1/KA/83” (nr inw. archiwum Instytutu Archeologii: S/35a – S/35g).

6. Korespondencja z prof. Andrzejem Malinowskim z Zakładu Antropologii Uniwersytetu Poznańskiego (zob. opis w: Pozostałe dokumenty).

7. Maszynopis sprawozdania: Alicja Bał, Tadeusz Fercowicz, Józef Kaźmierczyk „Najnowsze badania na cmentarzysku szkieletowym z drugiej połowy X wieku w Niemczy w woj. wałbrzyskim”.

Maszynopis umieszczono w plastikowej żółtej ofertówce z herbem Elbląga wraz z innymi maszynopisami z lat 80. XX wieku (w tym dotyczącymi badań w Gilowie). Obejmuje on dwanaście stron z poprawkami naniesionymi długopisem; na pierwszej stronie w prawym górnym rogu dopisano ołówkiem „1980 r.”

Jest to wcześniejsza wersja sprawozdania umieszczonego w 23. tomie „*Śląskich Sprawozdań Archeologicznych*” (por. Bał, Fercowicz, Kaźmierczyk 1982, s. 71-76), przy czym tekstowi publikacji odpowiada dziewięć pierwszych stron. Kolejne trzy (z osobną paginacją) stanowią jego streszczenie.

8. Maszynopis na sześciu stronach: A. Malinowski „Z badań antropologicznych cmentarzyska szkieletowego z XI–XII w. *drugiej połowy X wieku* w Niemczy prowadzonych w latach 1979-1980” – z tytułem poprawionym długopisem. Tekst spisany na spiętych kartkach A4 włożono razem z innymi maszynopisami z lat 80. (w tym dotyczącymi badań w Gilowie) w plastikową żółtą ofertówkę z herbem Elbląga. Jest to maszynopis artykułu opublikowanego w 23. tomie „*Śląskich Sprawozdań Archeologicznych*” (por. Malinowski 1982, s. 79-83).

9. Teczka A4 z gumką, opisana „Maszynopis i rękopis/ sprawozdania/ Niemcza/ Gilów } 1980 r.”

Teczka zawiera:

- a) A. Malinowski „Z badań antropologicznych cmentarzyska szkieletowego z drugiej połowy X w. w Niemczy prowadzonych w latach 1979-80” (sześć stron maszynopisu z poprawkami korektorskimi);
- b) „Z nowszych badań na cmentarzysku szkieletowym z drugiej połowy X w. w Niemczy w woj. wałbrzyskim” (osiem stron maszynopisu z poprawkami korektorskimi);
- c) Bał, Fercowicz, Kaźmierczyk „Z nowszych badań na cmentarzysku szkieletowym z drugiej połowy X w. w Niemczy w woj. wałbrzyskim” (pięć numerowanych stron, rękopis z poprawkami na odwrociu maszynopisu);
- d) „Streszczenie” (trzy strony maszynopisu z poprawkami korektorskimi) – tekst streszczenia „Najnowszych badań na cmentarzysku szkieletowym...” (por. ppkt e);
- e) Bał, Fercowicz, Kaźmierczyk „Najnowsze badania na cmentarzysku szkieletowym z drugiej połowy X wieku w Niemczy w woj. wałbrzyskim. Streszczenie” (trzy strony maszynopisu);
- f) luźna kartka zapisana długopisem – uwagi dotyczące monet i paciorków⁵¹;
- g) dwie luźne kartki zapisane długopisem – spis wyposażenia grobów⁵²;
- h) Bał, Fercowicz, Kaźmierczyk „Najnowsze badania na cmentarzysku szkieletowym z drugiej połowy X wieku w Niemczy w woj. wałbrzyskim” (osiem stron maszynopisu z poprawkami i strona z przypisami - rękopis na wtórnie użytym papierze);
- i) Bał, Fercowicz, Kaźmierczyk „Najnowsze badania na cmentarzysku szkieletowym z drugiej połowy X wieku w Niemczy w woj. wałbrzyskim. Streszczenie” (trzy strony maszynopisu z poprawkami).

W teczce znajdują się także cztery sprawozdania dotyczące Gilowa.

⁵¹ Przepuszczalnie jest to ich spis do artykułu.

⁵² Przepuszczalnie jest to jego spis do artykułu.

Rok 1980

W roku tym kontynuowano badania ratownicze cmentarzyska II (por. opis pod rokiem 1979). Udział w nich wzięli: Józef Kaźmierczyk (kierownik), Alicja Bał, Ryszard Sierka oraz studenci archeologii (m.in. Tadeusz Fercowicz). Do badań na cmentarzysku włączono także zespół antropologów z Zakładu Antropologii Uniwersytetu Poznańskiego pod kierunkiem Andrzeja Malinowskiego (Bał, Fercowicz, Kaźmierczyk 1982, s. 71-76; Malinowski 1982, s. 79).

W zbiorach archiwum IA UW r badań w Niemczy w roku 1980 dotyczą:

1. Brulion A5 w kratkę, 96-kartkowy, „WZWP Wrocław”, w tekturowej okładce z brzegiem z szarej tkaniny; długopisem naniesiono tytuł „Niemcza 1980 r./ dokumentacja opisowa”. Zeszyt zapisano długopisem w kolorze niebieskim (z dopiskami i poprawkami zielonym pisakiem i ołówkiem) na 118 stronach.

Brulion zawiera opisy grobów (nr 109-161, 172), słupów (nr 1-3) i obiektów (nr 1- 2, jama nr 3); w środek wsadzono luźną kartkę A4 z opisem grobów nr 91 i 155, zapisaną ołówkiem, z poprawkami korektorskimi⁵³.

2. Skoroszyt opisany ołówkiem „Niemcza/ maszynopis dokumentacji/ 1979-1980/ 1978” (por. opis pod rokiem 1978). Roku 1980 dotyczy spięty maszynopis „Niemcza 1980 r./ dokumentacja opisowa”, zapisany na 46 stronach, jest to przepisany rękopis (por. pkt 1).
3. Inwentarz zabytków „INWENTARZ/ Niemcza 1980/ Gilów 1982/ Gilów 1980/ Gilów 1983” (por. opis pod rokiem 1979). Obok innych lat, zawiera inwentarz zabytków z Niemczy z roku 1980 na dziewięciu podwójnych stronach (do numeru 45/80).
4. Korespondencja z prof. Andrzejem Malinowskim z Zakładu Antropologii Uniwersytetu Poznańskiego (por. Pozostałe dokumenty, pkt 1).
5. Maszynopis „Z badań antropologicznych cmentarzyska szkieletowego z drugiej połowy X wieku w Niemczy prowadzonych w latach 1979-1980” (por. opis pod rokiem 1979, pkt 8).
6. Maszynopis „Najnowsze badania na cmentarzysku szkieletowym z drugiej połowy X wieku w Niemczy w woj. wałbrzyskim” (por. opis pod rokiem 1979, pkt 7).
7. Teczka A4 z gumką, opisana „Maszynopis i rękopis/ sprawozdania/ Niemcza/ Gilów } 1980 r.” (por. opis pod rokiem 1979, pkt 9).
8. Teczka z napisem „Igielniki”. Jest to niebieska, plastikowa teczka z rysunkami grobów na papierze milimetrowym.

Roku 1980 dotyczą rysunki obiektów (słupy nr 1-3), profilu A-B, profilu C-D oraz grobów nr 119-125, 127-135, 137-161. Dodatkowo umieszczono tu opis grobu nr 37 (maszynopis na kartce A5) i opis antropologiczny osobnika z grobu nr 37 (maszynopis na kartce A5).

Rok 1981

W tym roku kontynuowano badania na cmentarzysku II. Nowy wykop założono na terenie należącym do PGR, na przedłużeniu dawnego wykopu, głównie w kierunku północnym. Prace prowadzono w dniach: 2.07-16.08.1981 r., a udział w nich wzięli: Józef Kaźmierczyk (kierownik), Alicja

⁵³ Być może jest to wypis przygotowany dla Stanisława Suchodolskiego, na co wskazują numery grobów i nieprecyzyjne podanie głębokości jamy grobu nr 155 (por. Pozostałe dokumenty, pkt 2, ppkt e).

Bal, Elżbieta Farmus, Helena Lukasowa, Romuald Piwko, Ryszard Sierka i studenci archeologii UW. Materiał kostny opracował Andrzej Malinowski (Bal, Kaźmierczyk 1984, s. 47-52).

W archiwum IA UW znajdują się następujące dokumenty dotyczące badań w Niemczy w roku 1981:

1. „INWENTARZ/ Niemcza 1980/ Gilów 1982/ Gilów 1980/ Gilów 1983” (por. opis pod rokiem 1979, pkt 4).

Obok dokumentacji z innych lat, zawiera inwentarz zabytków z Niemczy z roku 1981, na siedmiu podwójnych stronach (do numeru inw. 47/81).

2. Brulion A5 w linie, z grafiką „krew to życie” na okładce, zatytułowany długopisem i ołówkiem „Niemcza – 1981/ opisy obiektów”.

Na 103 stronach, zapisanych kilkoma różnymi charakterami pisma, ze skreśleniami i dopiskami, zamieszczono opisy grobów nr: 162-175 i 177-184, obiektów nr: 4, 4b, 5, 7-10, filara nr 2.

3. Teczka wiązana z napisem AKTA, zatytułowana ołówkiem „Niemcza 1981 r./ dokumentacja opisowa”.

W teczce znajdują się trzy kopie maszynopisów z opisami grobów (nr 162-175, 177-185), obiektów i dwie luźne karteczki z uwagami: „nie było obiektu 6”, „brak (w zeszycie) grobu nr 176”. Maszynopisy mają paginację naniesioną ołówkiem w prawym górnym rogu; na pierwszej stronie u góry dopisano długopisem „Niemcza 1981 r.”. Treść odpowiada zapisom w brulionie (por. pkt 2);

4. Korespondencja z prof. Andrzejem Malinowskim z Zakładu Antropologii Uniwersytetu Poznańskiego (por. Pozostałe dokumenty, pkt 2).
5. Maszynopis sprawozdania: Alicja Bal, Józef Kaźmierczyk „Wyniki badań wykopaliskowych na cmentarzysku szkieletowym w Niemczy z X wieku, uzyskane w 1981 roku”. Maszynopis na dziewięciu stronach, zawierający ręczne poprawki, umieszczono w plastikowej żółtej ofertówce z herbem Elbląga (por. opis pod rokiem 1979, pkt 7),
6. Teczka wiązana z napisem AKTA, zatytułowana ołówkiem „Niemcza 1981 r.”. W teczce znajduje się maszynopis artykułu „Wyniki badań wykopaliskowych na cmentarzysku szkieletowym w Niemczy z X wieku, uzyskane w 1981 r.” (na dziewięciu stronach – ołówkiem naniesiono tytuł i poprawki) oraz streszczenie tego artykułu w czterech kopiach (po trzy strony maszynopisu), w tym jednej z poprawkami naniesionymi długopisem.

Dokumenty bez daty

1. Piotr Szczypek „Wyniki analizy pyłkowej grodu Niemcza”. Maszynopis jednej stronie kartki formatu A4 włożono w teczkę z materiałami dotyczącymi wykopu kanalizacyjnego z roku 1971 (por. opis pod rokiem 1971, pkt 2). Są to wyniki analizy pięciu próbek z profilu południowego ara 9.
2. Zeszyt A5 bez nazwy, zawiera 46 nienumerowanych stron z rozrysowaną tabelą, z czego uzupełniono pierwszych 12 stron dla arów: 6 (metry 1-4/a-e, 5-7/a-f, warstwy A 11, B 1-8, C 1-3, D 1-2) i 5 (metry 1-4/d-j, 5h-j, 6i-j, warstwy A 11, B 1-6, C 1-3, D 1); do środka wsadzono trzy luźne kartki i dwa posyty z odręcznymi notatkami.
3. Zeszyt A5 w linie, w pomarańczowej okładce, opisany niebieskim atramentem „Niemcza”, zapisany na pięciu stronach, zawiera opis technologiczny ceramiki z warstwy E i G, prawdopodobnie z roku 1951.

4. Zeszyt A5 w linie, w pomarańczowej okładce, opisany ołówkiem „Niemcza”, zapisany jednostronnie na dziewiętnastu stronach. Prawdopodobnie jest to zestawienie zabytków z warstw E 11-13 na poszczególnych metrach (24-27/g-h).
5. Zeszyt A5 w linie, w pomarańczowej okładce, opisany niebieskim atramentem „Niemcza =”, zapisany ołówkiem na 22 stronach; do środka włożono pięć kartek A5. Na wewnętrznej, przedniej okładce zamieszczono szkic siatki metrowej. W zeszycie zestawiono zabytki z warstw G, F i E w wykopie II na poszczególnych metrach (25-27/f-h), podobnie na kartkach – zabytki z warstw E 1-8 na metrach: 24/g-h, 25/f-h, 26/f-h, 27/e-h, 28/e-h, 29/f. Notatki wyglądają na niedokończone.

Pozostałe dokumenty

1. Teczka wiązana A4 z napisem „AKTA”, opisana długopisem „Korespondencja z prof. A. Malinowskim/ Zakład Antropologii Uniw. Poznańskiego”. Jest to korespondencja i dokumenty dotyczące umów zlecenia pomiędzy Katedrą Archeologii UWp a prof. Andrzejem Malinowskim oraz mgr. Jerzym Kozakiem z Zakładu Antropologii Instytutu Biologii UAM, w sprawie badań antropologicznych materiału osteologicznego z cmentarzyska II w Niemczy. Obejmuje ona dokumenty z lat 1979-1981⁵⁴:
 - a) pismo zawierające uwagi i pytania w sprawie pochówków odkrytych w czasie badań w latach 1978-1979, kierowane do antropologów;
 - b) uzasadnienie celowości zawarcia umowy (dwa pisma oraz jeden tekst roboczy);
 - c) trzy umowy-zlecenia (każda w dwóch egzemplarzach);
 - d) dwa pisma urzędowe;
 - e) pozostała korespondencja dotycząca sprawy (5 listów).
2. Korespondencja z doc. Stanisławem Suchodolskim w plastikowej ofertówce z nadrukiem „WOJEWÓDZKI OŚRODEK / ARCHEOLOGICZNO KONSERWATORSKI/ WE WROCŁAWIU” (por. Suchodolski 1984, s. 92-103). Zawartość stanowią listy wraz z dołączonymi kopertami:
 - a) list Stanisława Suchodolskiego do Józefa Kaźmierczyka z 19.04.1982 r., z informacją o ukończeniu opracowania i przygotowywaniu tekstu do druku, zawiera prośbę o uzupełnienie danych odnośnie monet znalezionych w grobach nr 91 i 155. List ma objętość jednej strony, zawiera ręczny podpis Stanisława Suchodolskiego i późniejszą notatkę ołówkiem: „Zapytać o monetę z ubiegłego roku z paleniska”;
 - b) list Józefa Kaźmierczyka do Stanisława Suchodolskiego z 3.05.1982 r. Jest to odpowiedź na informację o ukończeniu opracowania monet z Niemczy, wraz z informacją o przesłaniu pełnej dokumentacji grobów nr 91 i 155 – do wykorzystania w publikacji. Tekst obejmuje jedną stronę z ręcznym podpisem;
 - c) list Stanisława Suchodolskiego do Józefa Kaźmierczyka z 14.07.1982 r. zawiera informacje o monecie z paleniska⁵⁵, a także dodatkowe pytania o okolicznościach znalezienia tej monety oraz monet i ozdób z grobów nr 91 i 155, pytanie o kierownika badań i monety z Ostrowa

⁵⁴ Dodatkowo jedno pismo z 1987 r., sygnowane przez Kierownika Katedry Archeologii, doc. dr. hab. Stanisława Pazdę, dotyczy szczątków kostnych z ciałopalnego cmentarzyska kurhanowego w Izbicku.

⁵⁵ Określona przez Stanisława Suchodolskiego jako moneta księcia czeskiego Borzywoja II z okresu jego pierwszego panowania (1100 – 1107 r.), wybita w mennicy w Pradze.

- Tumskiego we Wrocławiu i ręczny dopisek w sprawie monety z Marka, st. 3. List zapisany na dwóch kartkach zawiera ręczny podpis i późniejsze podkreślenia i uwagi (kredką);
- d) list Stanisława Suchodolskiego do Józefa Kaźmierczyka z 24.08.1982 r. z pytaniami o rzeczywistą głębokość grobów nr 91 i 155, o stanowisko w Wszemirowie jako analogię do Niemczech oraz o inne monety z cmentarzysk, a także grodu w Niemczech. Obejmuje on dwie kartki zapisane jednostronnie, z ręcznym podpisem i późniejsze podkreślenia kredką;
 - e) kopia maszynowa listu Józefa Kaźmierczyka do Stanisława Suchodolskiego z 10.12.1982 r. na dwóch kartkach jednostronnie zapisanych. Jest to odpowiedź na pytania z listów z 14.07 i 28.08⁵⁶ w sprawie znaleziska monet z Niemczech. Część listu dotyczy innych stanowisk;
 - f) dwie koperty adresowane do Józefa Kaźmierczyka;
 - g) kartka w kratkę A5, złożona na pół, z notatką zawierającą kontakt do Stanisława Suchodolskiego;
 - h) notatki na fragmentach białych kartek: na temat „monety fałszywej” z XI w. oraz monet arabskich, bawarskich i czeskich;
 - i) kartka A4 zapisana ołówkiem – notatka dotycząca monety bawarskiej odkrytej w Niemczech w 1980 r.

3.4. Dokumentacja rysunkowa

Zachowana dokumentacja rysunkowa dotycząca badań wykopaliskowych w Niemczech została w większości wprowadzona do bazy danych archiwum IA UW, sporządzonej w programie do obsługi relacyjnych baz danych Microsoft Access (na przełomie 2007 i 2008 r.). Poza bazą pozostały jedynie rysunki grobów i ceramiki. Informacje o pozostałej dokumentacji rysunkowej wpisano w tabeli Archiwum R (rysunków) pod numerami inwentarzowymi: R/12/a do R/12/k oraz R/49. Na dzień pisania tego opracowania (wrzesień 2018 – sierpień 2019) nie były dostępne w archiwum rysunki R/12/a, które – według opisu – zawierały światłokopie planu miasta z lokalizacją niektórych wykopów.

Do bazy wprowadzono też rekord informujący o kartach zabytków ceramiki kultury łużyckiej (nr inw. KZ/12). Mimo, że chronologicznie wychodzą one poza zakres tej pracy, ich spis zamieszczono w tabeli 2, jako że są to materiały pozyskane podczas badań grodu – w większości z eksploracji wykopu II na wale. Należy zaznaczyć, że opisy dołączone do rysunków sporządzono na podstawie metryk i mogą one zawierać błędy (zob. tab. 2 poz. 21 - podano rok znalezienia 1976, w którym nie prowadzono badań).

Poniżej podano opis rysunków według kolejności wprowadzenia ich do bazy danych.

1. R/12/b

W bazie danych rysunki opisano jako: plany i przekroje pionowe z różnych wykopów (pl. Wolności, ul. Słowiańska), rok 1971.

Rysunki zwinięto w rulon i opatrzono pieczęcią archiwum z naniesionym ręcznie numerem inwentarzowym na odwrocie jednego z rysunków. Na odwrocie innego z rysunków naniesiono ołówkiem opis: „Niemcza 1971 / różne wykopy/ (2)”. Zwój zawiera:

⁵⁶ Chodzi o list z 24.08.1982 r.

- a) przekrój przez wieżę i nawarstwienia wałów między wieżą a Rynkiem, Niemcza 3.09-6.09, 10.09, 13.09-14.09.1971 r., rys. Krystyna Choma, skala 1:10. Rysunek sporządzono ołówkiem na dwóch arkuszach papieru milimetrowego dużego formatu (ok. 115 x 40 cm i ok. 265 x 40 cm), spiętych spinaczami;
- b) gardziel wieży: przekrój przez mur i lico muru, 18.09.1971 r., rys. Krystyna Choma, skala 1:10. Dwa rysunki wykonano ołówkiem na papierze milimetrowym o wymiarach ok. 30 x 78 cm;
- c) przekrój przez wycinek fosy przy bramie pl. Wolności 14, Niemcza 11.09.1971 r., rys. Krystyna Choma, skala 1:10. Rysunek sporządzono ołówkiem na papierze milimetrowym, ok. 30 x 65 cm;
- d) ul. Ząbkowicka 16, fragment przekroju „drogi rzymskiej”, Niemcza, wrzesień 1971 r. Rysunek sporządzono ołówkiem na papierze milimetrowym, ok. 45 x 40 cm;
- e) lico muru kościoła, Niemcza 17.09.1971 r., rys. Krystyna Choma, skala 1:10. Dwa rysunki ściany południowej i rysunek ściany zachodniej wykonano ołówkiem na papierze milimetrowym o wymiarach ok. 40 x 40 cm;
- f) ul. Ząbkowicka 16, przekrój przez ulicę od strony południowej i północnej, Niemcza 7.09.1971 r., rys. Krystyna Choma, skala 1:10. Dwa rysunki profili sporządzono ołówkiem na papierze milimetrowym o wymiarach ok. 40 x 60 cm;
- g) plan wykopu przy bramie pl. Wolności 14, Niemcza 14.09.1971, rys. Krystyna Choma, skala 1:100. Plan sytuacyjny wykopu sporządzono ołówkiem na papierze milimetrowym o wymiarach ok. 35 x 40 cm;
- h) rzut wykopu (?) i dwa rysunki profili – bez opisu, skala 1:10. Trzy rysunki wykonane ołówkiem na papierze milimetrowym o wymiarach ok. 60 x 40cm. Pod każdym z rysunków zamieszczono legendę. U dołu dodano krótką notatkę długopisem o sposobie rysowania warstw;
- i) dwa rysunki profili – bez opisu. Rysunki wykonane ołówkiem na papierze milimetrowym o wymiarach ok. 60 x 40 cm;
- j) wykop na ul. Słowiańskiej, ściana zachodnia, Niemcza, 4-10.06.71 r. Rysunek profilu z oznaczoną północą i odniesieniem do ul. Piastowskiej sporządzono na papierze milimetrowym o wymiarach ok. 97 x 70 cm;
- k) wkop do budynku przy ul. Ząbkowickiej 12, Niemcza, wrzesień 1971 r. Rysunek profilu sporządzono ołówkiem na papierze milimetrowym o wymiarach ok. 70 x 35 cm;
- l) ul. Słowiańska 17, Niemcza, czerwiec 1971 r. Rysunek profilu sporządzono ołówkiem na papierze milimetrowym o wymiarach ok. 60 x 70 cm;
- m) rzut poziomy wykopu I i II na ulicy Słowiańskiej, Niemcza, VIII-IX 1971 r. Rysunek sporządzono ołówkiem i kredkami na papierze milimetrowym o wymiarach ok. 98 x 70 cm;
- n) rzut murów (?) w pobliżu ul. Ząbkowickiej 16. Rysunek sporządzono ołówkiem na papierze milimetrowym o wymiarach ok. 70 x 80 cm, brak legendy;
- o) plan wykopów I i II przy ul. Słowiańskiej, układ kamieni na warstwie plastycznej gliny (warstwa D) na odcinku 3 i 4, Niemcza, sierpień-wrzesień 1971 r., skala 1:20. Rysunek sporządzono ołówkiem i niebieską kredką na papierze milimetrowym o wymiarach ok. 95 x 70 cm, brak legendy;
- p) jama nr 4, ul. Ząbkowicka w odległości 3,70 m od studzienki sanitarnej nr 58 na osi ulicy Podgórze, Niemcza, 18.08.1971 r., rys. Marek Łosek (przekrój). Rysunek wykonano ołówkiem na papierze milimetrowym o wymiarach ok. 70 x 26 cm;

- q) profil wykopu przy ulicy Ząbkowickiej na osi ulicy Krótkiej na przedłużeniu budynku nr 16 oraz profil wykopu przy ulicy Ząbkowickiej na odcinku od ulicy Podgórze do ulicy Krótkiej, w odległości od studzienki sanitarnej nr 59 – 3,50 m, Niemcza, 18.08.1971, rys. Marek Źosek. Rysunki sporządzono ołówkiem na papierze milimetrowym o wymiarach ok. 70 x 26 cm. Po między rysunkami zamieszczono legendę;
- r) pl. Wolności 25, od wejścia 3,20 m, Niemcza 1971 r. (2 rysunki). Rysunki profilu sporządzono ołówkiem w dwóch egzemplarzach na arkuszach papieru milimetrowego o wymiarach ok. 45 x 70 cm (jeden egzemplarz naderwany z prawej strony);
- s) 3 plany lub ich fragmenty – bez opisu:
- szkic ołówkiem – trzy fazy muru (?) – na papierze milimetrowym o wymiarach ok. 27 x 35 cm (rysunek przerwany wzdłuż prawego brzegu). Na jego odwrocie zamieszczono odręczne szkice i obliczenia;
 - fragment rysunku sporządzonego ołówkiem i długopisem na papierze milimetrowym o wymiarach ok. 25 x 95 cm;
 - fragment rysunku sporządzonego ołówkiem, czerwoną i niebieską kredką na papierze milimetrowym o wymiarach ok. 145 x 70 cm.

Tabela 2. Niemcza, wykop I, II. Kartoteka ceramiki kultury łużyckiej, nr inw. archiwum IA UW: KZ/12
 Table 2. Niemcza, sites I, II. List of the Lusatian culture ceramics, Wrocław University Institute of Archaeology archives inventory number: KZ / 12

Lp.	Rok	Wykop	Warstwa	Ar	Rodzaj zabytków	Liczba kart	Uwagi
1	bez daty	II	F	6	ceramika kultury łużyckiej	1	brak rysunków, brak numerów inwentarza
2	bez daty, 1961	II	F	7	ceramika kultury łużyckiej	9	częściowo brak rysunków, brak numerów inwentarza
3	bez daty, 1961, 1962	II	F	8	ceramika kultury łużyckiej	73	częściowo brak rysunków, brak numerów inwentarza
4	bez daty, 1951, 1961, 1962	II	F	9	ceramika kultury łużyckiej	185	częściowo brak rysunków i numerów inwentarza
5	bez daty, 1961	II	G	7	ceramika kultury łużyckiej	13	częściowo brak rysunków, brak numerów inwentarza
6	bez daty, 1961, 1962	II	G	8	ceramika kultury łużyckiej	168	częściowo brak rysunków i numerów inwentarza
7	bez daty, 1961, 1962, 1972 [?]	II	G	9	ceramika kultury łużyckiej	187	częściowo brak rysunków i numerów inwentarza
8	bez daty, 1950, 1951	II	G	bez ara	ceramika kultury łużyckiej	14	częściowo brak rysunków, brak numerów inwentarza

Tabela 2. c.d.

Table 2. to be continued

Lp.	Rok	Wykop	Warstwa	Ar	Rodzaj zabytków	Liczba kart	Uwagi
9	bez daty, 1950, 1951, 1961, 1962	II [wśród kart też wyk. I]	różne	różne	ceramika kultury łużyckiej	11	częściowo brak rysunków i numerów inwentarza
10	1950, 1961, 1962, 1963	II	A-D		skorupy sfotografowane	17	częściowo brak numerów inwentarza
11	1961, 1962	II	E		skorupy sfotografowane	12	częściowo brak numerów inwentarza
12	1961, 1962	II	F		skorupy sfotografowane	20	częściowo brak numerów inwentarza
13	1961, 1962	II	G		skorupy sfotografowane	34	częściowo brak numerów inwentarza
14	bez daty, 1950, 1961, 1964	II	A	różne	ceramika kultury łużyckiej	7	brak numerów inwentarza
15	bez daty, 1950, 1951, 1961, 1962, 1964, 1979	I, II	B, B-C	różne	ceramika kultury łużyckiej	117	częściowo brak rysunków i numerów inwentarza
16	bez daty, 1950, 1962	II	C	różne	ceramika kultury łużyckiej	56	częściowo brak rysunków i numerów inwentarza
17	bez daty, 1950, 1960, 1961, 1962, 1963 [?], 1964	II	D	różne	ceramika kultury łużyckiej	76	częściowo brak rysunków i numerów inwentarza
18	bez daty, 1950, 1951, 1960, 1961, 1962	II	E	różne	ceramika kultury łużyckiej	207	częściowo brak rysunków i numerów inwentarza
19	bez daty, 1951, 1961, 1971 (?)	II	F	7, 8	ceramika kultury łużyckiej, ceramika kultury przeworskiej (?)	16	brak numerów inwentarza
20	1960, 1961, 1962, 1965	II	F	9	ceramika kultury łużyckiej	98	częściowo brak numerów inwentarza
21	bez daty, 1961, 1962, 1976	II	G	7, 8, 9	ceramika kultury łużyckiej	126	częściowo brak numerów inwentarza
22	1963	II	warstwa IV-V kamieni	9	ceramika kultury łużyckiej	10	
23	1958, 1960, 1961, 1962	II	bez warstw; „z wkopu”		ceramika kultury łużyckiej	18	częściowo brak numerów inwentarza

Tabela 2. c.d.

Table 2. to be continued

Lp.	Rok	Wykop	Warstwa	Ar	Rodzaj zabytków	Liczba kart	Uwagi
24	1960, 1961, 1962, 1963	II	jamy, obiekty		ceramika kultury łużyckiej	24	brak numerów inwentarza
25	bez daty, 1958, 1960, 1961, 1962	II	„wał”		ceramika kultury łużyckiej	15	częściowo brak numerów inwentarza
26	bez daty, 1950	I	różne		ceramika kultury łużyckiej	8	brak numerów inwentarza
27	1971, 1972 1973	I, II, „na wale”	różne		ceramika kultury łużyckiej	12	częściowo brak rysunków i numerów inwentarza

2. R/12/c

W bazie danych rysunki opisano jako: dokumentacja rysunkowa, część na kalce, rok 1960. Rysunki są zwinięte w rulon i owinięte szarym papierem z opisem ołówkiem: „NIEMCZA/ 1951-1963/ (3)”. Całość włożono w tubę opatrzoną pieczętką archiwum z naniesionym ręcznie numerem inwentarzowym. Zwój zawiera:

- a) profil południowy, skala 1:10, rys. Irena Tołkin, wrzesień 1961. Rysunek kolorowy profilu wykopu sporządzony na sklejonych arkuszach papieru milimetrowego. Wymiary rysunku to ok. 250 x 100 cm;
- b) siatka arów (świetłokopia), Niemcza, skala 1:100. Rysunek obejmuje ary nr 1 – 15;
- c) sytuacja wykopu II, skala 1:100. Rysunek sporządzono tuszem na kalce technicznej. Po prawej stronie dopisano ołówkiem nr 80. Kalka jest przzerwana w kilku miejscach i podklejona taśmą;
- d) przekrój wzdłuż linii 5, Niemcza, 24.07.63, skala 1:5. Rysunek kolorowy profilu wykopu sporządzony na sklejonych arkuszach papieru milimetrowego. Wymiary rysunku: ok. 215 x 40 cm;
- e) wykop II, przekrój przez wał po linii D, Niemcza 1951. Rysunek sporządzono tuszem na kalce technicznej. U góry po prawej stronie dopisano ołówkiem nr 73. Kalka jest przzerwana w kilku miejscach i podklejona taśmą;
- f) wykop II, przekrój przez wał po linii H, Niemcza 1951. Rysunek sporządzono tuszem na kalce technicznej. Kalka jest przzerwana w kilku miejscach i podklejona taśmą, lewy górny róg oderwano;
- g) wykop II, przekrój przez wał po linii: 30, Niemcza 1951. Rysunek sporządzono tuszem na kalce technicznej;
- h) przekrój przez wał na m. 24-30, Niemcza 1951. Rysunek kolorowy profilu wykopu sporządzony na papierze milimetrowym. U góry po lewej stronie naniesiono piórem nr 82;
- i) rysunek bez opisu, „przerysowany”. Rysunek kolorowy profilu wykopu (lub jego fragment) sporządzony na dwóch sklejonych arkuszach papieru milimetrowego o różnych wymiarach. U góry, po lewej stronie, zamieszczono dopisek ołówkiem „przerysowano”. Na odwrocie rysunku widnieje pieczęć „Kierownictwo Badań/ nad początkami Państwa Polskiego/ Kierownictwo prac wykopaliskowych/ w Niemczy”;

- j) rysunek bez opisu (przekrój przez mur). Rysunek sporządzono tuszem na kalce technicznej. Pod rysunkiem zamieszczono podziałkę.

3. R/12/d

W bazie danych rysunki opisano jako: dokumentacja rysunkowa, część na kalce, rok 1971. Rysunki zwinięto w rulon i owinięto szarym papierem opatrzonym pieczętką archiwum z naniesionym ręcznie numerem inwentarzowym. Zwój zawiera:

- a) wykop 2, na stoku wzgórza, układ kamieni zalegający na spągu warstwy spieczonej gliny, a na stropie warstwy gliny bez śladów spalenizny, Niemcza, 27.08.71 r., rys. Marek Źosek, skala 1:10. Rysunek sporządzono ołówkiem na papierze milimetrowym o wymiarach ok. 70 x 45 cm, przzerwany na dwie części;
- b) pl. Wolności 5, lewa strona przyłącza, 6.05.71 r. Rysunek profilu sporządzono ołówkiem na papierze milimetrowym o wymiarach ok. 70 x 28 cm;
- c) pl. Wolności 5, widok wykopu z przodu, Niemcza, 28.04.71 r. Rysunek profilu sporządzono ołówkiem na papierze milimetrowym o wymiarach ok. 23 x 70 cm;
- d) pl. Wolności 8, Niemcza, 1971 r. Rysunek profilu sporządzono ołówkiem na papierze milimetrowym o wymiarach ok. 45 x 70 cm;
- e) plac Wolności 8, widok z przodu, Niemcza, 1971 r. Rysunek profilu sporządzono ołówkiem na papierze milimetrowym o wymiarach ok. 45 x 70 cm;
- f) rzut poziomy magazynu zboża spalonego, Niemcza, 21.05.71 r. Rysunek sporządzono ołówkiem na papierze milimetrowym o wymiarach ok. 40 x 70 cm;
- g) rzut poziomy magazynu zboża spalonego, Niemcza, 1971 r. Rysunek sporządzono ołówkiem na papierze milimetrowym o wymiarach ok. 45 x 70 cm;
- h) plac Wolności 8, widok z przodu, Niemcza, 1971 r. Drugi egzemplarz rysunku sporządzonego ołówkiem na papierze milimetrowym (wymiary ok. 47 x 70 cm);
- i) pl. Wolności (profil z półziemianką 1 i 2), Niemcza, 1970 r. Rysunek profilu sporządzony ołówkiem na papierze milimetrowym o wymiarach ok. 260 x 70 cm;
- j) pl. Wolności, rów nr 1, Niemcza, 1971 r. Rysunek profilu sporządzony ołówkiem na papierze milimetrowym o wymiarach ok. 800 x 70 cm;
- k) plac Wolności 5, widok z przodu (profil), Niemcza, 1971 r. Rysunek profilu (drugi egzemplarz) sporządzono ołówkiem na papierze milimetrowym o wymiarach ok. 23 x 70 cm;
- l) rysunek bez opisu (2 arkusze). Rzut wykopu (?) – rysunek sporządzony ołówkiem, zieloną i czerwoną kredką na dwóch arkuszach papieru milimetrowego o wymiarach ok. 70 x 136 każdy.

4. R/12/e

W bazie danych rysunki opisano jako: światłokopie kanalizacji i plany miasta z rekonstrukcjami grodów, plany wykopów z 1950-51, światłokopie i kalka, rok 1951. Rysunki zwinięto w rulon i owinięto szarym papierem opatrzonym pieczętką archiwum z naniesionym ręcznie numerem inwentarzowym. Zwój zawiera:

- a) plan sytuacyjny, kanalizacja sanitarna, kanał S - 2a, skala 1:250, światłokopia;

- b) Niemcza, 1:1000. Jest to światłokopia planu miasta z naniesioną za pomocą farby i naklejek lokalizacją grodów i niektórych wykopów;
- c) Niemcza, sytuacja wykopu II, skala 1:100. Jest to światłokopia (?) z zaznaczonym tuszem zarysem wykopu z lat 1950 i 1951 oraz jego planowanym poszerzeniem. Z lewej strony u góry ołówkiem naniesiono nr 68;
- d) siatka arów, skala 1:100 (rysunek na kalce i 4 światłokopie), Niemcza. Rysunek obejmuje ary nr 1 – 15;
- e) Gród Niemcza, 1:1000. Jest to światłokopia planu miasta z ręcznie naniesionym planem przebiegu kanalizacji sanitarnej i deszczowej. W prawym dolnym rogu naniesiono numer 64.

5. R/12/f

W bazie danych rysunki opisano jako: światłokopie i kalka planu miasta (1:100). Rysunki zwinięto w rulon i owinięto szarym papierem opatrzonym pieczętką archiwum z naniesionym ręcznie numerem inwentarzowym, ołówkiem dodano opis: „Niemcza – plany miasta (światłokopie, kalka)/ (5)”. Zwój zawiera:

- a) plan sytuacyjny, kanalizacja sanitarna, kanał S-2a, skala 1:250. Rysunek sporządzono tuszem na kalce technicznej. Przebieg kanalizacji zaznaczono kolorem czerwonym;
- b) podrys (?) – fragment Rynku. Rysunek wykonano tuszem na kalce technicznej. Dodatkowo sporządzono cztery światłokopie;
- c) plan miasta (rysunek na kalce i cztery światłokopie), Niemcza, skala 1:250.

6. R/12/g

W bazie danych rysunki opisano jako: plan miasta z naniesioną lokalizacją grodów. Rysunki zwinięto w rulon i owinięto szarym papierem opatrzonym pieczętką archiwum z naniesionym ręcznie numerem inwentarzowym, ołówkiem dodano opis: „Niemcza – plan miasta/ z lokalizacją grodów/ (kalka, dwa rys.) (7)”. Zwój zawiera:

- a) plan miasta na kalce, skala 1:1000. Rysunek sporządzono tuszem;
- b) plan miasta na kalce z naniesioną lokalizacją grodów oraz pogładową lokalizacją wykopów. Rysunek sporządzono tuszem.

7. R/12/h

W bazie danych rysunki opisano jako: plan miasta (kalka, światłokopia) z wykopami archeologicznymi i dokumentacją rysunkową z 1950-63, rok 1963. Rysunki zwinięto w rulon. Jeden z rysunków opatrzono pieczętką archiwum z naniesionym ręcznie numerem inwentarzowym, ołówkiem dodano opis: „Niemcza wyk. II (k. kościoła)/ (8)”. Zwój zawiera:

- a) Niemcza - sytuacja wykopu II, skala 1:100. Światłokopia (?) w dwóch egzemplarzach – na jednej kopii ołówkiem naniesiono nr 69, na odwrocie nr 80; na drugim egzemplarzu ołówkiem naniesiono nr 79;
- b) rysunek bez opisu – plan wykopu. Rysunek sporządzono ołówkiem i żółtą kredką na papierze milimetrowym. Prawdopodobnie jest to rzut wykopu II;

c) rysunek bez opisu – siatka arowa. Rysunek wykonano ołówkiem na kalce technicznej.

8. R/12/i

W bazie danych rysunki opisano jako: plan cmentarzyska (rysunki na kalce trochę zniszczonej).

Rysunki zwinięto w rulon i owinięto szarym papierem opatrzonym pieczętką archiwum z naniesionym ręcznie numerem inwentarzowym, ołówkiem dodano opis: „Niemcza – plan cmentarzyska (b. zniszczony)/ (9). Zwój zawiera:

- a) plan cmentarzyska na kalce – bez legendy i opisu. Rysunek sporządzono na kalce technicznej tuszem, ołówkiem i czerwoną kredką. Naniesione na plan groby noszą numery od 1 do 74⁵⁷. Kalka jest przzerwana na dwie części, brak jednego rogu (bez szkody dla rysunku);
- b) plan cmentarzyska – bez opisu. Rysunek sporządzono ołówkiem na papierze milimetrowym. Czerwonym kolorem wprowadzono kilka poprawek. Naniesione na plan groby noszą numery od 75 do 89⁵⁸;
- c) wykop I, Niemcza. Rysunek sporządzono ołówkiem na papierze milimetrowym (czerwonym kolorem zatwierdzono poprawki w stosunku do poprzedniego rysunku). Naniesione na plan groby noszą numery od 75 do 89.

9. R/12/j

W bazie danych rysunek określono jako: plan cmentarzyska (oówek, na papierze milimetrowym), 1:50; groby nr 1-108. Rysunek opisano ołówkiem na odwrociu (w lewym górnym rogu i po lewej stronie na środku). Plan cmentarzyska wyrysowano na trzech sklejonych arkuszach papieru milimetrowego o łącznych wymiarach ok. 84 x ok. 118 cm; u góry po lewej stronie zamieszczono legendę oraz tytuł „PLAN CMENARZYSKA W NIEMCZY”; brak nazwiska rysownika.

10. R/12/k

W bazie danych rysunki opisano jako: plan cmentarzyska - fragment (tuszu, na kalce), 1:10; groby nr: 171, 174, 175, 177, 178. Rysunek opisano ołówkiem na odwrociu (w prawym górnym rogu). Plan naniesiono na arkusz kalki technicznej o wymiarach ok. 62,5 x 62 cm, brzegi zabezpieczono taśmą typu „gęsia skórka”, u dołu po prawej umieszczono strzałkę północy i skalę.

11. R/49

W bazie danych rysunki opisano jako „podkowy – ilustracje i mapy, J. Kaźmierczyk”.

Są to tablice do publikacji Kaźmierczyka „Podkowy na Śląsku w X-XIV wieku: studia z dziejów kultury materialnej”. Zabytków z Niemczy dotyczą:

- a) mapa znalezisk podków z X-XV w. na terenie Śląska (por. Kaźmierczyk 1978b, ryc. 1);

⁵⁷ Groby eksplorowane do roku 1965.

⁵⁸ Groby o tych numerach eksplorowano w roku 1978.

- b) światłokopia „Ryc. 21” – ilustracje podków: b, g, i (por. Kaźmierczyk 1978b, ryc. 21);
- c) światłokopia „Ryc. 29” – ilustracje podków: g, h (por. Kaźmierczyk 1978b, ryc. 29);
- d) tablica z rysunkami kopyt. Jest to światłokopia z rysunkami ośmiu kopyt z różnych miejscowości (nr: a – h), w tym dwóch z Niemczy, z notatkami naniesionymi długopisem; przy rysunku „d” dodano notatkę „Niemcza/ Piastowska/ pod [wędzarnią?]”; przy rysunku „f” dodano notatkę „Niemcza/ w. II, w. D/6/ 1950” (por. Kaźmierczyk 1978b, s.160, ryc. 48).

12. Rysunki niewprowadzone do bazy danych:

- a) rysunki ceramiki z wykopu II, z badań z 1951, wykonane ołówkiem na fragmentach kalki kreślarskiej. Rysunki posegregowano według warstw i włożono w pomarańczowe okładki od zeszytów formatu A5 (por. tab. 3);
- b) rysunek fragmentu ostrogi z zaczepem płytkowym, wykonany i opisany ołówkiem: „Niemcza 25.08.1961/ wykop II ar 8 m² 3h/ warstwa kult. g5/ fragment ostrogi” (por. podrozdział 3.3 opis pod rokiem 1961, poz. 4);
- c) rysunki grobów eksplorowanych w 1978 r., włożone w teczkę wiążaną A4 z napisem AKTA, zatytułowaną czarnym pisakiem „Niemcza 1978/ Dokumentacja rysunkowa” (por. podrozdział 3.3, opis pod rokiem 1978, poz. 3);
- d) rysunki grobów eksplorowanych w 1979 r., wykonane na kartkach z bloku milimetrowego w formacie A4 i A3, włożone w okładkę bloku milimetrowego (A4), opisaną długopisem „Niemcza 1979 r.”, ołówkiem dopisano „groby”. Są to rysunki grobów wykonane ołówkiem na papierze milimetrowym w skali 1:10. Sporządzona dokumentacja rysunkowa obejmuje groby nr 90-99, 102-105, 108;
- e) rysunki obiektów eksplorowanych w 1979 r., wykonane na kartkach z bloku milimetrowego w formacie A4 i A3, włożone w okładkę bloku milimetrowego (A4), opisaną długopisem „Niemcza 1979 r.”, ołówkiem dopisano „jamy/obiekty”. Są to rysunki przekrojów dołów posłupowych towarzyszących grobom w skali 1:10, jam nr 1-3 w skali 1:10, przekrój poprzeczny rowu A (bez skali) oraz bliżej nieokreślony odręczny szkic z naniesionymi wymiarami;
- f) plan cmentarzyska – rysunek ołówkiem na papierze milimetrowym. Szkic sporządzono na czterech połączonych arkuszach papieru milimetrowego. Na marginesie, w miejscu klejenia zamieszczono opis „Niemcza 1980 r. 1”;
- g) rysunki grobów eksplorowanych w 1980 r., włożone w teczkę z napisem „Igielniki” (por. podrozdział 3.3, opis pod rokiem 1980, poz. 8);
- h) rysunek fragmentu cmentarzyska na kalce technicznej (groby nr 171, 174, 175, 177, 178) w skali 1:10.

Tabela 3. Niemcza, wykop II, 1951 r. Rysunki ceramiki

Table 3. Niemcza, site II, 1951. Drawings of ceramics

Tytuł	Zawartość
Niemcza II: 1951r., B	3 rysunki (w tym 1 bez metryki, a 2 z warstwy E4)
Niemcza II: 1951, C	1 rysunek
Niemcza II: 1951, warstwa E1	8 rysunków
Niemcza II: 1951, warstwa E1-10	6 rysunków

Tabela 3. c. d.

Table 3. to be continued

Niemcza II: 1951, bez metryki	15 rysunków
Niemcza II: 1951, warstwa E2	5 rysunków
Niemcza II: 1951, warstwa E3	1 rysunek
Niemcza II: 1951, warstwa E4	4 rysunki
Niemcza II: 1951, warstwa E5	10 rysunków
Niemcza II: 1951, warstwa E6	10 rysunków
Niemcza II: 1951, warstwa E7	15 rysunków
Niemcza II: 1951, warstwa E8	8 rysunków
Niemcza II: 1951, warstwa E9	16 rysunków
Niemcza II: 1951, warstwa E10	11 rysunków
Niemcza II: 1951, warstwa E11	13 rysunków
Niemcza II: 1951, warstwa E13	8 rysunków
Niemcza II: 1951, warstwa F1	14 rysunków
Niemcza II: 1951, warstwa F2	25 rysunków
Niemcza II: 1951, warstwa F3	6 rysunków
Niemcza II: 1951, warstwa G	20 rysunków

3.5. Dokumentacja opisowa i rysunkowa z badań archeologicznych w Niemczy – uwagi końcowe

Celem niniejszego opracowania było przedstawienie w sposób skrócony, a jednocześnie możliwie klarowny, zbioru dokumentów powstałych na skutek wieloletnich prac prowadzonych na stanowisku – cytując wypowiedź Włodzimierza Szafrąńskiego zanotowaną w jednym z owych dokumentów – o „szczególnie złożonej problematyce badawczej”. Intencją autorki było, aby zgromadzony materiał stanowił punkt wyjścia do ewentualnej, problemowej analizy archiwaliów dotyczących wczesnośredniowiecznego kompleksu osadniczego w Niemczy, w tym do porównania tego materiału z zachowaną dokumentacją fotograficzną. Sporządzony wykaz (podrozdziały 3.3 i 3.4), w sposób bezpośredni lub pośredni – poprzez odesłanie do odpowiednich dokumentów – ma też być pomocą w uchwyceniu tych zagadnień, które będą wymagały wyjaśnienia w drodze przyszłych prac terenowych.

Omawiane dokumenty tylko w niewielkim stopniu zostały zewidencjonowane i wprowadzone do bazy danych archiwum IA UW. W niniejszej pracy starano się zaprezentować ich treść według jednostek, w których je aktualnie umieszczono i w kolejności, w jakiej w nich występowały (por. tabela 2), jednak dla sprawniejszego ewidencjonowania i korzystania ze zbiorów wskazane byłoby ponowne ich posegregowanie i podzielenie na teczki np. według lat.

Rozważając stopień kompletności zachowanej dokumentacji odnosi się wrażenie, że jest to zbiór dość przypadkowy. Choć zachowane dokumenty można podzielić na kilka grup, które obrazują pewne zróżnicowanie zbioru pod względem rodzaju i treści merytorycznej (tabela 4 i wykres 1), to już analiza dokumentacji poszczególnych roczników (podrozdział 3.3) wykazuje, że wyróżnione grupy często obejmują zaledwie wycinek większej, niezachowanej całości (np. tabela 4, opis fizyczny ceramiki – w rzeczywistości dotyczy materiału z jednej warstwy czy też jamy). Pomimo tego, każdemu

sezonowi badań odpowiada przynajmniej jeden rodzaj dokumentów o wartości istotnej dla poznania wyników prac wykopaliskowych.

W tabeli 4 poszczególnymi kolorami w różnej tonacji wyróżniono trzy zbiory rodzajów dokumentów. Podjęto przy tym próbę ich oceny pod względem ilości i różnorodności zawartych w nich danych:

- w zbiorze pierwszym (kolor niebieski) najciemniejszy odcień oznacza najpełniejszy przekrój danych⁵⁹. Na pierwszym miejscu umieszczono dziennik badań, jako jedyny dokument wymieniony jako obowiązkowy w rozporządzeniu MKiS z 1964 r. (Dz.U. 1964 nr 31 poz. 197);
- w zbiorze trzecim najciemniejszym odcieniem oznaczono niepublikowane sprawozdania, ze względu na wystąpienie w nich pewnych faktów, których brak w tekstach opublikowanych (por. podrozdział 3.3);
- czwarty zbiór obejmuje głównie dokumenty dotyczące spraw bieżących o małej wartości merytorycznej (korespondencja – w tym w sprawach księgowych – oraz listy pracowników i godzin pracy; por. podrozdział 3.3), jednak i wśród nich można znaleźć pewne dane pośrednio informujące o przebiegu badań.

Największą różnorodność wykazują dokumenty z roku 1964 (tabela 4, wykres 1), przy czym najwięcej danych merytorycznych zawierają dokumenty z pierwszej połowy lat 60. Za dokumentację zachowaną w najmniejszym stopniu pod względem ilości danych należy uznać tę z roku 1965, a za najmniej zróżnicowaną – z roku 1973.

Spodziewany największy procentowy udział poszczególnych form dokumentacji dla wszystkich lat powinien przypaść dziennikom badań (dokumentacja obowiązkowa), jednak plasują się one dopiero na trzeciej pozycji (52,9%), po inwentarzach zabytków (64,7%) i rysunkach (58,8%) (wykres 2).

Wyróżnia się niedobór dzienników badań za lata 1965-1981, przy czym przyczyna takiego stanu rzeczy może być odmienna w różnych okresach: lata 1970-1973 to czas inwestycji miejskich, którym towarzyszyły prace archeologiczne (Kaźmierczyk 1974, s. 66). Trudna rzeczywistość badań ratowniczych, brak środków i tempo prac mogły uniemożliwić prowadzenie tradycyjnego dziennika badań, a jego rolę przejęły obszerne sprawozdania (por. podrozdział 3.3, opis pod rokiem 1970, pkt. 1). Ponadto o staraniach badaczy, aby utrzymać wysoki poziom prac, świadczy zachowana dokumentacja rysunkowa, której przeważająca część pochodzi z roku 1971.

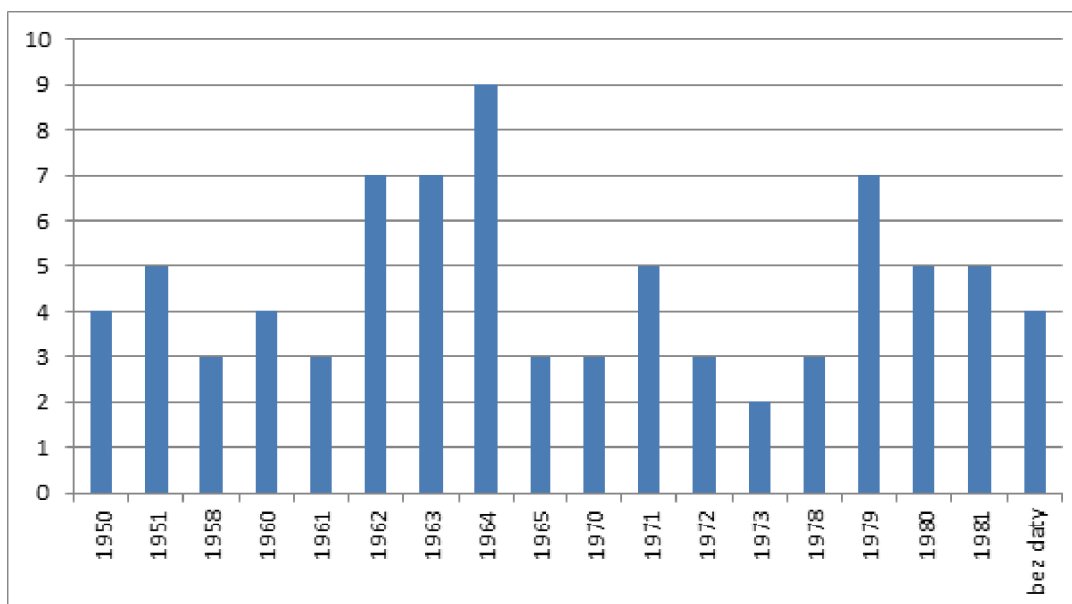
W latach: 1963-1965 i 1978-1982 prowadzono badania na cmentarzysku szkieletowym (Niemcza II). Brak dzienników badań dla większości sezonów badawczych⁶⁰ na tym stanowisku wydaje się nie być przypadkowy. Jednocześnie stanowisko to doczekało się najpełniejszego opracowania badań spośród wszystkich, które składają się na wczesnośredniowieczny kompleks osadniczy w Niemczy (Jaworski 2003, s. 7). Należy więc rozważyć, czy odłączenie tej części dokumentacji nie nastąpiło w trakcie prac nad publikacją wyników badań.

⁵⁹ Jest to podział umowny. Poszczególne dokumenty w obrębie grupy różnią się między sobą pod względem ilości danych. Należy pamiętać, że dokumenty z różnych grup mogą być komplementarne względem siebie.

⁶⁰ Należy dodać, że również zachowany dziennik badań z roku 1964 nie obejmuje okresu badań na cmentarzysku (por. podrozdział 3.3, opis pod rokiem 1964, pkt. 3, ppkt. h).

Tabela 4. Dokumentacja archiwalna z badań w Niemcy według jej poszczególnych rodzajów
 Table 4. Archival documentation (files and drawings) of the Niemcza excavation divided into forms of documents.

	1950	1951	1958	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1970	1971	1972	1973	1978	1979	1980	1981	1982	bez daty
dziennik prac	+	+	+	+	+	+	+	+			+			+					
metryki jednostek stratygraficznych i inne			+			+	+	+											
dokumentacja opisowa w formie sprawozdań							+	+	+	+	+	+	+						
rysunki		+			+		+		+	+	+			+	+	+	+		+
inwentarz zabytków				+		+		+	+		+	+	+		+	+	+		
opisy obiektów i jednostek stratygraficznych			+		+	+	+	+						+	+	+	+		
metryki zabytków				+			+	+											
opis fizyczny ceramiki		+		+															+
niwelacje						+													
inwentarz fotografii						+													
inne											+				+				+
ekspertyzy						+									+				+
sprawozdania niepublikowane	+																		
sprawozdania publikowane	+						+	+	+			+			+	+	+		
krótkie teksty																			
sprawozdawcze	+																		
korespondencja																			+
listy obecności								+											
zeszyty godzin pracy								+											

Wykres 1. Dokumentacja archiwalna z badań w Niemczy – zróżnicowanie rodzajów dokumentów w poszczególnych latach.

Chart 1. Archival documentation from research in Niemcza - differentiation of document types from particular years.

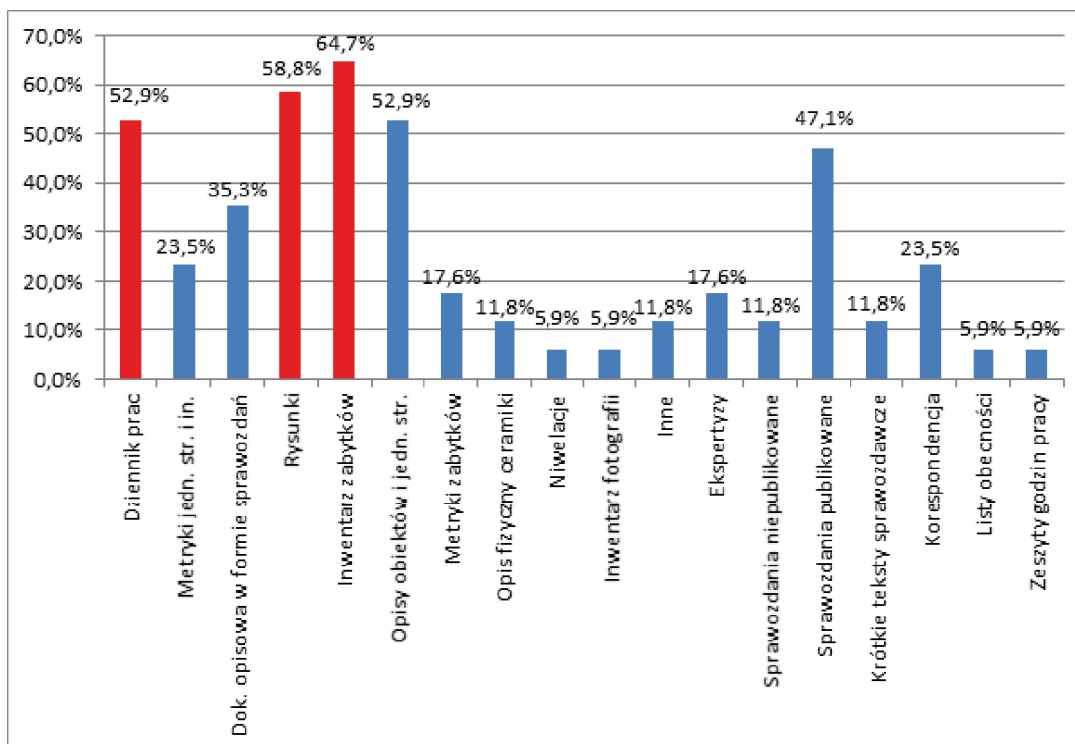
Trudno ocenić stopień kompletności dokumentacji badań archeologicznych w Niemczy, innej niż dziennik prac. Z braku odpowiednich zapisów ustawowych, dokumentacja taka mogła, ale nie musiała być prowadzona. Można się jednak domyślać, że pierwotnie archiwalia dotyczące niemczańskiego kompleksu wczesnośredniowiecznego stanowiły dużo bogatszy zbiór. Podstawę do takiego twierdzenia daje przyjęta praktyka sporządzania dokumentacji, przegląd – różnorodnych w swej formie – zachowanych dokumentów oraz osoba Włodzimierza Hołubowicza – pierwszego, wieloletniego kierownika prac wykopaliskowych w Niemczy, a jednocześnie propagatora metodologii i metodyki badań (Czerska 1957, s. 203; Różycka 1964, s. 250). Na wykresie 2 oznaczono kolorem czerwonym te rodzaje dokumentów, których należałoby się spodziewać zawsze po zakończeniu wykopalisk⁶¹. Wskaźnik ich występowania dla całego okresu badań wynosi niecałe 60 %, a dla każdego sezonu przypada przynajmniej jeden ich rodzaj.

Jest swego rodzaju ironią losu, że dokumentacja badań rozpoczętych przez Włodzimierza Hołubowicza – człowieka, który kładł nacisk w swojej działalności naukowo-dydaktycznej na utrzymanie najwyższego możliwego poziomu prowadzenia dokumentacji i publikacji źródeł⁶² – nosi ślad wszystkich opisywanych przez niego zagrożeń. Autor ten przestrzegał przed tworzeniem dokumentacji niepełnej, niejasnej, pozbawionej rysunków i fotografii, a także zwracał uwagę na przypadki rozprosze-

⁶¹ Pod warunkiem uzyskania wyniku pozytywnego.

⁶² Wydaje się jednak, że Włodzimierz Hołubowicz sam wpadł – albo raczej „wpędził” kolejne pokolenie archeologów – w pułapkę promowanego przez siebie publikowania źródeł archeologicznych na sposób „problemowy”, „przy pomocy metody archeologicznej określonej przez założenia materializmu historycznego”, umniejszając przy tym rolę podejścia „typologiczno-formalnego” (Hołubowicz 1961, s. 64-66). Być może takie podejście spowodowało niedostatki w publikowaniu artefaktów, na który to brak zwraca uwagę Krzysztof Jaworski (Jaworski 2005, s. 85).

nia dokumentacji np. na skutek zmian kierownictwa badań wykopaliskowych (Hołubowicz 1961, s. 23, 31). Obecnie, zachowana w archiwum IA UW r dokumentacja z badań Włodzimierza Hołubowicza i Józefa Kaźmierczyka w Niemczy, jest właśnie dokumentacją niepełną, a część archiwaliów jest trudna do identyfikacji i interpretacji z powodu braku opisów. Wydaje się, że przyczyną takiego stanu rzeczy były nie tylko wielosezonowe prace wykopaliskowe, podczas których zmieniało się kierownictwo personalne i instytucjonalne, ale też brak określonych procedur dotyczących przechowywania i udostępniania dokumentacji badań. Mimo wszystko zachowane dokumenty stanowią zbiór, nawet jeśli nie zadowalający, to nadal cenny dla badaczy przedmiotu.

Wykres 2. Dokumentacja archiwalna z badań w Niemczy – udział procentowy poszczególnych rodzajów dokumentacji we wszystkich sezonach badawczych (100% oznacza wystąpienie danego typu dokumentacji w każdym sezonie badawczym).

Chart 2. Archival documentation from research in Niemcza - percentage share of individual documentation types from all research seasons (100% means the occurrence of a given type of documentation in each research season).

Dokumentacja archiwalna okazuje się być niezbędna do uzupełnienia niedostatków publikacji (np. w wyniku ograniczonej wielkości artykułu, błędów drukarskich czy „skromnych umiejętności pisarskich” autora). W wiele lat po śmierci kierownika badań, a często i po śmierci młodszych uczestników wykopalisk jest to jedyny sposób rozwiązania kwestii spornych i wyjaśnienia niejasności. Przykładem znaczenia dokumentacji archiwalnej dla rozjaśnienia zagadnień badawczych może być przypadek późnokarolińskiej ostrogi o zaczepie płytkowo-nitowym – zabytku pozyskanego z wykopu II w Niemczy, poświadczającego wpływy wielkomorawskie na Dolnym Śląsku (Wachowski 1994, s. 130; 1997, ryc. 31 d; 2001, s. 163, ryc. 11; Jaworski 1998, 120, ryc. 4f; 2001, s. 202; ryc. 14b;

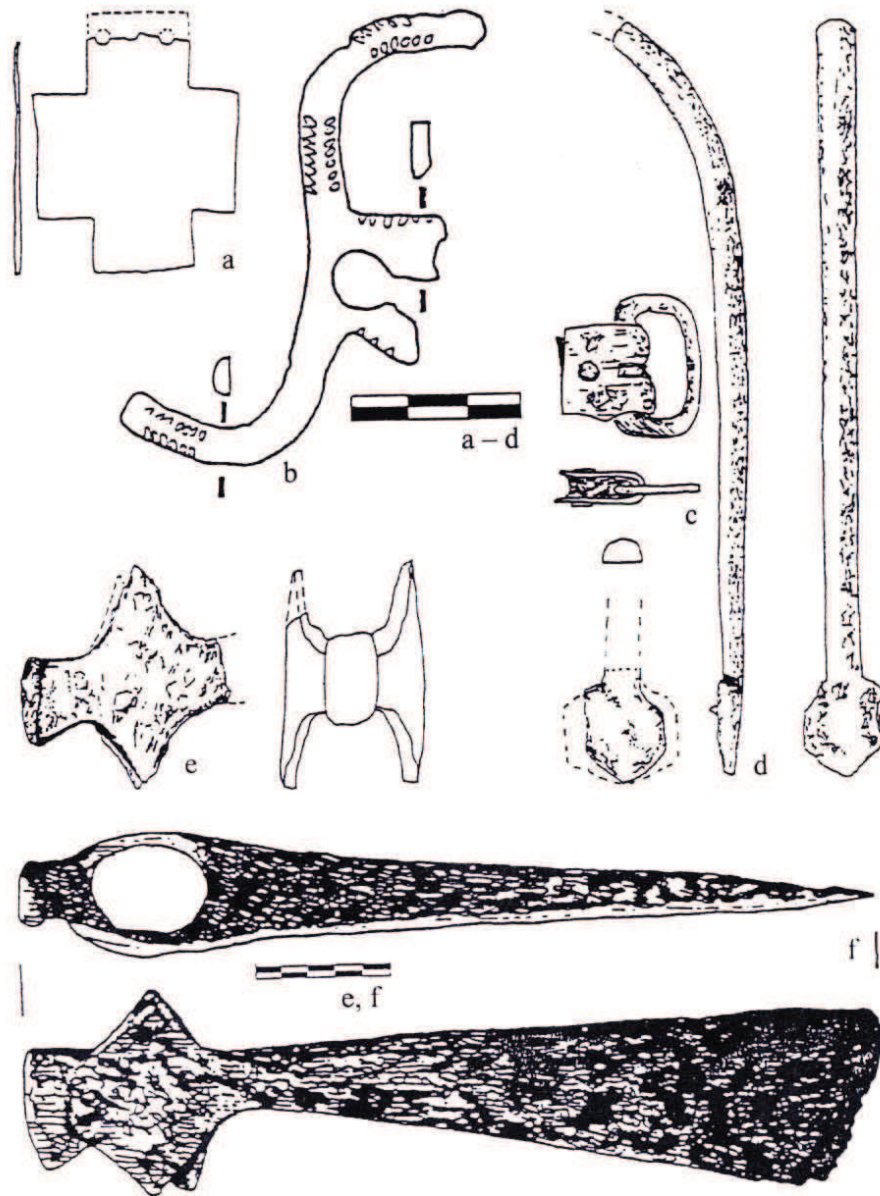
2005, s. 87, ryc. 27 a). Lakoniczny zapis⁶³ o jej odkryciu w sprawozdaniu za rok 1961 (Hołubowicz, Kaźmierczyk 1961, s. 26) przeszedł prawdopodobnie bez większego rozgłosu i został zapomniany aż do „ponownego odkrycia” zabytku podczas przeglądania materiału z Niemczy w latach 90. XX w. (Wachowski 1994, s. 129; Pankiewicz 2009, s. 76). Z zapisków na metryce dołączonej do zabytku wynikało, że ostrogę odkryto w roku 1963, w warstwie F, co wskazuje na błąd w zapisie, gdyż warstwa F badana była w latach 1960 i 1961. Ponieważ jednak w roku 1963 również odkryto fragment bliżej nieokreślonej ostrogi (Kaźmierczyk 1963, s. 37), nie można było z całą pewnością ustalić, czy na metryce błędnie podano rok, czy numer warstwy (Jaworski 2005, s. 85). Analiza tekstu dziennika badań z 1961 r. wykazała informację o odnalezieniu ostrogi żelaznej (z datą 25.08.1961 r.), bez podania jej cech typologicznych. W tym dniu eksplorowano na arze 8 warstwy G1 – G8 (ryc. 13). Natomiast w zbiorach archiwum IA UW r znajduje się rysunek ostrogi identycznej z publikowaną ostrogą późnokarolińską, z opisem: wykop II, ar 8, m² 3h, warstwa G5 oraz z datą 25.08.1961 r. (ryc. 14, 15). Te dane w zestawieniu z informacją z opublikowanego sprawozdania z 1961 r. pozwalają na stwierdzenie, że w przypadku ostrogi odnalezionej w latach 90. XX w., ostrogi „o płytkowym zaczepie” (Hołubowicz, Kaźmierczyk 1961, s. 26) oraz tej odnalezionej w podwalinie wału drewniano-ziemnego z oblicówką kamienną (Hołubowicz, Kaźmierczyk 1963, s. 298; Jaworski 2005, s. 85) mowa jest o tym samym zabytku. Pewne wątpliwości może budzić jedynie określenie warstwy, z której pochodził zabytek, jako F⁶⁴ – jeżeli nie jest to kolejny błąd osoby przepisującej metrykę, to pewną wskazówką może być opis warstwy F w zeszycie „Opis[y] konstrukcji/ drewnianych na/ wale w Niemczy” (por. podrozdział 3.3, opis pod rokiem 1961, pkt. 1): „wydzielenie warstwy F było uzasadnione w zasadzie tylko na arze 7 i na m² a, b ara 8 natomiast na pozostałej części wykopu stanowi ona w zasadzie [mechaniczną?] warstwę częściowo wchodzącą w war. E’ częściowo w G”.

Zachowana dokumentacja może czasem rzucić światło na genezę błędów pojawiających się w publikacjach. W sprawozdaniach za rok 1963 oraz późniejszych konsekwentnie pojawia się informacja o cmentarzysku położonym ok. 300 m na północ⁶⁵ od murów miejskich (Kaźmierczyk 1963, s. 37; Kaźmierczyk 1965, s. 236; Szwedzińska 1976, s. 141). W tym wypadku tekstem bazowym dla powyższych publikacji był najpewniej maszynopis „Niemcza, 1963 r. Cmentarzysko szkieletowe z wczesnego średniowiecza”, zawierający opisy grobów nr 1 – 5 (por. podrozdział 3.3, opis pod rokiem 1963, pkt 5, ppkt b), gdzie wystąpił zapis w podobnym brzmieniu, również błędny.

⁶³ Wzmianka dotycząca ostrogi jest częścią skrótego opisu zabytków występujących w konstrukcjach obronnych datowanych przez autorów sprawozdania na IX(?) - X w. i przyległych do nich warstw kulturowych i brzmie: „obficie zaznacza się ona [ceramika kultury łużyckiej oraz kultury przeworskiej – przyp. J. Kachel-Szyjki] natomiast we wnętrzu wypełniska izbic, gdzie znaleziono także fragment ostrogi o płytkowym zaczepie” (Hołubowicz, Kaźmierczyk 1961, s. 26). W kolejnym, zbiorczym sprawozdaniu tych samych autorów, dotyczącym lat 1950-1961, podana jest przybliżona lokalizacja znaleziska („w podwalinie wału”), podczas gdy datowanie samych konstrukcji obronnych przesunięto na IX w., brakuje już jednak jakiegokolwiek opisu fizycznego ostrogi (Hołubowicz, Kaźmierczyk 1963, s. 298).

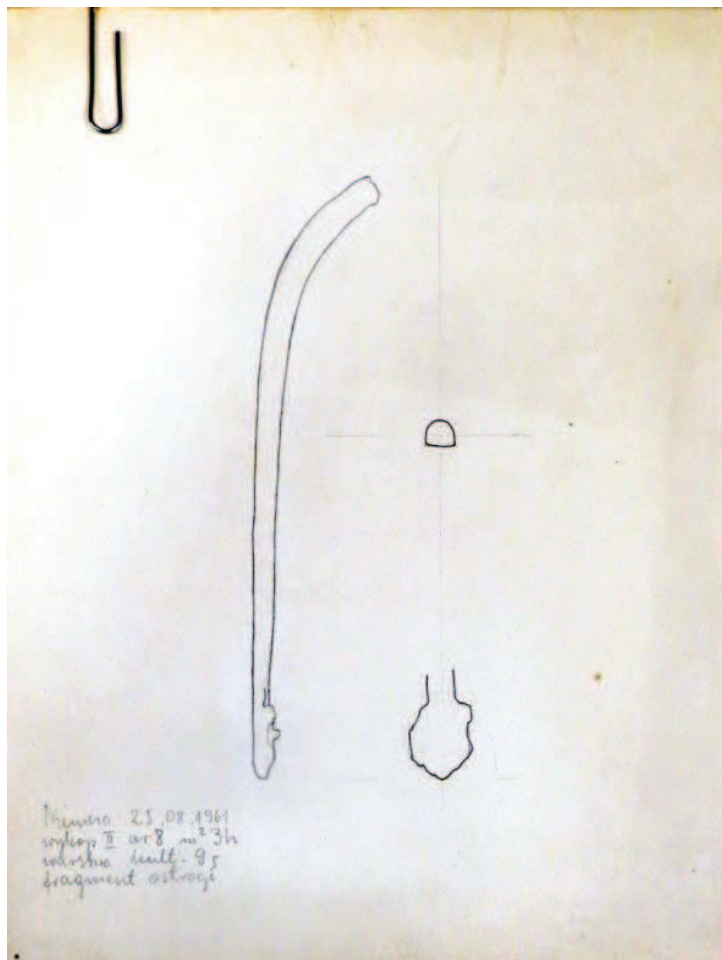
⁶⁴ Zapisy w dzienniku badań z 1961 r. nie dają podstaw do łączenia jakiegokolwiek ostrogi z warstwą F eksplorowaną w tym roku.

⁶⁵ Chodzi o cmentarzysko II, położone w rzeczywistości o ok. 300 m na południe od przebiegu murów.

Rys. 11. Militaria i inne przedmioty wielkomorawskie: a, e – Stary Książ, woj. dolnośląskie, według K. Jaworskiego, b – Legnica, według C. Lasoty, c, d – Niemcza, woj. dolnośląskie, według J. Kaźmierczyka, f – Jankowice, woj. dolnośląskie, według W. Sarnowskiej

Ryc. 14. Niemcza. Ostroga z zaczepem płytkowo-nitowym z Niemczy, wg Wachowskiego 2001, rys. 11.
Fig. 14. Niemcza. Spur with a plate-rivet hook from Niemcza, according to Wachowski 2001, Fig. 11.

Ryc. 15. Niemcza. Rysunek fragmentu ostrogi z zaczepem płytkowo-nitowym ze zbiorów archiwum IA UW.
 Fig. 15. Niemcza. A drawing of the spur with a plate-rievet hook fragment from the archival of the Wrocław University Institute of Archaeology.

Jak ukazują powyższe przypadki, nawet opracowanie wyników badań w postaci artykułów nie oddaje niekiedy pełnego obrazu stanowiska, uzyskanego podczas prac wykopaliskowych. W przypadku starszych publikacji, co widać dobrze na przykładzie zamieszczonych w periodykach archeologicznych sprawozdań z Niemczy, przeszkodą może być ich zdawkowość i wynikająca z tego pewna nieścisłość⁶⁶ oraz ryzyko pojawienia się w nich błędów (np. powielana błędna informacja o lokalizacji cmentarzyska II). Tym bardziej może być pomocna wszelka archiwalna dokumentacja, nawet robocza, o ile została zinwentaryzowana, usystematyzowana i opisana. Opracowanie spuścizny po badaczach, którzy odeszli, to żmudny i czasochłonny proces, szczególnie w przypadkach rozproszenia i utraty części dokumentacji, tym niemniej jest to zadanie, którego należy podjąć się niezwłocznie, póki żyją świadkowie – uczestnicy wykopalisk, których wspomnienia mogą być w tym przedsięwzięciu bezcenną pomocą.

Przytoczone przykłady to tylko niektóre ze sposobów wykorzystania dokumentacji archiwalnej do uzupełnienia aktualnego stanu wiedzy. Potencjalnie większe możliwości stworzyłoby uszeregowanie

⁶⁶ Przypadek ostrogi o zaczepie płytkowym.

danych zawartych w archiwaliach według współczesnych standardów (i udostępnienie ich jak największej liczbie osób). Działanie takie miałyby o tyle większy sens, o ile więcej dokumentacji zachowałyby się do czasów dzisiejszych, dlatego istotne jest właściwe ewidencjonowanie, przechowywanie i udostępnianie zasobu archiwum. Dylemat archiwisty jest podobny na tym polu do dylematu muzealnika – zbiory należy jednocześnie chronić i udostępniać. Archiwa, dzięki rozwojowi technologii cyfrowej, wydają się być jednak w nieco lepszej sytuacji niż muzea (od których publiczność oczekuje prezentacji oryginalnych obiektów). Dla podjęcia studiów nad archiwaliami często wystarczająca jest sama treść dokumentu, również w postaci kopii. Tak więc digitalizacja może zminimalizować ryzyko narażenia oryginału na zniszczenie podczas udostępniania dla celów badawczych.

Digitalizacja to nie tylko sposób ochrony archiwaliów. Wprowadzenie danych z dokumentacji opisowej do baz danych czy arkuszy kalkulacyjnych stwarza możliwości ich sprawniejszego przeszukiwania i interpretacji wyników. Nakład środków spożytkowanych do stworzenia elektronicznej wersji dokumentacji zwraca się w dwójnasób: nie tylko zyskujemy jej kopię, z której może korzystać dowolna liczba użytkowników bez szkody dla oryginału, ale także zwiększa się efektywność czasu pracy badaczy. Warunkiem zachowania sensowności takiego działania jest wcześniejsze opracowanie i bezwzględne stosowanie słowników baz danych⁶⁷.

Na koniec warto zadać sobie pytanie o możliwości pozyskania brakujących dokumentów z badań w Niemczy ze źródeł innych niż zasób Instytutu Archeologii UW.

Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 24 sierpnia 1964 r. w sprawie zezwoleń na prowadzenie prac konserwatorskich przy zabytkach i archeologicznych prac wykopaliskowych zobowiązuje wnioskodawcę do przekazania konserwatorowi egzemplarza dokumentacji prac wykopaliskowych, w celach archiwalnych (Dz.U. 1964 nr 31 poz. 197, § 6 i 8). Po upływie 25 lat materiały te powinny zostać przekazane do właściwego archiwum państwowego (Dz.U. 1983 nr 38 poz. 173, art. 5.1, pkt 1). Według ówczesnego podziału administracyjnego właściwym archiwum było Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział Zamiejscowy w Wałbrzychu z siedzibą w Boguszowie-Gorcach (w dzielnicy Stary Lesieniec). Na skutek likwidacji tego oddziału i przeniesienia jego zasobu do oddziału w Kamieńcu Ząbkowickim, tam należałoby szukać archiwaliów związanych z Niemczą. Niestety, kwerenda przeprowadzona w czerwcu 2019 r., nie ujawniła, poza jednym sprawozdaniem (ZMiMRNwN), istotnych materiałów odnoszących się do badań archeologicznych na wczesnośredniowiecznym kompleksie osadniczym w Niemczy.

Pewne nadzieje można wiązać z zasobem archiwum Instytutu Archeologii i Etnologii PAN we Wrocławiu, jako instytucji, przy współudziale której prowadzono badania w Niemczy, jednak w okresie, w którym powstało to opracowanie, dostęp do archiwum był utrudniony z przyczyn losowych. Rozpoznanie tego zasobu może być drugim, obok digitalizacji zbiorów archiwum IA UW, kierunkiem działań zmierzających do pełniejszego poznania wyników prac prowadzonych w Niemczy w latach 1950-1981.

⁶⁷ Słownik określa i porządkuje terminy dozwolone do użytku w bazie danych. Na przykład: dla osoby dokonującej zapisu wyrażenie „ceramika: 2 szt.” może mieć ten sam sens co „dwie skorupy”, czy „naczynie – 2 fragmenty”, jednak w systemie obsługi bazy danych taki zapis będzie traktowany jako trzy różne informacje, w związku z czym wyszukiwanie nie będzie działać poprawnie (ryc. 18). Przykład zdigitalizowania inwentarza papierowego (ryc. 16) w bazie danych za pomocą programu Microsoft Access przedstawiono na rycinach 17 – 19.

nr inw.	data wykop	nr	działka	m ²	warstwa	głębokość	ceramika	kości	zabytki specjalne	uwagi
1	14.VII.60	I			1	do 50cm	515	50	6 fr. żelazo 37 polepy	
2	6.VIII.60	I			1	30cm	286 + 340	40 + 32	14 5 fr. polepy + 10 palen 16) nożyce żelazne	
3	15.VIII.60	I			1	do 60cm	215	60		
4	16.VIII.60	I	b		2	40-60cm	470	71	4a) 5 fr. żelazo 4b) 21 fr. polepy 4c) 5 fr. żelazo 4d) 19 fr. węgiel drzewny	
5	26.VIII.60	I	b		2		235	68	5a) 5 fr. żelazo z szpilą żelazną 5b) 50 fr. polepy	
6	15.VIII.60	I	a		2	70-100cm	31			

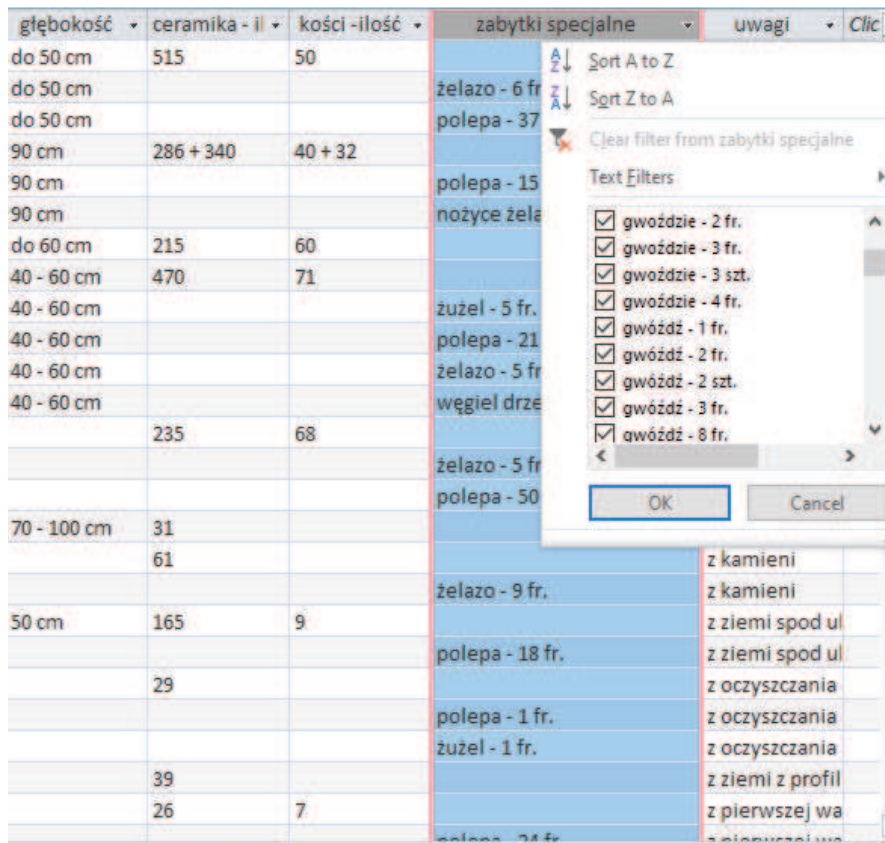
Ryc. 16. Niemcza. Pierwsza strona z inwentarza „Niemcza Nowy Cmentarz/ 1960”, nr inw. Archiwum IA UW: S/284.

Fig. 16. Niemcza. First page from the inventory of ‘Niemcza Nowy Cmentarz/1960’, Wrocław University Institute of Archaeology archives, inv. no. S/284.

idc	nr inw.	data	wykop	ar	działka	m2	warstwa	głębokość	ceramika	kości - ilość	zabytki specjalne	uwagi
1	1	1960-07-11	1	1			1	do 50 cm	515	50		
2	1a	1960-07-11	1	1			1	do 50 cm			żelazo - 6 fr.	
3	1b	1960-07-11	1	1			1	do 50 cm			polepa - 37 fr.	
4	2	1960-07-06	1	1			1	90 cm	286 + 340	40 + 32		
5	2a	1960-07-06	1	1			1	90 cm			polepa - 15 fr.	
6	2b	1960-07-06	1	1			1	90 cm			nożyce żelazne	
7	3	1960-07-15	1	1			1	do 60 cm	215	60		
8	4	1960-07-16	1	1	b		2	40 - 60 cm	470	71		
9	4a	1960-07-16	1	1	b		2	40 - 60 cm			żelazo - 5 fr.	
10	4b	1960-07-16	1	1	b		2	40 - 60 cm			polepa - 21 fr.	
11	4c	1960-07-16	1	1	b		2	40 - 60 cm			żelazo - 5 fr.	
12	4d	1960-07-16	1	1	b		2	40 - 60 cm			węgiel drzewny - 19 fr.	
13	5	1960-07-26	1	1	b		2		235	68		
14	5a	1960-07-26	1	1	b		2				żelazo - 5 fr., szpila żelazna z	
15	5b	1960-07-26	1	1	b		2				polepa - 50 fr.	
16	6	1960-07-15	1	1	a		2	70 - 100 cm	31			
17	7	1960-07-19	1	1	b				61			z kamieni
18	7a	1960-07-19	1	1	b						żelazo - 9 fr.	z kamieni
19	8	1960-07-23	1	1	b	4/e-f	1-2	50 cm	165	9		z ziemi spod ul
20	8a	1960-07-23	1	1	b						polepa - 18 fr.	z ziemi spod ul
21	9	1960-07-28	1	1	b				29			z oczyszczenia
22	9a	1960-07-28	1	1	b						polepa - 1 fr.	z oczyszczenia
23	9b	1960-07-28	1	1	b						żelazo - 1 fr.	z oczyszczenia
24	10	1960-07-29	1	1	b				39			z ziemi z profil
25	11	1960-07-30	1	1	b				26	7		z pierwszej wa

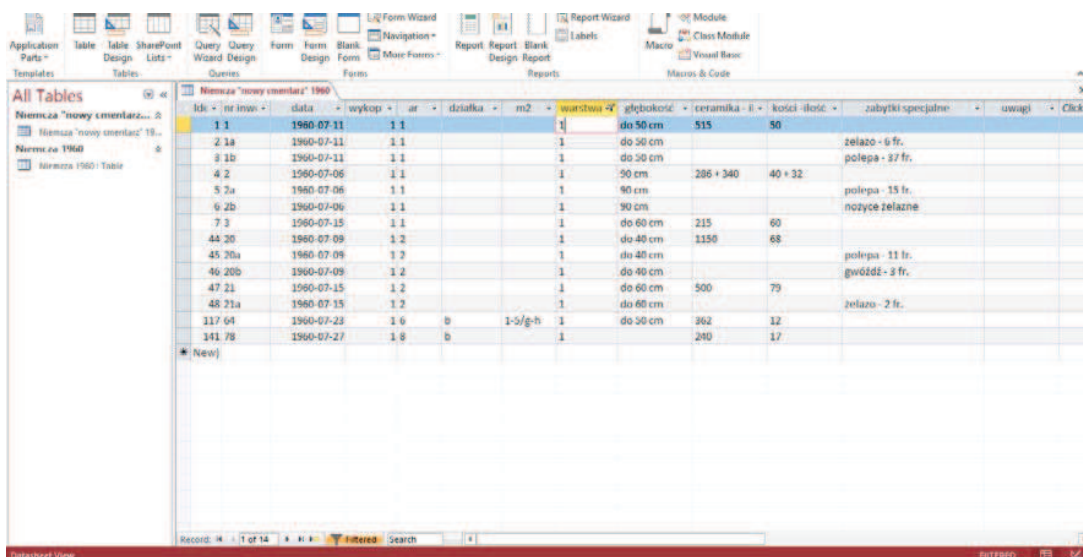
Ryc. 17. Niemcza. Przykład zdigitalizowania inwentarza papierowego „Niemcza Nowy Cmentarz/ 1960” w programie Microsoft Access (oprac. J. Kachel-Szyjka)

Fig. 17. Niemcza. Example of digitizing the paper inventory ‘Niemcza Nowy Cmentarz/1960’ in the Microsoft Access program (developed by J. Kachel-Szyjka)

Ryc. 18. Niemczech. Wyszukiwanie hasła w programie Microsoft Access – na skutek złego zdefiniowania słownika wyszukiwanie jest mało efektywne (oprac. J. Kachel-Szyjka)

Fig. 18. Niemczech. Search engine in Microsoft Access - due to poor definition of the dictionary, the search is ineffective (compiled by J. Kachel-Szyjka)

Ryc. 19. Wyszukiwanie w programie Microsoft Access – wynik dla zapytania „warstwa 1” (oprac. J. Kachel-Szyjka).

Fig. 19. Search engine in Microsoft Access - results for the query 'layer 1' (developed by J. Kachel-Szyjka).

3.6 Aneksy (s. 88-95)

Aneks I. Zestawienie informacji o wykopach, arach, warstwach i grobach zawartych w niepublikowanej dokumentacji opisowej przechowywanej w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego

Aneks II. Wyniki kwerendy przeprowadzonej 21. 06. 2019 r. w Archiwum Państwowym we Wrocławiu, Oddział w Kamieńcu Ząbkowickim. Archiwalia dotyczące badań archeologicznych w Niemczech

Aneks I. Zestawienie informacji o wykopach, arach, warstwach i grobach zawartych w niepublikowanej dokumentacji opisowej przechowywanej w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego

Annex I. Summarised information on sites, ares, layers and graves included in an unpublished descriptive documentation kept at the Wrocław University Institute of Archaeology

Lp.	Tytuł	Rok	Wykop	Ary	Warstwy	Groby
1	(niwelacje?)	-		5, 6	A 11, B 1-8, C 1-3, D 1-2	
2	„Niemcza” (opis technologiczny ceramiki)	-			E, G	
3	„Niemcza” (zestawienie zabytków?)	-			E 11-13	
4	„Niemcza= ” (zestawienie zabytków)	-	II		E 1-10, G 1-7, F 1-2	
5	„Dziennik prac wykopaliskowych w Niemczy”	1950; 1951	I; II		Rok 1950: wykop I: A-C, wykop II: A-D; Rok 1951: wykop II: A, E, E-G	
6	„Sprawozdanie z badań w Niemczy w roku 1950 (z opisem zastosowanej metody wykopaliskowej)”	1950	I; II			
7	„Prace w Niemczy”	1950	I; II			
8	„Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w Niemczy w roku 1951”	1951	II		E, E', G	
9	„Plan prac wykopaliskowych w Niemczy w 1951 r.”	1951	II			
10	„Dziennik prac zespołu wykopaliskowego w Niemczy. Rok 1958”	1958	II; III; IV	wykop II: 5-8	wykop II : A (na arach 5-8), B (na arze 8), D (na arach 7-8)	

Lp.	Tytuł	Rok	Wykop	Ary	Warstwy	Groby
11	„Ekspedycja wykopaliskowa w Niemczy. Dokumentacja opisowa [przekreślono], nadbitki”	1958	II [/58]; III [/58]	wykop II: 7, 8	wykop II: A, B	
12	„Niemcza 1960, 1963, 1964. Kości”	lata 60.	II; „Niemcza Nowy Cmentarz, wykop I”	„Niemcza Nowy Cmentarz, wykop I”: 1, 2, 3, 3A, 3B, 3C, 3D, 3E, 3F, 3G, 3H, 3J, 3K, 3L, 3M, F/3, J 3; wykop II: A11, B1-B9, C1-C4, D1-D6, D9, D-17-D18, E1-E4, G3, H3, H6	„Niemcza Nowy Cmentarz, wykop I”: 1, 2, 3, 3A, 3B, 3C, 3D, 3E, 3F, 3G, 3H, 3J, 3K, 3L, 3M, F/3, J 3; wykop II: A11, B1-B9, C1-C4, D1-D6, D9, D-17-D18, E1-E4, G3, H3, H6	
13	„Niemcza, 1960. Ceramika”	1951; 1960	II; „Niemcza Nowy Cmentarz, wykop I”	„Niemcza Nowy Cmentarz, wykop I”: 1, 2, 6, 7, 8; wykop II: 2, 6, 7	„Niemcza Nowy Cmentarz, wykop I”: 1, 2, 3, 3A, 7, wykop II: A1-A3, A5, E3	
14	„Dziennik prac wykopaliskowych, Niemcza 1960”	1960	II; Nowy Cmentarz: sondáže	wykop II: 6-8, 9 - część; Nowy Cmentarz: I, II, VI-VIII, X	wykop II: A1-A7, B, C, D8-D19, E1-E16; Nowy Cmentarz: 2, 3A - 3M	
15	„Niemcza Nowy Cmentarz. 1960” (inwentarz zabytków)	1960	II; „Niemcza Nowy Cmentarz, wykop I”	Niemcza Nowy Cmentarz, wykop I: I, II, VI, VII, VIII, X; wykop II: 6-9	Niemcza Nowy Cmentarz, wykop I: 1-3; wykop II: 1 [sic!], A-E, narzucona, próchnica	
16	„Niemcza - cmentarz 1960, ceramika z jamy 1, dz. 1”	1960	„Niemcza Nowy Cmentarz, wykop I”	II	3E, 3K, 3L, 3M	
17	„Opisy konstrukcji drewnianych na wale w Niemczy”	1961	II	7, 8	poziomy drewna: 41-50 oraz X; C-E, E-F;	
18	„Niemcza, 1961, dokumentacja opisowa murku oporowego”	1961	II	8	E-F; poziomy murku: 3-19; I-VIII	

Lp.	Tytuł	Rok	Wykop	Ary	Warstwy	Groby
19	„1961. Dziennik wykopu, Niemcza”	1961	II	6, 7, 8	A1, A3- A5, A7- A10, E15-E17, E21 - E31, E’1-E’6, F1-F6, G1-G19, G’ ; poziomy drewna: 39-50	
20	„Dziennik prac Niemcza, 1962 r.”	1962	II	6, 9	A11-12, B1, C, E, F	
21	„Niemcza, 1962, niwelacja - ar 9”	1962	II	9	A, B1 - B9, C1 - C6, D1 - D4, E1 - E3, F1 - F6, G1 - G4	
22	„Niemcza” (brudnopis?)	1962	II; ul. Łąbędzia	9	wykop II: D2, F, G	
23	„Niemcza 1962. Inwentarz”	1962	II	6,9		
24	„Niemcza, dokumentacja opisowa, 1962, 1963”	1962, 1963	1962: II; 1963: II; ul. Łąbędzia 2; cmentarzysko II	wykop II/62: 6, 9; wykop II/63: 5, 6	wykop II/62: A-E	cmentarzysko II (1963) : 1-5
25	(Niemcza; nazwa nieczytelna)	[1962]	II	6,9	A-E	
26	„Analiza petrograficzna kamieni z wału w Niemczy odkrytego w roku 1962”	1962	II	9		
27	„Niemcza 1963, dokumentacja opisowa, ar 9”: metryki warstw	1963	II	9		
28	„Niemcza 1963, dokumentacja opisowa, ar 9”: „Dziennik wykopalisk/ Niemcza 1963”	1963	II	5, 6, 9	A2-A10, A12	
29	„Inwentarz, Niemcza - Cmentarzysko, 1963, 1964, 1965”	1964; 1965		1964: 1, 2; 1965: 3, 4		
30	(zeszyt bez opisu)	[1964]		5, 6	A-C	

Dokumentacja aktowa i rysunkowa

Lp.	Tytuł	Rok	Wykop	Ary	Warstwy	Groby
31	„Dziennik prac. Niemcza 1964”	1964		5, 6	A-D	
32	„Podstawy wydzielenia poszczególnych faz wiatu” (maszynopis)	1964		5, 6	A5-A11, B2-B5, C1-C2	
33	„Dokumentacja opisowa z badań w Niemczy, pow. Dzierżoniów w 1964 r.” (maszynopis)	1964	II; ul. Ząbkowicka (róg Rynku)		ul. Ząbkowicka: I-VII	
34	(luźne maszynopisy - uzupełnienie dokumentacji)	1964	II	5, 6	A4, B2	
35	„Dokumentacja opisowa z badań wczesnośredniowiecznego cmentarzyska w Niemczy za rok 1964” (maszynopis)	1964	cmentarzysko II			17-42
36	(metryki warstw)	1964	II; ul. Ząbkowicka - róg Rynku	wykop II: 5	ul. Ząbkowicka: I-VII	
37	„Niemcza 1970, dokumentacja opisowa”	1970	rów kanalizacyjny (ul. Piastowska/ul. Słowackiego - pl. Wolności 38)			
38	„Inwentarz 1970-1971. Niemcza pow. Dzierżoniów”	1970; 1971	1970: ul. Piastowska 9-17; 1971: pl. Wolności (w tym wykopy: I, II, III), ul. Królowej Jadwigi, ul. Słowiańska, ul. Podgórze, ul. Ząbkowicka, ul. Przemysłowa			
39	„Niemcza 1971. wykop kanal. 1, dokumentacja opisowa”	1971	wkop nr 1 (wschodnia pierzeja Rynku); wkop nr 2 (zachodnia pierzeja Rynku); wykop I (ul. Słowiańska), wykop II (za murami miasta na stoku), wykop III (Rynek 13)		I (ul. Słowiańska): A3-A5, B1-B3, C; II (za murami miasta na stoku): A, B, C, D, E1-E5; III (Rynek 13): A1-A4, B1-B6, C1-C3, D1-D3, E1-E11	

Lp.	Tytuł	Rok	Wykop	Ary	Warstwy	Groby
40	„Inwentarz zabytków - Niemcza 1972”	1972	Piastowska 11; Cmentarzysko wczesnośredniowieczne; wykop I Cmentarz; Kościół ewangelicki; wykop I sondazowy; Przy murze; W ogrodzie; Na wale; Na terenie grodu kaszelańskiego; Międzywale; I/72; pl. Wolności 14; pl. Wolności 8/9; pl. Wolności 8/10; pl. Wolności 27/28; ul. Słowiańska		Piastowska 11: A, B, C1-C3, D, D1-D3, E, F, F1-F2, G, H, I1-I2; I Cmentarz I, II, III, IV, V; pl. Wolności 8/9: IV; pl. Wolności 27/28: A, B, C, D, I, II	
41	„Dokumentacja opisowa z badań archeologicznych w Niemczy w latach 1972 - 1973”	1972	ul. Ząbkowicka 16; wykop na wale za murem obronnym zamku na stoku zachodnim; ul. Wrocławska; ul. Lipowa; ul. Słowiańska 35/36; ogród MRN; pl. Wolności 14; dziedziniec zamku; ul. Królowej Jadwigi; cmentarzysko wczesnośredniowieczne [XII-XIII w.]; ul. Piastowska 11; pl. Wolności 8/9			
42	„Dokumentacja opisowa z badań archeologicznych w Niemczy w latach 1972 - 1973”	1973	ul. Piastowska 11; wykop III (ul. Królowej Jadwigi); wykop IV (ul. Podmiejska); wykop V (ul. Podmiejska); wykop VI (ul. Podmiejska); wykop VII (ul. Podmiejska); Niemcza Cmentarz			
43	„Niemcza 1973 inwentarz”	1973	ul. Piastowska 11; wykop II; wykop III ul. Królowej Jadwigi; wykop IV ul. Podmiejska; wykop Vb ul. Podmiejska; wykop Vc ul. Podmiejska; wykop V ul. Podmiejska; wykop VI ul. Podmiejska; wykop VII; Niemcza Cmentarz		ul. Piastowska 11: B1-B3, C, D, E, F, F1-F2, G, H, I1-I4, Y, X, I, II, III; wykop II: A, 2 - 5; wykop III ul. Królowej Jadwigi: 2 - 5; wykop IV: 1-6; 6a, 6b, 6c, 6f, 6g; wykop Vb: 1,4; wykop Vc: 3, 4, 5a, 5b; wykop VI: 2-6; wykop VII: 1-3, 5; Niemcza Cmentarz: 1-4, III/IV, górna waistwa;	
44	„Niemcza - 1978, opisy obiektów”	1978	[cmentarzysko II:] I, II			27, 54, 75 - 88,
45	„Niemcza, maszynopis dokumentacji 1979-1980, 1978”	1978; 1979; 1980	cmentarzysko II			1978: 27, 54, 75 - 88; 1979: 89-108; 1980: 109-161

Lp.	Tytuł	Rok	Wykop	Ary	Warstwy	Groby
46	„Niemcza - 1979, opisy obiektów”	1979	cmentarzysko II			90-95, 99-103, 106
47	„Dokumentacja opisowa Niemcza 1979”	1979	cmentarzysko II			96-98, 104-108
48	„Niemcza, sierpień 1979” - maszynopis luzem	1979	cmentarzysko II			89-91, 96-98, 104-108
49	„Inwentarz Niemcza 1980, Gilów 1980, 1982, 1983”	1979; 1980; 1981	cmentarzysko II			1979: 58, 90-105, 107-108; 1980: 109, 114-128, 131-133, 136, 138-142, 147, 148, 150, 151, 153-155, 157-159; 1981: 162-186
50	Korespondencja z prof. Malinowskim, Zakład Antropologii Uni. Poznańskiego	1978; 1979	cmentarzysko II			81, 88-108
51	„Niemcza, 1980, dokumentacja opisowa”	1980	cmentarzysko II			109-161, 172
52	„Niemcza 1981r., dokumentacja opisowa”	1981	cmentarzysko II			162-175, 177-185
53	„Niemcza - 1981, opisy obiektów”	1981	cmentarzysko II			162-175 i 177-184
54	„Szczątki kostne zwierząt z Niemczy, woj. Wałbrzych” (ekspertyza)		cmentarzysko II			58, 99, 109, 147, 114-118, 120, 121, 132, 133, 139, 141, 148, 150, 151, 153
55	Korespondencja z doc. St. Suchodolskim					91, 155

Aneks II. Wyniki kwerendy przeprowadzonej 21. 06. 2019 r. w Archiwum Państwowym we Wrocławiu, Oddział w Kamieńcu Ząbkowickim. Archiwalia dotyczące badań archeologicznych w Niemczy

Annex II. Results of the query conducted on 21st June 2019 at the State Archives in Wrocław, Kamieniec Ząbkowicki branch. Archives on Niemcza excavations

Lp.	Seria	Jednostka	Sygnatura	Daty	Wynik kwerendy
Zespół: Zarząd Miejski i Miejska Rada Narodowa w Niemczy powiat dzierzoniowski					
1.	bepośrednio w zespole	Gospodarka komunalna, ewidencja nieruchomości, protokoły z pierwszego zebrania Komisji dla Badania Początków Państwa Polskiego	84/806/0/-/9	1946	1. Korespondencja w sprawie organizacji Społecznego Komitetu badania Niemczy, 12.07.1950 r. (3 pisma) 2. Protokół z organizacyjnego zebrania Tymczasowej Komisji Współdziałania z Kierownictwem BnppP, 8.07.1950 r. 3. Hołubowicz H., Hołubowicz Wł., Kaźmierczyk J., Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w Niemczy w roku 1951"
Zespół: Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Niemczy powiat dzierzoniowski					
2.	bepośrednio w zespole	Budżet, sprawozdania z realizacji budżetu	84/933/0/-/104	1957-1958	negatywny
3.	bepośrednio w zespole	Sprawozdania rachunkowe i opisowe z realizacji budżetu	84/933/0/-/110	1963	negatywny
4.	bepośrednio w zespole	Sprawozdania rachunkowe i opisowe z realizacji budżetu	84/933/0/-/111	1964	negatywny
5.	bepośrednio w zespole	Sprawozdania rachunkowe i opisowe z realizacji budżetu	84/933/0/-/112	1965	negatywny
6.	bepośrednio w zespole	Sprawozdania rachunkowe i opisowe z realizacji budżetu	84/933/0/-/117	1970	negatywny
7.	bepośrednio w zespole	Sprawozdania rachunkowe i opisowe z realizacji budżetu	84/933/0/-/118	1971	negatywny
8.	bepośrednio w zespole	Sprawozdania rachunkowe i opisowe z realizacji budżetu	84/933/0/-/119	1972	negatywny
9.	bepośrednio w zespole	Budżet i jego realizacja - zmiany w budżecie	84/933/0/-/122	1969-1972	negatywny
10.	1.3 Referat Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej	Plany kapitalnych remontów. Plany odgruzowania	84/933/0/1.3/144	1953-1958	negatywny
11.	1.3 Referat Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej	Cmentarze, budynki parafialne	84/933/0/1.3/151	1950-1957	Plan cmentarza dołączony do korespondencji ws. przejęcia i poszerzenia cmentarza ewangelickiego
12.	1.1 Referat Ogólno-Administracyjny	Protokoły z posiedzeń sesji Miejskiej Rady Narodowej	84/933/0/1.1/13	1969-1970	negatywny

Lp.	Seria	Jednostka	Sygnatura	Doty	Wynik kwerendy
13.	1.1 Referat Ogólny-Administracyjny	Protokoły z posiedzeń sesji Miejskiej Rady Narodowej	84/933/0/1.1/14	1971-1972	negatywny
14.	1.1 Referat Ogólny-Administracyjny	Komisja Finansowo-Budżetowa	84/933/0/1.1/22	1965-1972	negatywny
15.	1.1 Referat Ogólny-Administracyjny	Komisja Kulturalno-Oświatowa	84/933/0/1.1/26	1951-1958	negatywny
16.	1.1 Referat Ogólny-Administracyjny	Komisja Kulturalno-Oświatowa oraz Zdrowia i Opieki Społecznej	84/933/0/1.1/27	1961-1964	negatywny
17.	1.1 Referat Ogólny-Administracyjny	Komisja Kulturalno-Oświatowa oraz Zdrowia i Opieki Społecznej	84/933/0/1.1/28	1965-1968	negatywny
18.	1.1 Referat Ogólny-Administracyjny	Komisja Kulturalno-Oświatowa	84/933/0/1.1/29	1969-1972	negatywny
19.	1.1 Referat Ogólny-Administracyjny	Protokoły z posiedzeń Prezydium Miejskiej Rady Narodowej	84/933/0/1.1/60	1969-1970	negatywny
20.	1.1 Referat Ogólny-Administracyjny	Protokoły z posiedzeń Prezydium Miejskiej Rady Narodowej	84/933/0/1.1/61	1971-1972	negatywny
21.	1.1 Referat Ogólny-Administracyjny	Sprawozdania z działalności Prezydium Miejskiej Rady Narodowej za okres 14.05.1969 do 31.03.1971	84/933/0/1.1/78	1971	negatywny
22.	1.1 Referat Ogólny-Administracyjny	Sprawozdania opisowe z wykonania planów przez zakłady pracy i instytucje	84/933/0/1.1/80	1950-1959	negatywny
Zespół: Powiatowa Rada Narodowa i Wydział Powiatowy w Dzierżoniowie					
23.	2.5 Aneks	Sprawozdania budżetowe samorządu	84/800/0/2.5/54	1950	negatywny
Zespół: Rada Narodowa Miasta i Gminy w Niemczynie					
		Spis zdawczo-odbiorczy:	84/624/0	1973-1990	Ze względu na limit jednostek do wypożyczenia, przejrzano jedynie wybrane.
24.		Protokoły z Sesji Rady Narodowej Miasta i Gminy		1978-1980	s. 34: wzmianka o remoncie w 1977 r. domu przedpogrzebowego oraz zabytkowego byłego kościoła
25.		Protokoły z Sesji Rady Narodowej Miasta i Gminy		1976-1977	s. 15: informacja o otwarciu w 1975 r. historycznej izby pamięci – przy pomocy Wydziału Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego
26.		Komisja Oświaty, Kultury i Spraw Społecznych		1978-83	s. 124: wzmianka o odwiedzeniu przez grupę dzieci „obu Izb Pamięci Narodowej w Niemczynie”

4. Dokumentacja fotograficzna z badań archeologicznych w Niemczech

Krzysztof Jaworski, Aleksandra Matyja, Michał Adamczewski,
Jakub Pawlicki

Podczas wszystkich ekspedycji wykopaliskowych w Niemczech, poczynając od 1950, a kończąc na 1981 r., wykonywana była dokumentacja fotograficzna, stanowiąca w postępowaniu archeologicznym podstawową, obok wykonywanych w trakcie badań opisów i rysunków terenowych, formę utrwalenia relikwów odkrywanych obiektów i nawarstwień kulturowych. Od pierwszego do ostatniego sezonu wykopaliskowego autorzy badań (archeolodzy; w 1960 r. również historycy architektury, natomiast w latach 1963-1965 i w 1980 r. także antropolodzy) lub zatrudnieni fotograficy wykonywali zdjęcia czarno-białe, od sezonu 1972 r. do 1981 r. powstawała również dokumentacja w postaci barwnych diapozytywów (przeźroczyste - slajdów). Do dnia dzisiejszego w zbiorach Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego zachowała się tylko część fotografii wykonanych podczas wykopalisk w Niemczech.

Powojenne badania archeologiczne w Niemczech prowadzone do 1971 r. włącznie były formalnie realizowane przez dwie wrocławskie instytucje naukowe – Katedrę Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego i Zakład Archeologii Śląska Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk. Do tego roku obie placówki miały tę samą siedzibę (ul. Szewska 48 we Wrocławiu), ze wspólnymi magazynami, archiwum a nawet gabinetami pracowników. Zmiany w strukturze Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN, związane z powołaniem, w miejsce ZAŚ IHKM PAN, Zakładu Archeologii Nadodrza IHKM PAN i przeniesieniem tej nowoutworzonej placówki do budynku przy ul. Więziennej 6, pociągnęły za sobą podział zgromadzonych w budynku przy ul. Szewskiej 48 zabytków oraz archiwaliów, w tym także pozyskanych i powstałych podczas wykopalisk w Niemczech, prowadzonych od 1950 do 1971 r. Archiwalia fotograficzne z lat 1950-1971 znajdują się dziś w zbiorach tych dwu placówek naukowych, czyli – po zmianach nazw obydwu instytucji – w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Ośrodka Badań nad Kulturą Późnego Antyku i Wczesnego Średniowiecza Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk we Wrocławiu. Nie wiadomo, w jakiej formie zarchiwizowano zdjęcia zrobione w Niemczech w 1960 r. przez uczestniczących w badaniach historyków architektury z Politechniki Wrocławskiej. Materiały fotograficzne z kolejnych sezonów wykopaliskowych, prowadzonych od 1972 do 1981 r. przez Katedrę Archeologii Uni-

wersytetu Wrocławskiego, znajdują się dziś w dwóch placówkach – w Instytucie Archeologii UWr (kartoteki fotografii, tzw. metryki fotografii, negatywy czarno-białe, papierowe odbitki czarno-białe oraz przeźrocza) oraz w Muzeum Stara Kopalnia – Centrum Nauki i Sztuki w Wałbrzychu (Oddział Archeologiczny). Wałbrzyskie Muzeum Stara Kopalnia powstało po reorganizacji Muzeum Okręgowego w Wałbrzychu. Znajduje się tutaj część negatywów i papierowe odbitki czarno-białe). Materiały z Niemcy, zabytki i część dokumentacji, trafiły z Instytutu Archeologii UWr do Wałbrzycha w 2006-2007 r., w związku z projektowanym, jeszcze w ramach Muzeum Okręgowego w Wałbrzychu, przejęciem przez tę placówkę materiałów archeologicznych pochodzących z badań stanowisk położonych na terenie byłego województwa wałbrzyskiego.

Znajdujące się w zbiorach Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego archiwalia fotograficzne z Niemcy przechowywane są w archiwum tej instytucji – w pokoju 109. Stanowią część dużego zbioru dokumentacji fotograficznej Instytutu, powstałej w czasach nazywanych w historii fotografii jako tzw. okres przedcyfrowy. Zgromadzone są tu negatywy, odbitki fotograficzne, metryki fotografii wykonywanych podczas badań terenowych oraz, już w po zakończeniu badań, w pracowni fotograficznej podczas fotografowania zabytków pozyskanych w trakcie badań i fotograficznego kopiowania dokumentacji rysunkowej i, rzadziej, opisowej.

Materiały fotograficzne dotyczące badań w Niemczech zgromadzono w czterech szafkach dedykowanym archiwaliom fotograficznym (ryc. 20-22; określanym w dalszej części niniejszego tekstu jako działy) – F/39, F/40, F/41, F/42 i F/43 oraz w dziale, w którym zdeponowano klasery na czarno-białe negatywy, głównie małoobrazowe 36 x 24 mm (są tam również klasery do błon zwojowych 6 x 6 cm, lecz nie są one związane z Niemcami) – F/81/a. W obrębie poszczególnych szafek z dokumentacją z działów F/39 – F/43 znajdują się mniejsze podzbiory materiałów fotograficznych, zawierających negatywy (ryc. 21) lub karty metryk fotograficznych (ryc. 23-27), oznaczonych np. jako F/39/a, F/39/b... F/43/a. Zdarzają się sytuacje, że negatywy z jakichś badań w Niemczech występują w innych podzbiórach niż karty metryk fotografii powstałych z tych negatywów. W niniejszym artykule za priorytetowe uznano kod podzbioru negatywu (taki ujęty jest w wykazie dokumentacji fotograficznej – tabela 5).

Prezentację powstałych w trakcie badań w Niemczech archiwaliów fotograficznych przedstawiono w tej samej konwencji, w jakiej ukazano przechowywaną w zbiorach Instytutu Archeologii UWr dokumentację opisową i rysunkową. Starano się przedstawić mechanizm powstawania fotografii, ich autorów oraz inspiratorów wykonania tych zdjęć, czyli osoby prowadzące badania wykopaliskowe. Ten sposób narracji powoduje, że niektóre zawarte w niniejszej części książki fragmenty tekstu stanowią świadome powtórzenia zdań i akapitów znajdujących się we wcześniejszej partii tomu, opracowanej przez Joannę Kachel-Szyjkę. Opis dokumentacji fotograficznej zaprezentowano w ujęciu chronologicznym - przedstawiono ją od pierwszego roku prowadzenia wykopalisk w Niemczech (1950), aż do ostatniego sezonu badawczego (1981 r.). Całość zamyka podsumowanie. Zawartość merytoryczna poszczególnych fotografii nie będzie przedstawiana, gdyż prowadziłoby to do próby podjęcia naukowej interpretacji zawartych na zdjęciach motywów – bardzo schematyczny opis fotografii zawarty jest jedynie w tabeli 1. W kolumnie „Opis zdjęcia” pojawiają się zapisy bez nawiasu kwadratowego oraz w takim nawiasie. Te pierwsze są dosłownymi cytatami opisów z metryk fotografii, te drugie zaś – wobec braku odpowiedniego opisu na metryce - opisem zredagowanym przez autorów niniejszego rozdziału książki.

Ryc. 20. Szafki na dokumentację fotograficzną (metryki fotografii i negatywy) w archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego

Fig. 20. Cases for photographic documentation (photo specifications and negatives) in the Wrocław University Institute of Archaeology archives

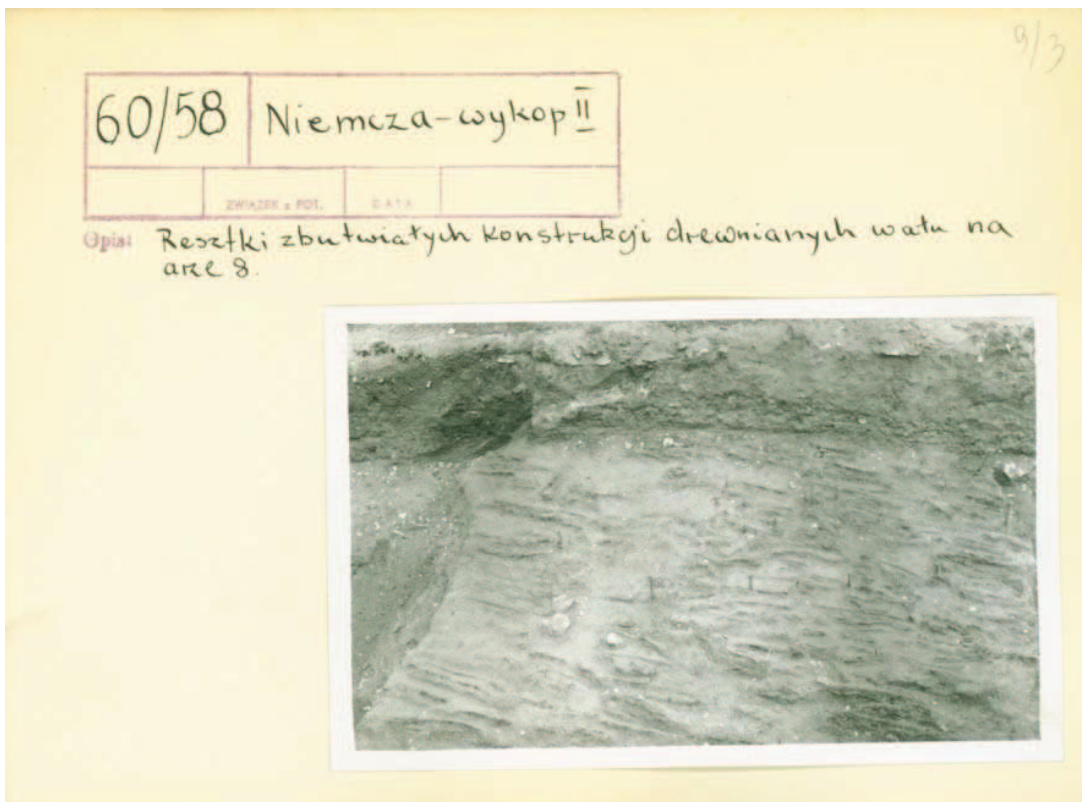

Ryc. 21. Koperty z negatywami 6 x 6 cm (badania w Niemczy z lat 1951, 1958 i 1960)

Fig. 21. Envelopes with 6 x 6 cm negatives (excavation in Niemcza in 1951, 1958 and 1960)

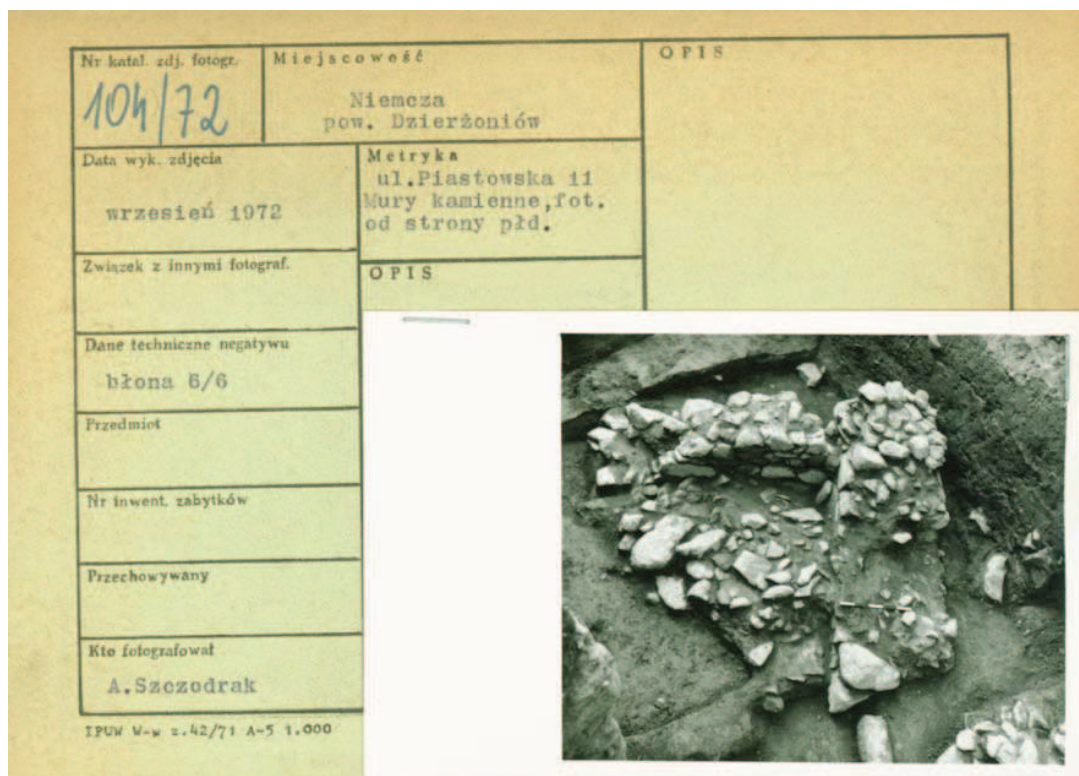
Ryc. 22. Karty fotografii (tzw. metryki) z badań w Niemczy w 1958 r.
Fig. 22. Photo specifications from the excavation in Niemcza in 1958

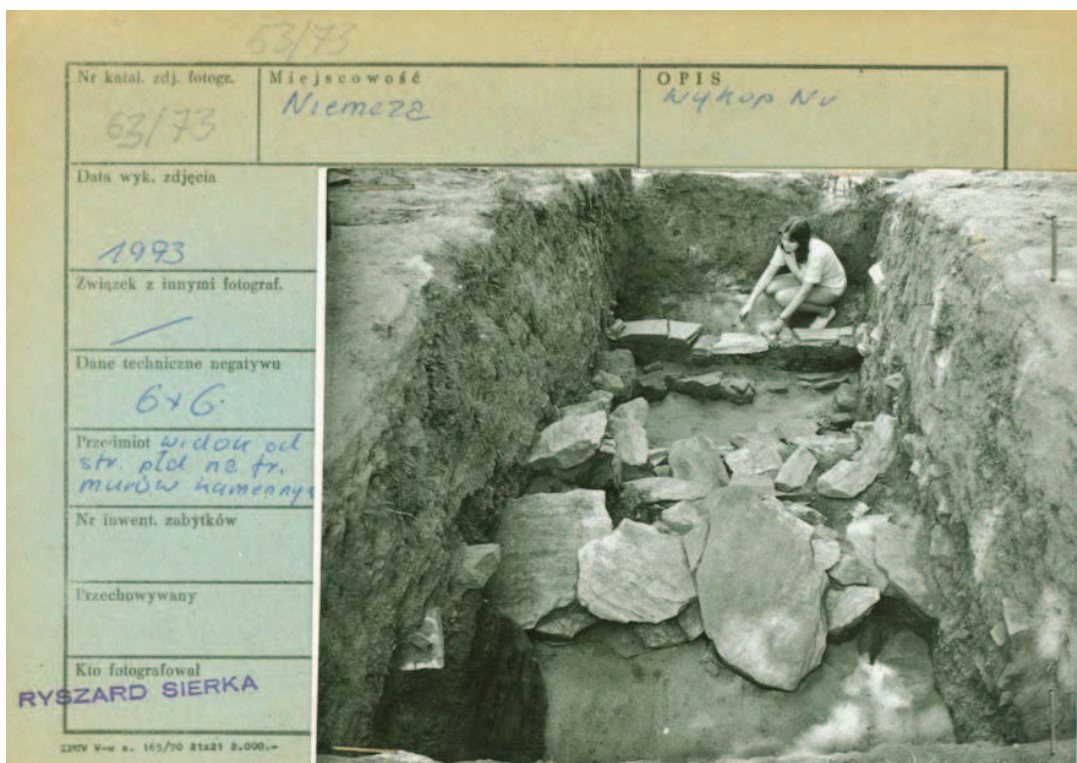
Ryc. 23. Wzór metryki fotografii z badań w Niemczy w 1958 r.
Fig. 23. Template of a photo specification from the excavation in 1958

Ryc. 24. Wzór metryki fotografii z badań w Niemczy w 1958 r.
 Fig. 24. Template of a photo specification from the excavation in 1958

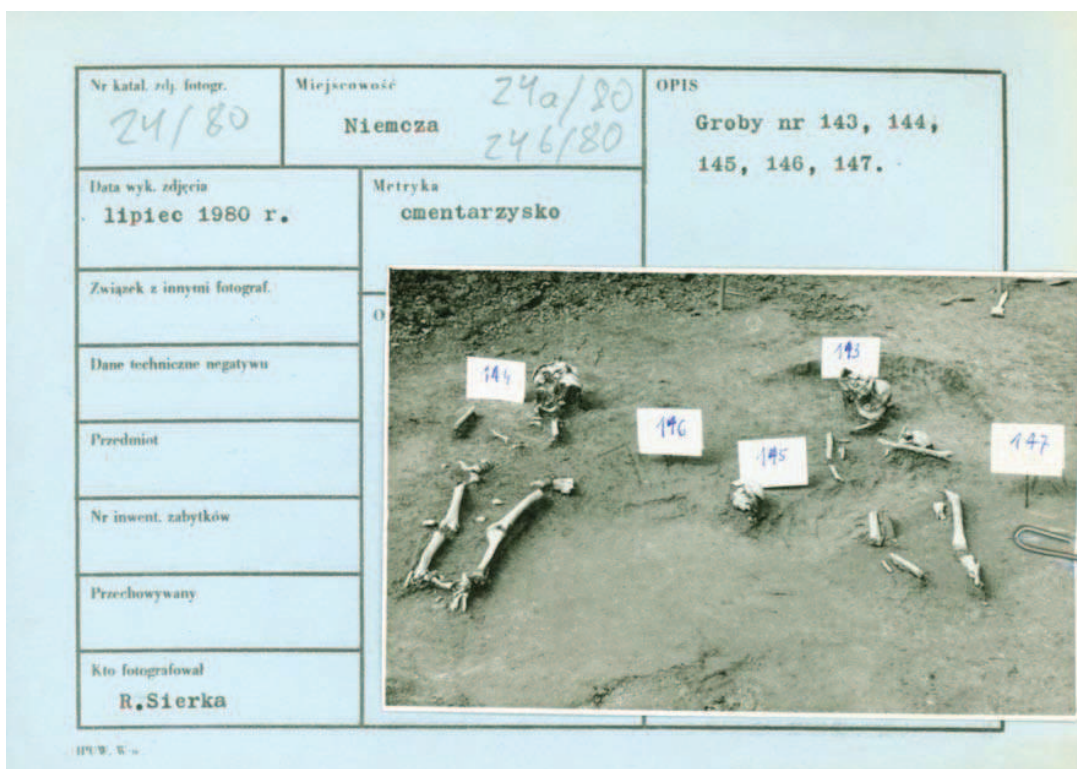

Ryc. 25. Wzór metryki fotografii z badań w Niemczy w 1972 r.
 Fig. 25. Template of a photo specification from the excavation in 1972

Ryc. 26. Wzór metryki fotografii z badań w Niemczy w 1973 r.

Fig. 26. Template of a photo specification from the excavation in 1973

Ryc. 27. Wzór metryki fotografii z badań w Niemczy w 1979 r.

Fig. 27. Template of a photo specification from the excavation in 1979

Nazwiska autorów fotografii z badań w Niemczech, o ile tylko udało się je ustalić, podane są przy prezentacji dokumentacji z poszczególnych lat oraz w kolumnie „Autor fotografii” w tabeli 1. W przypadku dwóch pionierskich sezonów wykopaliskowych w 1950 i 1951 r. autorzy powstałych wówczas zdjęć pozostają, przynajmniej na razie, anonimowi. Ze znajdującego się w archiwum Instytutu Archeologii UWr dziennika badań z 1950 i 1951 r. (jeden wspólny zeszyt), wynika jednak, że przynajmniej część zdjęć w 1951 r. wykonał osobiście prof. Włodzimierz Hołubowicz.

Wśród zdjęć wykonanych podczas siedemnastu sezonów badań archeologicznych w Niemczech znajduje się przeszło sto fotografii przedstawiających członków ekspedycji badawczych – kadry naukowej, pracowników technicznych oraz studentów. Przystępując do realizacji projektu badawczego rozpoznawaliśmy jedynie część pojawiających się na zdjęciach sylwetek, głównie kolejnych kierowników prac wykopaliskowych – profesorów Włodzimierza Hołubowicza, Helenę Cehak-Hołubowiczową i Józefa Kaźmierczyka. Z czasem kolejne osoby ze starych fotografii przestawały być anonimowe, przede wszystkim dzięki prowadzonym z dawnymi uczestnikami badań konsultacjom nad skanowanymi zdjęciami z Niemczech. Stąd też w tym miejscu pragniemy podziękować za okazaną nam pomoc uczestnikom dawnych wykopalisk niemczańskich - Halinie Śledzik-Kamińskiej, Małgorzacie Zubowicz, Karolowi Bykowskiemu, Stanisławowi Paździe, Bogusławowi Gedidze, Rainerowi Sachsowi i Jerzemu Piekalskiemu.

Rok 1950

Starania środowiska polskich archeologów i historyków o przeprowadzenie archeologicznych badań wykopaliskowych na grodzie niemczańskim zostały uwieńczone sukcesem w lecie 1950 r. W pierwszym sezonie badań, realizowanych pod kierownictwem prof. Włodzimierza Hołubowicza, pracami wykopaliskowymi objęto południową i południowo-wschodnią część dawnego grodu. Wykop I założony został na podwórzu posesji przy ul. Ząbkowickiej 10 (obecnie ul. Bolesława Chrobrego), już po zewnętrznej stronie obwarowań dawnego grodu (ryc. 28), wykop II zaś na wschód od prezbiterium neoromańskiego ewangelickiego kościoła św. Piotra i Pawła (świątynia została później zamieniona na katolicką pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny). Badania w wykopie I były tylko jednorocznym epizodem, natomiast wykop II, do 1963 r. stale poszerzano i pogłębiano. W badaniach nad wczesnośredniowieczną Niemczą jest to najważniejszy punkt odniesienia do rozważań nad chronologią, formą i dawnym obliczem kulturowym grodu nad Słężą.

Nie jest znany autor zdjęć wykonanych podczas pionierskich badań wykopaliskowych w Niemczech (w zachowanym w archiwum IA UWr spisie pracowników naukowych i technicznych zaangażowanych w niemczańskie wykopaliska w 1950 r., wymienione są z nazwiska osoby wykonujące pomiary i dokumentację rysunkową, nie ma zaś informacji o fotografii ekipy). Na metrykach fotografii znajdujących się w archiwum Instytutu Archeologii UWr na żadnej z kart nie podano nazwiska autora zdjęcia. Był to najprawdopodobniej wykwalifikowany fotograf, gdyż część zdjęć wykonano na nietypowym sprzęcie fotograficznym - aparacie na płaskie klisze szklane 10 x 15 cm (4 fotografie). Pozostałe fotografie powstały na popularnym wówczas nośniku - celuloidowej błonie zwojowej 6 x 6 cm. W archiwum znajdują się metryki 61 zrobionych w 1950 r. fotografii, oznaczonych numerami inwentarzowymi od 1/50 do 61/50. Cztery ostatnie metryki dotyczą zdjęć wykonanych na płaskiej kliszy szklanej. Nie wszystkie negatywy się zachowały - brakuje 11 klatek negatywu 6 x 6 cm,

klisze szklane są nieuszkodzone. Stosunkowo niewiele jest zdjęć obiektów archeologicznych odkrywanych w obrębie wykopu. Tłumaczyć to można inicjalną fazą badań w Niemczy, podczas których odkrywano wierzchnie partie tamtejszych nawarstwień kulturowych, zawierające dużo różnorodnych, nowożytnych i współczesnych wtrętów. Znacznie ciekawsze na tych fotografiach jest zawarte na nich tzw. życie wykopu - kadra badawcza, robotnicy, infrastruktura okołowykopowa itp. (ryc. 29-32).

Być może w tym pierwszym roku badań prof. Włodzimierz Hołubowicz podjął decyzję, że właśnie wykop II będzie stanowił w kolejnych latach główną arenę badań wczesnośredniowiecznej Niemczy. Dobitnie o tym świadczą proporcje wykonanych w 1950 r. fotografii na obydwu odkrywkach – wykop I przedstawiony jest na jedynie 4 fotografiach, zaś wykop II i jego bezpośrednie sąsiedztwo na 57. Dwa zdjęcia zrobiono na niemczańskim Rynku.

Ryc. 28. Widok od strony południowej na wykop I. W tle sylwetka kościoła Św. Piotra i Pawła (dzisiaj kościół Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny), po lewej stronie kadru, w głębi, zabudowa Rynku. Fotografia z 1950 r. Nr negatywu: F39a-23-50

Fig. 28. View from the south of the site I. The St. Peter and Paul Church (currently the Church of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary) in the background, buildings of the Market Square on the left in the background. Photo from 1950. Negative number: F39a-23-50

Ryc. 29. Niemcza, wykop II. Badania w 1950 r. Pierwsze dni wykopalisk w Niemczy. W narożu wykopu Józef Kaźmierczyk. Negatyw 6 x 6 cm. Nr negatywu: F39a-09-50

Fig. 29. Niemcza, site II, 1950. ☒ e first days of Niemcza excavations. Józef Kaźmierczyk in the corner of the site. 6 x 6 cm negative. Negative number: F39a-09-50

Ryc. 30. Niemcza, wykop II. Badania w 1950 r. Eksploracja wykopu. Wśród pracowników fizycznych mgr Józef Kaźmierczyk. Negatyw 6 x 6 cm. Nr negatywu: F39a-16-50

Fig. 30. Niemcza, site II, 1950. Site excavation. Józef Kaźmierczyk among the workers. 6 x 6 cm negative.
Negative number: F39a-16-50

Ryc. 31. Niemcza, wykop II. Badania w 1950 r. Zniszczenie wykopu przez upadające drzewo. Józef Kaźmierczyk i rysownicza (nazwisko nieznane). Negatyw 6 x 6 cm. Nr negatywu: F39a-39-50

Fig. 31. Niemcza, site II, 1950. Site destroyed by a fallen tree. Józef Kaźmierczyk and a graphic artist (name unknown). 6 x 6 cm negative. Negative number: F39a-39-50

Ryc. 32. Niemcza, wykop II. Badania w 1950 r. Grupa dzieci z Niemczy przy wykopie II. Negatyw 6 x 6 cm.
Nr negatywu: F39a-48-50

Fig. 32. Niemcza, site II, 1950. A group of children from Niemcza at site II. 6 x 6 cm negative. Negative number: F39a-48-50

Rok 1951

Drugi sezon badań archeologicznych w Niemczy trwał od 27 sierpnia do 6 października 1951 r. Prace wykopaliskowe prowadzono jedynie w wykopie II. W kilku miejscach w obrębie przedłużonego w kierunku wschodnim wykopu osiągnięto tzw. calec, na którym zalegały pradziejowe warstwy z materiałem ceramicznym kultury łużyckiej a nad nimi warstwy wczesnośredniowieczne. Badania prowadzone w kolejnych latach wykazały, że te odsłonięte w 1951 r. poziomy były strukturami naruszonymi, przemieszanyymi podczas budowy fortyfikacji i umacniania krawędzi wzgórza grodowego w różnych odcinkach średniowiecza i czasów nowożytnych. Z perspektywy lat wydaje się, że najcenniejszym pod względem naukowym efektem prac z 1951 r. było odsłonięcie bardzo dobrze zachowanej korony średniowiecznego wału, wzniesionego w tzw. konstrukcji przekładkowej.

Dokumentacja fotograficzna z 1951 r. jest bogatsza niż z sezonu poprzedniego. Podczas tych badań wykonano przynajmniej 145 zdjęć terenowych. Większość fotografii utrwalono na błonie zwojowej 6 x 6 (niektóre klatki mają proporcje 6 x 9) – takich jest 113. Na płaskiej kliszy szklanej 10 x 15 zrobiono 9 fotografii. Zdjęcia wykonane na tych dwóch nośnikach - błonie zwojowej i na kliszach szklanych - ujęte są w jednym inwentarzu fotografii z badań w 1951 r. Fotografie, zarchiwizowane w dziale F/39/b, oznaczone są numerami od 1/51 do 123/51. W porównaniu do dokumentacji powstałej w 1950 r. daje się zauważyć większą liczbę fotografii przedstawiających odsłanianie nawarstwienia i relikty obiektów (ryc. 33, 34). Autor zdjęć nie zrezygnował jednak z fotografowania członków ekipy badawczej i niemieckich pracowników fizycznych (ryc. 35-38). Niektóre zdjęcia robił osobiście kierownik badań prof. Włodzimierz Hołubowicz. Z dziennika badan z 1951 r. wynika, że fotografował on 12 i 24 września.

Zbiór zdjęć z 1951 r. uzupełniają 23 klatki czarno-białego małoobrazkowego filmu negatywowego 36 x 24 mm firmy AGFA. Film został zinwentaryzowany jako stanowiący część zawartości klaseru do negatywów, oznaczonego w Archiwum IA UW r jako F/81/a. Z negatywu nie wykonano dotąd żadnych papierowych odbitek, a przynajmniej nie są nam takie znane. Charakter zdjęć wskazuje, że zostały one wykonane jednego dnia, prawdopodobnie podczas wizyty na stanowisku grupy archeologów bądź regionalnych przedstawicieli życia politycznego lub kulturalnego (ryc. 39-41). O tym, że fotografie wykonał jednak archeolog świadczą motywy niektórych ujęć - zbliżenia na archeologiczne szczegóły, tzw. smaczki (kamienie żarnowe tkwiące w profilu, konstrukcje drewniane itp.). Zastanawiać może użycie przez autora zdjęć filmu AGFA, dzisiaj powszechnie uważanego za produkt wytwarzany w latach 50. XX w. po zachodniej stronie żelaznej kurtyny, przez co w warunkach Polski czasów stalinowskich film taki jawiłby się jako towar luksusowy, praktycznie nie do zdobycia. Wyjaśnienie jest jednak proste - do 1954 r. w leżącym w byłej Niemieckiej Republice Demokratycznej mieście Wolfen (w rejonie Lipska) znajdował się dawny oddział firmy AGFA, w którym nieprzerwanie od czasów wojny wytwarzano materiały fotograficzne pod tradycyjnym znakiem firmowym. Wymuszona przez zachodnioniemiecki koncern AGFA zmiana nazwy wyrobów z Wolfen spowodowała, że zaczęto je sprzedawać pod nowym znakiem handlowym Original-Wolfen, którego akronim ORWO szybko został przyswojony przez fotografów-dokumentalistów w niemal wszystkich byłych krajach socjalistycznych.

Analizując kartotekę metryk fotograficznych można wysnuć wniosek, że metryki fotografii niemieckich z sezonów badawczych 1950 i 1951 powstały w tym samym czasie, a więc w roku 1951

lub nieco później. Jednoznacznie wskazuje na to dostrzeżony fakt trzykrotnej pomyłki dokonanej przez osobę redagującą te karty – w dwóch przypadkach dwie niemal bliźniacze odbitki wykonane z dwóch sąsiednich klitek negatywu, w dodatku ukazujące charakterystyczną i nietypową sytuację, mają numery inwentarzowe z dwóch różnych lat (jeden motyw 27/50 i 18/a/51, drugi zaś 51/50 i 21/a/51), w trzecim przypadku to samo zdjęcie ma swoje metryki z tych dwóch lat (26/50 i 23/a/51).

Ryc. 33. Niemcza, wykop II. Badania w 1951 r. Pogłębianie wykopu. Negatyw 6 x 6 cm. Nr negatywu: F39b-094-51

Fig. 33. Niemcza, site II, 1951. Dredging the excavation. 6 x 6 cm negative. Negative number: F39b-094-51

Ryc. 34. Niemcza, wykop II. Badania w 1951 r. Wnętrze wykopu. Widoczne konstrukcje drewniane wału grodu. Negatyw 6 x 6 cm. Nr negatywu: F39b-082-51

Fig. 34. Niemcza, site II, 1951. Excavation interior. Visible wooden structures of the hillfort. 6 x 6 cm negative. Negative number: F39b-082-51

Ryc. 35. Niemcza, wykop II. Badania w 1951 r. Eksploracja południowej części wykopu. Negatyw 6 x 6 cm.
Nr negatywu: F39b-010-51

Fig. 35. Niemcza, site II, 1951. Excavating southern part of the site. 6 x 6 cm negative. Negative number:
F39b-010-51

Ryc. 36. Niemcza, wykop II. Badania w 1951 r. Oporządzenie techniczne wykopu – wyciągarka wiader (konstrukcję wykonał Józef Kaźmierczyk). Negatyw 6 x 6 cm. Nr negatywu: F39b-013-51

Fig. 36. Niemcza, site II, 1951. Technical equipment used on site – a bucket winch. 6 x 6 cm negative. Negative number: F39b-013-51

Ryc. 37. Niemcza, wykop II. Badania w 1951 r. Wnętrze wykopu. Józef Kaźmierczyk wśród pracowników. Widoczny rysunek konstrukcji drewnianych odkrytych w wykopie. Negatyw 6 x 6 cm. Nr negatywu: F39b-025-51

Fig. 37. Niemcza, site II, 1951. Excavation interior. Józef Kaźmierczyk among the workers. Visible drawing of the discovered wooden structures. 6 x 6 cm negative. Negative number: F39b-025-51

Ryc. 38. Niemcza, wykop II. Badania w 1951 r. Wnętrze wykopu. Na dnie wykopu widoczna warstwa belek konstrukcji wału grodu. Raisa Kaźmierczykowa (?). Negatyw 6 x 6 cm. Nr negatywu: F39b-041-51

Fig. 38. Niemcza, site II, 1951. Excavation interior. A visible layer of beams of the hillfort embankment at the bottom. Name of the person unknown. 6 x 6 cm negative. Negative number: F39b-041-51

Ryc. 39. Niemcza, wykop II. Badania w 1951 r. Delegacja archeologów odwiedzających wykopaliska w Niemczy. Trzecia z lewej doc. Wanda Sarnowska. Pozostałe osoby nierozpoznane. Negatyw 6 x 6 cm. Nr negatywu: F39b-076-51

Fig. 39. Niemcza, site II, 1951. Delegation of archaeologists visiting the Niemcza excavation. Third from the left, associate professor Wanda Sarnowska. Names of other persons unknown. 6 x 6 cm negative. Negative number: F39b_076-51

Ryc. 40. Niemcza, wykop II. Badania w 1951 r. Mgr Józef Kaźmierczyk prezentujący uczestnikom delegacji wyniki badań. Negatyw 6 x 6 cm. Nr negatywu: F39b-089-51

Fig. 40. Niemcza, site II, 1951. Józef Kaźmierczyk presenting the excavation results to the delegation. 6 x 6 cm negative. Negative number: F39b_089-51

Ryc. 41. Niemcza, wykop II. Badania w 1951 r. Dyskusja nad wykopem (osoby nieznane). Negatyw 6 x 6 cm.
Nr negatywu: F81a-b-06a-51

Fig. 41. Niemcza, site II, 1951. Discussion on the excavation (persons unknown). 6 x 6 cm negative. Negative number: F81a-b-06a-51

Ryc. 42. Niemcza, wykop IV przy pl. Wolności (Rynku) 31. Badania w 1958 r. Widok na wykop i pierzeję ►
wschodnią Rynku. Negatyw 6 x 9 cm. Fot. Adam Szczodrak. Nr negatywu: F39c-127-58.

Fig. 42. Niemcza, site IV at 31 Wolności Square (Market Square), 1958. View of the excavation and
the eastern frontage of the Market Square. 6 x 9 cm negative. Photo by Adam Szczodrak. Negative
number: F39c-127-58.

Rok 1958

Po trwającej siedem lat przerwie w 1958 r. zostały wznowione, pod kierownictwem prof. Włodzimierza Hołubowicza, badania wczesnośredniowiecznej Niemczy. Inicjatorem podjęcia badań było ówczesne kierownictwo Katedry Archeologii Polski UW, jednak podobnie jak w poprzednich sezonach wykopaliskowych w skład zespołu badawczego wchodziły też osoby formalnie zatrudnione w Zakładzie Archeologii Polski IHKM we Wrocławiu, m.in. fotograf Adam Szczodrak.

Jako zadanie priorytetowe badań w 1958 r. uznano kontynuowanie eksploracji wykopu II. Znacznie mniej uwagi poświęcono innym odkrywkom archeologicznym, założonym w obrębie Rynku (ówczesnego Placu Wolności, przy kamienicy nr 31), oznaczonym jako wykopy III i IV. Miarą niewielkiego zainteresowania tymi wykopami jest brak o nich wzmianki w opublikowanych sprawozdaniach z badań (Hołubowicz 1958a; 1958b; Hołubowicz, Kaźmierczyk 1963) oraz bardzo skromna liczba fotografii wykonanych podczas tych badań. O ile w archiwum fotograficznym Instytutu Archeologii UW znajduje się aż 125 metryk fotografii z badań wykopu II (nr od 11/58 do 125/58 w dziale F/39/c), tak badania wykopu IV przedstawione są jedynie na trzech fotografiach (nr 126/58 do 128/58; ryc. 42). Na żadnej spośród sporządzonych w 1958 r. metryk nie podano autora fotografii, być może traktując je jako dzieło Adama Szczodraka za fakt oczywisty. Wszystkie negatywy zdjęć pochodzących z 1958 r. mają format 6 x 9 cm.

Wśród zdjęć powstałych podczas badań wykopu II przeważają ujęcia wykonane we wschodniej części wykopu, w której odsłaniano nawarstwienia związane z wałem wczesnośredniowiecznego grodu (ryc. 43). Dużą część fotografii wykonano jednak we fragmencie wykopu przesuniętym w kierunku zachodnim, tj. w stronę prezbiterium neoromańskiego kościoła Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny z 1864-1865 r. Odkryte tam zostały relikty murów kamiennych i ceglanych, wstępnie zinterpretowanych jako pochodzące ze znajdującego się w tej części Niemczy starszego kościoła o średniowiecznej metryce.

Ryc. 43. Niemcza, wykop II. Badania w 1958 r. Prof. Włodzimierz Hołubowicz i pracownicy zatrudnione podczas badań. Negatyw 6 x 9 cm. Fot. Adam Szczodrak. Nr negatywu: F39c-035-58.

Fig. 43. Niemcza, site II, 1958. Prof. Włodzimierz Hołubowicz and workers employed for the excavation. 6 x 9 cm negative. Photo by Adam Szczodrak. Negative number: F39c-035-58.

Rok 1960

Sezon badawczy w 1960 r. pod względem rozmachu podejmowanych w Niemczy prac wykopalskich stanowił swoiste apogeum. W prowadzonych pod kierownictwem prof. Włodzimierza Hołubowicza badaniach stanowiska uczestniczyła, oprócz archeologów, również liczna grupa historyków architektury i urbanistyki (m.in. profesorowie Bohdan Guerquin, Jerzy Hawrot, inż. arch. Jerzy Rozpędowski), skupiających się na reliktach średniowiecznej architektury sakralnej odkrywanej w obrębie wykopu II i w bezpośrednim sąsiedztwie kościoła p.w. św. Wojciecha w zachodniej części Niemczy (wewnątrz kościoła i obok niego prof. Jerzy Hawrot założył 10 wykopów sondażowych). Archeolodzy tradycyjnie koncentrowali się na odsłanianiu kolejnych nawarstwień wczesnośredniowiecznego wału we wschodniej części wzgórza grodowego, odsłanianego w wykopie II oraz na badaniach nowoodkrytej w pobliżu obecnego cmentarza komunalnego wczesnośredniowiecznej osady, określanej w dokumentacji terenowej jako „Nowy Cmentarz”.

To zróżnicowanie tematyczne problematyki badawczej miało swoje przełożenie na charakter powstałej podczas tych badań dokumentacji fotograficznej (ryc. 44, 45). Do inwentarza wprowadzono 43 fotografie - wraz z negatywami - z wczesnośredniowiecznej osady (metryki „Nowy Cmentarz” od 1/c/60 do 43/c/60), 112 fotografii i negatywów z wykopu II („Wykop II” od 1/60 do 112/60) i 16 zdjęć i negatywów z wykopu przy kościele św. Wojciecha („Kościół Ewangelicki” od 1B/60 do 16 B/60). Wszystkie zdjęcia zrobiono aparatem na celuloidowe błony płaskie 15 x 10 cm. Na kartach nie ma podanej informacji, kto jest autorem danej fotografii, lecz właśnie rozmiar negatywu zdaje się przesądzać, że autorem tych zdjęć mógł być tylko Adam Szczodrak.

Ryc. 44. Niemcza, wykop II. Badania w 1960 r. Kamienna oblicówka drewniano-ziemnego wału wczesnośredniowiecznego grodu. Celuloidowa klisza płaska 10 x 15 cm. Fot. Adam Szczodrak. Nr negatywu: F39f-072-60

Fig. 44. Niemcza, site II, 1960. Stone facing of a wooden and earth embankment of the early medieval hill-fort. Celluloid flat film 10 x 15 cm. Photo by Adam Szczodrak. Negative number: F39f-072-60

Ryc. 45. Niemcza, wykop II. Badania w 1960 r. Grób szkieletowy w pobliżu prezbiterium dawnego kościoła św. Piotra i Pawła. Celuloidowa klisza płaska 10 x 15 cm. Fot. Adam Szczodrak. Nr negatywu: F39f-104-60

Fig. 45. Niemcza, site II, 1960. Skeleton grave near the presbytery of the former St. Peter and Paul's Church. Celluloid flat film 10 x 15 cm. Photo by Adam Szczodrak. Negative number: F39f-104-60

Nie wiadomo, czy w archiwum Instytutu Archeologii UWŕ znajdują się wszystkie wykonane w 1960 r. fotografie. Uderza brak chociażby jednego zdjęcia przedstawiającego ekipę badawczą, tak często pojawiających się w dokumentacji fotograficznej z innych lat. Tego rodzaju zdjęcie z 1960 r. w wykopu II zostało wprawdzie opublikowane, ale zostało ono wykonane przez kóregoś z uczestniczących w badaniach historyków architektury, prawdopodobnie Jerzego Rozpędowskiego (Małachowicz, Szynkiewicz 2007, ryc. 3). O pewnym pośpiechu w opracowywaniu kart inwentarzowych fotografii (metryk) świadczy fakt, że brakuje w nich nie tylko nazwiska autora zdjęcia, ale także opisu, co dane zdjęcie przedstawia (w tabeli 5 w nawiasie kwadratowym wprowadzone są opisy powstałe dopiero podczas redagowania niniejszego opracowania). Można więc przypuszczać, że w 1960 r. wykonano jeszcze inne zdjęcia, które nie zostały zinwentaryzowane i być może czekają dopiero na swoje odkrycie.

Lata 1961-1971

Z prowadzonych w Niemczy w latach 1961-1965 oraz 1970-1971 badań wykopaliskowych nie ma w archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego żadnych materiałów fotograficznych (negatywów, odbitek oraz kartotek). W przeciwieństwie do „papierowej” dokumentacji tekstowej i rysunkowej, której część trafiła na początku lat 70. XX w. do zbiorów ówczesnej Katedry Archeologii UWŕ, ikonografia fotograficzna znalazła się w zasobach archiwalnych Zakładu Archeologii Śląska IHKM PAN (dzisiaj zbiory Ośrodka Badań nad Kulturą Późnego Antyku i Wczesnego Średniowiecza Instytutu Archeologii i Etnologii PAN we Wrocławiu).

Z archiwaliów tekstowych znajdujących się w Instytucie Archeologii UWŕ wynika, że w składzie zespołu badawczego zawsze znajdował się fotograf Adam Szczodrak. Był on niekiedy wspierany przez innych uczestników badań - w 1961 r. przynajmniej 45 fotografii wykopu II wykonał mgr Stanisław Pazda, pracownik naukowy Katedry Archeologii. Autorowi niniejszych słów znanych jest kilka skanów metryk fotografii, przechowywanych w zbiorach IAI PAN, których autorem był ten badacz. Są to zdjęcia zrobione aparatem na błony zwojowe 6 x 6 cm. Zdecydowana większość zdjęć z 1961 r. jest jednak dziełem Adama Szczodraka, używającego podczas prac tej ekspedycji aparatu na celuloidowe błony płaskie 10 x 15 cm.

Nie jest znana, nawet orientacyjnie, liczba zdjęć powstałych podczas badań wczesnośredniowiecznego cmentarzyska szkieletowego, określanego w literaturze jako cmentarzysko Niemcza II, odkrytego jeszcze w 1917 r. przy dawnej ulicy Frankensteiner Strasse w południowej części miasta (po II wojnie światowej najpierw ulicy Ząbkowickiej, później przemianowanej na ulicę Bolesława Chrobrego), na którym prace wykopaliskowe wznowiono dopiero w 1963 r. Pierwszy etap powojennych badań tej nekropolii, podczas których odkryto 74 groby, trwał do 1965 r. i został podsumowany obszernym artykułem w formie monografii (Kaźmierczyk, Wachowski 1976). Zastanawia jednak brak w tej publikacji choćby jednego zdjęcia terenowego z badań cmentarzyska. W opracowaniu tym znajdują się jedynie nieliczne zdjęcia zabytków ruchomych znalezionych podczas badań nekropolii (m.in. naczynia ceramiczne, ozdoby, przedmioty żelazne), wykonane już w warunkach gabinetowych, najpewniej we Wrocławiu.

Rok 1972

Jesienią 1971 r. doc. dr hab. Józef Kaźmierczyk, pracujący dotąd w Zakładzie Archeologii Śląska IHKM PAN, przeszedł do pracy w Katedrze Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, zaś w kolejnym roku został kierownikiem tej jednostki, zajmując to stanowisko od 1972 do 1986 r. W tym samym czasie nastąpiła reorganizacja dotychczasowych struktur w obrębie samego IHKM PAN, gdyż we Wrocławiu w miejsce Zakładu Archeologii Śląska powołano Zakład Archeologii Nadodrza IHKM PAN. Pośrednim rezultatem tych zmian był podział najważniejszych dolnośląskich stanowisk archeologicznych na te pilotowane przez Katedrę Archeologii UWr (w przypadku stanowisk wczesnośredniowiecznych były to Niemcza i Ślęza) i Zakład Archeologii Nadodrza (wrocławski Ostrów Tumski). „Umowa” ta została jednak złamana już w 1972 r., kiedy Józef Kaźmierczyk objął kierownictwo długoletnich, trwających do 1978 r., badań na Ostrowie Tumskim; Wachowski 1995, s. 94).

Przechodząc na etat do Katedry Archeologii UWr Józef Kaźmierczyk „przeniósł” do tej placówki z miejsca swojej dotychczasowej pracy, czyli Zakładu Archeologii Śląska IHKM PAN, dużą część archiwaliów niemczańskich (zob. rozdział Joanny Kachel-Szyjki w niniejszym tomie). Była to jednak przede wszystkim dokumentacja opisowa i rysunkowa, natomiast duża część dokumentacji fotograficznej (kartoteki, negatywy a nawet odbitki czarno-białe) pozostała we wrocławskiej placówce Polskiej Akademii Nauk. O ile nieprzekazanie Katedrze Archeologii materiałów fotograficznych z badań cmentarzyska Niemcza II, prowadzonych w latach 1962-1965, można uzasadnić przygotowaniem przez Krzysztofa Wachowskiego dysertacji doktorskiej dotyczącej wczesnośredniowiecznych cmentarzysk szkieletowych na Śląsku (obroniona w 1972 r. praca została opublikowana trzy lata później; zob. Wachowski 1975), tak niezrozumiałe jest rozdzielanie fotografii z badań wykopów usytuowanych na grodzie niemczańskim.

Badania terenowe w Niemczy, realizowane w 1972 r., stanowiły kontynuację prac wykopaliskowych rozpoczętych w 1970 r. Miały one charakter prac ratowniczych, związanych z przebudową systemu kanalizacyjnego w centrum miasta. O ile we wcześniejszych dwóch sezonach wykopaliskowych (1970 i 1971 r.) ekipa badawcza opierała się na pracy pracowników PAN i zatrudnionych jako pracownicy fizyczni kilku mieszkańców Niemczy, tak w 1972 r. w pracach uczestniczyła także grupa 12 studentów archeologii. Dzięki temu można było badania prowadzić nie tylko w niewielkich pod względem powierzchni wykopach sondażowych, ale również w wykopach szerokopłaszczyznowych. Badania objęły przeszło dziesięć różnej wielkości wykopów (zob. tekst J. Kachel-Szyjki w niniejszym tomie).

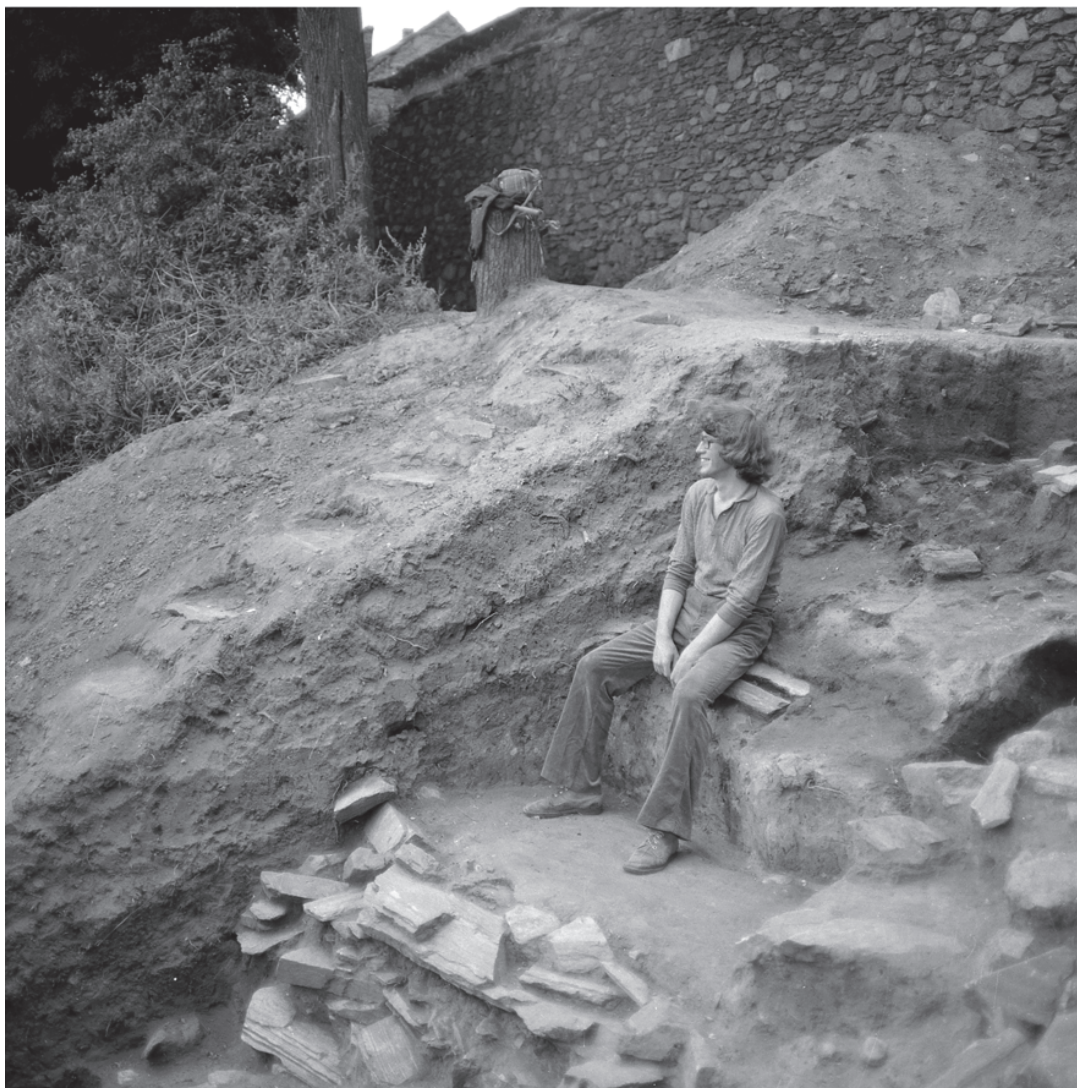
W prowadzonych pod kierownictwem Józefa Kaźmierczyka badaniach, trwających od lipca do września 1972 r., dokumentację fotograficzną wykonywał przede wszystkim Adam Szczodrak. Konstrukcje obronne odkryte w wykopie przy ul. Królowej Jadwigi (17 zdjęć) sfotografował prof. Lech Leciejewicz, konsultujący wówczas wykopaliska niemczańskie. Dla Adama Szczodraka, zasłużonego dla śląskiej archeologii fotografika, był to ostatni niemczański sezon. W następnych latach, aż do przejścia na emeryturę, uczestniczył on już tylko w badaniach prowadzonych przez Zakład Archeologii Nadodrza IHKM PAN.

Powstała po zakończeniu badań w Niemczy w 1972 r. kartoteka fotograficzna nie obejmuje wszystkich wykonanych wówczas zdjęć. Zinventaryzowano tylko część materiału fotograficznego.

W archiwum IA UW r znajdują się – w dziale F/41/a – 123 karty-metryki zdjęć terenowych (numery od 1/72 do 123/72) wraz z odbitkami czarno-białymi i negatywami 6 x 6 cm firmy ORWO; w kilku przypadkach na metrykach określono wymiar klatki negatywu na 6 x 9 cm, lecz jest to pomyłka osoby zakładającej kartę. Oprócz tych czarno-białych fotografii wprowadzonych do inwentarza, w zbiorach Instytutu Archeologii jest jeszcze 129 nieopisanych klatek negatywu 6 x 6 cm, przedstawiających różne wykopy badane w 1972 r. oraz zawierające widoki ogólne Niemczy oraz zabytki miasta. Wśród tych zdjęć jest wiele cennych dziś ujęć sytuacyjnych, przedstawiających m.in. pracowników naukowych, konsultantów badań oraz studentów i pracowników fizycznych (ryc. 46-50).

Nie na wszystkich wykopach z 1972 r., znanych z opisów i dokumentacji rysunkowej, były robione zdjęcia. Wśród wprowadzonych do inwentarza 123 zdjęć 7 przedstawia wykop przy pl. Wolności 27/28 (dzisiaj Rynek 27/28 - wschodnia pierzeja), 11 zrobiono na tym samym placu, bezpośrednio przy budynku ratusza, 35 w wykopie przy ul. Piastowskiej 11, 31 przy ul. Królowej Jadwigi w pobliżu zamku (17 spośród tych zdjęć wykonał prof. Lech Leciejewicz, konsultujący wówczas wykopaliska niemczańskie), 2 w wykopie przy ul. Słowiańskiej 40 oraz 28 na dwóch wykopach znajdujących się już poza niemczańskim wzgórzem grodowym, w zachodniej części Niemczy - na nowoodkrytym cmentarzysku szkieletowym koło kościoła p.w. św. Wojciecha (6 zdjęć) oraz pobliskiej osady wczesnośredniowiecznej (22 fotografie). Pozostałe zinwentaryzowane zdjęcia to różne ujęcia miasta - murów miejskich, stawu zamkowego itp. (9 fotografii). Na niewprowadzonych do kartoteki fotograficznej negatywach znajdują się te same wykopy, w nieco innych proporcjach - niewiele jest wśród nich zdjęć wykonanych przy ul. Królowej Jadwigi, tj. w wykopie dokumentowanym również przez Lecha Leciejewicza. Można stąd wnosić, że wszystkie niewprowadzone do inwentarza zdjęcia (niemające również swoich papierowych odbitek) są autorstwa A. Szczodraka.

Prawdopodobnie A. Szczodrak był też autorem 115 barwnych przeźroczy wschodnioniemieckiej firmy ORWO UT-18 36 x 24 mm, które nigdy nie zostały wcześniej zinwentaryzowane, a stanowiły materiał dydaktyczny do wykładów i prezentacji Józefa Kaźmierczyka. Są to najstarsze znane kolorowe zdjęcia z badań prowadzonych w Niemczy. Nie wiadomo, czy diapozytywy barwne (przeźrocza - slajdy) wykonywane były podczas wcześniejszych badań w tym mieście. Na przeźroczach z 1972 r. pojawiają się te same wykopy (ryc. 51-53), co na fotografiach czarno-białych.

Ryc. 46. Niemcza, wykop V. Badania w 1972 r. Relikty oblicówek kamiennych wałów grodu w Niemczy. U góry mury miejskie Niemczy, częściowo zrekonstruowane w 1 poł. XX w. Na zdjęciu student archeologii Karol Bykowski. Negatyw 6 x 6 cm bez odbitki i metryki. Fot. Adam Szczodrak.

Fig. 46. Niemcza, site V, 1972. Relics of the stone facing of the Niemcza hillfort. At the top, Niemcza city walls, partially reconstructed in the first half of the 20th century. In the photo Karol Bykowski, an archaeology student. 6 x 6 cm negative without a print or specification. Photo by Adam Szczodrak.

Ryc. 47. Niemcza, Rynek – wykop przy ratuszu. Badania w 1972 r. Prace wykopaliskowe przy wczesnośredniowiecznych magazynach zboża. Negatyw 6 x 6 cm bez odbitki i metryki. Fot. Adam Szczodrak.

Fig. 47. Niemcza, Market Square - site by the town hall, 1972. Excavation work at early medieval grain storages. 6 x 6 cm negative without a print or specification. Photo by Adam Szczodrak.

Ryc. 48. Niemcza, osada wczesnośredniowieczna (koło cmentarza komunalnego). Badania w 1972 r. Widok ogólny wykopu. Negatyw 6 x 6 cm bez odbitki i metryki. Fot. Adam Szczodrak.

Fig. 48. Niemcza, early medieval settlement (near the municipal cemetery), 1972. Site overview. 6 x 6 cm negative without a print or specification. Photo by Adam Szczodrak.

Ryc. 49. Niemcza, osada wczesnośredniowieczna (koło cmentarza komunalnego). Badania w 1972 r. Studentki przy pracy, siedzący mężczyzna nieznany. Negatyw 6 x 6 cm bez odbitki i metryki. Fot. Adam Szczodrak.

Fig. 49. Niemcza, early medieval settlement (near the municipal cemetery), 1972. Students at work, the seated person unknown. 6 x 6 cm negative without a print or specification. Photo by Adam Szczodrak.

Ryc. 50. Niemcza, osada neolityczna. Badania w 1972 r. Podczas sezonu badawczego w 1972 r. studenci archeologii UW r uczestniczyli również w badaniach osady neolitycznej w zachodniej części Niemczy (kier. badań dr Anna Kulczycka-Leciejewiczowa). Na zdjęciu studentka Halina Śledzik. Negatyw 6 x 6 cm bez odbitki i metryki. Fot. Adam Szczodrak.

Fig. 50. Niemcza, Neolithic settlement, 1972. During this excavation season, archaeology students of from the Wrocław University also participated in the research of the Neolithic settlement in the western part of Niemcza (research director dr. Anna Kulczycka-Leciejewiczowa). Student Halina Śledzik in the photo. 6 x 6 cm negative without a print or specification. Photo Adam by Szczodrak.

Ryc. 51. Niemcza, ul. Królowej Jadwigi. Badania w 1972 r. Oczyszczanie lica średniowiecznych murów kamiennych. Przeźrocze ORWO UT-18. Fot. Adam Szczodrak.

Fig. 51. Niemcza, Królowej Jadwigi Street, 1972. Clearing the face of medieval stone walls. Slide number: ORWO UT-18. Photo by Adam Szczodrak.

Ryc. 52. Niemcza, Rynek 27-28 (dawniej Plac Wolności 27-28). Badania w 1972 r. Studenci archeologii Grażyna Piasecka i Janusz Pac-Pomarnacki podczas praktyki studenckiej. Przeźrocze ORWO UT-18.
Fot. Adam Szczodrak.

Fig. 52. Niemcza, 27-28 Rynek (formerly 27-28 Wolności Square), 1972. Archaeology students Grażyna Piasecka and Janusz Pac-Pomarnacki during internship. Slide number: ORWO UT-18. Photo by Adam Szczodrak.

Ryc. 53. Niemcza, Rynek 27-28 (dawniej Plac Wolności 27-28). Badania w 1972 r. Odślonięte relikty murywanej architektury późnośredniowiecznej (?). Przeźrocze ORWO UT-18. Fot. Adam Szczodrak.

Fig. 53. Niemcza, 27-28 Rynek (formerly 27-28 Wolności Square), 1972. Exposed relics of brick late medieval architecture (?). Slide number: ORWO UT-18. Photo by Adam Szczodrak.

Rok 1973

Badania archeologiczne w Niemczy w roku 1973 skoncentrowane były na rozpoznaniu wczesnośredniowiecznych konstrukcji obronnych, znajdujących się w zachodniej części wzgórza grodowego. Bezpośrednio przy kamiennym murze miejskim biegnącym wzdłuż ul. Podmiejskiej, po zewnętrznej stronie tego muru, oraz nieco poniżej - na opadających w stronę stawu zamkowego skłonach wzgórza - założono kilka dużych wykopów badawczych. Największym spośród nich był wykop V, położony bezpośrednio przy kamiennym murze miejskim; pozostałe, oznaczone numerami III, IV, VI i VII, znajdowały się w jego bliższym (przy ul. Podmiejskiej) lub nieco dalszym (ul. Królowej Jadwigi) sąsiedztwie. W 1973 r. kontynuowano również badania w założonym rok wcześniej wykopie przy ul. Piastowskiej 11 oraz na wczesnośredniowiecznej osadzie znajdującej się w zachodniej części miasta, w pobliżu dzisiejszego cmentarza komunalnego.

W 1973 r. obowiązki fotografa ekspedycji przejął Ryszard Sierka, nowy pracownik techniczny Katedry Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, zatrudniony rok wcześniej na etacie fotografika. Wykonana przez niego dokumentacja fotograficzna odpowiadała standardom stosowanym wcześniej przez Adama Szczodraka - zdjęcia robione były ze statywu, na szerokich czarno-białych błonach zwojowych 6 x 6 cm; zawsze poszczególne ujęcia były dublowane, niekiedy z drobną korektą w doborze przysłony i czasu naświetlania. Zdjęcia starano się robić „w miękkim świetle”, bez kontrastów i cieni powodowanych najczęściej zbyt ostrym słońcem.

W 1973 r. wprowadzono do archiwum ówczesnej Katedry Archeologii 63 metryki fotograficzne (od nr 1/73 do 63/73) znajdujące się obecnie w dziale F/41/b. Są to negatywy i wykonane z nich odbitki przedstawiające wykop V (29 ujęć), wykop przy ul. Piastowskiej 11 (19 zdjęć), wykop na osadzie wczesnośredniowiecznej koło dzisiejszego cmentarza (8 fotografii) oraz wykopy IV, VI i VII na zachodnich skłonach wczesnośredniowiecznego wału (4 zdjęcia; trzeba tu wspomnieć, że osoba zakładająca karty inwentarzowe tych zdjęć nie oznaczyła bliżej numeru wykopu, wpisując jedynie „Wykop Nr”, zapewne licząc, że zostanie to w przyszłości uzupełnione). Dwa zdjęcia wprowadzone do inwentarza to zdjęcia murów miejskich i stawu zamkowego.

Oprócz zdjęć wprowadzonych później do archiwum, podczas badań w Niemczy w 1973 r. Ryszard Sierka wykonał też bardzo dużą liczbę innych zdjęć, których negatywy nie tylko że nie zostały zinwentaryzowane, ale nawet nie wykonano z nich, poza kilkoma wyjątkami, papierowych odbitek. Pudełko zawierające 280 przyciętych klatek negatywu 6 x 6 cm oraz 5 klatek z filmu małoobrazkowego o formacie 72 x 24 mm, zostało znalezione dopiero w trakcie prac nad niniejszym projektem badawczym. Zeskanowane negatywy zawierają duży potencjał poznawczy. Przedstawiają motywy i szczegóły konstrukcyjne, których nie widać na zdjęciach wprowadzonych do inwentarza. Ponadto występują wśród nich zdjęcia dokumentujące tzw. życie wykopu - pracę studentów, konsultacje badań prowadzone przez prof. Bohdana Guerquina, prof. Edmunda Małachowicza i dr. Czesława Lasotę i tzw. czas wolny członków ekipy badawczej (ryc. 54-58). Interesujące są też odcinki filmu małoobrazkowego o kadrach 72 x 24 mm z widokami Niemczy, świadczące, że Ryszard Sierka używał nie tylko aparatu na błony zwojowe 6 x 6 cm (na wyposażeniu ówczesnej Katedry Archeologii był wówczas produkowany w b. Niemieckiej Republice Demokratycznej aparat Pentacon-Six), lecz także specjalnego aparatu do zdjęć panoramicznych - produkowanego w byłym Związku Radzieckim w latach 1967-1973 aparatu „Gorizont”.

Jedynie znane przeźrocza wykonane w Niemczy w 1973 r. przedstawiają wykop V w zachodniej części wzgórza grodowego (19 slajdów). Zastanawiać musi brak barwnych zdjęć z merytorycznie również ciekawych odcinków konstrukcji obronnych, odkrywanych w obrębie sąsiednich wykopów.

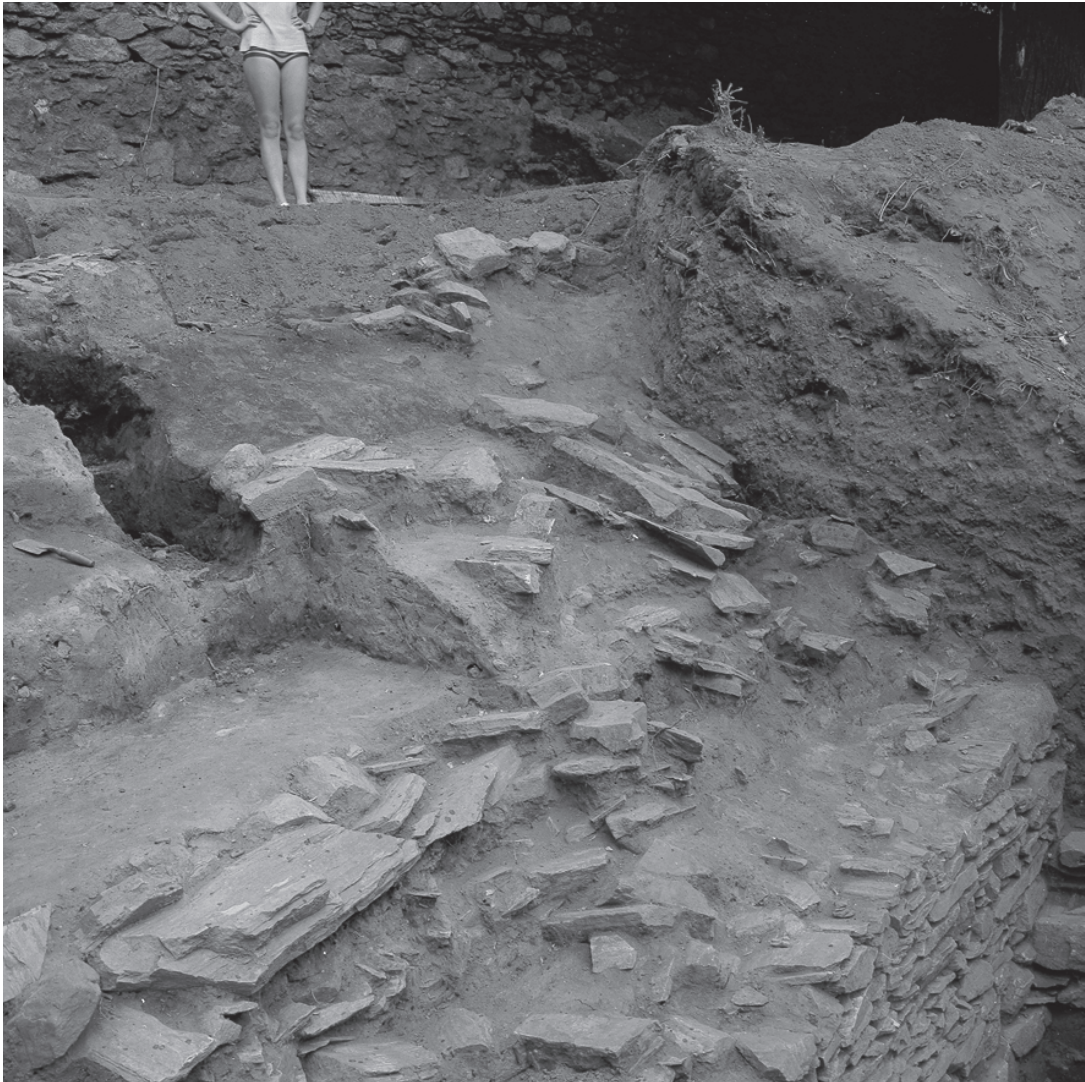
Ryc. 54. Niemcza, wykop „Nr”. Badania w 1973 r. Prof. Józef Kaźmierczyk (w wykopie) przedstawia wyniki badań prof. Bohdanowi Guerquinowi (pierwszy z prawej), dr. Czesławowi Lasocie (w środku) i prof. Edwardowi Małachowiczowi (z lewej). Negatyw 6 x 6 cm, bez odbitki i metryki. Fot. Ryszard Sierka.

Fig. 54. Niemcza, site V, 1973. Prof. Józef Kaźmierczyk (in the excavation) presents the results to prof. Bohdan Guerquin (right), dr. Czesław Lasota (in the centre) and prof. Edward Małachowicz (left). 6 x 6 cm negative without a print or specification. Photo by Ryszard Sierka.

Ryc. 55. Niemcza, wykop „Nr”. Badania w 1973 r. Studentka archeologii podczas praktyki studenckiej. Negatyw 6 x 6 cm bez odbitki i metryki. Fot. Ryszard Sierka.

Fig. 55. Niemcza, site V, 1973. Archaeology student during internship. 6 x 6 cm negative without a print or specification. Photo by Ryszard Sierka.

Ryc. 56. Niemcza, wykop V. Badania w 1973 r. Kamienne oblicówki różnych faz fortyfikacji grodu i miasta Niemczy w zachodniej części wzgórza grodowego. Negatyw 6 x 6 cm bez odbitki i metryki. Fot. Ryszard Sierka.

Fig. 56. Niemcza, site V, 1973. Stone facing of various Niemcza settlement and hillfort fortification phases in the western part of the hill. 6 x 6 cm negative without a print or specification. Photo by Ryszard Sierka.

Ryc. 57. Niemcza, wykop V. Badania w 1973 r. Oczyszczanie reliktyw kamiennej oblicówki wału grodu niemczańskiego. Negatyw 6 x 6 cm, brak metryki, odbitka papierowa bez opisu. Fot. Ryszard Sierka.

Fig. 57. Niemcza, site V, 1973. Cleaning the relics of the stone facing of the Niemcza hillfort embankment. Negative 6 x 6 cm, no specification, paper print without description. Photo by Ryszard Sierka.

Ryc. 58. Niemcza. Prof. Józef Kaźmierczyk nad Stawem Zamkowym (1973 r.). Negatyw 6 x 6 cm bez odbitki i metryki. Fot. Ryszard Sierka.

Fig. 58. Niemcza. Prof. Józef Kaźmierczyk by the Castle Pond (1973). 6 x 6 cm negative without a print or specification. Photo by Ryszard Sierka.

Rok 1978

W dniu 3 sierpnia 1978 r. wznowione zostały, po trwającej trzynastu lat przerwie, badania cmentarzyska szkieletowego Niemcza II. Kierownikiem tych badań miał być Józef Kaźmierczyk, jednak z powodu choroby nie mógł on osobiście uczestniczyć w pracach wykopaliskowych, pełniąc jedynie rolę konsultanta badań. Kierownictwo prac spoczęło na mgr Barbarze Wachowskiej z ówczesnej Katedry Archeologii UW. W pracach uczestniczył też dr Krzysztof Wachowski z Zakładu Archeologii Nadodrza IHKM PAN we Wrocławiu oraz jedynie dwóch studentów - Rainer Sachs z kierunku archeologia i Ewa Grochowska z historii sztuki. W zachowanej dokumentacji w archiwum Instytutu Archeologii UW nie ma informacji, czy w badaniach brał udział fotograf. Brak też wzmianek na ten temat w opublikowanym sprawozdaniu z wykopalisk, w którym wymienieni są wszystkie, łącznie ze studentami, osoby uczestniczące w badaniach cmentarzyska w 1978 r. (Wachowski 1980, s. 92). Według informacji ustnej Rainera Sachsa podczas trwających przez miesiąc badań kilkakrotnie przyjeżdżał na wykop z Wrocławia Ryszard Sierka, w pozostałe dni prac wykopaliskowych zdjęcia robił Krzysztof Wachowski.

Dokumentacja fotograficzna z przeprowadzonych w sierpniu 1978 r. w Niemczy wykopalisk jest bardzo skromna. Do inwentarza archiwum (zbiór F/42/a) wprowadzono wcześniej jedynie 12 czarno-białych fotografii wraz z ich negatywami (36 x 23 mm). Nie są to jednak zdjęcia terenowe, lecz wyskalowane fotograficzne odbitki przerysowanej w tuszu na kalce kreślarskiej dokumentacji rysunkowej - plany jam grobowych ze szkieletami zmarłych. Spośród odkrytych w 1978 r. 14 grobów szkieletowych (numery 75-88) nie wykonano - z nieznanых powodów - zdjęć planów grobów nr 76 i 81 (nie zostały takie ujęte w inwentarzu). Zastanawia zwłaszcza brak fotografii planu grobu nr 81, który ze względu na swoją specyfikę (brak czaszki oraz interesujące wyposażenie - paciorki bursztynowe i szklane), był jednym z ciekawszych pochówków przebadanych w 1978 r. (Wachowski 1980, s. 91).

Jedynymi znanymi fotografiami terenowymi wykonanymi w 1978 r. jest seria jedenastu barwnych przeźroczy (film ORWO-UT 18, 36 x 24 mm). Spośród nich 9 przedstawia groby nr 75, 79, 80, 83, 85 (dwa ujęcia), 86, 87, 88, dwa pozostałe murowaną kamienną konstrukcję, w sprawozdaniu z badań roboczo określoną jako wieża (Wachowski 1980, s. 89). Znalezione one zostały w zbiorze przeźroczy używanych przez J. Kaźmierczyka w celach dydaktycznych, włożonych do plastikowych pudełek na przeźrocza lub do magazynów do rzutnika diapozytywów. Nigdy dotąd nie były one publikowane. Ta seria diapozytywów wykonana była najprawdopodobniej przez kogoś z uczestników badań, nie zaś przez pracującego wówczas w Katedrze Archeologii UW na etacie fotografa Ryszarda Sierki. Wskazuje na to szereg szczegółów technicznych i dotyczących kompozycji niektórych ujęć, chociażby widoczny na jednym ze zdjęć (grób nr 85) cień osoby fotografującej „z ręki”, tj. bez użycia statywu fotograficznego, podstawowego wówczas narzędzia pracy fotografa-dokumentalisty. Przygotowując przeźrocza do skanowania wyjęto je z ramek i odczytano widoczne na perforacji numery klatek błony fotograficznej. Występowały przeźrocza wykonane na początkowym fragmencie kliszy, w środkowych jej partiach, a także na końcu. Można zatem sądzić, że cała licząca 36 klatek błona fotograficzna została wykorzystana podczas badań cmentarzyska (w 1978 r. nie prowadzono w Niemczy badań na innych wykopach), brakuje zatem przeszło 20 slajdów, które być może czekają na swoje odkrycie.

Rok 1979

Badania cmentarzyska Niemcza II, realizowane w 1979 r., miały większy rozmach niż rok wcześniej. Kierownikiem badań był Józef Kaźmierczyk, współpracujący z mgr Alicją Bał (Katedra Archeologii UWr) i Tadeuszem Fercowiczem. Liczniejsza była grupa studentów, zatrudniono też do pracy fizycznej kilku mieszkańców Niemczy. W skład ekipy badawczej wchodził również fotograf Katedry Archeologii Ryszard Sierka.

Fotograficzny plon badań w 1979 r. był znacznie bogatszy niż w poprzednim sezonie wykopaliskowym. Z jednej strony wpływ na to miała nieco większa liczba przebadanych grobów (20 pochówków wobec 14 w 1978 r.), lecz przede wszystkim uczestnictwo w badaniach fotografa. Okazuje się jednak, że zaangażowanie R. Sierki w badania cmentarzyska niemczańskiego w 1978 r., nie ma swojego odzwierciedlenia w archiwaliach Instytutu Archeologii UWr.

W zbiorze zewidencjonowanych kart dokumentacji fotograficznej (metryk zdjęć) i negatywów F/42/a znajdują się tylko czarno-białe fotografie i ich negatywy piętnastu grobów oznaczonych numerami od 90 do 108 (brakuje zdjęć grobów nr 89, 95, 97, 102 i 106). Metryki zdjęć nie zawsze jednak zawierają, co było wcześniej standardem, po jednej fotografii i odpowiadającym jej negatywie, lecz niekiedy nawet do czterech fotografii (np. karta nr inw. 18/79, stąd też zawarte w niej zdjęcia i ich negatywy w niniejszej określone zostały jako 18a/79, 18b/79, 18c/79 i 18d/89). W archiwum znajdują się 22 karty, oznaczone numerami od 1/79 do 22/79. Zawierają one łącznie 57 fotografii (zob. tabela 5). Niektóre badane w 1979 r. pochówki, mające bogatszą dokumentację fotograficzną, reprezentowane są przez większą liczbę metryk (np. grób nr 94 - metryki od 7/79 do 10/79). Z każdą metryką połączona jest spinaczem koperta z negatywami. Wewnątrz niej znajdują się zawsze negatywy 6 x 6 cm (firmy ORWO) i niekiedy małoobrazowe klatki błony 36 x 24 mm. Regułą jest, że klatki błony 6 x 6 są zdublowane. Są to takie same ujęcia, gdyż fotografowane z tego samego punktu (ze statywu), niekiedy tylko różniące się szczegółami w naświetleniu.

Wśród wprowadzonych do inwentarza zdjęć z badań z 1979 r. tylko jedna fotografia odbiega od pozostałych, gdyż przedstawia nie tylko jamę grobową, lub jej fragment, ze szczątkami zmarłego lecz nieco szerszy kontekst - studentkę eksplorującą jamę grobową (ryc. 59).

Oprócz zinwentaryzowanych czarno-białych fotografii (i ich negatywów) z badań w 1979 r. w zbiorach Instytutu Archeologii UWr znajduje się także 37 czarno-białych negatywów (błony zwojowe 6 x 6 firmy ORWO) i około 20 wykonanych z nich fotografii, przedstawiających widok ogólny terenu badań (budynki otaczające wykop z odsłoniętymi jamami grobowymi, studenci przy pracy, prof. Józef Kaźmierczyk oprowadzający po wykopie władze Niemczy itp.; ryc. 60-62). Część spośród nich jest bardzo cenna naukowo, gdyż może być dziś jedyną wskazówką do poprawnego wrysowania zasięgu cmentarzyska Niemcza II na plan miasta (w przeszłości tego nie uczyniono, dlatego w dotychczasowych publikacjach przedstawiano lokalizację cmentarza jedynie orientacyjnie (zob. Jaworski 2005, ryc. 123). Nieznana jest przyczyna niewprowadzenia tych fotografii do kartoteki fotograficznej Katedry Archeologii UWr bezpośrednio po przeprowadzeniu badań.

Wśród barwnych przeźroczy z cmentarzyska Niemcza II znajduje się 25 wykonanych podczas badań w 1979 r. Większość z nich przedstawia jamy grobowe ze szczątkami zmarłych (18 slajdów - brakuje wśród nich fotografii grobów nr 93, 95, 99, 101, 102, 104, 106-108), na pozostałych ukazany jest wykop i odkrywane w jego obrębie mury późnośredniowieczne i nowożytny.

Ryc. 59. Cmentarzysko Niemcza II. Eksploracja grobu nr 90 (studentka Katarzyna Szeniec). Nr negatywu: F42a-02a-79. Fot. Ryszard Sierka.

Fig. 59. Niemcza II cemetery. Exploring grave no. 90 (student Katarzyna Szeniec). Negative number: F42a-02a-79. Photo by Ryszard Sierka.

Ryc. 60. Cmentarzysko Niemcza II. Widok ogólny wykopu. Badania w 1979 r. Negatyw 6 x 6 cm bez odbitki i metryki. Fot. Ryszard Sierka.

Fig. 60. Niemcza II cemetery. Site overview. 6 x 6 cm negative without a print or specification. Photo by Ryszard Sierka.

Ryc. 61. Cmentarzysko Niemcza II. Badania w 1979 r. Prof. Józef Kaźmierczyk (drugi z prawej) oprowadza władze Niemczy po stanowisku. Wśród gości ówczesny Naczelnik Miasta Niemczy Ferdynand Gąsiorowski (drugi z lewej). Negatyw 6 x 6 cm bez odbitki i metryki. Fot. Ryszard Sierka.

Fig. 61. Niemcza II cemetery. Prof. Józef Kaźmierczyk (second from the right) shows Niemcza authorities around the site. Mayor of Niemcza Ferdynand Gąsiorowski (second from the left) among the guests. 6 x 6 cm negative without a print or specification. Photo by Ryszard Sierka.

Ryc. 62. Cmentarzysko Niemcza II. Ekipa badawcza z sezonu wykopaliskowego w 1979 r. Od lewej: mgr Barbara Wachowska (Katedra Archeologii UWrocław), Katarzyna Szeniec (studentka archeologii), nieznany mieszkaniec Niemczy, Jerzy Piekalski (student archeologii), prof. Józef Kaźmierczyk (Katedra Archeologii UWrocław), nieznany mieszkaniec Niemczy. Negatyw 6 x 6 cm bez odbitki i metryki. Fot. Ryszard Sierka.

Fig. 62. Niemcza II cemetery. Research team from the excavation season 1979. From the left: Barbara Wachowska (Wrocław University Department of Archaeology), Katarzyna Szeniec (archaeology student), unknown Niemcza inhabitant, Jerzy Piekalski (archaeology student), prof. Józef Kaźmierczyk (Wrocław University Department of Archaeology), unknown Niemcza inhabitant. 6 x 6 cm negative without a print or specification. Photo by Ryszard Sierka.

Rok 1980

Badania cmentarzyska Niemcza II kontynuowane były w 1980 r. W trwających przez cały lipiec pracach wykopaliskowych uczestniczył ten sam zespół prowadzących, zmieniła się tylko grupa studentów. Obowiązki fotografa ekspedycji pełnił w dalszym ciągu Ryszard Sierka.

Podczas badań wyeksplorowano 53 groby (od nr 109 do 161). Liczby wykonanych podczas badań fotografii czarno-białych nie można oszacować na podstawie zasobów archiwalnych Instytutu Archeologii UWr. Powodem było przekazanie w 2006 r. części archiwaliów z powojennych badań w Niemczy do Oddziału Archeologicznego Muzeum Okręgowego w Wałbrzychu (obecnie zbiory Oddziału Archeologicznego Muzeum „Stara Kopalnia” – Centrum Nauki i Sztuki w Wałbrzychu). Wśród tych materiałów były też negatywy zdjęć z badań cmentarzyska Niemcza II w 1980 i 1981 r., które wcześniej nie zostały połączone z wprowadzonymi do inwentarza metrykami zdjęć.

W archiwum IA UWr znajduje się 31 metryk fotografii z badań w 1980 r. (nry od 1/80 do 31/80), do których przyporządkowano 41 fotografii. Aż 14 grobów nie zostało zadokumentowanych (nr 110-112, 128, 129, 134, 141, 150-153, 157, 160, 161). Możliwe, że kwerenda przeprowadzona w wałbrzyjskim Muzeum ujawni nie tylko obecność negatywów fotografii przynajmniej niektórych spośród tych pochówków, lecz także - jak to było w przypadku zdjęć z 1979 r. - innych motywów (widoki ogólne wykopu, zdjęcia pracowników itp.).

W zbiorze 46 przeźroczy (ORWO UT-18 36 x 24 mm) wykonanych w 1980 r. znajdują się fotografie 30 pochówków (ryc. 63; brakuje zdjęć grobów 109-113, 124, 125, 128, 129, 133-135, 138, 140-142, 148, 150-153, 157, 160, 161). Zgadza się to mniej więcej z dostrzeżonym przy analizie zdjęć czarno-białych brakiem dokumentacji fotograficznej obiektów grobowych. Prawdopodobnie zostały one przedstawione jedynie w postaci rysunków i dokumentacji opisowej.

Rok 1981

W lipcu 1981 r. zakończono badania cmentarzyska szkieletowego Niemcza II. Kadre badawczą wzbogaciła rysowniczką Elżbieta Farmus oraz mgr Romuald Piwko (oboje z Katedry Archeologii UWr). Fotografem ekipy pozostawał Ryszard Sierka. Podczas badań odkryto 22 wczesnośredniowieczne groby szkieletowe, nadając im numery od 162 do 183.

Stan zachowanej w archiwum Instytutu Archeologii UWr dokumentacji fotograficznej powstałej w Niemczy w 1981 r. jest taki sam, jak w przypadku archiwaliów z 1980 r. Negatywy zdjęć czarno-białych z tych badań przechowywane są dzisiaj w zbiorach Muzeum „Stara Kopalnia” – Centrum Nauki i Sztuki w Wałbrzychu. W archiwum Instytutu Archeologii UWr znajduje się natomiast 14 metryk (nry od 1/81 do 14/81), które zawierają łącznie 21 fotografii. Brakuje zdjęć 9 grobów: nr 162, 163, 169, 173, 176, 177, 179-181. Ostatnie zdjęcie, któremu nadano numer inwentarzowy i sporządzono kartę fotografii (metrykę), przedstawia współczesną zabudowę gospodarczą przy północnej krawędzi cmentarzyska.

Na 13 przeźroczych zrobionych w 1981 r. (film ORWO UT20 36 x 24 mm) przedstawionych zostało w całości lub fragmentarycznie (zbliżenie na szczegóły pochówku) jedynie pięć grobów - nr 165, 166 (ryc. 64), 171, 174, 175. Być może niewielka liczba wykonanych podczas tych badań przeźroczy była wynikiem odczuwanego nawet przez instytucje państwowe braku na rynku, tj. w ówczesnym

handlu w przeddzień wprowadzenia stanu wojennego, importowanych z zagranicy diapozytywowych materiałów fotograficznych (jedynym producentem filmów do przezroczy w krajach socjalistycznych była fabryka ORWO w Wolfen w Niemieckiej Republice Demokratycznej).

Ryc. 63. Cmentarzysko Niemcza II. Groby szkieletowe nr 122 i 123. Badania w 1980 r. Przezrocze barwne ORWO UT-18. Fot. Ryszard Sierka.

Fig. 63. Niemcza II cemetery. Skeleton graves 122 and 123, excavation season 1980. Colour slide number: ORWO UT-18. Photo by Ryszard Sierka.

Ryc. 64. Cmentarzysko Niemcza II. Grób szkieletowy nr 166. Badania w 1981 r. Przejrocze barwne ORWO UT-18. Fot. Ryszard Sierka.

Fig. 64. Niemcza II cemetery. Skeleton grave 166, excavation season 1981. Colour slide number: ORWO UT-18. Photo by Ryszard Sierka.

Podsumowanie

W ciągu przeszło trzech dekad (1950-1981) prowadzenia w Niemczech badań wykopaliskowych, wchodzący w skład ekip badawczych fotografowie, a niekiedy również pracownicy naukowscy ekspedycji, wykonali olbrzymią liczbę fotografii odkrywanych realiów archeologicznych - nawarstwień, obiektów nieruchomych i wydobywanych z ziemi zabytków wydzielonych. Dokumentowano też pracę na wykopie, czyli życie codzienne zespołów badawczych, nie tylko zresztą kadry naukowej, ale też - zwłaszcza w pionierskim okresie badań stanowiska, tj. u progu lat 50. XX w. - zwykłych mieszkańców Niemczech, zatrudnionych do prac fizycznych przy wykopaliskach. Z pewnością historyczna wartość tych fotografii dawnej Niemczech i ówczesnej społeczności miasteczka, jest po latach równie cenna jak wielu przedmiotów będących celem archeologicznych poszukiwań.

Można w tym miejscu dokonać próby oszacowania fotograficznej „produkcji” zawodowych fotografików Adama Szczodraka i Ryszarda Sierki, ale też i archeologów Włodzimierza Hołubowicza, Stanisława Pazdy, Lecha Leciejewicza i pewnie jeszcze kilku innych – dzisiaj już niestety nieznanymi z nazwiska - autorów zdjęć z wykopalisk w Niemczech. Badania w miasteczku nad Ślężą realizowano w ciągu 17 sezonów badawczych. Z kilku ekspedycji w zbiorach Archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego nie ma żadnych fotografii ani też negatywów – dotyczy to sezonów wykopaliskowych 1961-1965 (wiadomo jednak, że w roku 1961 Adam Szczodrak i Stanisław Pazda zrobili przynajmniej 370 zdjęć, gdyż najwyższym znanym nam numerem inwentarzowym zdjęć z tamtego sezonu jest nr 370/61; zbiory archiwalne IAIe PAN Oddział Wrocław). W archiwum IA UW r znajdują się negatywy wraz z wykonanymi z nich odbitkami lub same odbitki (z negatywów znajdujących się w zbiorach innych instytucji – IAIe PAN we Wrocławiu i Muzeum Stara Kopalnia w Wałbrzychu), czy też wreszcie same negatywy (z których nie wykonano żadnych odbitek lub, jeżeli takie były, nie wprowadzono ich do inwentarza), które wskazują, że w Niemczech w związku z pracami archeologicznymi powstało przynajmniej 1261 fotografii czarno-białych (nie wszystkie z nich zostały zewidencjonowane, tzn. wykonano ich metryki i/lub nadano numery inwentarzowe negatywom – zob. tabela 6). Przedstawiono je we wcześniejszej partii niniejszego tekstu oraz w przywoływanej już wcześniej tabeli 5, w której zbiorczo zestawiono fotograficzne materiały z Niemczech, znajdujące się w zbiorach archiwum IA UW r - negatywy, odbitki i karty fotografii (metryki). Z pewnością nie są to wszystkie zdjęcia zrobione podczas badań. Jeśli jednak nie uda się w przyszłości wzbogacić tego zbioru o nowe archiwalne znaleziska, to i tak liczba niemieckich zdjęć, dostępnych dla przyszłych pokoleń archeologów, jest już bardzo duża, a także - co podkreślają fotograficy wykonujący w związku z realizacją niniejszego projektu grantowego skany negatywów i odbitek – bardzo wysokiej jakości technicznej i warsztatowej. Do tej liczby 1261 zdjęć należy jeszcze dodać 223 zachowane barwne przeźrocza z badań prowadzonych na różnych niemieckich wykopach w latach 1972-1981 (tabela 7). Liczba ta z pewnością jest znacznie niższa od rzeczywistej wielkości wykonanych w Niemczech przeźroczy. Duża ich część najpewniej bezpowrotnie zaginęła.

Po zsumowaniu dotyczących Niemczech fotograficznych zbiorów tylko dwóch wrocławskich instytucji archeologicznych - Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego i Instytutu Archeologii i Etnologii PAN - z pewnością uzyska się liczbę fotografii znacznie przekraczającą 2 000 zdjęć dawnej Niemczech. Tej prądziejowej i wczesnośredniowiecznej, ale także i tej z pierwszych lat po II wojnie światowej.

W tym miejscu należy zwrócić uwagę na pewien swoisty paradoks. Olbrzymia liczba wykonanych w Niemczech na potrzeby archeologów fotografii, tak naprawdę archeologom zupełnie nie jest znana. W literaturze archeologicznej są one praktycznie nieobecne. Można to tłumaczyć np. stanem poligrafii w Polsce w latach, kiedy badania były prowadzone, np. „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” aż po przełomu lat 80. i 90. XX w. nie zamieszczały żadnych fotografii. Faktem jest jednak, że do dnia dzisiejszego w literaturze naukowej (archeologicznej i antropologicznej) z powojennych badań wykopaliskowych w Niemczech opublikowano dokładnie 41 ujęć (*sic!*), czyli tylko nieco więcej niż liczy klatek jedna standardowa błona małoobrazkowa (36-38 możliwych do zrobienia zdjęć). Jest to mniej niż 2% wszystkich fotografii z niemieckich wykopów. Niektóre z tych zdjęć publikowano po kilka razy, ale to absolutnie nie zmienia postaci rzeczy: wczesnośredniowieczna Niemcza, jedno z najważniejszych polskich stanowisk archeologicznych, pozostaje cały czas w „fotograficznie nienasświetlonym mroku”.

Zdumiewa fakt, że kierownik badań wykopaliskowych w Niemczech do 1961 r., prof. Włodzimierz Hołubowicz, nie zobaczył w periodykach archeologicznych choćby jednego takiego zdjęcia. Pierwszych osiem fotografii, pochodzących z badań w 1958, 1960 i 1961 r., znalazło się w artykule opublikowanym w 1963 r. na łamach krakowskich „Sprawozdań Archeologicznych”, czyli już po śmierci zmarłego w kwietniu 1962 r. uczonego (Hołubowicz, Kaźmierczyk 1963, ryc. 3-9, 12). W kilku następnych tomach „Sprawozdań Archeologicznych” Józef Kaźmierczyk opublikował jedynie 6 kolejnych niemieckich zdjęć, pochodzących z badań z lat 1962-1965 (Kaźmierczyk 1964, ryc. 1, 3, 4; 1965, ryc. 1, 3; 1968, ryc. 4). Na następne zdjęcia z Niemczech zamieszczone w literaturze archeologicznej trzeba było czekać do... 1978 r., kiedy to Józef Kaźmierczyk w artykule o kamiennych elementach wałów śląskich grodzisk umieścił 4 zdjęcia wczesnośredniowiecznych niemieckich murów i oblicówek wałów (Kaźmierczyk 1978, ryc. 10-13). Dwa lata wcześniej ukazała się monografia cmentarzyska II w Niemczech, w której nie zamieszczono ani jednego zdjęcia (Kaźmierczyk, Wachowski 1976).

Po śmierci profesora Józefa Kaźmierczyka we wrześniu 1993 r. najczęściej publikowano fotografie z ostatnich lat badań cmentarzyska Niemcza II (1978-1981). Obecności w literaturze archeologicznej doczekały się zdjęcia grobów nr 96 (Stanaszek 2016, s. 17; Gardęła 2017, s. 101), nr 101 (Jaworski 1998, ryc. 2), nr 104 (Jaworski 1999, ryc. 11; 2000, ryc. 6; Stanaszek 2016, s. 19; Gardęła 2017, s. 169), nr 132 (Jaworski 2002, ryc. na s. 20) i nr 165 (Pankiewicz 2009, ryc. 2). Zdjęcia niemieckich konstrukcji obronnych najczęściej zamieszczał w swoich pracach jeden z autorów niniejszego tekstu (Jaworski 1999, ryc. 9; 2000, ryc. 3; 2000a, ryc. 3, 4; 2002, ryc. na s. 18, 19; 2003, ryc. 1; 2005, ryc. 81-83, 155, 156), dr Aleksandra Pankiewicz (2009; ryc. 2, 10, 11) oraz prof. Edmund Małachowicz i dr Adam Szykiewicz (2007, ryc. 3; opublikowane przez tych badaczy zdjęcie z wykopu II, z badań w 1960, pochodzi najpewniej z archiwum Katedry Historii Architektury, sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej lub ze zbiorów prywatnych). Warto tu podkreślić, że publikacje Łukasza Stanaszka i Leszka Gardęły to opracowania antropologiczne, zaś źródłem zdjęć dla tych naukowców, autorstwa Ryszarda Sierki, jest archiwum Katedry Antropologii Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, współpracującej w latach 80.-80. XX w. z ówczesną Katedrą Archeologii UW.

Zamykając tę część niniejszego opracowania można tylko wyrazić nadzieję, że materiały fotograficzne z badań grodu niemieckiego zostaną, dziesiątki lat po ich powstaniu, włączone wreszcie do archeologicznego, naukowego obiegu.

Tabela 5. Dokumentacja fotograficzna z badań w Niemczy (1950-1981) w zbiorach Archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Zestawienie negatywów i kart (metryk) fotografii w ujęciu chronologicznym.

Table 5. Photographic documentation of the Niemcza excavation (1950-1981) in the collection of the Wrocław University Institute of Archaeology archives. List of negatives and photo specifications in chronological order.

Nr inv. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Bez nawiasu kwadratowym – opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym – opis „dzisiejszy”	Opis zdjęcia	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9	
F/39/a									
1/50	6 x 6	celulooid	tak	tak	II	[miejsce założenia wykopu, widok w kier. wschodnim]			F39a-01-50
2/50	6 x 6	celulooid	brak	brak	II	[widok na wykop od strony zachodniej; wschodni profil wykopu pracownicy]			F39a-02-50
3/50	6 x 6	celulooid	brak	brak	II	[widok na wykop od strony zachodniej; wschodni profil wykopu pracownicy]			F39a-03-50
4/50	6 x 6	celulooid	tak	tak	II	[widok na wykop od strony zachodniej]			F39a-04-50
5/50	6 x 6	celulooid	tak	tak	II	[widok na wykop od strony zachodniej]			F39a-05-50
6/50	6 x 6	celulooid	tak	tak	II	[widok na wykop od strony zachodniej]			F39a-06-50
7/50	6 x 6	celulooid	brak	brak	II	[widok na wykop od strony zachodniej; wschodni profil wykopu pracownicy, w tle mury miejskie]			F39a-07-50
8/50	6 x 6	celulooid	tak	tak	II	[widok na wykop od strony zachodniej]			F39a-08-50
9/50	6 x 6	celulooid	brak	brak	II	[widok wykopu; J. Kaźmierczyk na krawędzi wykopu]			F39a-09-50
10/50	6 x 6	celulooid	tak	tak	II	[układ kamieni – bruk - na dnie wykopu]			F39a-10-50
11/50	brak negatywu		tak	tak	II	[pracownicy w wykopie]			brak
12/50	6 x 6	celulooid	tak	tak	II	[pracownicy w wykopie]			F39a-12-50
13/50	6 x 6	celulooid	tak	tak	II	[pracownicy na wykopie]			F39a-13-50
14/50	6 x 6	celulooid	tak	tak	II	[widok dna wykopu]			F39a-14-50
15/50	6 x 6	celulooid	brak	brak	II	[miejsce założenia wykopu, widok w kier. wschodnim]			F39a-15-50
16/50	6 x 6	celulooid	tak	tak	II	[pracownicy w wykopie]			F39a-16-50
17/50	6 x 6	celulooid	tak	tak	II	[pracownicy w wykopie]			F39a-17-50
18/50	6 x 6	celulooid	tak	tak	II	[pracownicy w wykopie]			F39a-18-50
19/50	6 x 6	celulooid	tak	tak	II	[pracownik w wykopie]			F39a-19-50

Tabela 5. c.d.
Table 5. to be continued

Nr inw. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego - opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym - opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
20/50	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[głęboki wykop - bez skali; wykop nieokreślony]		F39a-20-50
21/50	brak negatywu		tak	tak	II	[pracownicy w wykopie]		brak
22/50	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[pracownicy w wykopie; wykop nieokreślony]		F39a-22-50
23/50	6 x 6	celuloid	tak	tak	I	[widok na wykop I na południe od kościoła; pracownicy w wykopie]		F39a-23-50
24/50	6 x 6	celuloid	brak	brak	I	[widok na wykop I na południe od kościoła; pracownicy w wykopie]		F39a-24-50
25/50	6 x 6	celuloid	brak	brak	I	[widok na wykop I na południe od kościoła; pracownicy w wykopie]		F39a-25-50
26/50	brak negatywu		tak	tak	II	[pracownicy na krawędzi wykopu]		brak
27/50	brak negatywu		tak	tak	II	[widok z korony wału w kierunku wschodnim]		brak
28/50	brak negatywu		tak	tak	II	[widok wykopu]		brak
29/50	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[widok na wykop od strony zachodniej]		F39a-29-50
30/50	6 x 6	celuloid	brak	brak	II	[widok na wykop od strony zachodniej]		F39a-30-50
31/50	6 x 6	celuloid	brak	brak	II	[widok z wału w kierunku wschodnim]		F39a-31-50
32/50	6 x 6	celuloid	brak	brak	II	[widok z wału w kierunku wschodnim]		F39a-32-50
33/50	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[widok na dno wykopu]		F39a-33-50
34/50	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[widok na dno wykopu]		F39a-34-50
35/50	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[widok z korony wału w kierunku południowo-wschodnim]		F39a-35-50
36/50	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[widok z korony wału w kierunku południowo-wschodnim]		F39a-36-50
37/50	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[J. Każmierczyk i nieznaną kobietą w wykopie]		F39a-37-50
38/50	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[J. Każmierczyk i nieznaną kobietą w wykopie; chłopiec na krawędzi wykopu]		F39a-38-50
39/50	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[J. Każmierczyk i nieznaną osobą w wykopie]		F39a-39-50
40/50	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[naróże wykopu]		F39a-40-50
41/50	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[naróże wykopu]		F39a-41-50
42/50	brak negatywu		tak	tak	II	[naróże wykopu - oblicówki kamienne]		brak
43/50	brak negatywu		tak	tak	II	[naróże wykopu - oblicówki kamienne]		brak

Tabela 5. c.d.
 Table 5. to be continued

Nr inv. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego – opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym – opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
44/50	brak negatywu		tak	tak	II	[naroże wykopu - oblicówki kamienne]		brak
45/50	brak negatywu		tak	tak	II	[naroże wykopu - oblicówki kamienne]		brak
46/50	brak negatywu		tak	tak	II	[naroże wykopu - oblicówki kamienne]		brak
47/50	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[grupa dzieci na krawędzi wykopu]		F39a-47-50
48/50	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[grupa dzieci na krawędzi wykopu]		F39a-48-50
49/50	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[grupa dzieci obok wykopu]		F39a-49-50
50/50	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[grupa dzieci obok wykopu]		F39a-50-50
51/50	brak negatywu				?	[ładowanie sprzętu na ciężarówkę]		F39a-51-50
52/50	6 x 6	celuloid	brak	brak	II	[zawalone drzewo na wykopie - J. Kaźmierczyk i rysownicza]		F39a-53-50
53/50	6 x 6	celuloid	brak	brak	II	[wnętrze wykopu]		F39a-53-50
54/50	6 x 6	celuloid	brak	brak	II	[wnętrze wykopu]		F39a-54-50
55/50	6 x 6	celuloid	brak	brak	I	[wykop na południe od Rynku - widok ogólny; w tle m.in. kościół; pracownicy]		F39a-55-50
56/50	6 x 6	celuloid	brak	brak		[Rynek w Niemczy]		F39a-56-50
57/50	6 x 6	celuloid	brak	brak		[Rynek w Niemczy]		F39a-57-50
58/50	10 x 15	szkło	tak	tak	II	[wnętrze wykopu]		F39a-58-50
59/50	10 x 15	szkło	brak	brak	II	[wnętrze wykopu; J. Kaźmierczyk]		F39a-59-50
60/50	10 x 15	szkło	brak	brak	II	[wnętrze wykopu; J. Kaźmierczyk]		F39a-60-50
61/50	10 x 15	szkło	brak	brak	II	[wnętrze wykopu]		F39a-61-50
F/39/b								
1/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu; oblicówki kamienne]		F39b-001-51
2/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu; oblicówki kamienne]		F39b-002-51
3/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu; oblicówki kamienne]		F39b-003-51

Tabela 5. c.d.
Table 5. to be continued

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Nr inw. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego - opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym - opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
4/51	6 x 6	celuloïd	tak	tak	II	[wnętrze wykopu; oblicówki kamienne]		F39b-004-51
5/51	6 x 6	celuloïd	tak	tak	II	[pracownicy w wykopie]		F39b-005-51
6/51	6 x 6	celuloïd	tak	tak	II	[pracownicy w wykopie]		F39b-006-51
7/71	6 x 6	celuloïd	tak	tak	II	[pracownicy w wykopie]		F39b-007-51
8/51	6 x 6	celuloïd	tak	tak	II	[pracownicy w wykopie]		F39b-008-51
9/51	6 x 6	celuloïd	tak	tak	II	[pracownicy w wykopie] - brak skanu		F39b-009-51
10/51	6 x 6	celuloïd	tak	tak	II	[pracownicy w wykopie]		F39b-010-51
11/51	6 x 6	celuloïd	tak	tak	II	[pracownicy w wykopie]		F39b-011-51
12/51	6 x 6	celuloïd	tak	tak	II	[pracownicy w wykopie]		F39b-012-51
13/51	6 x 6	celuloïd	tak	tak	II	[pracownicy, drewniany podnośnik do wyciągania ziemi]		F39b-013-51
14/51	6 x 6	celuloïd	tak	tak	II	[pracownicy, drewniany podnośnik do wyciągania ziemi]		F39b-014-51
15/51	6 x 6	celuloïd	tak	tak	II	[wnętrze wykopu; zetałale bierwiona walu]		F39b-015-51
16/51	6 x 6	celuloïd	tak	tak	II	warstwa drewna E1 [wnętrze wykopu; zetałale bierwiona walu]		F39b-016-51
17/51	6 x 6	celuloïd	tak	tak	II	warstwa drewna E1 [wnętrze wykopu; zetałale bierwiona walu]		F39b-017-51
18/51	6 x 6	celuloïd	tak	tak	II	warstwa drewna E1 [wnętrze wykopu; zetałale bierwiona walu]		F39b-018-51
19/51	6 x 6	celuloïd	tak	tak	II	warstwa drewna E1 [wnętrze wykopu; J. Kaźmierczyk; pracownicy]		F39b-019-51
20/51	6 x 6	celuloïd	tak	tak	II	warstwa drewna E2 [wnętrze wykopu; zetałale bierwiona walu]		F39b-020-51
21/51	6 x 6	celuloïd	tak	tak	II	warstwa drewna E2 [wnętrze wykopu; zetałale bierwiona walu]		F39b-021-51
22/51	6 x 6	celuloïd	tak	tak	II	warstwa drewna E2 [wnętrze wykopu; zetałale bierwiona walu]		F39b-022-51
23/51	6 x 6	celuloïd	tak	tak	II	warstwa drewna E2 [wnętrze wykopu; zetałale bierwiona walu]		F39b-023-51
24/51	6 x 6	celuloïd	tak	tak	II	warstwa drewna E2 [wnętrze wykopu; zetałale bierwiona walu]		F39b-024-51
25/51	6 x 6	celuloïd	tak	tak	II	[wnętrze wykopu; pracownicy]		F39b-025-51
26/51	6 x 6	celuloïd	tak	tak	II	[wnętrze wykopu; pracownicy]		F39b-026-51

Tabela 5. c.d.
 Table 5. to be continued

Nr inw. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego - opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym - opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
27/51	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E3 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-027-51
28/51	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E3 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-028-51
29/51	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E3 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-029-51
30/51	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E3 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-030-51
31/51	6 x 9	celuloid	brak	brak	II	warstwa drewna E4 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-031-51
32/51	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E4 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-032-51
33/51	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E4 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-033-51
34/51	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E4 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-034-51
35/51	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E4 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-035-51
36/51	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E4 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-036-51
37/51	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E4 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-037-51
38/51	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E4 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-038-51
39/51	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E4 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-039-51
40/51	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E5 [wnętrze wykopu; bierwiona wału; pracownica]		F39b-040-51
41/51	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E5 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-041-51
42/51	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E5 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-042-51
43/51	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E5 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-043-51
44/51	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E6 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-044-51
45/51	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E6 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-045-51
46/51	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E6 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-046-51
47/51	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E6 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-047-51
48/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E7 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-048-51
49/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E7 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-049-51
50/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E7 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-050-51

Tabela 5. c.d.
Table 5. to be continued

Nr inw. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego - opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym - opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
51/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E7 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-051-51
52/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E7 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-052-51
53/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E7 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-053-51
54/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E7 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-054-51
55/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E7 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-055-51
56/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E7 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-056-51
57/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E7 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-057-51
58/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E7 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-058-51
59/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	warstwa drewna E7 [wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-059-51
60/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-060-51
61/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-061-51
62/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-062-51
63/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-063-51
64/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-064-51
65/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-065-51
66/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu]		F39b-066-51
67/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-067-51
68/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu; bierwiona wału]	Brak skanu	F39b-068-51
69/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-069-51
70/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-070-51
71/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-071-51
72/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu; kamień żarnowy w profilu]		F39b-072-51
73/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[komisja wizytująca badania (?)]		F39b-073-51
74/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[komisja wizytująca badania (?)]		F39b-074-51
75/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[komisja wizytująca badania (?)]		F39b-075-51

Tabela 5. c.d.
 Table 5. to be continued

Nr inv. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego – opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym – opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
76/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[komisja wizytująca badania (?)]		F39b-076-51
77/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[komisja wizytująca badania (?)]		F39b-077-51
78/51	6 x 6	celuloid	brak	brak	II	[komisja wizytująca badania (?)]		F39b-078-51
79/51	6 x 6	celuloid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-079-51
80/51	6 x 6	celuloid	tak		II	[wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-080-51
81/51	6 x 6	celuloid	tak		II	[wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-081-51
82/51	6 x 6	celuloid	tak		II	[wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-082-51
83/51	6 x 6	celuloid	tak		II	[wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-083-51
84/51	6 x 6	celuloid	tak		II	[wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-084-51
85/51	6 x 6	celuloid	tak		II	[wnętrze wykopu]		F39b-085-51
86/51	6 x 6	celuloid	tak		II	[wnętrze wykopu]		F39b-086-51
87/51	6 x 6	celuloid	tak		II	[wnętrze wykopu; pracownica]		F39b-087-51
88/51	6 x 6	celuloid	tak		II	[wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-088-51
89/51	6 x 6	celuloid	tak		II	[krawężnik wykopu; m.in. J. Kaźmierczyk]		F39b-089-51
90/51	6 x 6	celuloid	tak		II	[wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-090-51
91/51	6 x 6	celuloid	tak		II	[wnętrze wykopu; bierwiona wału]		F39b-091-51
92/51	6 x 6	celuloid	tak		II	[wnętrze wykopu]		F39b-092-51
93/51	6 x 6	celuloid	tak		II	[wnętrze wykopu]		F39b-093-51
94/51	6 x 6	celuloid	tak		II	[wnętrze wykopu]		F39b-094-51
95/51	6 x 6	celuloid	tak		II	[profil wykopu]		F39b-095-51
96/51	6 x 6	celuloid	tak		II	[profil wykopu; żarno w profilu]		F39b-096-51
97/51	6 x 6	celuloid	tak		II	[wnętrze wykopu]		F39b-097-51
98/51	6 x 6	celuloid	tak		II	[wnętrze wykopu]		F39b-098-51
99/51	6 x 6	celuloid	tak		II	[wnętrze wykopu]		F39b-099-51

Tabela 5. c.d.
Table 5. to be continued

Nr inw. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego - opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym - opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
100/51	6 x 6	celulooid	tak		II	[wnętrze wykopu]		F39b-100-51
101/51	6 x 6	celulooid	tak		II	[wnętrze wykopu]		F39b-101-51
102/51	6 x 6	celulooid	tak		II	[wnętrze wykopu]		F39b-102-51
103/51	6 x 6	celulooid	tak		II	[wnętrze wykopu]		F39b-103-51
104/51	6 x 6	celulooid	tak		II	[wnętrze wykopu]		F39b-104-51
105/51	6 x 6	celulooid	tak		II	[wnętrze wykopu]		F39b-105-51
106/51	6 x 6	celulooid	tak		II	[wnętrze wykopu]		F39b-106-51
107/51	6 x 6	celulooid	tak		II	[grupa mężczyzn w wykopie]		F39b-107-51
108/51	6 x 6	celulooid	tak		II	[grupa mężczyzn w wykopie]		F39b-108-51
109/51	6 x 6	celulooid	tak		II	[grupa mężczyzn w wykopie]		F39b-109-51
110/51	6 x 6	celulooid	tak		II	[grupa mężczyzn w wykopie]		F39b-110-51
111/51	6 x 6	celulooid	tak		II	[grupa mężczyzn w wykopie]		F39b-111-51
112/51	6 x 6	celulooid	tak		II	[kobiety i mężczyźni w wykopie]		F39b-112-51
113/51	9 x 13	szkło	tak		II	[konstrukcja przekładkowa watu]		F39b-113-51
114/51	9 x 13	szkło	tak		II	[konstrukcja przekładkowa watu - widok z góry]		F39b-114-51
115/51	6 x 6	celulooid	brak		II	[konstrukcja przekładkowa watu]		F39b-115-51
116/51	10 x 15	szkło	tak		II	[konstrukcja przekładkowa watu]		F39b-116-51
117/51	10 x 15	szkło	brak		II	[dwa kamienie żarowe w wykopie]		F39b-117-51
118/51	10 x 15	szkło	tak	tak	II	[konstrukcja przekładkowa watu]		F39b-118-51
119/51	10 x 15	szkło	tak		II	[konstrukcja przekładkowa watu]		F39b-119-51
120/51	10 x 15	szkło	tak		II	[konstrukcja przekładkowa watu]		F39b-120-51
121/51	10 x 15	szkło	tak		II	[konstrukcja przekładkowa watu]		F39b-121-51
122/51	10 x 15	szkło	brak		II	[konstrukcja przekładkowa watu]		F39b-122-51

Tabela 5. c.d.
 Table 5. to be continued

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Nr inv. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego - opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym - opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
F/81/a-b (nr klasera do filmów matobrazkowych)								
1/a/51	24 x 36	celuloid	tak	tak	II	[konstrukcja przekładkowa wau]		F81a-b-01a-51
2/a/51	24 x 36	celuloid	tak	tak	II	[konstrukcja przekładkowa wau]		F81a-b-02a-51
3/a/51	24 x 36	celuloid	tak	tak	II	[konstrukcja przekładkowa wau]		F81a-b-03a-51
4/a/51	24 x 36	celuloid	tak	tak	II	[konstrukcja przekładkowa wau]		F81a-b-04a-51
5/a/51	24 x 36	celuloid	tak	tak	II	[konstrukcja przekładkowa wau]		F81a-b-05a-51
6/a/51	24 x 36	celuloid	tak	tak	II	[delegacja odwiedzająca wykop - 3 osoby]		F81a-b-06a-51
7/a/51	24 x 36	celuloid	tak	tak	II	[delegacja odwiedzająca wykop - 2 osoby]		F81a-b-07a-51
8/a/51	24 x 36	celuloid	tak	tak	II	[żarno tkwiące w profilu wykopu]		F81a-b-08a-51
9/a/51	24 x 36	celuloid	tak	tak	II	[żarno tkwiące w profilu wykopu]		F81a-b-09a-51
10/a/51	24 x 36	celuloid	tak	tak	II	[żarno tkwiące w profilu wykopu]		F81a-b-10a-51
11/a/51	24 x 36	celuloid	tak	tak	II	[pracownicy przy wiadrach]		F81a-b-11a-51
12/a/51	24 x 36	celuloid	tak	tak	II	[pracownicy przy wiadrach]		F81a-b-12a-51
13/a/51	24 x 36	celuloid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu]		F81a-b-13a-51
14/a/51	24 x 36	celuloid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu]		F81a-b-14a-51
15/a/51	24 x 36	celuloid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu]		F81a-b-15a-51
16/a/51	24 x 36	celuloid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu]		F81a-b-16a-51
17/a/51	24 x 36	celuloid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu]		F81a-b-17a-51
18/a/51	24 x 36	celuloid	tak	tak	II	[pracownicy na koronie wau]		Brak negatywu
19/a/51	24 x 36	celuloid	tak	tak	II	[dokumentowanie wykopu]		Brak negatywu
20/a/51	24 x 36	celuloid	tak	tak	II	[robotnicy na krawędzi wykopu]		Brak negatywu
21/a/51	24 x 36	celuloid	tak	tak	II	[ładowanie sprzętu na ciężarówkę]		Brak negatywu
22/a/51	24 x 36	celuloid	tak	tak	II	[robotnicy na krawędzi wykopu]		Brak negatywu

Tabela 5. c.d.
Table 5. to be continued

Nr inw. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego - opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym - opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
23/a/51	24 x 36	celuloid	tak	tak	II	[przebieganie haid na krawędzi wykopu]		Brak negatywu
F/39/c								
1/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	fragment posiadzki i ołtarza kościoła z XVI w.		F39c-001-58
2/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	fragment posiadzki i ołtarza kościoła z XVI w.		F39c-002-58
3/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	fragment posiadzki i ołtarza kościoła z XVI w.		F39c-003-58
4/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	wykop II		F39c-004-58
5/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	fragment muru kościoła z XVI w.		F39c-005-58
6/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	fragment muru od str. wsch.		F39c-006-58
7/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	[widok ogólny wykopu]		F39c-007-58
8/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	pracownicy wykopalisk w 1958 r. [fotografia zbiorowa-pracownicy naukowcy i robotnicy w trzech szeregach]		F39c-008-58
9/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	fragment ołtarza kościoła z XVI w.		F39c-009-58
10/58	6 x 9	celuloid	brak	brak	II	[widok na wykop od strony południowej]		F39c-010-58
11/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu; widoczne konstrukcje kamienne]		F39c-011-58
12/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	[pracownicy w wykopie]		F39c-012-58
13/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	[widok na wykop od strony południowo-zachodniej]		F39c-013-58
14/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	smużki zbutwiałego drewna na arze 8.		F39c-014-58
15/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	smugi zbutwiałego drewna na arze 8.		F39c-015-58
16/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	[smugi zbutwiałego drewna na arze 8.]		F39c-016-58
17/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	warstwa żwiru na arze 8.		F39c-017-58
18/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	[smugi zbutwiałego drewna na arze 8.]		F39c-018-58
19/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	smugi zbutwiałego drewna konstrukcji wału		F39c-019-58
20/58	6 x 9	celuloid	brak	brak	II	[zachodnia część wykopu?; fragment ceglanej koleby]		F39c-020-58

Tabela 5. c.d.
 Table 5. to be continued

Nr inw. zdjęcia	Format	Nosnik	Odbitki papierowe	Karta – Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego – opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym – opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
21/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	fragment tymkowanego muru z wyciśniętą datą		F39c-021-58
22/58	6 x 9	celulooid	brak	brak	II	[wnętrze wykopu]		F39c-022-58
23/58	6 x 9	celulooid	brak	brak	II	[widok na wykop od strony zachodniej; pracownicy w wykopie]		F39c-023-58
24/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu]		F39c-024-58
25/58	6 x 9	celulooid	brak	brak	II	[wnętrze wykopu; bruk kamienny]		F39c-025-58
26/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	fragment muru kościoła		F39c-026-58
27/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	fragment muru kościoła z XVI w.		F39c-027-58
28/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[robotnicy w wykopie]		F39c-028-58
29/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[robotnicy w wykopie]		F39c-029-58
30/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[robotnicy w wykopie]		F39c-030-58
31/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[robotnicy w wykopie]		F39c-031-58
32/58	6 x 9	celulooid	brak	brak	II	[widok na wykop od strony zachodniej; pracownicy w wykopie]		F39c-032-58
33/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[robotnicy w wykopie]		F39c-033-58
34/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[robotnicy w wykopie]		F39c-034-58
35/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[archeolodzy i robotnicy w wykopie]		F39c-035-58
36/58	6 x 9	celulooid	brak	brak	II	[archeolodzy i robotnicy w wykopie]		F39c-036-58
37/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[archeolodzy i robotnicy w wykopie]		F39c-037-58
38/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[archeolodzy i robotnicy w wykopie]		F39c-038-58
39/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[archeolodzy i robotnicy w wykopie]		F39c-039-58
40/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[archeolodzy i robotnicy w wykopie]		F39c-040-58
41/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	widok ogólny wykopu [robotnicy w wykopie]		F39c-041-58
42/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	smugi zbutwialego i przepalonego drewna konstrukcji walu.		F39c-042-58
43/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	spaleniwa w profilu po linii 0 aru 7, 8.		F39c-043-58
44/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu]		F39c-044-58

Tabela 5. c.d.
Table 5. to be continued

Nr inw. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego - opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym - opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
45/58	6 x 9	celulooid	brak	brak	II	[wnętrze wykopu; bruk kamienny]		F39c-045-58
46/58	6 x 9	celulooid	brak	brak	II	[wnętrze wykopu; bruk kamienny]		F39c-046-58
47/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	układ kamieni na wschodnim stoku wału		F39c-047-58
48/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	układ kamieni		F39c-048-58
49/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	układ kamieni		F39c-049-58
50/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	odczyszczony wykop z 1951 r.		F39c-050-58
51/58	6 x 9	celulooid	brak	brak	II	[smugi po elementach drewnianych konstrukcji wału na odczyszczonej powierzchni wykopu]		F39c-051-58
52/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	profil koło i pod murem obronnym		F39c-052-58
53/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu]		F39c-053-58
54/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu]		F39c-054-58
55/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu; pracownica]		F39c-055-58
56/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu; pracownica]		F39c-056-58
57/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu]		F39c-057-58
58/58	6 x 9	celulooid	brak	brak	II	[strop drewnianej konstrukcji] jądra wału - konstrukcja przekładowa]		F39c-058-58
59/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	smugi zbutwiałego drewna konstrukcji wału na arze 8 [prof. Hotubowicz ?]		F39c-059-58
60/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	resztki zbutwiałych konstrukcji drewnianych wału na arze 8.		F39c-060-58
61/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[resztki zbutwiałych konstrukcji drewnianych wału; pozostałości oblicówki kamiennej]		F39c-061-58
62/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[resztki zbutwiałych konstrukcji drewnianych]		F39c-062-58
63/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	resztki zbutwiałego drewna konstrukcji wału na arze 8.		F39c-063-58
64/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[resztki zbutwiałego drewna konstrukcji wału na arze 8.]		F39c-064-58
65/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[relikt wału]		F39c-065-58
66/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[przywalna partia wykopu]		F39c-066-58
67/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu]		F39c-067-58
68/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[zbutwiałe resztki konstrukcji wału]		F39c-068-58

Tabela 5. c.d.
 Table 5. to be continued

Nr inv. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego – opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym – opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
69/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[zbutwiałe resztki konstrukcji wału]		F39c-069-58
70/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[zbutwiałe resztki konstrukcji wału; pozostałości oblicówki kamiennej]		F39c-070-58
71/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[zbutwiałe resztki konstrukcji wału; pozostałości oblicówki kamiennej]		F39c-071-58
72/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[zbutwiałe resztki konstrukcji wału; pozostałości oblicówki kamiennej]		F39c-072-58
73/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[zbutwiałe resztki konstrukcji wału; pozostałości oblicówki kamiennej]		F39c-073-58
74/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[zbutwiałe resztki konstrukcji wału]		F39c-074-58
75/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[zbutwiałe resztki konstrukcji wału]		F39c-075-58
76/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[zbutwiałe resztki konstrukcji wału; pozostałości oblicówki kamiennej]		F39c-076-58
77/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[zbutwiałe resztki konstrukcji wału; pozostałości oblicówki kamiennej]		F39c-077-58
78/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[zbutwiałe resztki konstrukcji wału]		F39c-078-58
79/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[zbutwiałe resztki konstrukcji wału]		F39c-079-58
80/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[zbutwiałe resztki konstrukcji wału]		F39c-080-58
81/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[zbutwiałe resztki konstrukcji wału]		F39c-081-58
82/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[zbutwiałe resztki konstrukcji wału]		F39c-082-58
83/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[zbutwiałe resztki konstrukcji wału; pozostałości oblicówki kamiennej]		F39c-083-58
84/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[zbutwiałe resztki konstrukcji wału; pozostałości oblicówki kamiennej]		F39c-084-58
85/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[pozostałości oblicówki kamiennej]		F39c-085-58
86/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[pozostałości oblicówki kamiennej]		F39c-086-58
87/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu]		F39c-087-58
88/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu]		F39c-088-58
89/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu]		F39c-089-58
90/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu]		F39c-090-58
91/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[wnętrze wykopu]		F39c-091-58
92/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	układ kamieni na stoku wału		F39c-092-58
93/58	6 x 9	celulooid	tak	tak	II	[układ kamieni na stoku wału]		F39c-093-58

Tabela 5. c.d.
Table 5. to be continued

Nr inw. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego - opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym - opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
94/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	[konstrukcja walu]		F39c-094-58
95/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	[konstrukcja walu]		F39c-095-58
96/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	[konstrukcja walu]		F39c-096-58
97/58	6 x 9	celuloid	brak	brak	II	[układ kamieni na stoku walu]		F39c-097-58
98/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	[układ kamieni na stoku walu]		F39c-098-58
99/58	6 x 9	celuloid	brak	brak	II	[układ kamieni na stoku walu]		F39c-099-58
100/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	[wypełnisko walu]		F39c-100-58
101/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	[zbutwiałe resztki konstrukcji walu]		F39c-101-58
102/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	[zbutwiałe resztki konstrukcji walu]		F39c-102-58
103/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	[zbutwiałe resztki konstrukcji walu]		F39c-103-58
104/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	[zbutwiałe resztki konstrukcji walu i profilu przekopu przez wał]		F39c-104-58
105/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	[zbutwiałe resztki konstrukcji walu i profilu przekopu przez wał]		F39c-105-58
106/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	[profil przekopu przez wał]		F39c-106-58
107/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	[profil przekopu przez wał]		F39c-107-58
108/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	[kamienne elementy konstrukcji walu]		F39c-108-58
109/58	6 x 9	celuloid	brak	brak	II	[kamienne elementy konstrukcji walu]		F39c-109-58
110/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	[kamienne elementy konstrukcji walu]		F39c-110-58
111/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	[kamienne elementy konstrukcji walu]		F39c-111-58
112/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	[kamienne elementy konstrukcji walu]		F39c-112-58
113/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	[kamienne elementy konstrukcji walu]		F39c-113-58
114/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	[kamienne elementy konstrukcji walu]		F39c-114-58
115/58	6 x 9	celuloid	brak	brak	II	[kamienne elementy konstrukcji walu]		F39c-115-58
116/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	[kamienne elementy konstrukcji walu]		F39c-116-58
117/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	[kamienne elementy konstrukcji walu]		F39c-117-58
118/58	6 x 9	celuloid	tak	tak	II	[kamienne elementy konstrukcji walu]		F39c-118-58

Tabela 5. c.d.
 Table 5. to be continued

Nr inv. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego - opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym - opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
119/58	6 x 9	celuloide	tak	tak	II	[kamienne elementy konstrukcji wału]		F39c-119-58
120/58	6 x 9	celuloide	tak	tak	II	[kamienne elementy konstrukcji wału]		F39c-120-58
121/58	6 x 9	celuloide	tak	tak	II	[kamienne elementy konstrukcji wału]		F39c-121-58
122/58	6 x 9	celuloide	tak	tak	II	[kamienne elementy konstrukcji wału]		F39c-122-58
123/58	6 x 9	celuloide	tak	tak	II	[kamienne elementy konstrukcji wału]		F39c-123-58
124/58	6 x 9	celuloide	tak	tak	II	[zbutwiałe resztki konstrukcji wału; pozostabości oblicówki kamiennej]		F39c-124-58
125/58	6 x 9	celuloide	tak	tak	II	[zbutwiałe resztki konstrukcji wału; pozostabości oblicówki kamiennej]		F39c-125-58
126/58	6 x 9	celuloide	brak	brak	IV	[wykop przy pl. Wolności (Rynku) 31; widok na wykop i pierzeję wschodnią Rynku]		F39c-126-58
127/58	6 x 9	celuloide	tak	tak	IV	[wykop przy pl. Wolności (Rynku) 31; widok na wykop i pierzeję wschodnią Rynku]		F39c-127-58
128/58	6 x 9	celuloide	brak	?	IV	[wykop przy pl. Wolności (Rynku) 31; widok na wykop i pierzeję zachodnią Rynku]		F39c-128-58
F/39/d								
1/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[jama - rzut poziomy]		F39d-NC01-60
2/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[dno wykopu i profil]		F39d-NC02-60
3/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[dno wykopu i profil]		F39d-NC03-60
4/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[sondaz w obrębie wykopu]		F39d-NC04-60
5/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[sondaz w obrębie wykopu]		F39d-NC05-60
6/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[dno wykopu i profil]		F39d-NC06-60
7/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[widok ogólny wykopu]		F39d-NC07-60
8/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[widok ogólny wykopu]		F39d-NC08-60
9/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[widok ogólny wykopu; jama i negatyw słupa]		F39d-NC09-60
10/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[wnętrze wykopu]		F39d-NC10-60
11/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[wnętrze wykopu]		F39d-NC11-60

Tabela 5. c.d.
Table 5. to be continued

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Nr inw. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego - opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym - opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
12/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[wnętrze wykopu]		F39d-NC12-60
13/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[wnętrze wykopu]		F39d-NC13-60
14/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[wnętrze wykopu]		F39d-NC14-60
15/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[wnętrze wykopu]		F39d-NC15-60
16/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[wnętrze wykopu; konstrukcja plecionkowa]		F39d-NC16-60
17/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[profil ściany wykopu]		F39c-NC17-60
18/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[profil ściany wykopu]		F39d-NC18-60
19/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[naroże wykopu]		F39d-NC19-60
20/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[wkop sondazowy w obrębie wykopu]		F39d-NC20-60
21/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[widok ogólny wykopu]		F39d-NC21-60
22/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[naroże wykopu; profile]		F39d-NC22-60
23/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[dno wykopu; układ kamieni]		F39d-NC23-60
24/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[dno wykopu; układ kamieni]		F39d-NC24-60
25/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[dno wykopu]		F39d-NC25-60
26/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[naroże wykopu; profile]		F39d-NC26-60
27/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[naroże wykopu; profile]		F39d-NC27-60
28/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[wnętrze wykopu; konstrukcja plecionkowa]		F39d-NC28-60
29/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[dno wykopu; układ kamieni]		F39d-NC29-60
30/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[wnętrze wykopu; konstrukcja plecionkowa]		F39d-NC30-60
31/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[wnętrze wykopu; konstrukcja plecionkowa]		F39d-NC31-60
32/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[wnętrze wykopu; konstrukcja plecionkowa]		F39d-NC32-60
33/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[wnętrze wykopu; konstrukcja plecionkowa]		F39d-NC33-60
34/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[naroże wykopu]		F39d-NC34-60
35/c/60	10 x 15	celuloide	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[naroże wykopu]		F39d-NC35-60

Tabela 5. c.d.
 Table 5. to be continued

Nr inv. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego – opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym – opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
39/c/60	10 x 15	celuloïd	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[narozę wykopu; profile]		F39d-NC36-60
37/c/60	10 x 15	celuloïd	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[wnętrze wykopu; konstrukcja plecionkowa]		F39d-NC37-60
38/c/60	10 x 15	celuloïd	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[dno wykopu; układ kamieni]		F39d-NC38-60
39/c/60	10 x 15	celuloïd	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[dno wykopu; układ kamieni]		F39d-NC39-60
40/c/60	10 x 15	celuloïd	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[wnętrze wykopu; konstrukcja plecionkowa]		F39d-NC40-60
41/c/60	10 x 15	celuloïd	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[profil jednej ze ścian wykopu – nieoznaczonej]		F39d-NC41-60
42/c/60	10 x 15	celuloïd	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[dno wykopu; układ kamieni]		F39d-NC42-60
43/c/60	10 x 15	celuloïd	tak	tak	„Nowy cmentarz”	[dno wykopu; układ kamieni]		F39d-NC43-60
F/39/e								
1/60	10 x 15	celuloïd	tak	?	II	[korona waju; bierwiona belek konstrukcji przekładkowej]		F39e-001
2/60	10 x 15	celuloïd	tak		II	[korona waju; bierwiona belek konstrukcji przekładkowej; oblicówka]		F39e-002
3/60	10 x 15	celuloïd	tak		II	[korona waju; bierwiona belek konstrukcji przekładkowej; warstwa C]		F39e-003
4/60	10 x 15	celuloïd	tak		II	[korona waju; bierwiona belek konstrukcji przekładkowej]		F39e-004
5/60	10 x 15	celuloïd	tak		II	[korona waju; bierwiona belek konstrukcji przekładkowej]		F39e-005
6/60	10 x 15	celuloïd	tak		II	[korona waju; bierwiona belek konstrukcji przekładkowej; pracownicy]		F39e-006
7/60	10 x 15	celuloïd	tak		II	[korona waju; bierwiona belek konstrukcji przekładkowej; profil północny]		F39e-007
8/60	10 x 15	celuloïd	tak		II	[korona waju; bierwiona belek konstrukcji przekładkowej]		F39e-008
9/60	10 x 15	celuloïd	tak		II	[korona waju; bierwiona belek konstrukcji przekładkowej; oblicówka]		F39e-009
F/39/f								
10/60	10 x 15	celuloïd			II	[korona waju; bierwiona belek konstrukcji przekładkowej]		F39f-010-60
11/60	10 x 15	celuloïd			II	[korona waju; bierwiona belek konstrukcji przekładkowej]		F39f-011-60
12/60	10 x 15	celuloïd			II	[korona waju; bierwiona belek konstrukcji przekładkowej]		F39f-012-60

Tabela 5. c.d.
Table 5. to be continued

Nr inw. zdjęcia	Format	Nośnik	Oblitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego - opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym - opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
13/60	10 x 15	celuloid			II	[korona wału; bierwiona belek konstrukcji przekładkowej]		F39f-013-60
14/60	10 x 15	celuloid			II	[korona wału; bierwiona belek konstrukcji przekładkowej]		F39f-014-60
15/60	10 x 15	celuloid			II	[korona wału; bierwiona belek konstrukcji przekładkowej; oblicówka, profil północny]		F39f-015-60
16/60	10 x 15	celuloid			II	[korona wału; bierwiona belek konstrukcji przekładkowej; oblicówka, profil północny]		F39f-016-60
17/60	10 x 15	celuloid			II	[korona wału; bierwiona belek konstrukcji przekładkowej; oblicówka, profil północny]		F39f-017-60
18/60	10 x 15	celuloid			II	[korona wału; bierwiona belek konstrukcji przekładkowej; oblicówka, profil północny]		F39f-018-60
19/60	10 x 15	celuloid			II	[korona wału; bierwiona belek konstrukcji przekładkowej; oblicówka, profil północny i potłoczniny]		F39f-019-60
20/60	10 x 15	celuloid			II	[korona wału; bierwiona belek konstrukcji przekładkowej; oblicówka, profil północny]		F39f-020-60
21/60	10 x 15	celuloid			II	[korona wału; bierwiona belek konstrukcji przekładkowej; oblicówka, profil północny]		F39f-021-60
22/60	10 x 15	celuloid			II	[układ belek konstrukcji wału - widok z góry]		F39f-022-60
23/60	10 x 15	celuloid			II	[układ belek konstrukcji wału - widok z góry]		F39f-023-60
24/60	10 x 15	celuloid			II	[zbliżenie na konstrukcję wału]		F39f-024-60
25/60	10 x 15	celuloid			II	[zbliżenie na konstrukcję wału]		F39f-025-60
26/60	10 x 15	celuloid			II	[układ belek konstrukcji wału - widok z góry]		F39f-026-60
27/60	10 x 15	celuloid			II	[korona wału i belki tworzące jądro wału w profilu przekopu przez wał]		F39f-027-60
28/60	10 x 15	celuloid			II	[zbliżenie na konstrukcję wału]		F39f-028-60
29/60	10 x 15	celuloid			II	[układ belek konstrukcji wału - widok z góry]		F39f-029-60
30/60	10 x 15	celuloid			II	[układ belek konstrukcji wału - widok z góry]		F39f-030-60
31/60	10 x 15	celuloid			II	[układ belek konstrukcji wału i profil południowy wykopu]		F39f-031-60
32/60	10 x 15	celuloid			II	[układ belek konstrukcji wału i profil południowy wykopu; widoczna oblicówka wału]		F39f-032-60
33/60	10 x 15	celuloid			II	[układ belek konstrukcji wału - widok z góry]		F39f-033-60
34/60	10 x 15	celuloid			II	[układ belek konstrukcji wału - widok z góry]		F39f-034-60
35/60	10 x 15	celuloid			II	[układ belek konstrukcji wału - widok z góry]		F39f-035-60

Tabela 5. c.d.
 Table 5. to be continued

Nr inv. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego – opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym – opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
36/60	10 x 15	celulooid			II	[układ belek konstrukcji wału - widok z góry]		F39f-036-60
37/60	10 x 15	celulooid			II	[wnętrze wykopu]		F39f-037-60
38/60	10 x 15	celulooid			II	[jądro wału z belek; widoczna oblicówka zewnętrzna]		F39f-038-60
39/60	10 x 15	celulooid			II	[jądro wału z belek; widoczna oblicówka zewnętrzna]		F39f-039-60
40/60	10 x 15	celulooid			II	[układ belek konstrukcji wału - widok z góry]		F39f-040-60
41/60	10 x 15	celulooid			II	[układ belek konstrukcji wału - widok z góry]		F39f-041-60
42/60	10 x 15	celulooid			II	[układ belek konstrukcji wału - widok z góry]		F39f-042-60
43/60	10 x 15	celulooid			II	[układ belek konstrukcji wału - widok z góry]		F39f-043-60
44/60	10 x 15	celulooid			II	[układ belek konstrukcji wału - widok z góry]		F39f-044-60
45/60	10 x 15	celulooid			II	[układ belek konstrukcji wału - widok z góry]		F39f-045-60
46/60	10 x 15	celulooid			II	[układ belek konstrukcji wału - widok z góry]		F39f-046-60
47/60	10 x 15	celulooid			II	[układ belek konstrukcji wału - widok z góry]		F39f-047-60
48/60	10 x 15	celulooid			II	[układ belek konstrukcji wału - widok z góry]		F39f-048-60
49/60	10 x 15	celulooid			II	[układ belek konstrukcji wału - widok z góry]		F39f-049-60
50/60	10 x 15	celulooid			II	[układ belek konstrukcji wału - widok z góry]		F39f-050-60
51/60	10 x 15	celulooid			II	[układ belek konstrukcji wału - widok z góry]		F39f-051-60
52/60	10 x 15	celulooid			II	[układ belek konstrukcji wału - widok z góry]		F39f-052-60
53/60	10 x 15	celulooid			II	[styk nawarstwień ziemnych i oblicówki (?)]		F39f-053-60
54/60	10 x 15	celulooid			II	[szczegół: układ nawarstwień w profilu]		F39f-054-60
55/60	10 x 15	celulooid			II	[obiekt (palenisko ?) w narożu wykopu]		F39f-055-60
56/60	10 x 15	celulooid			II	[obiekt (palenisko ?) w narożu wykopu]		F39f-056-60
57/60	10 x 15	celulooid			II	[obiekt kamienny (palenisko ?) w narożu wykopu - po doczyszczczeniu]		F39f-057-60
58/60	10 x 15	celulooid			II	[naroże wykopu]		F39f-058-60
59/60	10 x 15	celulooid			II	[wnętrze wykopu]		F39f-059-60

Tabela 5. c.d.
Table 5. to be continued

Nr inw. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego - opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym - opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
60/60	10 x 15	celuloid			II	[palenisko (?) kamienne w wykopie]		F39f-060-60
61/60	10 x 15	celuloid			II	[palenisko (?) kamienne w wykopie]		F39f-061-60
62/60	10 x 15	celuloid			II	[kamienna oblicówka wału - warstwa A]		F39f-062-60
63/60	10 x 15	celuloid			II	[kamienne elementy lica wału]		F39f-063-60
64/60	10 x 15	celuloid			II	[kamienne elementy lica wału]		F39f-064-60
65/60	10 x 15	celuloid			II	[kamienne elementy lica wału]		F39f-065-60
66/60	10 x 15	celuloid			II	[kamienne elementy lica wału; profil wykopu- południowy?]		F39f-066-60
67/60	10 x 15	celuloid			II	[kamienne elementy lica wału]		F39f-067-60
68/60	10 x 15	celuloid			II	[kamienne elementy lica wału]		F39f-068-60
69/60	10 x 15	celuloid			II	[kamienne elementy lica wału]		F39f-069-60
70/60	10 x 15	celuloid			II	[kamienne elementy lica wału]		F39f-070-60
71/60	10 x 15	celuloid			II	[kamienne elementy lica wału]		F39f-071-60
72/60	10 x 15	celuloid			II	[kamienne elementy lica wału]		F39f-072-60
73/60	10 x 15	celuloid			II	[nawarstwienia ziemne przylegające do muru kamiennego]		F39f-073-60
74/60	10 x 15	celuloid			II	[kamienne elementy lica wału]		F39f-074-60
75/60	10 x 15	celuloid			II	[kamienne elementy lica wału; profil północny wykopu]		F39f-075-60
76/60	10 x 15	celuloid			II	[kamienne elementy lica wału]		F39f-076-60
77/60	10 x 15	celuloid			II	[wymurowany filar; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-077-60
78/60	10 x 15	celuloid			II	[wymurowany filar; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-078-60
79/60	10 x 15	celuloid			II	[wymurowany filar; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-079-60
80/60	10 x 15	celuloid			II	[konstrukcja ceglana; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-080-60
81/60	10 x 15	celuloid			II	[posadzka ceglana; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-081-60
82/60	10 x 15	celuloid			II	[posadzka ceglana; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-082-60
83/60	10 x 15	celuloid			II	[posadzka ceglana; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-083-60
84/60	10 x 15	celuloid			II	[posadzka ceglana; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-084-60

Tabela 5. c.d.
 Table 5. to be continued

Nr inv. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego – opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym – opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
85/60	10 x 15	celuloid			II	[posadzka ceglana; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-085-60
86/60	10 x 15	celuloid			II	[posadzka ceglana; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-086-60
87/60	10 x 15	celuloid			II	[mur kamienny; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-087-60
88/60	10 x 15	celuloid			II	[posadzka ceglana; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-088-60
89/60	10 x 15	celuloid			II	[posadzka ceglana; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-089-60
90/60	10 x 15	celuloid			II	[posadzka ceglana; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-090-60
91/60	10 x 15	celuloid			II	[posadzka ceglana; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-091-60
92/60	10 x 15	celuloid			II	[posadzka ceglana; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-092-60
93/60	10 x 15	celuloid			II	[wymurowany filar; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-093-60
94/60	10 x 15	celuloid			II	[posadzka ceglana; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-094-60
95/60	10 x 15	celuloid			II	[konstrukcje murowane; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-095-60
96/60	10 x 15	celuloid			II	[konstrukcje murowane; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-096-60
97/60	10 x 15	celuloid			II	[konstrukcje murowane; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-097-60
98/60	10 x 15	celuloid			II	[konstrukcje murowane; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-098-60
99/60	10 x 15	celuloid			II	[konstrukcje murowane; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-099-60
100/60	10 x 15	celuloid			II	[konstrukcje murowane; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-100-60
101/60	10 x 15	celuloid			II	[konstrukcje murowane; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-101-60
102/60	10 x 15	celuloid			II	[konstrukcje murowane; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-102-60
103/60	10 x 15	celuloid			II	[konstrukcje murowane; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-103-60
104/60	10 x 15	celuloid			II	[grób szkieletowy; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-104-60
105/60	10 x 15	celuloid			II	[konstrukcje murowane; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-105-60
106/60	10 x 15	celuloid			II	[mur kamienny; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-106-60
107/60	10 x 15	celuloid			II	[wnętrze wykopu - obiekty ziemne; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-107-60
108/60	10 x 15	celuloid			II	[wnętrze wykopu - obiekty ziemne; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-108-60

Tabela 5. c.d.
Table 5. to be continued

Nr inw. zdjęcia	Format	Nośnik	Oblitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego - opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym - opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
109/60	10 x 15	celuloid			II	[wnętrze wykopu - obiekty ziemne; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-109-60
110/60	10 x 15	celuloid			II	[wnętrze wykopu - obiekty ziemne; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-110-60
111/60	10 x 15	celuloid			II	[wnętrze wykopu; zachodnia część wykopu - przy prezbiterium kościoła]		F39f-111-60
112/60	10 x 15	celuloid			II	[korona walu; bierwiona belek konstrukcji przekładowej; oblicówka, profil północny i południowy]		F39f-112-60
1B/60	10 x 15	celuloid			„Kościół ewangelicki”	[fundamentowe partie kościoła św. Wojciecha; w murze fundamentowym wyłącznie bloki skalne; niektóre bardzo duże]		F39f-KE01-60
2B/60	10 x 15	celuloid			„Kościół ewangelicki”	[fundamentowe partie kościoła św. Wojciecha; w murze fundamentowym wyłącznie bloki skalne; niektóre bardzo duże]		F39f-KE02B-60
3B/60	10 x 15	celuloid			„Kościół ewangelicki”	[fundamentowe partie kościoła św. Wojciecha; w murze fundamentowym wyłącznie bloki skalne; niektóre bardzo duże]		F39f-KE03B-60
4B/60	10 x 15	celuloid			„Kościół ewangelicki”	[fundamentowe partie kościoła św. Wojciecha; w murze fundamentowym wyłącznie bloki skalne; niektóre bardzo duże]		F39f-KE04B-60
5B/60	10 x 15	celuloid			„Kościół ewangelicki”	[otynkowany fragment muru kościoła św. Wojciecha]		F39f-KE05B-60
6B/60	10 x 15	celuloid			„Kościół ewangelicki”	[szczegół: duży blok kamienny]		F39f-KE06B-60
7B/60	10 x 15	celuloid			„Kościół ewangelicki”	[szczegół: duży blok kamienny]		F39f-KE07B-60
8B/60	10 x 15	celuloid			„Kościół ewangelicki”	[szczegół: duży blok kamienny]		F39f-KE08B-60
9B/60	10 x 15	celuloid			„Kościół ewangelicki”	[trzy obrobione bloki kamienne w wykopie sondazowym przy ceglany murze kościoła]		F39f-KE09B-60
10B/60	10 x 15	celuloid			„Kościół ewangelicki”	[fundament kamienny; na nim ceglana ściana kościoła]		F39f-KE10B-60
11B/60	10 x 15	celuloid			„Kościół ewangelicki”	[wnętrze wąskiego wykopu sondazowego]		F39f-KE11B-60

Tabela 5. c.d.
 Table 5. to be continued

Nr inv. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego – opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym – opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
12B/60	10 x 15	celulooid			„Kościół ewangelicki”	[kamienie w wykopie sondażowym założonym wewnątrz kościoła - widoczne cechy z posadzki]		F39f-KE12B-60
13B/60	10 x 15	celulooid			„Kościół ewangelicki”	[wykop sondażowy założony wewnątrz kościoła; widoczne kamienne kwadratowe płytki posadzki w układzie szachownicowym]		F39f-KE13B-60
14B/60	10 x 15	celulooid			„Kościół ewangelicki”	[wykop sondażowy założony wewnątrz kościoła; widoczne kamienne kwadratowe płytki posadzki]		F39f-KE14B-60
15B/60	10 x 15	celulooid			„Kościół ewangelicki”	[wnętrze wykopu sondażowego]		F39f-KE15B-60
16B/60	10 x 15	celulooid			„Kościół ewangelicki”	[wnętrze wykopu sondażowego]		F39f-KE16B-60
F/41/a								
1/72	6 x 6	celulooid	tak	tak		Lipiec 1972. Widok na część wzgórza niemieckiego od strony zachodniej	A. Szczodrak	F41a-001-72
2/72	6 x 6	celulooid	tak	tak		lipiec 1972. Widok na część wzgórza niemieckiego od strony zachodniej	A. Szczodrak	F41a-002-72
3/72	6 x 6	celulooid	tak	tak		lipiec 1972. Widok na część wzgórza niemieckiego od strony zachodniej	A. Szczodrak	F41a-003-72
4/72	6 x 6	celulooid	tak	tak		lipiec 1972. Widok na część wzgórza niemieckiego od strony zachodniej	A. Szczodrak	F41a-004-72
5/72	6 x 6	celulooid	tak	tak		lipiec 1972. Widok na część wzgórza niemieckiego od strony zachodniej	A. Szczodrak	F41a-005-72
6/72	6 x 6	celulooid	tak	tak		sierpień 1972. [Niemcza] Widok ogólny	A. Szczodrak	F41a-006-72
7/72	6 x 6	celulooid	tak	tak		sierpień 1972. [Niemcza] Widok ogólny	A. Szczodrak	F41a-007-72
8/72	6 x 6	celulooid	tak	tak		sierpień 1972. [Niemcza] Widok ogólny	A. Szczodrak	F41a-008-72
9/72	6 x 6	celulooid	tak	tak		sierpień 1972. [Niemcza] Widok ogólny	A. Szczodrak	F41a-009-72
10/72	6 x 9	celulooid	tak	tak	Słowiańska 40	Niemcza, 10. VIII. 72 ul. Słowiańska 40. Widok na wał biegnący w poprzek wzgórza przy fosie	A. Szczodrak	F41a-010-72
11/72	6 x 6	celulooid	tak	tak	Słowiańska 40	lipiec 1972. ul. Słowiańska 40. Widok na wał biegnący w poprzek wzgórza przy fosie	A. Szczodrak	F41a-011-72
12/72	6 x 9	celulooid	tak	tak	pl. Wolności 27/28	Niemcza, 20. VIII. 1972 Pl. Wolności. Widok ogólny na wykop od strony południowej	A. Szczodrak	F41a-012-72
13/72	6 x 6	celulooid	tak	tak	pl. Wolności 27/28	lipiec 1972. pl. Wolności 27/28. Widok na umocnienie ściany ziemianki 1	A. Szczodrak	F41a-013-72

Tabela 5. c.d.
Table 5. to be continued

Nr inw. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego - opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym - opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
14/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	pl. Wolności 27/28	lipiec 1972. Pl. Wolności 27/28. Widok na umocnienie ściany ziemianki 1	A. Szczodrak	F41a-014-72
15/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	pl. Wolności 27/28	lipiec 1972. Pl. Wolności 27/28. Widok na umocnienie ściany ziemianki 1	A. Szczodrak	F41a-015-72
16/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	pl. Wolności 27/28	lipiec 1972. Pl. Wolności 27/28. Ziemianka nr 1, przekrój od strony ph.	A. Szczodrak	F41a-016-72
17/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	pl. Wolności 27/28	lipiec 1972. Pl. Wolności 27/28. Przekrój przez ziemiankę nr 1	A. Szczodrak	F41a-017-72
18/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	pl. Wolności 27/28	lipiec 1972. Pl. Wolności 27/28. Przekrój przez ziemiankę nr 1	A. Szczodrak	F41a-018-72
19/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	pl. Wolności	lipiec 1972. Pl. Wolności. Widok na układ kamieni drogi prowadzącej przez zboczne wału	A. Szczodrak	F41a-019-72
20/72	6 x 9	celuloid	tak	tak	pl. Wolności	lipiec 1972. Pl. Wolności. Widok na układ kamieni drogi prowadzącej przez zboczne fosy	A. Szczodrak	F41a-020-72
21/72	6 x 9	celuloid	tak	tak	pl. Wolności	lipiec 1972. Pl. Wolności. Widok na układ kamieni drogi prowadzącej przez zboczne wału	A. Szczodrak	F41a-021-72
22/72	6 x 9	celuloid	tak	tak	pl. Wolności	lipiec 1972. Pl. Wolności. Przekrój przez magazyn nr 1	A. Szczodrak	F41a-022-72
23/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	pl. Wolności	sierpień 1972. [dno i profile wykopu]	A. Szczodrak	F41a-023-72
24/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	pl. Wolności	sierpień 1972. [dno i profile wykopu]	A. Szczodrak	F41a-024-72
25/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	pl. Wolności	lipiec 1972. Pl. Wolności. Widok na południową ścianę magazynu nr 1	A. Szczodrak	F41a-025-72
26/72	6 x 9	celuloid	tak	tak	pl. Wolności	lipiec 1972. Pl. Wolności. Widok na południową ścianę magazynu nr 1	A. Szczodrak	F41a-026-72
27/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	pl. Wolności	lipiec 1972. Pl. Wolności. Widok na południową ścianę magazynu nr 1	A. Szczodrak	F41a-027-72
28/72	6 x 9	celuloid	tak	tak	pl. Wolności	lipiec 1972. Pl. Wolności. Widok na południową ścianę magazynu nr 1	A. Szczodrak	F41a-028-72
29/72	6 x 9	celuloid	tak	tak	pl. Wolności	lipiec 1972. Pl. Wolności. Przekrój przez magazyn zboża nr 2	A. Szczodrak	F41a-029-72
30/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	„Przy cmentarzu”	lipiec 1972. Wykop przy cmentarzu. Widok ogólny na wykop	A. Szczodrak	F41a-030-72
31/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	„Przy cmentarzu”	lipiec 1972. Wykop przy cmentarzu. Widok ogólny na wykop	A. Szczodrak	F41a-031-72
32/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	„Przy cmentarzu”	lipiec 1972. Wykop przy cmentarzu. Widok na palenisko przy ziemiance nr 1	A. Szczodrak	F41a-032-72
33/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	„Przy cmentarzu”	lipiec 1972. Wykop przy cmentarzu. Widok na palenisko przy ziemiance nr 1	A. Szczodrak	F41a-033-72
34/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	„Przy cmentarzu”	lipiec 1972. Wykop przy cmentarzu. Widok na palenisko przy ziemiance nr 1	A. Szczodrak	F41a-034-72
35/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	„Przy cmentarzu”	sierpień 1972. Wykop koło cmentarza. Widok na przekrój półziemianki nr 1 od strony północnej	A. Szczodrak	F41a-035-72
36/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	„Przy cmentarzu”	sierpień 1972. Wykop przy cmentarzu. Widok na przekrój półziemianki nr 1, od strony północnej	A. Szczodrak	F41a-036-72
37/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	„Przy cmentarzu”	sierpień 1972. Niemcza, wykop przy cmentarzu. Widok na obiekt nr 1	A. Szczodrak	F41a-037-72

Tabela 5. c.d.
 Table 5. to be continued

Nr inv. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowym - opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym - opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
38/72	6 x 9	celulooid	tak	tak	„Przy cmentarzu”	sierpień 1972. Wykop przy cmentarzu. Widok na jamę (ziemiankę) nr 1 i palenisko przy ziemiance nr 1	A. Szczodrak	F41a-038-72
39/72	6 x 6	celulooid	tak	tak	„Przy cmentarzu”	s nr 1. Widok od strony północnej	A. Szczodrak	F41a-039-72
40/72	6 x 6	celulooid	tak	tak	„Przy cmentarzu”	sierpień 1972. Wykop przy cmentarzu. Przekrój przez półziemiankę nr 3, od strony północnej	A. Szczodrak	F41a-040-72
41/72	6 x 6	celulooid	tak	tak	„Przy cmentarzu”	sierpień 1972. Wykop przy cmentarzu. Przekrój przez półziemiankę nr 3 od strony północnej	A. Szczodrak	F41a-041-72
42/72	6 x 6	celulooid	tak	tak	„Przy cmentarzu”	sierpień 1972. Wykop przy cmentarzu. Przekrój przez półziemiankę nr 3 od strony północnej	A. Szczodrak	F41a-042-72
43/72	6 x 6	celulooid	tak	tak	„Przy cmentarzu”	sierpień 1972. Wykop przy cmentarzu. Widok na przekrój przez półziemiankę nr 3	A. Szczodrak	F41a-043-72
44/72	6 x 9	celulooid	tak	tak	„Przy cmentarzu”	sierpień 1972. Wykop przy cmentarzu. Widok na przekrój przez półziemiankę nr 3	A. Szczodrak	F41a-044-72
45/72	6 x 9	celulooid	tak	tak	„Przy cmentarzu”	sierpień 1972. Wykop przy cmentarzu. Widok na przekrój przez półziemiankę nr 3	A. Szczodrak	F41a-045-72
46/72	6 x 9	celulooid	tak	tak	„Przy cmentarzu”	sierpień 1972. Wykop przy cmentarzu. Widok na jamę (ziemiankę) nr 1, budynek nr 9 i pale-nisko przy ziemiance nr 1	A. Szczodrak	F41a-046-72
47/72	6 x 9	celulooid	tak	tak	„Przy cmentarzu”	sierpień 1972. Wykop przy cmentarzu. Widok na jamę (ziemiankę) nr 1, budynek nr 9 i pale-nisko przy ziemiance nr 1	A. Szczodrak	F41a-047-72
48/72	6 x 6	celulooid	tak	tak	„Przy cmentarzu”	Sierpień 1972. Wykop na osadzie koło cmentarza. Widok na rzut poziomy obiektu nr 9, od strony południowej	A. Szczodrak	F41a-048-72
49/72	6 x 6	celulooid	tak	tak	„Przy cmentarzu”	Sierpień 1972. Wykop na osadzie koło cmentarza. Widok na rzut poziomy obiektu nr 9, od strony południowej	A. Szczodrak	F41a-049-72
50/72	6 x 9	celulooid	tak	tak	„Przy cmentarzu”	Sierpień 1972. Wykop przy cmentarzu. Widok na obiekt nr 9	A. Szczodrak	F41a-050-72
51/72	6 x 9	celulooid	tak	tak	„Przy cmentarzu”	Sierpień 1972. Wykop przy cmentarzu. Widok na obiekt nr 9	A. Szczodrak	F41a-051-72
52/72	6 x 6	celulooid	tak	tak	ul. św. Jadwigi	Sierpień 1972. Widok na ruinę oblicówki północnej, pośrodku platforma na taran	A. Szczodrak	F41a-052-72
53/72	6 x 9	celulooid	tak	tak	ul. św. Jadwigi	Sierpień 1972. Widok na ruinę oblicówki północnej, pośrodku platforma na taran	A. Szczodrak	F41a-053-72
54/72	6 x 9	celulooid	tak	tak	ul. św. Jadwigi	Sierpień 1972. Widok na ruinę oblicówki północnej, pośrodku platforma na taran	A. Szczodrak	F41a-054-72
55/72	6 x 6	celulooid	tak	tak	ul. św. Jadwigi	Wrzesień 1972. Wykop na wale obok zamku. Widok na lico muru od strony zachodniej	A. Szczodrak	F41a-055-72
56/72	6 x 6	celulooid	tak	tak	ul. św. Jadwigi	Wrzesień 1972. Wykop na wale obok zamku. Widok na lico muru od strony zachodniej	A. Szczodrak	F41a-056-72
57/72	6 x 6	celulooid	tak	tak	ul. św. Jadwigi	Wrzesień 1972. Wykop na wale obok zamku. Widok na przekrój nawarstwień obok muru od strony południowej	A. Szczodrak	F41a-057-72

Tabela 5. c.d.
Table 5. to be continued

Nr inw. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego - opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym - opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
58/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	ul. św. Jadcwiگی	Sierpień 1972. (prawdopodobnie pomyłka) Wykop na wale obok zamku. Widok na lico muru od strony zachodniej	A. Szczodrak	F41a-058-72
59/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	ul. św. Jadcwiگی	Wrzesień [poniżej przekreślone słowo „sierpień”] 1972. Wykop na wale obok zamku. Widok na przekrój muru od strony południowej.	L. Leciejewicz	F41a-059-72
60/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	ul. św. Jadcwiگی	Wrzesień 1972. Wykop na wale obok zamku. Widok na przekrój od strony południowej	L. Leciejewicz	F41a-060-72
61/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	ul. św. Jadcwiگی	Wrzesień 1972. Wykop na wale obok zamku. Widok na przekrój muru od strony południowej	L. Leciejewicz	F41a-061-72
62/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	ul. św. Jadcwiگی	Wrzesień 1972. Wykop na wale obok zamku. Widok na przekrój muru od strony północnej	L. Leciejewicz	F41a-062-72
63/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	ul. św. Jadcwiگی	Wrzesień 1972. Wykop na wale obok zamku. Widok na przekrój muru od strony północnej	L. Leciejewicz	F41a-063-72
64/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	ul. św. Jadcwiگی	Wrzesień 1972. Wykop na wale obok zamku. Widok na lico muru od strony zach.	L. Leciejewicz	F41a-064-72
65/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	ul. św. Jadcwiگی	Wrzesień 1972. Wykop na wale obok zamku. Widok na przekrój muru od strony południowej	L. Leciejewicz	F41a-065-72
66/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	ul. św. Jadcwiگی	Wrzesień 1972. Wykop na wale obok zamku. Widok na przekrój muru od strony południowej	L. Leciejewicz	F41a-066-72
67/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	ul. św. Jadcwiگی	Wrzesień 1972. Wykop na wale obok zamku. Widok na mur od strony zachodniej	L. Leciejewicz	F41a-067-72
68/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	ul. św. Jadcwiگی	Wrzesień 1972. Wykop na wale obok zamku. Widok na mur od strony zachodniej	L. Leciejewicz	F41a-068-72
69/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	ul. św. Jadcwiگی	Wrzesień 1972. Wykop na wale obok zamku. Widok na przekrój muru od strony południowej	L. Leciejewicz	F41a-069-72
70/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	ul. św. Jadcwiگی	Wrzesień 1972. Wykop na wale obok zamku. Widok na przekrój muru od strony południowej	L. Leciejewicz	F41a-070-72
71/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	ul. św. Jadcwiگی	Wrzesień 1972. Wykop na wale obok zamku. Widok na przekrój muru od strony południowej	L. Leciejewicz	F41a-071-72
72/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	ul. św. Jadcwiگی	Wrzesień 1972. Wykop na wale obok zamku. Widok na przekrój muru od strony południowej	L. Leciejewicz	F41a-072-72
73/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	ul. św. Jadcwiگی	Wrzesień 1972. Wykop na wale obok zamku. Widok na lico wału od strony zachodniej	L. Leciejewicz	F41a-073-72
74/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	ul. św. Jadcwiگی	Wrzesień 1972. Wykop na wale obok zamku. Widok na lico muru od strony południowej	L. Leciejewicz	F41a-074-72
75/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	ul. św. Jadcwiگی	Wrzesień 1972. Wykop na wale obok zamku. Widok na lico wału od strony południowej	L. Leciejewicz	F41a-075-72
76/72	6 x 9	celuloid	tak	tak	ul. św. Jadcwiگی	Sierpień 1972. Wykop na zamku. Widok na lico muru romańskiego w wykopie kanalizacyjnym	A. Szczodrak	F41a-076-72
77/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	ul. św. Jadcwiگی	Sierpień 1972. Wykop na zamku. Widok na lico muru romańskiego w wykopie kanalizacyjnym	A. Szczodrak	F41a-077-72
78/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	ul. św. Jadcwiگی	Sierpień 1972. Wykop na zamku. Widok na lico muru romańskiego w wykopie kanalizacyjnym	A. Szczodrak	F41a-078-72
79/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	ul. św. Jadcwiگی	Sierpień 1972. Wykop na zamku. Widok na lico muru romańskiego w wykopie kanalizacyjnym	A. Szczodrak	F41a-079-72
80/72	6 x 9	celuloid	tak	tak	ul. św. Jadcwiگی	Sierpień 1972. Wykop na zamku. Widok na lico muru romańskiego w wykopie kanalizacyjnym	A. Szczodrak	F41a-080-72

Tabela 5. c.d.
 Table 5. to be continued

Nr inv. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego – opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym – opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
81/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	ul. św. Jadwigi	Sierpień 1972. Wykop na zamku. Widok na lico muru romańskiego w wykopie kanalizacyjnym	A. Szczodrak	F41a-081-72
82/72	6 x 9	celuloid	tak	tak	ul. św. Jadwigi	Sierpień 1972. Wykop na zamku. Widok na lico muru romańskiego w wykopie kanalizacyjnym	A. Szczodrak	F41a-082-72
83/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11, mur zachodni (partia południowa). Widok od strony zachodniej	A. Szczodrak	F41a-083-72
84/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11, mur zachodni (partia południowa). Widok od strony zachodniej	A. Szczodrak	F41a-084-72
85/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. [ul. Piastowska 11] Wschodnie lico muru zachodniego. Widok od strony południowo-zachodniej	A. Szczodrak	F41a-085-72
86/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Wschodnie lico muru zachodniego. Widok od strony południowo-zachodniej	A. Szczodrak	F41a-086-72
87/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Zachodnie lico muru zachodniego. Widok od strony zachodniej	A. Szczodrak	F41a-087-72
88/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Zachodnie lico muru zachodniego. Widok od strony zachodniej	A. Szczodrak	F41a-088-72
89/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Mur północno-wschodni. Widok od strony południowej	A. Szczodrak	F41a-089-72
90/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Mur północno-wschodni. Widok od strony południowej	A. Szczodrak	F41a-090-72
91/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Mur zachodni i północny. Widok od strony południowo-zachodniej	A. Szczodrak	F41a-091-72
92/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Mur zachodni i północny. Widok od strony południowo-zachodniej	A. Szczodrak	F41a-092-72
93/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Mur północny i zachodni od strony zachodniej	A. Szczodrak	F41a-093-72
94/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Mur zachodni od strony południowo-zachodniej	A. Szczodrak	F41a-094-72
95/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Rzuty kamieni. U dołu na prawo mur północno-wschodni, wyżej na prawo mur północny, u góry mur zachodni. Widok od strony wschodniej	A. Szczodrak	F41a-095-72
96/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Mur kamienne. U dołu na prawo mur północno-wschodni, wyżej na prawo mur północny, u góry mur zachodni. Widok od strony wschodniej	A. Szczodrak	F41a-096-72
97/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Mur kamienne. U dołu mur północno-wschodni, u góry na prawo mur północny, u góry na lewo mur zachodni	A. Szczodrak	F41a-097-72

Tabela 5. c.d.
Table 5. to be continued

Nr inw. zdjęcia	Format	Nośnik	Obitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego - opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym - opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
98/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Mury kamienne. U dołu na prawo mur pn.-wsch., wyżej mur północny, u góry mur zachodni. Widok od strony północno-wschodniej	A. Szczodrak	F41a-098-72
99/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Mury kamienne. U góry na prawo mur północno-wschodni, wyżej mur północny, na lewo mur zachodni. Widok od strony południowo-wschodniej	A. Szczodrak	F41a-099-72
100/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Na prawo mur północno-wschodni, na lewo mur północny. Fot. od strony południowo-wschodniej	A. Szczodrak	F41a-100-72
101/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Mury kamienne. Fot. od strony południowo-zachodniej	A. Szczodrak	F41a-101-72
102/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Mury kamienne. Fot. od strony południowej	A. Szczodrak	F41a-102-72
103/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Mury kamienne. Fot. od strony południowej	A. Szczodrak	F41a-103-72
104/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Mury kamienne. Fot. od strony południowej	A. Szczodrak	F41a-104-72
105/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Mury kamienne	A. Szczodrak	F41a-105-72
106/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Mury kamienne	A. Szczodrak	F41a-106-72
107/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Widok na mur obronny od strony południowej	A. Szczodrak	F41a-107-72
108/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Widok na mur obronny od strony południowej	A. Szczodrak	F41a-108-72
109/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Widok na przekrój nawarstwień pod nowożytnym murem od strony południowej	A. Szczodrak	F41a-109-72
110/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Widok na przekrój nawarstwień pod nowożytnym murem od strony południowej	A. Szczodrak	F41a-110-72
111/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Widok na przekrój nawarstwień od strony zachodniej	A. Szczodrak	F41a-111-72
112/72	6 x 9	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Widok na mur	A. Szczodrak	F41a-112-72
113/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Widok na mur	A. Szczodrak	F41a-113-72
114/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Widok na mur	A. Szczodrak	F41a-114-72
115/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. Wykop przy ul. Piastowskiej 11. Widok na mur	A. Szczodrak	F41a-115-72
116/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Widok na mur	A. Szczodrak	F41a-116-72
117/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	Piastowska 11	Wrzesień 1972. ul. Piastowska 11. Widok na mur	A. Szczodrak	Brak negatywu
118/72	6 x 6	celuloid	tak	tak	przy kościele św. Wojciecha	Lipiec 1972. [Wykop ogrodzie p. Kraczkowskiego] Widok na groby i część muru kościoła od strony północnej	A. Szczodrak	F41a-118-72

Tabela 5. c.d.

Table 5. to be continued

Nr inv. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego – opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym – opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
119/72	6 x 6	celulooid	tak	tak	przy kościele św. Wojciecha	Lipiec 1972. [Wykop ogrodzie p. Kraczkowskiego] Widok na groby i część muru kościoła od strony północnej	A. Szczodrak	F41a-119-72
120/72	6 x 6	celulooid	tak	tak	przy kościele św. Wojciecha	Lipiec 1972. [Wykop ogrodzie p. Kraczkowskiego] Widok na cmentarzysko obok kościoła ewangelickiego. Widok na mur kościoła i groby od strony zachodniej	A. Szczodrak	F41a-120-72
121/72	6 x 6	celulooid	tak	tak	przy kościele św. Wojciecha	Lipiec 1972. [Wykop ogrodzie p. Kraczkowskiego] Widok na groby i część muru kościoła od strony północnej	A. Szczodrak	F41a-121-72
122/72	6 x 6	celulooid	tak	tak	przy kościele św. Wojciecha	Lipiec 1972. [Wykop ogrodzie p. Kraczkowskiego] Widok na północną ścianę (fundament) kościoła od strony południowej	A. Szczodrak	F41a-122-72
123/72	6 x 6	celulooid	tak	tak	przy kościele św. Wojciecha	Lipiec 1972. [Wykop ogrodzie p. Kraczkowskiego] Widok na grób i skupisko kości pod zniszczonym murem od strony północnej	A. Szczodrak	F41a-123-72
Ponadto z 1972 r. pochodzi 129 nieopisanych i niewprowadzonych do inwentarza klitek negatywu 6 x 6 cm z różnych wykopów oraz widoków ogólnych Niemczy (w tym liczne zdjęcia pracowników naukowych oraz studentów i pracowników fizycznych)								
F/41/b								
1/73	6 x 6	celulooid		tak		Niemcza pow. Dzieżonów – fragment murów obronnych	R. Sierka	F41b-001-73
2/73	6 x 6	celulooid		tak		[staw i wzgórze grodowe od strony zachodniej] – metryka nieopisana	R. Sierka	F41b-002-73
3/73	6 x 6	celulooid	tak	tak	V	1973. Widok od strony południowej na mur i oblicówkę	R. Sierka	F41b-003-73
4/73	6 x 6	celulooid	tak	tak	V	1973. Fragment muru i oblicówki od strony zachodniej	R. Sierka	F41b-004-73
5/73	6 x 6	celulooid		tak	V	1973. Fragment muru – widok od strony zachodniej	R. Sierka	F41b-004-73
6/73	6 x 6	celulooid		tak	V	1973. Widok od str. północno-zachodniej na ruiny obwarowań miejskich	R. Sierka	F41b-006-73
7/73	6 x 6	celulooid		tak	V	1973. Widok od str. południowej na mur kamienny	R. Sierka	F41b-007-73
8/73	6 x 6	celulooid		tak	V	1973. Widok od str. zachodniej na mur i zniszczona warstwę obwałowań	R. Sierka	F41b-008-73
9/73	6 x 6	celulooid		tak	V	1973. Widok od str. północno-zachodniej na mur obronny i jego fragmenty	R. Sierka	F41b-009-73
10/73	6 x 6	celulooid		tak	V	1973. Widok od str. zachodniej na mur i schody Dopisek: 05. 09. 1973. Widok od strony zachodniej na mur wraz z później dobudowanymi tzw. „schodkami”	R. Sierka	F41b-010-73

Tabela 5. c.d.
Table 5. to be continued

Nr inw. zdjęcia	Format	Nośnik	Obitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego - opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym - opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
11/73	6 x 6	celuloïd		tak	V	1973. Lewy fragment muru	R. Sierka	F41b-011-73
12/73	6 x 6	celuloïd		tak	V	1973. Widok od strony zachodniej na mur i schody. [Dopisek: 05. 09. 1973. Widok na mur (u góry) od strony zachodniej na mur wraz z później dobudowanymi tzw. „schoďkami”]	R. Sierka	F41b-012-73
13/73	6 x 6	celuloïd		tak	V	1973. Środkowy fragment muru	R. Sierka	F41b-013-73
14/73	6 x 6	celuloïd		tak	V	1973. Widok od str. północno-zachodniej na mur i oblicówkę	R. Sierka	F41b-014-73
15/73	6 x 6	celuloïd		tak	V	1973. Prawy fragment muru	R. Sierka	F41b-015-73
16/73	6 x 6	celuloïd		tak	V	1973. Mur i oblicówka	R. Sierka	F41b-016-73
17/73	6 x 6	celuloïd		tak	V	1973. Widok od str. północno-zachodniej na mur	R. Sierka	F41b-017-73
18/73	6 x 6	celuloïd		tak	V	1973. Schody i fragment muru. Dopisek: Wykop V/1973 r. 05. 09. 1973. Widok od strony zachodniej na mur wraz z później dobudowanymi „schoďkami”	R. Sierka	F41b-018-73
19/73	6 x 6	celuloïd		tak	V	1973. Widok na oblicówkę od strony zachodniej	R. Sierka	F41b-019-73
20/73	6 x 6	celuloïd		tak	V	1973. Widok na oblicówkę. Widok od zachodu	R. Sierka	F41b-020-73
21/73	6 x 6	celuloïd		tak	V	1973. Widok od str. południowo-zachodniej na mur i oblicówkę	R. Sierka	F41b-021-73
22/73	6 x 6	celuloïd		tak	V	1973. Ruiny oblicówki	R. Sierka	F41b-022-73
23/73	6 x 6	celuloïd		tak	V	1973. Mur i oblicówka od str. północno-zachodniej	R. Sierka	F41b-023-73
24/73	6 x 6	celuloïd		tak	V	1973. Widok z góry na mur i oblicówkę	R. Sierka	F41b-024-73
25/73	6 x 6	celuloïd		tak	V	1973. Widok od str. północnej na kamienny mur	R. Sierka	F41b-025-73
26/73	6 x 6	celuloïd		tak	V	1973. Widok od str. południowo-zachodniej na mur kamienny	R. Sierka	F41b-026-73
27/73	6 x 6	celuloïd	tak	tak	V	1973. Fragment muru. Widok od str. południowej	R. Sierka	F41b-027-73
28/73	6 x 6	celuloïd		tak	V	1973. Widok od strony południowo-zachodniej na mur kamienny	R. Sierka	F41b-028-73
29/73	6 x 6	celuloïd		tak	V	1973. Widok na mur i oblicówkę od str. północno-zachodniej	R. Sierka	F41b-029-73
30/73	6 x 6	celuloïd		tak	V	1973. Ruiny oblicówki od strony północno-zachodniej	R. Sierka	F41b-030-73
31/73	6 x 6	celuloïd		tak	V	1973. Widok od zachodu na mur i oblicówkę	R. Sierka	F41b-031-73
32/73	6 x 6	celuloïd	tak	tak	Plastowska 11	1973. Profil północny	R. Sierka	F41b-032-73
33/73	6 x 6	celuloïd		tak	Plastowska 11	1973. Widok wykopu od str. zachodniej; fr. muru i węźzarni	R. Sierka	F41b-033-73

Tabela 5. c.d.
 Table 5. to be continued

Nr inv. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowym – opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym – opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
34/73	6 x 6	celulooid		tak	Piastowska 11	1973. Na pierwszym planie mur. Widok od strony południowo-zachodniej	R. Sierka	F41b-034-73
35/73	6 x 6	celulooid		tak	Piastowska 11	1973. Zarys jamy po słupach na południe od muru. Dopisek: zarys jamy po słupach odkryte na południe od muru wschodniego z odchyleniem od południa	R. Sierka	F41b-035-73
36/73	6 x 6	celulooid		tak	Piastowska 11	1973. Widok na mur od str. północno-zachodniej	R. Sierka	F41b-036-73
37/73	6 x 6	celulooid		tak	Piastowska 11	1973. Profil północny fr. muru zachodniego; u dołu jama wędzarni i ślady spalonej konstrukcji. Dopisek: Na prawo mur kamienny, na lewo jama wędzarni, w środku ślady spalonej konstrukcji rusztowej; od południowego zachodu	R. Sierka	F41b-037-73
38/73	6 x 6	celulooid		tak	Piastowska 11	1973. Profil północny; fr. muru kam. U dołu jama wędzarni; ślady spalonej konstrukcji rusztowej	R. Sierka	F41b-038-73
39/73	6 x 6	celulooid		tak	Piastowska 11	1973. Wędzarnia; widok z góry od południa. Dopisek: Wędzarnia po zdjęciu części kamieni i związanej z nimi warstwy	R. Sierka	F41b-039-73
40/73	6 x 6	celulooid		tak	Piastowska 11	1973. Północno-zachodnia część wędzarni. Widok od str. południowo-wschodniej	R. Sierka	F41b-040-73
41/73	6 x 6	celulooid		tak	Piastowska 11	1973. Północno-zachodnia część wędzarni. Widok od południowego wschodu	R. Sierka	F41b-041-73
42/73	6 x 6	celulooid		tak	Piastowska 11	1973. Profil północny; ściana zachodnia muru, jama	R. Sierka	F41b-042-73
43/73	6 x 6	celulooid		tak	Piastowska 11	1973. Profil północny; fr. muru, ślad jamy. Dopisek: u góry profil północny, na prawo ściana zach. muru kamiennego zachodniego, u dołu na lewo ślad jamy	R. Sierka	F41b-043-73
44/73	6 x 6	celulooid		tak	Piastowska 11	1973. Profil północny	R. Sierka	F41b-044-73
45/73	6 x 6	celulooid		tak	Piastowska 11	1973. Zarys jamy na calcu w profilu południowo-zachodnim. Widok od strony północno-wschodniej	R. Sierka	F41b-045-73
46/73	6 x 6	celulooid		tak	Piastowska 11	1973. Profil zachodni i fr. jamy wędzarni	R. Sierka	F41b-046-73
47/73	6 x 6	celulooid		tak	Piastowska 11	1973. Profil północny. Dopisek: Na prawo mur kamienny zachodni, u góry profil północny, na dole poziom war. H, J. Od południowego zachodu	R. Sierka	F41b-047-73
48/73	6 x 6	celulooid		tak	Piastowska 11	1973. Jama wędzarni; widok z góry. Dopisek: jama wędzarni, dobrze wyeksplorowana prawie do calca. Od południa	R. Sierka	F41b-048-73
49/73	6 x 6	celulooid		tak	Piastowska 11	1973. Mur zachodni. Widok od strony południowej	R. Sierka	F41b-049-73
50/73	6 x 6	celulooid		tak	Piastowska 11	1973. Widok od południa na jamę wędzarni	R. Sierka	F41b-050-73
51/73	6 x 6	celulooid		tak	osada „na cmentarzu”	1973. Fragment paleniska	R. Sierka	F41b-051-73

Tabela 5. c.d.
Table 5. to be continued

Nr inw. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego - opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym - opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
52/73	6 x 6	celuloid		tak	osada „na cmentarzu”	1973. Widok od str. północnej na palenisko	R. Sierka	F41b-052-73
53/73	6 x 6	celuloid		tak	osada „na cmentarzu”	1973. Widok na wykop od str. wschodniej	R. Sierka	F41b-053-73
54/73	6 x 6	celuloid		tak	osada „na cmentarzu”	1973. Przekrój przez półziemiankę i fr. paleniska (od str. północnej) [widoczne naczynie w profilu]	R. Sierka	F41b-054-73
55/73	6 x 6	celuloid		tak	osada „na cmentarzu”	1973. Fragment przekroju przez półziemiankę. [widoczne naczynie w profilu]	R. Sierka	F41b-055-73
56/73	6 x 6	celuloid		tak	osada „na cmentarzu”	1973. Fragment przekroju przez półziemiankę. [widoczne naczynie w profilu]	R. Sierka	F41b-056-73
57/73	6 x 6	celuloid		tak	osada „na cmentarzu”	1973. Przekrój przez półziemiankę [widoczne naczynie w profilu]	R. Sierka	F41b-057-73
58/73	6 x 6	celuloid		tak	osada „na cmentarzu”	1973. Widok od str. północnej na przekrój ziemianki	R. Sierka	F41b-058-73
59/73	6 x 6	celuloid		tak	osada „na cmentarzu”	1973. Widok od strony północno-zachodniej na palenisko	R. Sierka	F41b-059-73
60/73	6 x 6	celuloid		tak	wykop nr [?]	1973. Widok od str. północnej na stanowisko strzeleckie	R. Sierka	F41b-060-73
61/73	6 x 6	celuloid		tak	wykop nr [?]	1973. Widok od str. południowej na fr. murów kamiennych	R. Sierka	F41b-061-73
62/73	6 x 6	celuloid		tak	wykop nr [?]	1973. Widok od strony południowo-wschodniej na ruinę oblicówki	R. Sierka	F41b-062-73
63/73	6 x 6	celuloid		tak	wykop nr [?]	1973. Widok od południa na fr. murów obronnych	R. Sierka	F41b-063-73
<p>Ponadto z 1973 r. znanych jest 280 nieopisanych i niewprowadzonych do inwentarza klitek negatywu 6 x 6 cm i 5 klitek negatywu 72 x 24 mm z różnych wykopów oraz widoków ogólnych Niemczy (w tym liczne zdjęcia pracowników naukowych oraz studentów)</p>								
F/42/a								
1/78	36 x 23	celuloid	tak	tak	cmentarzysko II	1978. Cmentarzysko szkieletowe - grób nr 75 [sfotografowany rysunek grobu, gotowy do publikacji; skala 1:10]	R. Sierka	F42a-01-78

Tabela 5. c.d.

Table 5. to be continued

Nr inv. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego – opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym – opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
2/78	36 x 23	celulooid	tak	tak	cmmentaryzsko II	1978. Cmmentaryzsko szkieletowe - grób nr 77 [sfotografowany rysunek grobu, gotowy do publikacji; skala 1:10]	R. Sierka	F42a-02-78
3/78	36 x 23	celulooid	tak	tak	cmmentaryzsko II	1978. Cmmentaryzsko szkieletowe - grób nr 78 [sfotografowany rysunek grobu, gotowy do publikacji; skala 1:10]	R. Sierka	F42a-03-78
4/78	36 x 23	celulooid	tak	tak	cmmentaryzsko II	1978. Cmmentaryzsko szkieletowe - grób nr 79 [sfotografowany rysunek grobu, gotowy do publikacji; skala 1:10]	R. Sierka	F42a-04-78
5/78	36 x 23	celulooid	tak	tak	cmmentaryzsko II	1978. Cmmentaryzsko szkieletowe - grób nr 80 [sfotografowany rysunek grobu, gotowy do publikacji; skala 1:10]	R. Sierka	F42a-05-78
6/78	36 x 23	celulooid	tak	tak	cmmentaryzsko II	1978. Cmmentaryzsko szkieletowe - grób nr 82 [sfotografowany rysunek grobu, gotowy do publikacji; skala 1:10]	R. Sierka	F42a-06-78
7/78	36 x 23	celulooid	tak	tak	cmmentaryzsko II	1978. Cmmentaryzsko szkieletowe - grób nr 83 [sfotografowany rysunek grobu, gotowy do publikacji; skala 1:10]	R. Sierka	F42a-07-78
8/78	36 x 23	celulooid	karta zagnęta	tak	cmmentaryzsko II	1978. Cmmentaryzsko szkieletowe - grób nr 84 [sfotografowany rysunek grobu, gotowy do publikacji]	R. Sierka	F42a-08-78
9/78	36 x 23	celulooid	tak	tak	cmmentaryzsko II	1978. Cmmentaryzsko szkieletowe - grób nr 85, obiekt 2 [sfotografowany rysunek grobu, gotowy do publikacji; na zdjęciu; skala 1:10]	R. Sierka	F42a-09-78
10/78	36 x 23	celulooid	tak	tak	cmmentaryzsko II	1978. Cmmentaryzsko szkieletowe - grób nr 86 [sfotografowany rysunek grobu, gotowy do publikacji; skala 1:10]	R. Sierka	F42a-10-78
11/78	36 x 23	celulooid	tak	tak	cmmentaryzsko II	1978. Cmmentaryzsko szkieletowe - grób nr 87 [sfotografowany rysunek grobu, gotowy do publikacji; skala 1:10]	R. Sierka	F42a-11-78
12/78	36 x 23	celulooid	tak	tak	cmmentaryzsko II	1978. Cmmentaryzsko szkieletowe - grób nr 88 [sfotografowany rysunek grobu, gotowy do publikacji; skala 1:10; obok szkieletu wysowane w innej skali elementy wyposażenia grobu - 2 paciorki i 2 kabłączki skroniowe]	R. Sierka	F42a-12-78
1a/79	6 x 6	celulooid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób 90 [widok ogólny grobu - fotografia od strony nóg] [2 negatywy tego samego ujęcia]	R. Sierka	F42a-01a-79
1b/79	6 x 6	celulooid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób 90 [szczegóły - miednica i pokręcone nogi]	R. Sierka	F42a-01b-79
2a/79	6 x 6	celulooid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób 90, eksploruje Kasia Szeniec studentka archeologii [dwa negatywy tego samego ujęcia]	R. Sierka	F42a-02a-79
2b/79	6 x 6	celulooid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób 90 [widok na grób od strony bocznej] [cztery negatywy tego samego ujęcia]	R. Sierka	F42a-02b-79
3a/79	6 x 6	celulooid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób nr 91 [widok na cały grób]	R. Sierka	F42a-03a/79
3b/79	6 x 6	celulooid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób nr 91 [zbliżenie na szkielet]	R. Sierka	F42a-03b/79

Tabela 5. c.d.
Table 5. to be continued

Nr inw. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego - opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym - opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
4a/79	6 x 6	celuloid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Szkielet grobu nr 91 [szczegóły - kości podłuzia i stopy] Uwaga: może być z innego grobu - inny układ kości niż na pozostałych zdjęciach grobu 91]	R. Sierka	F42a-04a/79
4b/79	6 x 6	celuloid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Szkielet grobu nr 91 [szczegóły - kości podłuzia]	R. Sierka	F42a-04b/79
4c/79	6 x 6	celuloid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Szkielet grobu nr 91 [szczegóły - kości miednicy]	R. Sierka	F42a-04c/79
5a/79	36 x 24	celuloid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób nr 92 [widok na grób - zdjęcie robione od strony nóg] [2 takie same negatywy]	R. Sierka	F42a-05a/79
5b/79	36 x 24	celuloid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób nr 92 [szczegóły - czaszka i ości ramion; kości klatki piersiowej niezachowane] [w negatywy - różnica w ogniskowej]	R. Sierka	F42a-05b/79
6a/79	6 x 6	celuloid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób 93 [widok na cały grób - zdjęcie z prawego boku]	R. Sierka	F42a-06a/79
6b/79	6 x 6	celuloid	nie		cmmentaryzsko II	Grób 93 [widok na cały grób - zdjęcie od strony nóg]	R. Sierka	F42a-06b/79
6c/79	6 x 6	celuloid	nie		cmmentaryzsko II	Grób 93 [widok na cały grób - zdjęcie od strony nóg]	R. Sierka	F42a-06c/79
6d/79	36 x 24	celuloid	nie		cmmentaryzsko II	Grób 93 [widok na cały grób - zdjęcie z lewego boku]	R. Sierka	F42a-06d/79
7a/79	6 x 6	celuloid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Zarys jamy grobowej 94 [przed eksploracją szkieletu]	R. Sierka	F42a-07a/79
8a/79	6 x 6	celuloid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób nr 94 [widok jamy grobowej ze szkieletem - zdjęcie od strony nóg]	R. Sierka	F42a-08a/79
8b/79	6 x 6	celuloid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób nr 94 [widok jamy grobowej ze szkieletem - zdjęcie z boku]	R. Sierka	F42a-08b/79
8c/79	6 x 6	celuloid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób nr 94 [widok jamy grobowej ze szkieletem - widoczne sąsiednie groby]	R. Sierka	F42a-08c/79
9a/79	6 x 6	celuloid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób nr 94 [szczegóły - miednica i przyległe partie partie kręgosłupa i kości udowych]	R. Sierka	F42a-09a/79
9b/79	6 x 6	celuloid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób nr 94 [szczegóły - kości podłuzia i stopy]	R. Sierka	F42a-09b/79
10a/79	6 x 6	celuloid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób nr 94 [szkielet - widok o strony głowy]	R. Sierka	F42a-10a/79
10b/79	36 x 24	celuloid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób nr 94 [szkielet - widok od strony stóp]	R. Sierka	F42a-10b/79
10c/79	6 x 6	celuloid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób nr 94 [szczegóły - czaszka i kości klatki piersiowej oraz ramion]	R. Sierka	F42a-10c/79
11a/79	36 x 24	celuloid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób nr 96 [jama grobowa ze szkieletem - widok z prawej strony grobu] [zmiulowany negatyw - drobne różnice w nświetleniu]	R. Sierka	F42a-11a-79
11b/79	36 x 24	celuloid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób nr 96 [szczegóły - czaszka i kości tułowia]	R. Sierka	F42a-11b-79
11c/79	36 x 24	celuloid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób nr 96 [szczegóły - kości podłuzia i stóp]	R. Sierka	F42a-11c-79

Tabela 5. c.d.

Table 5. to be continued

Nr inv. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego - opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym - opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
12a/79	36 x 24	celulooid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób nr 98 [jama grobowa ze szkieletem - widok z góry] [uwaga: grób 97 przykrywał grób 98 - jest fotografia w postaci przeźrocza]	R. Sierka	F42a-12a-79
12b/79	6 x 6	celulooid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób nr 98 [szczegół - czaszka, żebra, górna część kręgosłupa i kości ramion]	R. Sierka	F42a-12b-79
12c/79	6 x 6	celulooid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób nr 98 [szczegół - miednica, kręgosłup, żebra i ości rąk]	R. Sierka	F42a-12c-79
12d/79	6 x 6	celulooid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób nr 98 [szczegół - kości podudzia i stóp]	R. Sierka	F42a-12d-79
12 e/79	36 x 24	celulooid	nie		cmmentaryzsko II	Grób nr 98 [szczegół - czaszka, żebra, górna część kręgosłupa i kości ramion]	R. Sierka	F42a-12e-79
13a/79	36 x 24	celulooid	karta zagięta	tak	cmmentaryzsko II	[Grób nr 99 - widok od lewej strony jamy grobowej z odczyszczonym szkieletem] [dwa zdublowane negatywy]	R. Sierka	F42a-13a-79
13b/79	6 x 6	celulooid	karta zagięta		cmmentaryzsko II	[Grób nr 99 - widok od lewej strony jamy grobowej z odczyszczonym szkieletem] [dwa zdublowane negatywy]	R. Sierka	F42a-13b-79
14a/79	6 x 6	celulooid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób 100 [widok na jamę grobu 100 i sąsiednią grobu 96] [dwa zdublowane negatywy]	R. Sierka	F42a-14a-79
14b/79	6 x 6	celulooid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób 100 [widok na jamę grobową - szczątki źle zachowane; tylko niektóre kości nóg]	R. Sierka	F42a-14b-79
15a/79			karta zagięta	tak	cmmentaryzsko II	[Grób 101 - widok na jamę grobową z całym szkieletem; od strony nóg]	R. Sierka	Brak negatywu
15b/79			karta zagięta	tak	cmmentaryzsko II	[Grób 101 - widok na szkielet - od kolan wwyż]	R. Sierka	Brak negatywu
15c/79			karta zagięta	tak	cmmentaryzsko II	[Grób 101 - szczegół - zbliżenie na kość przedramienia i leżący obok rogowy grzebień z pochewką]	R. Sierka	Brak negatywu
16a/79	36x 24	celulooid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób 103 [widok na jamę grobu z dobrze zachowanym szkieletem - zdjęcie od strony stóp]	R. Sierka	F42a-16a-79
16b/79	6 x 6	celulooid	tak	nie	cmmentaryzsko II	Grób 103 [widok na jamę grobu z dobrze zachowanym szkieletem - zdjęcie od strony stóp]	R. Sierka	F42a-16b-79
16c/79	6 x 6	celulooid	tak	nie	cmmentaryzsko II	Grób 103 [widok na jamę grobu z dobrze zachowanym szkieletem - zdjęcie od lewego dolnego narożnika grobu]	R. Sierka	F42a-16c-79
17a/79	brak		tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób 103 [zdjęcie szkieletu zrobione z lewej strony jamy grobowej]	R. Sierka	Brak negatywu
18a/79	brak	celulooid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób 104 [szczegół - czaszka, tułów i kości rąk; widoczny fragment gązdu położonego na dolnej części ciała zmarłego]	R. Sierka	F42a-18a-79
18b/79	brak	celulooid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób 104 [szczegół - dolne partie gołeni i kości stóp]	R. Sierka	F42a-18b/79
18c/79	brak	celulooid	tak	tak	cmmentaryzsko II	Grób 104 [szczegół - miednica, przyległe partie kręgosłupa i fragment gązdu przykrywającego szkielet]	R. Sierka	F42a-18c/79

Tabela 5. c.d.

Table 5. to be continued

Nr inw. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego - opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym - opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
18d/79	6 x 6	celuloïd	tak	nie	cmentarzysko II	Grób 104 [szczegóły - czaszka, łurów i kości rąk]	R. Sierka	F42a-18c/79
19a/79	brak	celuloïd	tak	tak	cmentarzysko II	Grób 104 [widok na jamę grobową ze szkieletem i położonym na kościach udowych glazem]	R. Sierka	F42a-19a/79
20a/79	6 x 6	celuloïd	tak	tak	cmentarzysko II	Grób nr 105 [widok na jamę grobową ze szkieletem - widok od strony nóg] [dwa zdublowane negatywy]	R. Sierka	F42a-20a/79
21a/79	6 x 6	celuloïd	tak	tak	cmentarzysko II	Zans jamy grobowej nr 107 [zdjęcie zrobione przed wyeksplorowaniem szkieletu; widoczne jamy grobow 95 (niewyeksplorowany) i 100 (wyeksplorowany)] [dwa zdublowane negatywy]	R. Sierka	F42a-21a/79
21b/79	6 x 6	celuloïd	tak	nie	cmentarzysko II	Zans jamy grobowej nr 107 [zdjęcie zrobione przed wyeksplorowaniem szkieletu] [dwa zdublowane negatywy]	R. Sierka	F42a-21b/79
21c/79	6 x 6	celuloïd	tak	nie	cmentarzysko II	Zans potowy jamy grobowej nr 107 [zdjęcie zrobione przed wyeksplorowaniem szkieletu]	R. Sierka	F42a-21c/79
22a/79	6 x 6	celuloïd	nie	tak	cmentarzysko II	[Grób 108 - widok z prawej strony jamy grobowej; od potowy gołeni do czaszki]	R. Sierka	Brak negatywu
Ponadto z badań w 1979 r. pochodzi 37 nieskatalogowanych i nieopisanych klatek negatywów 6 x 6 oraz 13 odbitek czarno-białych z widokami ogólnymi wykopu (wraz z pracownikami)								
F/40/c - zbiór kart fotografii i odbitek czarno-białych (negatywy z zbiorach Muzeum Centrum Nauki i Sztuki „Stara Kopalnia” w Wałbrzychu)								
1/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 109	R. Sierka	brak negatywu
2/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 113	R. Sierka	brak negatywu
3/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 114	R. Sierka	brak negatywu
4/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 115 [cała jama grobowa ze szczątkami kostnymi]	R. Sierka	brak negatywu
5/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 115 [widok na potowę jamy grobowej z górną częścią szkieletu]	R. Sierka	brak negatywu
6/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 116	R. Sierka	brak negatywu
7/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 117	R. Sierka	brak negatywu
8/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 118	R. Sierka	brak negatywu
9a/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 119 [widok ogólny jamy grobowej]	R. Sierka	brak negatywu
9b/80			nie	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 119 [szczegóły w profilu ściany jamy grobowej]	R. Sierka	brak negatywu

Tabela 5. c.d.
 Table 5. to be continued

Nr inv. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego – opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym – opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
9c/80			nie	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 119 [rzut poziomy jamy grobowej]	R.Sierka	brak negatywu
10/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Groby nr 120, 124, 125	R.Sierka	brak negatywu
11/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 121	R.Sierka	brak negatywu
12/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Groby nr 122, 123	R.Sierka	brak negatywu
13/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 126	R.Sierka	brak negatywu
14/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 127	R.Sierka	brak negatywu
15/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 130	R.Sierka	brak negatywu
16/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 131	R.Sierka	brak negatywu
17a/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 132 [widok od strony stóp]	R.Sierka	brak negatywu
17b/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 132 [widok od strony stóp]	R.Sierka	brak negatywu
18/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 133	R.Sierka	brak negatywu
19/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 135	R.Sierka	brak negatywu
20a/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 136	R.Sierka	brak negatywu
20b/80			nie	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 136 [widok ogólny z doczyszczonymi kośćmi stóp; brak tabliczki z numerem grobu]	R.Sierka	brak negatywu
21a/80			tak -wspólna dla grobów 137-139	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 137 [jedna wspólna karta dla różnych fotografii grobów 137-139; groby bez tabliczek z numerami; numery grobów opisane ołówkiem na odwrotnej stronie zdjęć]	R.Sierka	brak negatywu
21b/80			j.w.	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 138	R.Sierka	brak negatywu
21c/80			j.w.	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 139	R.Sierka	brak negatywu
22/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 140	R.Sierka	brak negatywu
23/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 142	R.Sierka	brak negatywu
24a/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Groby nr 143, 144, 145, 146, 147.	R.Sierka	brak negatywu
24b/80			nie	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 144 [bez tabliczki z numerem grobu. opis ołówkiem z tyłu zdjęcia]	R.Sierka	brak negatywu

Tabela 5. c.d.
Table 5. to be continued

Nr inw. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego - opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym - opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
25/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 148	R.Sierka	brak negatywu
26/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 149	R.Sierka	brak negatywu
27a/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 154 [naczynie u stóp zmarłego]	R.Sierka	brak negatywu
27b/80			nie	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 154 [bez naczynia u stóp zmarłego]	R.Sierka	brak negatywu
28/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 155	R.Sierka	brak negatywu
29/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 156	R.Sierka	brak negatywu
30a/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 158	R.Sierka	brak negatywu
30b/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 158 [zbliżenie na żebra i kość ramieniową]	R.Sierka	brak negatywu
31a/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 159	R.Sierka	brak negatywu
31b/80			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1980 r. Cmentarzysko. Grób nr 159 [zbliżenie na klatkę piersiową]	R.Sierka	brak negatywu
1/81			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1981 r. Cmentarzysko. Grób nr 164 [widok na całą jamę grobową ze szkieletem]	R.Sierka	brak negatywu
2a/81			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1981 r. Cmentarzysko. Grób nr 165 [widok na całą jamę grobową ze szkieletem]	R.Sierka	brak negatywu
2b/81			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1981 r. Cmentarzysko. Grób nr 165 [szczegóły -skrzyżowane gołenie]	R.Sierka	brak negatywu
3a/81			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1981 r. Cmentarzysko. Grób nr 166 [widok na całą jamę grobową ze szkieletem]	R.Sierka	brak negatywu
3b/81			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1981 r. Cmentarzysko. Grób nr 166 [szczegóły - kości nóg]	R.Sierka	brak negatywu
4/81			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1981 r. Cmentarzysko. Grób nr 167	R.Sierka	brak negatywu
5a/81			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1981 r. Cmentarzysko. Grób nr 168 [widok na jamę grobową ze szkieletem - garnek gliniany u stóp zmarłego]	R.Sierka	brak negatywu
5b/81			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1981 r. Cmentarzysko. Grób nr 168 [widok na jamę grobową ze szkieletem - garnek gliniany niewidoczny]	R.Sierka	brak negatywu
6/81			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1981 r. Cmentarzysko. Grób nr 170	R.Sierka	brak negatywu
7/81			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1981 r. Cmentarzysko. Grób nr 171	R.Sierka	brak negatywu
8a/81			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1981 r. Cmentarzysko. Groby nr 171, 174, 175	R.Sierka	brak negatywu
8b/81			nie	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1981 r. Cmentarzysko. Groby nr 171, 174, 175	R.Sierka	brak negatywu

Tabela 5. c.d.
 Table 5. to be continued

Nr inv. zdjęcia	Format	Nośnik	Odbitki papierowe	Karta - Metryka z odbitką	Wykop	Opis zdjęcia Bez nawiasu kwadratowego – opis z metryki zdjęcia W nawiasie kwadratowym – opis „dzisiejszy”	Autor fotografii	Plik skanu negatywu
1	2	3	4	5	6	7	8	9
9/81			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1981 r. Cmentarzysko. Grób nr 172	R.Sierka	brak negatywu
10/81			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1981 r. Cmentarzysko. Grób nr 174	R.Sierka	brak negatywu
11/81			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1981 r. Cmentarzysko. Grób nr 175	R.Sierka	brak negatywu
12/81			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1981 r. Cmentarzysko. Grób nr 178	R.Sierka	brak negatywu
13a/81			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1981 r. Cmentarzysko. Grób nr 182, 183 [całe szkielety]	R.Sierka	brak negatywu
13b/81			nie	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1981 r. Cmentarzysko. Grób nr 182, 183 [klatki piersiowe obydwu szkieletów; widoczna czaszka w grobie 183]	R.Sierka	brak negatywu
13c/81			nie	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1981 r. Cmentarzysko. Grób nr 182 [kości nóg]	R.Sierka	brak negatywu
13d/81			nie	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1981 r. Cmentarzysko. Grób nr 183 [kości nóg]	R.Sierka	brak negatywu
14/81			tak	tak	cmentarzysko II	Lipiec 1981 r. Cmentarzysko. Widok ogólny	R.Sierka	brak negatywu

Dokumentacja fotograficzna

Tabela 6. Zestawienie dokumentacji fotograficznej z poszczególnych sezonów wykopaliskowych i wykopów badawczych – fotografie czarno-białe (w komórkach tabeli podano liczbę wykonanych fotografii; zestawienie dotyczy zdjęć mających karty fotografii – tzw. metryki i/lub nadane negatywom numery inwentarzowe)

Table 6. Summary of photographic documentation from individual excavation seasons and sites - black and white photographs (with the indicated number of taken photographs)

Rok badań	Niemcza - ogólne i organizacja badań	Wykop I Żąbkowicka 4	Wykop II	Wykop III Rynek	Wykop IV Rynek	Osada „Na cmentarzu”	Kościół św. Wojciecha (10 sondaży)	Sondaże na watach (3 wykopy)	Cmentarzysko Niemcza II	Rynek 27 / 28	Rynek Przy ratuszu	Podmiejska Wykop V(zach. odcinek wałów)	Podmiejska WykopyIV, VI, VII (zach. odcinek wałów)	Cmentarzysko koło kościoła św. Wojciecha	Słowiańska 40	Królowej Jadwigi 8	Piastowska 11
1950	2	4	57														
1951	1		245														
1958			125	3	0												
1960			112			43	16	0									
1961			brak														
1962			brak														
1963			brak						brak								
1964			brak						brak								
1965									brak								
1970										brak	brak						
1971										brak	brak	brak					
1972	9					22				7	11			6	2	31	35
1973	2											29	4	9			19
1978									12								
1979									53								
1980									41								
1981									21								
Razem:	14	4	539	3	0	65	16	0	127	7	11	29	4	15	2	31	54

Archiwalia fotograficzne z badań Niemczy w latach 1961-1971 znajdują się w archiwum Instytutu Archeologii i Etnologii PAN, Oddział we Wrocławiu

Część dokumentacji fotograficznej z lat 1978-1981 (negatywy, odbitki czarno-białe, metryki zdjęć) znajduje się w zbiorach Muzeum „Stara Kopalnia” - Centrum Nauki i Sztuki w Wałbrzychu

Tabela 7. Zestawienie diapozytywów (przeźroczy) z badań archeologicznych w Niemczy (1972-1981) w zbiorach Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego - 223 przeźrocza 36 x 24 mm w plastikowych ramkach (łącznie z dubletami i zdjęciami technicznie nieudanymi)

Table 7. List of slides from Niemcza excavations (1972-1981) in the collection of the Wrocław University Institute of Archaeology - 223 slides 36 x 24 mm in plastic frames (including doubles and technically flawed photos)

Rok badań	Wykop Rynek 27/28	Wykop Rynek obok ratusza	Osada na cmentarzu	Słowiańska 40	ul. Jadwigi koło zamku	Wykop V - wał odcinek zachodni	Cmentarzysko koło kościoła św. Wojciecha	Piastowska 11	Cmentarzysko Niemcza II	Niemcza - ogólne	Razem:
1972	15	37	9	4	11	5	6	21		7	115
1973						19					19
1978									11		11
1979									25		25
1980									46		46
1981									7		7
Razem:	15	37	9	4	11	24	6	21	89	7	223

oraz 15 przeźroczy nieokreślonych z 1972 r.

5. Problematyka dotycząca wczesnośredniowiecznej Niemczy w pracach dyplomowych powstałych i przechowywanych w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego

Aleksander Limisiewicz, Krzysztof Jaworski

Przygotowując opracowanie znajdujących się w archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego wszelkich dokumentów, dotyczących badań prowadzonych w Niemczy w latach powojennych, nie pominięto prac magisterskich oraz (licencjackich i doktorskich). Powstały one głównie pod kierunkiem prof. dr hab. Józefa Kaźmierczyka, uczestnika badań wykopaliskowych w Niemczy od pierwszego do ostatniego sezonu ich trwania (1950-1981). Nie znając tych prac mieliśmy nadzieję, że znajdziemy w nich nieznanne fakty lub przemyślenia Profesora, które zostały przekazane lub zasugerowane studentom podczas ćwiczeń lub wykładów. Oczyma wyobraźni czuliśmy się prawie jak uczniowie Hegla, którzy po jego śmierci redagowali wygłoszone wykłady z historii filozofii. Prawdę mówiąc powinniśmy postąpić w podobny sposób. Po pierwsze ogłosić ankietę wśród dawnych studentów i ustalić czy posiadają jeszcze, pomimo upływu wielu lat, spisane wykłady. Następnie zebrać je i utrwalić. Spośród nich wybrać te poświęcone grodom i cmentarzyskom i na ich podstawie prześledzić, jak poprzez ćwierć wieku, zmieniały się zawarte w nich tezy. Założenie takie było uprawnione, ponieważ znaleźliśmy system pracy Józefa Kaźmierczyka. Polegał on na dyktowaniu opisów, obejmujących znaleziska przedmiotów, obiektów czy warstw odsłanianych w trakcie wykopalisk. Był to wielowątkowy monolog, przypominający momentami freudowską koncepcję wolnych skojarzeń. Potem kolejni „sekretarze” przekazywali dalej co cenniejsze (a dla studentów: zabawniejsze) sformułowania Profesora zawarte w notatkach, które niekiedy przetrwały, nazywane dumnie „dziennikami badań wykopaliskowych”. Najczęściej są to pisane różnym charakterem pisma, wyrwane kartki z zeszytów formatu A5 i określone jako „dokumentacja opisowa”. Notatki te były oddawane do przepisania na maszynie. Zwykle robiła to Pani Helena Lukasowa, która nie tylko radziła sobie z wypracowanym charakterem pisma profesora Józefa Kaźmierczyka, ale również z niewprawnymi kulfonami studentów. Myślimy, że wielu z nich dopiero zapisując dyktowane opisy wyrabiali sobie charakter pisma. W zachowanej dokumentacji z badań, natrafiamy na maszynopisy z licznymi poprawkami profesora Józefa Kaźmierczyka. Niektóre opisy były przepisywane, po wprowadzeniu uwag, nawet i po dwa razy. Widzieliśmy, jak z pierwotnego tekstu znikają zbyt ostro wyrażone sformułowania jego wcześniejszych, tworzonych na wykopie koncepcji (przemyśleń?). Znając ten system pracy są-

dziliśmy, że w kolejno powstających pracach magisterskich na zbliżony temat dostrzeżemy podobny mechanizm: wraz z coraz młodszymi pracami magisterskimi pojawią się w nich także ewoluujące poglądy promotora tych prac na temat Niemczy. Wiemy, że Profesor tuż przed swoją śmiercią mówił o planach napisania monografii Niemczy; nie zdążył, ale być może jego przemyślenia, już trochę „przetrawione”, pojawią się w tekstach studentów, których był promotorem?

Przystępując do kwerendy zawartości prac magisterskich, wyłączyliśmy nie dotyczące wczesnego średniowiecza. Pozwoliło to nam ograniczyć ich liczbę o przeszło połowę - do 41 spośród ponad 90 prac powstałych pod opieką naukową Józefa Kaźmierczyka. Są one ułożone chronologicznie, z podanym rokiem obrony oraz numerem katalogowym prac magisterskich przechowywanych w bibliotece Instytutu Archeologii UW:r:

1. Bogdan Brymerski, *Wyroby z ołowiu i cyny we wczesnym średniowieczu na terenie Polski* (1973; nr kat. PM-140)
2. Halina Śledzik, *Wyroby złote i pozłacane we wczesnym średniowieczu na terenie Polski* (1973; nr kat. PM-143)
3. Krzysztof Spychała, *Zagadnienie przesieki śląskiej w świetle źródeł archeologicznych (od XII wieku p.n.e. do XIII wieku n.e.)* (1976; nr kat. PM-157)
4. Bogusław Bojanowski, *Ceramika XII – XIV w. w świetle znalezisk skarbów monet z obszaru Śląska, Moraw, Czech i Łużyc* (1977; nr kat. PM-164)
5. Izabela Piecha, *Studia nad wytwórczością jubilerską we wczesnym średniowieczu na ziemiach polskich* (1977; nr kat. PM-165)
6. Zbigniew Lissak, *Miecze, hełmy, pancerze i strzemiona na ziemiach polskich we wczesnym średniowieczu* (1978; nr kat. PM-176).
7. Wanda Przeorska, *Osada i cmentarzysko wczesnośredniowieczne w Glinianach, gm. Wołów w woj. wrocławskim* (1978; nr kat. PM-170).
8. Krystyna Rytka, *Studium nad rozplanowaniem cmentarzysk wczesnośredniowiecznych (X – XII/ XIII w.) w Polsce* (1978; nr kat. PM-174).
9. Barbara Jończyk, *Ubiór we wczesnym średniowieczu na terenie Polski w świetle źródeł ikonograficznych, pisanych i archeologicznych* (1979; nr kat. PM-177).
10. Grzegorz Pawlak, *Ostrogi wysokokabłąkowe z terenu Polski: IX – XIV w.* (1979; nr kat. PM-229).
11. Jacek Wrześciński, *Osada w Kościeliskach, były powiat Olesno Śląskie* (1979; nr kat. PM-182).
12. Andrzej Bartosz, *Studium nad nożownictwem wczesnośredniowiecznym od IX do XIII w. na terenie Polski* (1980; nr kat. PM-201).
13. Mariola ę wiek, *Wczesnośredniowieczne instrumenty muzyczne z wykopalisk archeologicznych na terenie Polski* (1980; nr kat. PM-191).
14. Edward Drużyłowski, *Higiena ludności wczesnego średniowiecza na terenie Polski* (1980; nr kat. 196).
15. Aleksander Limisiewicz, *Wybrane problemy budownictwa mieszkalnego ze schyłku okresu rzymskiego i początku wczesnego średniowiecza na ziemiach polskich* (1980; nr kat. PM-192).
16. Sławomir Moździoch, *Umocnienia obronne grodu w Witostowicach (stan. 2), z IX – XI wieku* (1980; nr kat. PM-187).

17. Małgorzata Sroczyńska, *Obuwie skórzane z terenów Polski od VIII do XIII wieku* (1980; nr kat. PM-197).
18. Danuta Przemyska – Mikietyńska, *Sztuka Gdańska, Opola, Wrocławia, Poznania i Czerska od X – XV w. Studium porównawcze* (1981; nr kat. PM – 202).
19. Jolanta Bogucka, *Bursztyn we wczesnym średniowieczu* (1981; nr kat. PM-212).
20. Jolanta Nowakowska, *Pochówki zwierzęce i zwierzęce ofiary zakładzinowe na ziemiach polskich we wczesnym średniowieczu* (1981; nr kat. PM-210).
21. Marek Pisiewicz, *Zagadnienie ocieplania budynków mieszkalnych w okresie od IX do XIII wieku* (1981; nr kat.-211).
22. Wiesław Rośkowicz, *Osełki VI-X-wieczne z terenu Polski* (1981; nr kat. PM-213).
23. Tadeusz Fercowicz, *Wybrane problemy szkieletowego obrządku pogrzebowego ze średniowiecza na ziemiach Polski. Fenomen wampiryzmu* (1982; nr kat. PM-230).
24. Małgorzata Janczak, *Chów zwierząt domowych na ziemiach polskich we wczesnym średniowieczu (VI - XII wiek)* (1982; nr kat. PM-218).
25. Monika Maciejczyk, *Zabawki dziecięce od XI do XIV w. na przykładzie przedstawień koników*(1982; nr kat. PM-227).
26. Aneta Grabowska, *Osełki z wieków X – XIII na ziemiach polskich* (1983; nr kat. PM-235).
27. Michał Mularczyk, *Stratygrafia wczesnośredniowiecznych obiektów mieszkalnych na ziemiach polskich od VI do IX wieku* (1983; nr kat. PM-245)
28. Witold Nawalicki, *Studia nad wczesnośredniowiecznymi krzesiwami z obszaru Polski* (1983; nr kat. PM-238).
29. Sławomir Słowiński, *Wczesnośredniowieczna osada w Ścigowie* (1983; nr kat. PM-239).
30. Barbara Tyszkiewicz, *Kolczyki wczesnośredniowieczne z obszaru Polski* (1983; nr kat. PM-236).
31. Dorota Uszyńska, *Wczesnośredniowieczne skarby z Małopolski a wyposażenie grobowe na płaskich cmentarzyskach szkieletowych* (1983; nr kat. PM-240).
32. Ewa Krzysztofik – Limisiewicz, *Wybrane zagadnienia obrządku pogrzebowego we wczesnym średniowieczu na ziemiach polskich. Próba rekonstrukcji społecznej pozycji dziecka* (1984; nr kat. PM-250)
33. Krzysztof Jaworski, *Wyroby z kości i rogu z Ostrowa Tumskiego we Wrocławiu (wykop I i II)* (1985; nr kat. PM-261).
34. Andrzej Gwiaździński, *Wczesnośredniowieczne grodzisko w Kręsku, gm. Brzeg Dolny* (1986;nr kat. PM-264).
35. Dariusz Łasek, *Higiena w Polsce zachodniej w XI - XIII w.* (1987; nr kat. PM-275).
36. Janusz Murczkiewicz, *Studium nad konstrukcją wozu wczesnośredniowiecznego* (1987; nr kat. PM-276).
37. Lucjan Budzik, *Sprzączki z XIV – XV wieku na terenie Polski* (1988; nr kat. PM-279).
38. Marlena Magda, *Studium nad krzyżkami z X – XIV wieku na terenie Polski* (1988; nr kat. PM-278).
39. Paweł Rzeźnik, *Przyczynki do znajomości wczesnośredniowiecznego warsztatu garncarskiego na podstawie ceramiki z badań w kościele św. Idziego na Ostrowie Tumskim we Wrocławiu* (1989; nr kat. PM-282).

40. Łukasz Koniarek, *Motyw krzyża we wczesnośredniowiecznych znakach garncarskich. Próba charakterystyki i klasyfikacji* (1990; nr kat. PM-293).
41. Mirosław Markiewicz, *Grodzisko wczesnośredniowieczne we wsi Golina, pow. Jarocin* (1990; nr kat. PM-290).
42. Stanisław Grudzień, *Sposoby konserwacji i przechowywania mięsa w średniowieczu* (1991; nr kat. PM-306).
43. Dariusz Szymankiewicz, *Fortyfikacje z elementami drewnianymi na ziemiach polskich od VII do X wieku* (1991; nr kat. PM-315).
44. Ludwik Andrzej Kamiński, *Żarna rotacyjne w starożytności i średniowieczu na ziemiach polskich* (1992; nr kat. PM-331).

Listę tę uzupełnia praca licencjacka Katarzyny Stąpór *Tożsamość antropologiczna i kulturowa wczesnośredniowiecznych mieszkańców grodziska niemczańskiego na podstawie badań cmentarzyska Niemcza II* (Wrocław 2011; brak nr kat.) oraz pięć dysertacji doktorskich: Jerzego Lodowskiego *Grody wczesnośredniowieczne Śląska środkowego na tle osadnictwa z 1966 r.* (nr kat. PDr-9), Pawła Rzeźnika *Ceramika naczyńniowa z Ostrowa Tumskiego we Wrocławiu w X – XI wieku*, obroniona w 1994 r. (nr kat. PDr-23), Aleksandry Pankiewicz *Relacje kulturowe południowego Śląska i północnych Moraw i Czech w IX – X wieku w świetle źródeł ceramicznych* (2009; nr kat. PDr-66), Ewy Lisowskiej *Wydobywanie i dystrybucja surowców kamiennych we wczesnym średniowieczu na Dolnym Śląsku* (2012; nr kat. PDr-76) i Sylwii Rodak *Podstawy datowania grodów z końca X – początku XIII wieku na Dolnym Śląsku* (2012; nr kat. PDr-77). Te ostatnie cztery dysertacje doktorskie zostały opublikowane (Rzeźnik 1995; Pankiewicz 2012; Lisowska 2013; Rodak 2017).

Przegląd wzmianek dotyczących Niemczy w pracach magisterskich, powstałych w Katedrze (Instytucie) Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego otwiera magisterium Izabeli Piechy *Studia nad wytwórczością jubilerską we wczesnym średniowieczu na ziemiach polskich* (1977). Autorka wykorzystywała tylko te publikacje, które zawierały ilustracje interesujących ją zabytków. Na tej podstawie zaprezentowała ujednoliczoną typologię paciorków ze szkła i kamieni półszlachetnych. Istotne jest to, że do katalogu swojej pracy i jednocześnie opracowanej przez siebie klasyfikacji, wprowadziła również paciorki pochodzące z niezakończonych jeszcze badań cmentarzyska szkieletowego Niemcza II, mimo, że podczas przygotowywania swojej pracy raczej nie mogła jeszcze znać (lub w pełni wykorzystać) opublikowanego w 1976 r. opracowania tego stanowiska autorstwa Józefa Kaźmierczyka i Krzysztofa Wachowskiego. Paciorki niemczańskie zostały zaliczone przez nią do odmiany 3. Poniższe cytaty pochodzą z pracy Izabeli Piechy:

„Odmiana 3 – jest reprezentowana, jak poprzednio wydzielona, tylko w jednym egzemplarzu pochodzącym z cmentarzyska w Niemczy, datowanym na X – XII wiek. W tym wypadku szlif został poprowadzony w ten sposób, że nie wydzielają się ostro naroża, a płaszczyzny ścian bocznych i podstaw łączą się ze sobą łagodnie. Do produkcji użyto karneolu” (s. 45).

Następnie zostały one szczegółowo opisane:

„Na cmentarzysku w Niemczy, b. pow. Dzierżoniów, gdzie w grobie nr 20 wystąpił jeden paciorek żuorytu t. III (wys. 1,5; śr. 1,1; otw. 0,2), a także jeden karneolowy, t. VIII – odmiany 3 (wys. 1,5, śr. 1,4; otw. 0,2). Występowały one obok bursztynowego paciorka dwustożkowatego, jednego szklanego w przybliżeniu dwustożkowatego oraz o kształcie beczułkowatym. Cała ta kolia (tabl. XIX, 3) wypełniała nitkę na dł. ok. 6,5 cm.

W grobie nr 46 wystąpił natomiast paciorek z karneolu, który wskutek uszkodzenia, a także niekomunikatywności rysunku nie mógł zostać poddany analizie. Współwystępował on z paciorkiem z przezroczystego ciemnoniebieskiego szkła – płaskokulistym, a także z egzemplarzem bursztynowym, dwustożkowatym i jednym z tego samego surowca częściowo uszkodzonym. Paciorki te tworzyły małą kolię o dł. ok. 3,5 cm” (s. 74 – 75).

W partii syntetycznej powtórzono opis ograniczając się do paciorków szlifowanych z tzw. kamieni półszlachetnych:

„Dwa paciorki z karneolu i jeden z kwarcytu znaleziono na terenie cmentarzyska w Niemczy, b. pow. Dzierżoniów. Na pięćdziesiąt dziewięć przebadanych grobów, jedynie trzynaście zawierało wyposażenie, co stanowiło zaledwie około 24,5%, wyróżnić tu jednak można kilka pochówków bogatych, w inwentarzu których znalazły się obok ozdób srebrnych, także wymienione wyżej paciorki z kamieni półszlachetnych (str. 135).

O tym, że Autorka mogła nie znać wydanego w 1976 r. opracowania dotyczącego cmentarzyska Niemcza II może świadczyć fakt, że pisze ona o 59 grobach odkrytych na tej nekropolii, chociażw artykule o tym stanowisku opisane są 74 pochówki (Kaźmierczyk, Wachowski 1976). Zauważyliśmy też, że opis niektórych wyrobów jubilerskich różni się od zawartych w cytowanym artykule. Świadczyć to może o zapoznaniu się przez studentkę z zabytkami jeszcze przed ich opublikowaniem w 1976 r., stąd ich indywidualny opis, odmienny niż zawarty w artykule. Można przypuszczać, że dokumentację rysunkową i fotograficzną niemczańskich paciorków, a może nawet same zabytki, otrzymała od swojego promotora – Józefa Kaźmierczyka.

Z dużym zainteresowaniem czytaliśmy pracę Krystyny Rytki *Studia nad rozplanowaniem cmentarzysk wczesnośredniowiecznych (X – XII/XIII w.) w Polsce*. Autorka podjęła m.in. trud opracowania układu grobów na cmentarzysku II w Niemczy. Magisterium zostało obronione w 1978 r., dwa lata po ukazaniu się cytowanej pracy Józefa Kaźmierczyka i Krzysztofa Wachowskiego, i również dwa lata po ukończeniu studiów przez magistrantkę. Przypuszczalnie główne jej zręby powstawały w oparciu o dokumentację terenową oraz niepublikowane sprawozdania z badań i w przysłówiowej „ostatniej chwili” skonfrontowała swoje wnioski z treścią artykułu, być może udostępnionego jej przez Józefa Kaźmierczyka jeszcze przed złożeniem do druku. Stąd też można dostrzec pewne różnice pomiędzy publikacją a zaakceptowaną i obronioną pracą magisterską. Krystyna Rytko wspomina o występujących na cmentarzysku trzech „pustych” kręgach otoczonych pochówkami (s. 63), gdy zaś w publikacji Józefa Kaźmierczyka i Krzysztofa Wachowskiego wrysowane są dwa. Powołując się na sugestie autorów, magistrantka każe domyślać się obecności czterech kręgów, które byłyby symbolicznym wyobrażeniem kół wozu, a co więcej doszukuje się odtworzenia w pierwszym z nich cyklu księżycowego (s. 64). Chociaż nieco dalej (s. 66) sugeruje, że rozplanowanie grobów układało się wokół czworokątnego placu, wskazując na czytelny ciąg grobów wzdłuż linii przebiegającej z południowego wschodu na północny zachód.

Kolejną wzmiankę, głównie o charakterze erudycyjnym znajdujemy w pracy Edwarda Drużyłowskiego *Higiena ludności wczesnego średniowiecza na terenie Polski*, który stwierdza:

„...Na podgrodzium w Niemczy pod podłogi drewniane dawano wyściółkę z pobitych garnków, glinę oraz płyty kamienne” (s. 29).

Następna praca, autorstwa Sławomira Moździocha, *Umocnienia obronne grodu w Witostowicach (stan. 2) z IX – X wieku*, w zasadzie nie wymaga szczegółowego omówienia, gdyż niedługo po obronie została opublikowana (Moździoch 1986). Jest ona napisana jak antyczny dialog, w którym autor przedstawiając grodzisko w Witostowicach rozmawia z promotorem, konfrontując spostrzeżenia czynione podczas swoich badań z poglądami Józefa Kaźmierczyka, wypracowanymi podczas badań Niemczy i innych śląskich grodów z IX-X w. W takim kontekście czytelnik pracy magisterskiej Sławomira Moździocha pośrednio dowiadyuje się o niemczańskich konstrukcjach obronnych, ich chronologii oraz funkcji strażniczej i obronnej grodu nad Ślężą.

Zagadnienia związane z cmentarzyskiem niemczańskim omawia również Tadeusz Fercowicz w pracy *Wybrane problemy szkieletowego obrządku pogrzebowego ze średniowiecza na ziemiach Polski. Fenomen wampiryzmu*. Praca powstaje w 1980 r., okresie karnawału solidarności ale broniona jest już w mrokach stanu wojennego. W spisie literatury autor umieszcza wycofaną książkę antropologa kulturowego Ludwika Stommy *Słońce rodzi się 13 grudnia* (Stomma 1981), jako przejaw niezgody na wprowadzenie wojskowej dyktatury. Wcześniej brał udział w ostatnich sezonach badań niemczańskiej nekropoli, a jego praca uzupełnia niektóre aspekty wcześniejszych odkryć.

W trakcie tego końcowego etapu badań ustalono, że proponowany wcześniej model rozmieszczenia grobów wokół trzech – czterech pustych, kolistych placów, nie znalazł potwierdzenia w odkryciach, że powstające po zakończeniu prace magisterskie, były po części próbą ratowania koncepcji „pustych placów”, poprzez wykluczenie dostrzeganych anomalii, takich jak groby wampirów czy pochówki dziecięce. Najpewniej starano się stworzyć uproszczony obraz rozmieszczenia grobów, ograniczony do zasadniczych elementów, takich jak pochówki dorosłych czy jednoczasowe.

Magisterium Tadeusza Fercowicza, zasługujące niewątpliwie na publikację, jest pracą wyłamującą się z ówczesnego kanonu. W czasie, kiedy poddawano krytyce stosowanie analogii etnograficznych, autor odnosi się do nich z pełnym zaufaniem, starając się uczynić z nich pomost pomiędzy odkrywana rzeczywistością archeologiczną a poglądami utrwalonymi najpewniej przez neogotyckie powieści. Wydziela zespół cech, które pomagają określić wybrane groby jako pochówki wczesnośredniowiecznych wampirów. Podobny sposób myślenia, kilkanaście lat później legł u podstaw powstania etnoarcheologii.

Kolejne magisterium, autorstwa Ewy Krzysztofik – Limisiewicz *Wybrane zagadnienia obrządku pogrzebowego we wczesnym średniowieczu na ziemiach polskich. Próba rekonstrukcji społecznej pozycji dziecka*, obroniona została w 1984 r. Cel i zakres merytoryczny tej pracy sformułowany został zapewne bezpośrednio po obronie wcześniej opisywanego magisterium Tadeusza Fercowicza. Podczas lektury dostrzec można chyba celowe zawężenie problemu badawczego i pogłębioną analizę poszczególnych zespołów grobowych. Skrupulatność stawianych zadań nie była tak rygorystycznie realizowana w innych pracach. Składamy to na karb usilnego dążenia do odpowiedzi na pytanie, dlaczego wyróżnione w pierwszym etapie badań puste, koliste przestrzenie nie zostały potwierdzone w kolejnych sezonach prac wykopaliskowych na cmentarzysku niemczańskim. Autorka sugeruje, że mogły być to niezrealizowane (niezachowane) kurhany, chociaż nie używa tego terminu, określając je jako: „koliste wyróżnienie sacrum ... z wertykalnym zorientowaniem przestrzeni” (s. 90), i jako samodzielne konstrukty nie musiały mieć kontynuacji.

W tym miejscu nastąpi odejście od przyjętego sposobu opisu wzmianek o Niemczy w pracach dyplomowych powstałych w Katedrze (Instytucie) Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Po pierwsze będzie to odejście od układu chronologicznego powstania omawianych prac, pozostanie-

my bowiem przy problematyce związanej z cmentarzyskiem niemczańskim. Po drugie, omówiona zostanie praca nie magisterska, lecz licencjacka. W pisanej pod opieką naukową Krzysztofa Jaworskiego a obronionej w 2011 r. pracy *Tożsamość antropologiczna i kulturowa wczesnośredniowiecznych mieszkańców grodziska niemczańskiego (na) podstawie badań cmentarzyska Niemcza II*, jej autorka Katarzyna Stąpór, obecnie doktorantka antropologii, wieloaspektowo skonfrontowała źródła archeologiczne i antropologiczne z niemczańskiej nekropolii. Autorka podkreśla szczególne rozplanowanie nierzędowego cmentarzyska szkieletowego (s. 5 – 10) i w oparciu o cytowaną literaturę zakłada, że nekropolia rozwijała się w dwóch fazach. Podkreśla odmienny charakter grobów starszej fazy niż pochówki z cmentarzysk wiejskich z terenu Śląska, co wyjaśnia „wcześniejszym zaszczerpieniem idei chrześcijaństwa w grodzie niemczańskim” (s. 12). Opisując młodszą fazę cmentarzyska, zwraca uwagę na czytelny zarys jam grobowych o zaokrąglonych narożach i owalny lub trapezowaty zarys. Podkreśla zmniejszający się udział śladów używania trumien oraz grobów z dookólną półką, na której miano układać legary pod nary lub dranice, przykrywające zwłoki. Jako zachowania odmienne – anomalie obrządku – autorka wylicza groby podwójne oraz puste – symboliczne. Dostrzega również zmniejszanie się udziału grobów zawierających wyposażenie i podkreśla niemożność „zróznicowania statusu ekonomiczno społecznego ludności Niemczy” (s. 15). Również próba określenia chronologii poszczególnych partii cmentarzyska nie jest precyzyjna i ogranicza się do określenia partii południowej i wschodniej jako starszej. Katarzyna Stąpór uważa, że cmentarzysko funkcjonowało w okresie od X do XII w. (s. 17). Autorce dobrze i dojrzałe napisanego tekstu można jedynie zarzucić, że pomimo opisanie różnic pomiędzy dwoma fazami cmentarzyska nie wskazała konkretnych obiektów (podając ich numery) należących do wydzielonych faz.

Znaczne partie swych rozważań autorka poświęca badaniom antropologicznym (s. 20 i następne). Pod względem wysokości ciała ówczesna populacja niemczańska nie różni się od innych wczesnośredniowiecznych z terenów dzisiejszej Polski. Wyrażna różnica obserwowana jest jedynie w przypadku wskaźnika międzykończynowego, co wskazuje na obecność osobników „krótkorękich i długonogich”. Zaobserwowano znaczną zmienność wewnątrzgrupową. Do celów porównawczych wybrano materiał kostny pochodzący z ziem Polski i sąsiednich (Turyngia, Czechy, Morawy). Różnica w budowie czaszek męskich wskazuje na zróznicowanie pomiędzy wcześniejszą a późniejszą częścią cmentarza. Czaszki żeńskie są większe i najbardziej podobne do populacji z Ostrowa Lednickiego, Cedyni i Espenfeld (Turyngia). Dalej autorka stwierdza, że struktura antropologiczna w obrębie starszej części cmentarzyska jest zbliżona do serii z Dolnego Śląska (Brzeg Głogowski, Opole-Groszowice i Tomice), natomiast z młodszej partii cmentarzyska nawiązuje do pomiarów szkieletów z cmentarzyska w Końskich w centralnej Polsce (s. 24). W dalszej kolejności autorka omawia zagadnienia demograficzne. Określa badaną populację jako zastojującą o minimalnym (bliskim zeru) przyroście naturalnym i średnią wieku około 38 lat, co stanowi jedną z najniższych wartości dla wczesnego średniowiecza. W dalszej kolejności omawia paleopatologie oraz urazy.

W części analitycznej stwierdza, że cmentarzysko Niemcza II ma dwojaki charakter – groby z fazy starszej (X w.) różnią się zasadniczo od pochówków z fazy młodziej (XI – XII w.):

Obecność trumien w X w. i ich zanikanie w XI – XII w.

Obstawy kamienne występują częściej w X w. i sporadycznie w XI – XII w.

Ułożenie szkieletów. W fazie starszej fazy miały pojawiać się pochówki ułożone na boku, z podgiętymi nogami oraz rękoma, czy nogami skrzyżowanymi w kostkach. W fazie młodziej dominują

pochówki ułożone na plecach z rękoma wyprostowanymi wzdłuż ciała lub lekko zgiętymi i dłońmi ułożonymi na talerzach biodrowych.

Kolejnym wyróżnikiem chronologicznym miała być ilość i częstotliwość występowania wyposażenia grobowego. W starszej fazie 28% grobów zawierało wyposażenie, w młodszej odsetek ten miał być dwukrotnie niższy. Osobno omówiła dwa groby zawierające numizmaty. Oba kobiece (nr 91 i 155) i podobnie datowane na ostatnią ćwierć X w. W grobie nr 155 zmarła trzymała monetę w ręku, co uznano za symbol obola zmarłych. Zwyczaj umieszczania monety w ręku a nie w ustach uznano za zwyczaj, który dotarł z państwa czeskiego.

Autorka przejrzyście referuje kwestie antropologiczne, związane z biologiczną dwoistością populacji niemieckiej, starając się porównać grupy osobnicze ze starszej i młodszej części cmentarza. W rozważaniach demograficznych stwierdziła nadumieralność młodszych dzieci (*infans I*) w starszej fazie, co skutkowało mniejszą umieralnością nastolatków oraz osobników dojrzałych. W X w. umieralność kobiet była większa w wieku dorosłym (*adultus*) najpewniej związana z powikłaniami porodowymi, zaś mniejszą umieralność stwierdzono dla wieku dojrzałego. Dla kolejnego okresu (XI – XII w.) rozkład wymieralności jest podobny, większy w wieku dorosłym i mniejszy w okresie dojrzałym (*maturus*). Większość osobników z cmentarzyska niemieckiego autorka zaliczyła do starszej fazy.

W podsumowaniu pracy autorka konsekwentnie zmierza do wniosku o dwóch populacjach – X- oraz XI – XII-wiecznej. Pierwsza o kulturowych cechach wywodzących się z Czech i Moraw i druga o lepszej kondycji i budowie kończyn, wywodząca się z grup żyjących wówczas na terenie Polski. Autorka nie podejmuje się jednak na wskazanie uczestników ewentualnego konfliktu zbrojnego, w domyśle związanego z przejściem Niemcy przez państwo polskie.

Przegląd prac magisterskich zamykają rozważania Dariusza Szymankiewicza *Fortyfikacje z elementami drewnianymi na ziemiach polskich od VII do X wieku* z 1991 roku. U podstaw jej powstania, naszym zdaniem, leżały prowadzone przez Józefa Kaźmierczyka badania wykopaliskowe na grodziskach w Gilowie i w Dobromierzu. Autor podejmuje próbę skonfrontowania rezultatów tych badań z wynikami prac prowadzonych w Niemczech. Dużo uwagi skupia na zagadnieniu tzw. oblicówek kamiennych, wywodzących się z Moraw lub Czech, jednak przede wszystkim zajmuje się zespolonymi z kamienną ścianą elementami drewniano-ziemnymi wałów. Wydaje się, że autor chciał wykazać ewolucyjny rozwój tych konstrukcji, poczynając od form najprostszych do coraz bardziej skomplikowanych. Zarówno temat pracy tej pracy, jak i jej wewnętrzna struktura oraz zawarte konkluzje wyraźnie nawiązywały do zainteresowań badawczych samego Józefa Kaźmierczyka, który po zakończeniu badań wrocławskiego Ostrowa Tumskiego (badania wykopu III z lat 1983-1989), i po opracowaniu wyników tych prac wykopaliskowych (zob. Kaźmierczyk 1991; 1993; 1995; ten ostatni tom ukazał się po śmierci Autora) planował podjąć prace nad monografią naukową wczesnośredniowiecznego niemieckiego zespołu osadniczego.

Problematyki niemieckiej nie mogło zabraknąć w realizowanych w Katedrze oraz Instytucie Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego dysertacjach doktorskich. Najstarszą z nich jest napisana pod opieką prof. Heleny Cehak-Hołubowiczowej praca doktorska Jerzego Lodowskiego *Grody wczesnośredniowieczne Śląska środkowego na tle osadnictwa*, obroniona w 1966 r. Swojego doktoratu Jerzy Lodowski nie opublikował, jednak zawarte w tej pracy kwestie dotyczące Niemcy w dużej mierze powtórzył w do dzisiaj cenionej monografii wczesnośredniowiecznych grodzisk z obszaru Dolnego

Śląska (Kaletynowie, Lodowski 1968, s. 105 n.). W tym miejscu można też wspomnieć, że o Niemczy pisali w swoich pracach doktorskich również dwaj inni późniejsi profesorowie – Józef Kaźmierczyk oraz Krzysztof Wachowski – lecz były to dysertacje powstałe w Instytucie Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk, w związku z czym maszynopisy tych prac nie znajdują się w zbiorach Instytutu Archeologii UWr.

Wszystkie późniejsze dysertacje doktorskie powstały po 1990 r., i są efektem powołanego pod koniec lat 80. XX w. na Wydziale Nauk Historycznych i Pedagogicznych UWr Studium Doktoranckiego Nauk Historycznych. Pierwsza z przedstawianych prac, autorstwa Pawła Rzeźnika *Ceramika naczyniowa z Ostrowa Tumskiego we Wrocławiu w X – XI wieku*, obroniona na początku 1994 r, zaś rok później opublikowana pod tym samym tytułem (Rzeźnik 1995). Był to ostatni doktorat napisany pod opieką zmarłego we wrześniu 1993 r. prof. dr hab. Józefa Kaźmierczyka. Przedstawiając charakterystykę wrocławskich wczesnośredniowiecznych materiałów ceramicznych nie mógł Autor nie konfrontować ich z wyrobami garncarskimi znanymi z innych śląskich i pozaśląskich ośrodków grodowych. Tym bardziej, że niekiedy te obce formy ceramiczne trafiały, jako importy, do wrocławskiego grodu. W tych miejscach dysertacji Pawła Rzeźnika pojawiają się też wzmianki o Niemczy.

...Silniejsze nawiązania do miejscowych tradycji ujawniają fragmenty naczyń prawdopodobnie obtaczanych co najmniej do połowy wysokości górnej części brzuśca. Przedstawiają one formy stosunkowo łagodnie profilowane ze słabo zaznaczoną od strony barku szyjką, o różnym stopniu wydętości brzuśca i dość wyraźnie wywinętym wylewie... Górne partie brzuśców pokrywa monotony ornament złożony z jednego lub kilku wykonanych grzebykiem poziomych pasm falistych, niekiedy przedzielonych pasmami prostymi. Występują one dość powszechnie w IX – pierwszej połowie X wieku na licznych stanowiskach śląskich (np. ...Niemcza...) (s. 115)

Wielu archeologów uważa, że praca doktorska Pawła Rzeźnika otworzyła nowe horyzonty przed zagadnieniami ceramologicznymi, związanymi głównie z technologią i organizacją pracy garncarskiej. Wątki te w naszym omówieniu, jako nie dotyczące Niemczy, zmuszeni jesteśmy jednak pominąć.

Druga praca doktorska, autorstwa Aleksandry Pankiewicz, którą promował prof. dr hab. Krzysztof Wachowski, obroniona w 2009 r., nosi tytuł *Relacje kulturowe południowego Śląska i północnych Moraw i Czech w IX – X wieku w świetle źródeł ceramicznych*. Jej schemat jest podobny do pracy Pawła Rzeźnika. Początkową część otwiera rozdział nazwany „Zasady klasyfikacji ceramiki”, w którym Autorka omawia technologię i technikę wykonywania naczyń. Określając cel swojej pracy zwraca uwagę na konieczność prześledzenia przemian politycznych zachodzących na Śląsku, a zwłaszcza ustalenia zależności politycznej tego obszaru od sąsiedniej Wielkiej Morawy a później Czech. Podnosi brak zabytków architektonicznych oraz sepulkralnych typowych dla Rzeszy Wielkomorawskiej i państwa czeskiego. Zauważa, za niektórymi wcześniejszymi badaczami, że obecność luksusowych wyrobów proveniencji wielkomorawskiej lub czeskiej na śląskich stanowiskach archeologicznych może być wynikiem wymiany handlowej. Dlatego tak istotne, jej zdaniem, mają być badania nad ceramiką z tego okresu. Celem jest określenie odrębności miejscowych tradycji garncarskich w poszczególnych regionach (Dolny Śląsk, Górny Śląsk i tereny Śląska czeskiego, północno – wschodnie Czechy i północne Morawy), a następnie porównywanie ich ze sobą. W konsekwencji obserwujemy, w obrębie wytwórczości garncarskiej, obecność wpływów morawskich i czeskich w ceramice południowej części Dolnego Śląska, południowych partii Górnego Śląska i Śląska Czeskiego, ale także wpływy śląskie w ceramice północno – wschodnich Czech i północnych Moraw. Przy takiej realizacji

tematu powstaje pytanie czy autorka bada przemiany polityczne związane z przesunięciami się grup ludzkich, w tym i garncarzy, czy też głębię wymiany ponadlokalnej.

Różnice pomiędzy pracami Pawła Rzeźnika a Aleksandry Pankiewicz polegają głównie na innym charakterze analizowanych w tych pracach źródeł ceramicznych. W pierwszym przypadku są one ograniczone do stosunkowo niewielkiego obszaru jednego stanowiska, wrocławskiego Ostrowa Tumskiego, i uszeregowane w kolejnych pakietach – warstwach kulturowych. W drugim obejmuje zdecydowanie większy zakres terytorialny. Na interesujących Aleksandrę Pankiewicz obszarach południowego Śląska i przyległych fragmentów Moraw i Czech, poza nielicznymi wyjątkami nie stwierdzono zalegania, jedna nad drugą, kolejnych warstw osadniczych. Do tych wyjątków należy stanowisko w Niemczy, gdzie w wykopie II wydzielono 8 poziomów osadniczych oraz siedem faz wczesnośredniowiecznych konstrukcji obronnych. Ponadto wyróżniono przynajmniej 26 warstw kulturowych, w tym niektóre zgeneralizowane, szczególnie w strefie spływów wewnętrznego lica wału.

Dlatego też w pracy doktorskiej Aleksandry Pankiewicz Niemcza zajmuje miejsce szczególne. Jest ważnym punktem odniesienia w rozważaniach autorki nad dostrzeżoną przez nią pewną statycznością procesu rozwojowego garncarstwa w IX – X w. na południowym Śląsku, którego przemianom nadają puls obserwowane relacje z sąsiednimi terenami. Autorka rysuje potencjalny rytm zmian politycznych na podstawie materiałów ceramicznych. W jej kulturowo-historycznych konkluzjach wątki niemczańskie stanowią przykład kontaktów południowego Śląska z terenami ościennymi, a konkretnie z kolejnymi ważnymi podmiotami politycznymi dominującymi w tej części Europy Środkowej od IX po początki XI w. Tę niemczańską serię ilustrującą relacje wczesnośredniowiecznych mieszkańców górnego Nadodrza z ich sąsiadami otwierają pochówki szkieletowe (a zatem chrześcijańskie?) z cmentarzyska I w Niemczy, z 2 połowę lub schyłku IX w., wyposażone w naczynia wykonane w nurcie ceramiki naddunajskiej, mające liczne analogie w kręgu wielkomorawskim. Kolejny etap wyznacza ceramika odkryta podczas badań wału południowego grodziska niemczańskiego oraz cmentarzyska II w Niemczy, datowana na 2 połowę i koniec X w. o wyraźnych nawiązaniach stylistycznych i technologicznych do ceramiki charakterystycznej dla Czech Środkowych (co ciekawe mniej nawiązań jest do ceramiki wschodnioczeskiej z X w.), której pojawienie się w Niemczy Aleksandra Pankiewicz wiąże z ekspansją państwa czeskich Przemyslidów. Kolejny ważny epizod w dziejach Śląska i Niemczy, czyli wchłonięcie południowej części Śląska przez Piastów u progu ostatniej dekady X w. również jest uchwytny w materiale ceramicznym analizowanym przez Aleksandrę Pankiewicz.

Trzy lata później w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego powstała praca doktorska Ewy Lisowskiej *Wydobycie i dystrybucja surowców kamiennych we wczesnym średniowieczu na Dolnym Śląsku*, obroniona w 2012 r. i wkrótce opublikowana pod tym samym tytułem (Lisowska 2013). Autorka określiła cel pracy jako „wejście w „duszę” kamienia począwszy od jego pozyskania, poprzez proces obróbki, po ostateczną depozycję oraz wniknięcie w jego naturę geologiczną, śledząc petrografię składających się nań elementów mineralnych” (s. 7). Dalej dodaje, „model badawczy określany jest jako studia proveniencji” i uzupełnia, że w pracy „skupia się na wykorzystaniu złóż dolnośląskich a następnie dystrybucji pochodzącego z nich kamienia w obrębie badanego rejonu. Dodatkowo do zespołu włączono surowce importowane, których prześledzenie rozrzutu dystrybucyjnego na terenie Dolnego Śląska jest ... istotnym źródłem świadczącym o dalekosiężnych kontaktach handlowych” (s. 8). To, czego domyślaliśmy się w pracy Aleksandry Pankiewicz, zostało wprost sformułowane przez Ewę Lisowską.

Z oczywistych względów Niemcza nie mogła stanowić dla Ewy Lisowskiej najważniejszego w jej pracy stanowiska archeologicznego. Powód był zrozumiały – brak monografii lub syntezy tego ośrodka, przez co odkrywane w Niemczy interesujące autorkę dysertacji zabytki kamienne często pozbawione były kontekstu stratygraficznego, chronologicznego i kulturowego. Tym niemniej Ewa Lisowska w swoich badaniach dotarła do wielu odkrytych w przeszłości w Niemczy zabytków wykonywanych z surowców skalnych i minerałów, znajdujących się w zbiorach Instytutu Archeologii UW i Muzeum Archeologicznego we Wrocławiu. Uwolnieni od obowiązku wyjaśniania zagadnień terminologicznych, technologicznych czy przygotowania surowca do dalszej produkcji, zasygnalizujemy tu tylko, że w Niemczy z tego rodzaju surowców wykonywano żarna, osetki, przęśliki, paciorki z kamieni szlachetnych, kulki kamienne oraz „kamienne jaja”. Ewa Lisowska w swojej dysertacji przedstawiła również analizę petrograficzną tych zabytków.

Przegląd prac doktorskich, w których obecna jest problematyka wczesnośredniowiecznej Niemczy, zamyka obroniona również w 2012 r. dysertacja Sylwii Rodak *Podstawy datowania grodów z końca X – początku XIII wieku na Dolnym Śląsku*, opublikowana w 2017 r. (Rodak 2017). W swojej pracy autorka opisuje znajdowane w obrębie badanych grodzisk artefakty i poddaje je weryfikacji chronologicznej, stosując różne metody analityczne. Nie wprowadza nowych klasyfikacji typologicznych, chociaż omawiając wyniki wieloletnich badań na grodach w Opolu i Wrocławiu, mogłaby to uczynić. Autorka pracy wielokrotnie podkreśla znaczną w skali całego Śląska rangę grodu w Niemczy, będącego jednym z ośrodków kasztelańskich w tej części państwa wczesnopiastowskiego, lecz – podobnie jak w przypadku omawianej wyżej dysertacji Ewy Lisowskiej – nie może znaleźć z tego stanowiska w pełni wykorzystać. Powodem jest brak monografii wczesnośredniowiecznej Niemczy zawierającej prezentację stratygrafii wykopów badanych na tym stanowisku. Autorka podejmuje jednak próbę zestawienia zabytków ruchomych z Niemczy, znajdujących się w zbiorach w dolnośląskich instytucjach archeologicznych, z podobnymi artefaktami z innych, dobrze już datowanych stanowisk (m.in. z Ostrowa Tumskiego we Wrocławiu, Ostrówka w Opolu i grodu legnickiego). W ten sposób prezentuje m.in. niemczańską ceramikę, groty strzał, sprzączki, zapinkę podkowiastą, wyroby kościane i rogowe (w tym grzebienie) oraz monety. Konkluzje dotyczące Niemczy uzupełnione są o dobrze już poznane i – co bardzo ważne – w skali Śląska bardzo bogate źródła pisane.

Przedstawiony w niniejszym rozdziale przegląd powstałych w Uniwersytecie Wrocławskim prac dyplomowych w zakresie archeologii zamyka obroniona w 2019 r. praca magisterska Joanny Kachel-Szyjki *Dokumentacja aktowa i obrazowa dotycząca wczesnośredniowiecznego kompleksu osadniczego w Niemczy, przechowywana w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego* (promotor Krzysztof Jaworski). Autorka w trakcie swej pracy wydobyła z szaf i regałów instytutowego archiwum dziesiątki, jeśli nie setki, nieotwieranych często od kilkudziesięciu lat teczek z dokumentami i rulonów z planami powstałymi podczas badań stanowiska w Niemczy. Ogrom pracy włożonej w opracowanie źródeł, ich sklasyfikowanie i wreszcie zredagowanie świetnej pracy magisterskiej, zaowocował jednocześnie powstaniem zasadniczej bazy źródłowej do powstania niniejszego opracowania książkowego. Można w tym miejscu napisać, bez żadnej przesady, że to właśnie dzięki studenckiej pracy dyplomowej Joanny Kachel-Szyjki dawna Niemcza znalazła się wreszcie w należnym jej miejscu, czyli tych spośród stanowisk archeologicznych badanych w ramach tzw. programu milenijnego, które doczekały się publikacji dokumentacji naukowej, powstałej podczas ich badań.

6. Zakończenie, czyli na przekór słowom Mnicha z Sazawy

Krzysztof Jaworski, Aleksander Limisiewicz

Przygotowując różne partie niniejszej książki każdy z naszego zespołu zdumiony był ogromem pracy włożonej przez kierowany przez prof. Włodzimierza Hołubowicza zespół badawczy (i późniejszych kontynuatorów tych prac), już od pierwszego sezonu wykopaliskowego w 1950 r., w celu pełnego zadokumentowania wyników tych badań. To nasze wrażenie spotęgowane było tkwiącym gdzieś w archeologicznej podświadomości stereotypem – a może przekonaniem, że niemczańskie badania z lat 50.-80. minionego wieku, były dla poszczególnych członków ówczesnej ekipy badawczej jedynie swego rodzaju dodatkiem do innych, ważniejszych dla nich obiektów ich naukowego zainteresowania. Chociażby góry Ślęży i Opola dla Włodzimierza Hołubowicza czy też Opola i wczesnośredniowieczne Wrocławia dla Józefa Kaźmierczyka. Podczas naszej pracy w archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego z pewnym zdziwieniem konstatowaliśmy, że jest to konsekwentnie i starannie opracowywana i redagowana dokumentacja z badań wykopaliskowych; zarówno jej część opisowa, jak i dokumentacja ikonograficzna – rysunkowa i fotograficzna. Oczywiście jej kształt był odbiciem ówczesnych standardów wykonywania dokumentacji z badań archeologicznych, które przecież musiały być ściśle związane ze stosowaną przez zespół naukowców metodą prowadzenia badań wykopaliskowych (w jej wszystkich aspektach – eksploracji nawarstwień kulturowych, analizy pozyskiwanych źródeł i wreszcie, nawet jeszcze w trakcie prowadzenia wykopalisk, ich interpretacji). Pamiętajmy, że prof. Włodzimierz Hołubowicz był już okresie międzywojennym zaangażowany w toczoną wśród polskich badaczy gorącą dyskusję na temat metody prowadzenia badań wykopaliskowych wczesnośredniowiecznych grodzisk (Hołubowicz 1948). Stosowana przez niego i jego zespół metoda badawcza już przed przeszło półwieczem nie zawsze była akceptowana przez tzw. ogół środowiska i znajdowała wielu krytyków i antagonistów (nie będziemy w tym miejscu przedstawiać szczegółów tej dyskusji). Tym bardziej forma tej dokumentacji dość znacznie odbiega od dzisiaj przyjętych reguł, chociaż to akurat dziwić nie może, gdyż zostały one wprowadzone wiele lat po zakończeniu badań w Niemcy.

Faktem jest, że w latach 1950-1981, zespół archeologów prowadzących badania wykopaliskowe w Niemcy opracował bogatą i wielowątkową dokumentację naukową. Podjęte też zostały, z inicja-

tywy Włodzimierza Hołubowicza, badania interdyscyplinarne stanowiska, w których uczestniczyli archeozoolodzy i paleobotanicy, historycy sztuki i architektury, geolodzy, a już po śmierci tego badacza, od 1963 r., antropolodzy.

Uwadze kolejnych pokoleń badaczy zainteresowanych głównie tą częścią badań w Niemczy, której dotyczyły badania milenijne skupione na rozpoznaniu formy i charakteru grodu, niemal zupełnie umknęły wykopaliska prowadzone w początkach lat 70. minionego wieku. Koncepcja tych badań, opracowana i zrealizowana przez Józefa Kaźmierczyka, była wówczas nie tylko w skali Śląska prawdziwym ewenementem. Badania, związane z pracami ziemnymi wykonywanymi podczas zakładania sieci kanalizacyjnych w obrębie Niemczy, objęły praktycznie cały obszar dawnego grodu. W wykopach odsłaniano nawarstwienia o miąższości od 2 do 4 m, zarówno wczesno – jak i późnośredniowieczne oraz nowożytny. Zostały one zarejestrowane i stanowią uniwersalne uzupełnienie stanu wiedzy nad zabudową wnętrza grodów oraz średniowiecznego i nowożytnego miasta. Uderza przy tym nowatorski sposób dokumentowania dokonywanych odkryć. Jedynym mankamentem jest (chciałoby się wtrącić: no właśnie) stopień opublikowania tych badań: kilka pozbawionych ilustracji sprawozdań (Kaźmierczyk 1971; 1972; 1974) oraz nieco większy artykuł problemowy dotyczący kamiennych elementów niemczańskich fortyfikacji (Kaźmierczyk 1978, s. 38 n., ryc. 9-13).

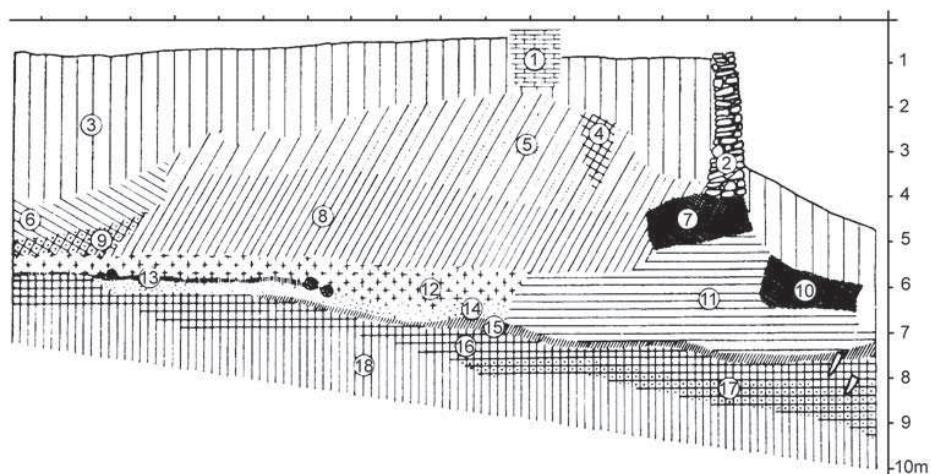
Każdy z nas, współautorów tej książki, zwracał uwagę na niekompletny stan dokumentacji niemczańskiej, jej rozproszenie w zbiorach aż trzech placówek naukowych. Winą za tę skazę w obrazie dokumentacji powstającej podczas wykopalisk w Niemczy nie można jednak obarczać ani Włodzimierza Hołubowicza, ani też żadnego z jego następców. Można w tym miejscu wyrazić nadzieję, że w stosunkowo niedługim czasie pojawi się kolejny „korpus” archiwaliów dotyczących grodu nad Ślężą – tych pozostających w zbiorach Ośrodka Badań nad Kulturą Późnego Antyku i Wczesnego Średniowiecza Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk we Wrocławiu oraz tych z Muzeum Centrum Nauki i Sztuki Stara Kopalnia w Wałbrzychu. Będzie on znaczącym uzupełnieniem zawartości niniejszej książki, przez co oba tomy staną się – taką mamy nadzieję – swoistym przewodnikiem po archeologii wczesnośredniowiecznej Niemczy.

O potrzebie szerszego „wejścia” w niemczańskie archiwalia archeologiczne można byłoby w tym miejscu napisać przynajmniej kilka akapitów. Tych kilkadziesiąt zdań można jednak zamienić na dwie ryciny, będące przykładową, ale jednocześnie znakomitą ilustracją i uzasadnieniem tego postulatu. Opublikowany przed laty przez Włodzimierza Hołubowicza i Józefa Kaźmierczyka schemat konstrukcji obronnych (ryc. 65), rozpoznanych w wykopie II w Niemczy (Hołubowicz, Kaźmierczyk 1963, s. 294 n., ryc. 2), był przedmiotem wielu analiz późniejszych badaczy, także i jednego z autorów niniejszego tekstu (Jaworski 2005, s. 164 n., ryc. 80). O ileż łatwiejsze byłyby te studia, gdyby prowadzono je nad oryginalnymi rysunkami, autorstwa Ireny Tołkin, powstałymi podczas prac wykopaliskowych (ryc. 66)!

W naszych tekstach, zawartych w tym woluminie, nie zwróciliśmy uwagi na jeszcze jeden ważny aspekt. Warto o nim wspomnieć chociaż w tym miejscu, w jednym z ostatnich akapitów książki. Oceniając zespół prowadzący pionierskie badania w Niemczy często zapomina się, że prof. Włodzimierz Hołubowicz, jego uczeń mgr Józef Kaźmierczyk i inni członkowie ekipy badawczej, tak naprawdę dopiero „uczyli się” archeologii wczesnośredniowiecznego Śląska. W wielu aspektach archeologii mocno różniącej się od tej poznanej w polskich ośrodkach uniwersyteckich, nie tylko tych znajdujących się we wschodniej części przedwrześniowej Polski, w dodatku niemającej – z różnych

powodów, o których też nie będziemy się w tym miejscu rozpisywać – bogatej literatury niemieckojęzycznej. Niewiele ponad cztery lata, które upłynęły od wygłoszenia przez prof. Rudolfa Jankę pierwszego polskiego wykładu uniwersyteckiego z archeologii na Uniwersytecie Wrocławskim w grudniu 1945 r. do momentu wbicia pierwszej łopaty przez pracowników tej uczelni podczas wykopalisk w Niemczy, to czas krótszy niż cykl wykształcenia studenta od chwili przyjęcia go na studia do uzyskania przez niego stopnia magistra. Słabo zaznaczona obecność problematyki niemieckiej w publikacjach archeologicznych lat 50. minionego staje się wówczas, gdy zechce się dostrzec te okoliczności i uwarunkowania, już nieco bardziej zrozumiała.

Piszący w XII w. swoją kronikę anonimowy mnich z klasztoru w Sazawie w Czechach pod rokiem 990 umieścił odnoszące się nie tylko do Niemczy, ale też do całokształtu relacji polsko-czeskich we wczesnym średniowieczu, pomnikowe zdanie „Nemci perdita est” – *Niemcza została utracona*. Jeszcze kilka-kilkanaście lat temu wśród archeologów byli i tacy, którzy uważali, że około tysiąc po utracie przez Czechów grodu nad Ślązą utracone zostały również materiały dokumentujące badania wykopaliskowe na tym stanowisku. Na szczęście akurat archeologiczne „documentae de Niemcza non perditae sunt”.

Ryc. 65. Niemcza. Wykop II. Schemat konstrukcji obronnych w południowo-wschodniej części wzgórza grodowego. Według W. Hołubowicza i J. Kaźmierczyka 1963, ryc. 2

Fig. 65. Niemcza, site II. Diagram of defensive structures in the south-eastern part of the hill. After W. Hołubowicz and J. Kaźmierczyk 1963, Fig. 2

Ryc. 66. Niemcza. Wykop II. Schemat konstrukcji obronnych w południowo-wschodniej części wzgórza grodowego. Rysunek barwny wykonany przez Irenę Tołkin-Cizio (1962 r.)

Fig. 66. Niemcza, site II. Diagram of defensive structures in the south-eastern part of the hill. Colour drawing by Irena Tołkin-Cizio (1962)

Early medieval Niemcza. Archives from archaeological studies in Niemcza, Lower Silesia from the years 1950-1981

The early medieval settlement complex in Niemcza, Lower Silesia (Dzierżoniów county) is one of the most important archaeological sites in south-western Poland. It consists of a gord situated on a hill, three skeletal cemeteries and a nearby settlement. It is one of the few gords located in Poland mentioned in early medieval written sources (from 990 AD - the Czech chronicle of the Sasau monk and 1017 AD - the chronicle of the Merseburg bishop Liethmar). After World War II, a long-term archaeological excavation was undertaken in Niemcza, coordinated by the Department of Polish Archaeology of the Wrocław University and the Institute of Archaeology of the Wrocław branch of Polish Academy of Sciences. These studies were carried out as part of the so-called nationwide millennium program related to the millennial anniversary of the establishment of the Polish State in 1966. The excavation began in 1950 and lasted until 1965 (the millennium part), then, after several years of hiatus, it was continued from 1970 to 1981. The study was initiated and led by prof. Włodzimierz Hołubowicz (University of Wrocław) from 1950 until his death in 1962, taken over by his wife prof. Helena Cehak-Hołubowiczowa (University of Wrocław) and continued by prof. Józef Kaźmierczyk (University of Wrocław) from 1970 to 1981. The latter researcher was the only one who participated in all the excavation seasons in Niemcza, initially (1950s and 1960s) as an assistant, then as a study director.

A rich scientific archive was created during the study, including written documents, drawings and photographs. Most of it is stored in the collections of the Wrocław University Institute of Archaeology. A smaller part of the documentation is kept at the Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences and at the Old Mine Science and Art Centre Museum in Walbrzych.

The archive from the years 1950-1981 was never fully published and used only to a small extent in archaeological publications. Prof. Józef Kaźmierczyk's sudden death in 1993 interrupted his work on the Niemcza archaeological monograph. Later publications usually used information previously published by W. Hołubowicz, J. Kaźmierczyk and researchers belonging to the past generation of archaeologists who cooperated with them.

Only a few contemporary researchers of early medieval Silesia remember Niemcza excavations. It is usually applied to the more recent seasons (the turn of the 1970s and 1980s), when some of them were still students. For most, Niemcza is already a past relic. That is why the team of archaeologists from the Early Medieval Archaeology Department of the Wrocław University Institute of Archaeology decided to publish the archives from Niemcza stored in the collections of the Wrocław University. We would like this book to be not only a guide to the Niemcza-related archival resources, but also to show its scientific potential. For obvious reasons, the archives will not be analysed from the substantive point of view, i.e. early medieval history of the Niemcza settlement and its significance on the European map in the 10th-13th century. We hope that these issues will be addressed in the future within archaeological and historical studies, at least partly inspired and supported by this publication. It was created thanks to the Culture Promotion Fund of the Ministry of Culture and National Heritage, and the Wrocław University funding.

The book introduction contains information about the state of research on early medieval settlement in Niemcza and the site characteristics. The first chapter presents the definition, standards and classification of archaeological documentation and indicates how it is archived in the Wrocław University Institute of Archaeology. The main part shows the preserved documents and images on the Niemcza complex, broken down by years. Each file is listed according to the units they are currently placed in and in the order they appeared. As a result, a qualitative and statistical description as well as a table of the preserved archives were created. The collected material may be a starting point for a problematic analysis of archival materials related to the early medieval complex.

Archaeological documentation is often the only trace of the preservation of archaeological sites and structures. If it is well-prepared, it can not only provide data on the position, but also inform about the procedures carried out and allow for verifying the interpretation of the results made during the excavation. Archaeologists agree that documentation should be durable, comprehensive, structured and easily accessible. Currently, the documentation from Włodzimierz Hołubowicz and Józef Kaźmierczyk's studies in Niemcza kept in the Institute of Archaeology archives is incomplete, and some items are difficult to identify and interpret due to the lack of descriptions. It could be explained by, on the one hand, the multi-season nature of the excavation as well as changing personnel and management, and on the other - lack of specific procedures for storing and disseminating research documentation. Nevertheless, the preserved archives are still a valuable collection for researchers dealing with early medieval period in Europe.

Archival documentation is often necessary to make up for the shortcomings of a publication with excavation results (e.g. due to the limited size of the article, typographical errors or the author's poor writing skills). Years after the research director and/or younger excavation participants pass away, this is the only way to resolve issues and clarify ambiguities. The importance of archival documentation for clarifying research issues may be exemplified by the case of a late-Carolingian spur with a plate-rivet hook – an artifact obtained from site II in Niemcza, confirming the Great Moravian influence in Lower Silesia (Wachowski 1994, p. 130; Wachowski 2001, p. 163, fig. 11; Jaworski 2005, p. 87). The analysis of archival documents made it possible to link the artifact with the note published in the 4th volume of *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* (Hołubowicz, Kaźmierczyk 1961, p. 26) and the 15th volume of *Sprawozdania Archeologiczne* (Hołubowicz, Kaźmierczyk 1963, p. 298).

All archaeological expeditions in Niemcza (from 1950 to 1981) were also photographed. In our field, such documentation is the basic form of preserving the relics of discovered objects and cultural layers, along with the descriptions and field drawings made during the excavation. In addition to black and white photographs taken during all seasons from 1972 to 1981, colour slides were also prepared. However, colour paper prints were not taken. To this day, only some of the photographs taken during the excavations were preserved in the Institute of Archaeology collections. The complete photographic documentation (negatives and paper prints as well as the so-called photographic specification containing a detailed description of a photograph; Fig. 20-25) comes from 1950, 1951, 1958, 1960, 1972, 1973 and 1979. Photographs from the years 1961-1965, 1969 and 1970 is stored in the collection of the Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences (Wrocław branch), while some documentation from 1978, 1980 and 1981 is located in the Stara Kopalnia (Old Mine) Museum in Walbrzych.

Over 2,000 black and white photos and at least 223 colour ones were taken during the excavations in Niemcza. In the latter case, this number is certainly far from the actual number; the slides were made solely for the purpose of presentations at lectures and conferences, and thus they were not catalogued.

Preparing this publication, we have noticed a kind of paradox. The great number of archaeological photographs taken in Niemcza is practically not mentioned in scientific dissertations, therefore it did not reach wider group of researchers. This can be explained by the state of printing in Poland in the years of conducting excavations in Niemcza. For instance, *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* did not publish any photographs until the turn of the 1980s and 1990s. To this day only 41 photos (sic!) have been published in scientific literature (archaeological and anthropological) from post-war excavations in Niemcza. It is less than 2% of all photographs taken. Some of them have been published several times, but this does not change the fact that the early medieval Niemcza, one of the most important Polish archaeological sites, remains photographically unexposed.

Currently, digital technology plays an increasingly important role in archiving documentation. Digitization is one of the desired directions, but it should be remembered that the use of digital technologies in the creation and archiving of archaeological documentation does not release the responsible entities from keeping its analogue version. Digitization can minimize the risk of the original being damaged when made available for research purposes. Moreover, introducing data from descriptive documentation to databases or spreadsheets creates the possibility of their more efficient search and interpretation of results. The funds used to create a digital version pay off in two ways: not only do we obtain a copy that can be used by any number of users without harming the original, but also increase the effectiveness of research work. The condition for keeping the sensibility of such an action is the prior development and absolute use of database dictionaries.

The Institute of Archaeology collection includes one more category of documents on Niemcza, which may also be treated as archival: theses (bachelor's, master's and doctoral), mainly in the form of typescripts, less often computer printouts, concerning early medieval Niemcza and stored in the Institute's library. Most of these works were created under the scientific supervision of prof. Józef Kazmierczyk. As a promoter, he often provided his students with unpublished materials (excavation plans, artifacts) from his own research in Niemcza. Hence, many of these works contain a number of original observations that are not only a compilation of old scientific publications. Most of them

pertain to the skeleton cemetery from the 9th-11th centuries. Four doctoral dissertations related to early medieval Niemcza (all in the form of computer printouts) were published after their successful defence. A brief presentation of the theses can be found in chapter 5.

Literatura

Archiwalia

ZMiMRNwN – Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział w Kamieńcu Ząbkowickim, Protokoły z pierwszego zebrania Komisji dla Badania początków Państwa Polskiego, zespół: Zarząd Miejski i Miejska Rada Narodowa w Niemczy powiat dzierzoniowski, sygnatura: 84/806/0/-/9, s. 38-39.

Literatura

Bagniewski Zbigniew

1995 *Profesor Józef Kaźmierczyk. Wspomnienie*, Acta Universitatis Wratislaviensis No 1629, „Studia Archeologiczne”, t. 26, s. 5-26.

Bał Alicja, Fercowicz Tadeusz, Kaźmierczyk Józef

1982 *Najnowsze badania na cmentarzysku szkieletowym z drugiej połowy X wieku w Niemczy w województwie wałbrzyskim*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 23, s. 71-76.

Bał Alicja, Kaźmierczyk Józef

1984 *Wyniki badań wykopaliskowych na cmentarzysku szkieletowym w Niemczy z X wieku, uzyskane w 1981 roku*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 24, s. 47-52.

Bryłowska Felicja

1964 *Wykaz stanowisk badanych przez Katedrę Archeologii Polski Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Zakład Archeologii Polski IHKM PAN we Wrocławiu w 1962 roku*, „Silesia Antiqua”, t. 6, s. 208-209.

- 1965 *Wykaz stanowisk badanych przez Zakład Archeologii Śląska IHKM PAN we Wrocławiu i Katedrę Archeologii Polski Uniwersytetu Wrocławskiego w 1963 roku*, „Silesia Antiqua”, t. 7, s. 296.
- 1966 *Wykaz stanowisk badanych przez Katedrę Archeologii Polski Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Zakład Archeologii Śląska IHKM PAN we Wrocławiu w 1964 roku*, „Silesia Antiqua”, t. 8, s. 216.
- 1967 *Wykaz stanowisk badanych przez Zakład Archeologii Śląska IHKM PAN we Wrocławiu i Katedrę Archeologii Polski Uniwersytetu Wrocławskiego w 1965 roku*, „Silesia Antiqua”, t. 9, s. 246.

Cetwiński Marek

- 1978 *Niemcza w świetle najdawniejszych źródeł pisanych*, [w:] *Dolny Śląsk w kręgu kultury polskiej – Niemcza. Materiały z sesji popularno-naukowej w Niemczech*, red. J. Kaźmierczyk, Wałbrzych-Wrocław-Niemcza.

Chochla Sławomir

- 2009 *Stawiający na jedną kartę*, „Pomerania”, nr 12/2009, s. 39-44.

Czerska Barbara

- 1957 *Sprawozdanie z działalności Katedry Archeologii Polski Uniwersytetu Wrocławskiego im. B. Bieruta za lata 1945-1956*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego, Seria A, Nr 8, „Archeologia Śląska”, z. 1, s. 201-208.

Gardeła Leszek

- 2017 *Bad Death in the Early Middle Ages. Atypical Burials from Poland in a Comparative Perspective*, Collectio Archaeologica Ressoviensis, No 36, Rzeszów.

Gediga Bogusław

- 1971 *Z zagadnień obiektywności dokumentacji archeologicznej*, Acta Universitatis Wratislaviensis No 142, „Studia Archeologiczne”, t. 4, s. 71-77.
- 2016 *Badania milenijne w Opolu – wywiad z prof. dr. hab. Bogusławem Gedigą*, [w:] *Chrzest Polski w źródłach archeologicznych*, red. Katarzyna Zdeb, Warszawa, s. 55-62.

Hawrot Jerzy

- 1960 *Sprawozdanie z badań archeologiczno-architektonicznych w kościele cmentarnym w Niemczech w 1960 roku*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 3, s. 42-46.

Hołubowicz Włodzimierz

- 1948 *Przyczynek do znajomości metod badania grodów wczesnohistorycznych*, Toruń.
- 1955 *Wyniki badań przeprowadzonych w 1950 r. w Niemczech Śląskiej*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 22, z. 1, s. 146-157.
- 1958a *Prace terenowe Zakładu Archeologii Polski I.H.K.M. P.A.N. we Wrocławiu w r 1958 i zamierzenia na rok 1959*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 1, s. 1-46
- 1958b *Prace wykopaliskowe w Niemczech, pow. Dzierżonów w 1958 r.*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 1, s. 46-50.

- 1958c *O udziale archeologii w obchodach tysiąclecia*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 1, s. 66-71.
- 1960a *Z prac wykopaliskowych w Niemczy Śląskiej (IX-XIV w. n.e.) w roku 1960*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 3, s. 36-40.
- 1960b *Niemcza Śląska*, [w:] *Z przeszłości Śląska*, red. Witold Hensel, Wrocław-Warszawa, s. 79-84.
- 1961 *Jak publikować źródła archeologiczne*, Warszawa-Wrocław.
- Hołubowicz Helena, Hołubowicz Włodzimierz
- 1952 *Niemcza*, „Przegląd Zachodni”, R. VIII, t. II (nr 5-8), Poznań, s. 347-348.
- 1953 *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w Niemczy w r. 1950*, „Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego”, t. 5 (1950 r.), s. 120-123.
- Hołubowicz Włodzimierz, Kaźmierczyk Józef
- 1961 *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych w Niemczy Śląskiej za rok 1961*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 4, s. 21-31.
- 1963 *Z badań Niemczy Śląskiej w latach 1950-1961*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 15, s. 288-314.
- Jasienica Paweł
- 1952 *Świt słowiańskiego jutra*, Warszawa.
- 1978 *Słowiański rodowód*, wyd. III, Warszawa.
- 2009 *Archeologia na wrywki*, Warszawa.
- Jaworski Krzysztof
- 1997 *Znaleziska wielkomorawskie w Gilowie, Niemczy i Starym Książu na Dolnym Śląsku*, [w:] *Śląsk i Czechy a kultura wielkomorawska*, red. K. Wachowski, Wrocław, s. 113-125.
- 1998 *Uwagi o grzebiennictwie dolnośląskim na przełomie X i XI wieku. Na marginesie rozważań nad dwoma zabytkami z Niemczy i Wrocławia*, [w:] *Kraje słowiańskie w wiekach średnich. Profanum i sacrum*, red. H. Kóčka-Krenz, W. Łosiński, Poznań, s. 419-438.
- 1999 *Historia badań archeologicznych na ziemi dzierzoniowskiej po II wojnie światowej*, *Rocznik Dzierżoniowski 1999*, red. H. Kwiatkowski, Dzierżoniów, s. 5-26.
- 2000 *Niemczański zespół grodowy na przełomie pierwszego i drugiego tysiąclecia*, [w:] *Śląsk około roku 1000*, red. M. Młynarska-Kaletynowa, E. Małachowicz, s. 149-162.
- 2000a *Grodziska wczesnośredniowieczne powiatu dzierzoniowskiego*, *Rocznik Dzierżoniowski 2000*, red. H. Kwiatkowski, Dzierżoniów, s. 7-18.
- 2001 *Elemente der großmährischen Kultur in der Burgwällen Südniederschlesiens*, [w:] *Velká Morava mezi Východem z Západem, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference, Uherské Hradiště, Staré Město 28.9.-1.10.1999*, red. L. Galuška, P. Kouřil, Z. Mlýnský, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 2001, Bd. 17, Brno 2001, s.185-207.
- 2002 *Niemcza w pradziejach i wczesnym średniowieczu*, [w:] *Niemcza. Wielka historia małego miasta*, red. M. Młynarska-Kaletynowa, Wrocław, s. 11-26.

- 2003 *Wczesnośredniowieczny niemczański zespół osadniczy*, [w:] *Atlas Historyczny Miast Polskich*, t. IV, Śląsk, z. 4 *Niemcza*, opr. R. Eysymontt, K. Jaworski, M. Młynarska-Kaletynowa, Wrocław, s. 5-7.
- 2005 *Grody w Sudetach (VIII – X w.)*, Wrocław.
- 2017 *Nieznana srebrna lunula z wczesnośredniowiecznego cmentarzyska szkieletowego w Niemczech*, [w:] *Gemma Gemmarum. Studia dedykowane Profesor Hannie Kóčce-Krenz*, Cz. 2, red. A. Róžański, Poznań 2017, s. 1247-1261.

Jaworski Krzysztof, Pankiewicz Aleksandra

- 2010 *Origins of Christianity in Silesia*, [w:] *Arcidiecézní Muzeum na Olomouckém hradě. Příspěvky z Mezinárodní konference, The Archdiocesan Museum at Olomouc Castle. Proceedings from International Conference*, red. O. Jakubec, Olomouc, s. 41-50.

Kaletyn Tadeusz

- 1967 *Sprawozdanie z działalności Konserwatora Zabytków Archeologicznych na terenie woj. wrocławskiego w 1965 roku*, „Silesia Antiqua”, t. 9, s. 232-245.
- 1972 *Sprawozdania z działalności archeologicznej służby konserwatorskiej na terenie województwa wrocławskiego w 1970 roku*, „Silesia Antiqua”, t. 14, s. 266-279.

Kaletynowie Marta i Tadeusz, Lodowski Jerzy

- 1968 *Grodziska wczesnośredniowieczne województwa wrocławskiego*, Wrocław – Warszawa – Kraków.

Kaźmierczyk Józef

- 1959 *Sprawozdanie z działalności Zakładu Archeologii Polski IHKM PAN we Wrocławiu za lata 1954-1957*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego, Seria A, Nr 18, „Archeologia Śląska”, z. 3, s. 141-147.
- 1960 *Z badań na wczesnośredniowiecznej osadzie w Niemczech w 1960 roku*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 3, s. 40-42.
- 1962 *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych w Niemczech w 1962 r.*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 5, s. 31-42 + rysunek.
- 1963 *Tymczasowe sprawozdanie z badań Niemczech Śląskiej w 1963 roku*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 6, s. 35-38.
- 1964 *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych Niemczech Śląskiej w 1964 roku*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 7, s. 37-40.
- 1965 *Z badań Niemczech Śląskiej w 1963 roku*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 17, s. 230-239.
- 1966 *Z badań nad grodami i miastami wczesnego średniowiecza na Śląsku*, „Archeologia Polski”, t. 10, z. 2, s. 655-697.
- 1968 *Z badań wczesnośredniowiecznego zespołu osadniczego w Niemczech Śląskiej w latach 1964-1965*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 19, s. 238-247.
- 1971 *Sprawozdanie z badań grodu i miasta Niemczech, pow. Dzierżoniów w 1971 roku*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 14, s. 41-43 + 3 tablice (XIV-XVI).

- 1972 *Komunikat z badań w Niemczy, pow. Dzierżoniów w 1972 roku*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 15, s. 63-66 + 3 tablice (XVIII-XX).
- 1974 *Wyniki badań wykopaliskowych w Niemczy, pow. dzierżoniowski, uzyskane w 1973 r.*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 16, s. 66-71.
- 1978 *Niemcza w starożytności i wczesnym średniowieczu w świetle wykopalisk*, [w:] *Dolny Śląsk w kręgu kultury polskiej – Niemcza. Materiały z sesji popularno-naukowej w Niemczy*, red. J. Kaźmierczyk, Wałbrzych-Wrocław-Niemcza, bez numeracji stron.
- 1978a *Kamienne elementy obronne grodów śląskich w VIII-XI w.*, [w:] *Początki zamków w Polsce*, red. M. Niemczyk, „Prace Naukowe Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej”, Nr 12, Seria: Studia i Materiały, nr 5, Wrocław, s. 33-49.
- 1978b *Podkowy na Śląsku w X-XIV wieku: studia z dziejów kultury materialnej*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Kaźmierczyk Józef, Wachowski Krzysztof
- 1976 *Cmentarzysko szkieletowe z XI-XII w. w Niemczy, pow. dzierżoniowski*, *Acta Universitatis Wratislaviensis* No 280, „Studia Archeologiczne”, t. 9, s. 93-139.
- Kosmas
- 1882 *Kosmůw Letopis ěeský s pokračováními kanovníka Vyšehradského a mnicha Sázavského*, przeł. Václav Vladivoj Tomek, Praha.
- Kramarek Janusz
- 1967 *Dokumenty niemieckie z badań w Niemczy z 1937 r.*, „Silesia Antiqua”, t. 9, s. 190-209.
- 1971 *Z dziejów odkryć archeologicznych na Śląsku. Część III*, „Silesia Antiqua”, t. 13, s. 223-253.
- 1978 *Stosunek administracji niemieckiej do wyników badań w Niemczy przeprowadzonych w okresie międzywojennym*, [w:] *Dolny Śląsk w kręgu kultury polskiej – Niemcza. Materiały z sesji popularno-naukowej w Niemczy*, red. J. Kaźmierczyk, Wałbrzych-Wrocław-Niemcza, bez numeracji stron.
- Krochmal Jacek
- 2006 *Kilka słów o archiwum i terminologii archiwalnej*, [w:] *Poradnik dla archiwisty instytucji polskiej na obczyźnie*, red. J. Krochmal, Warszawa, s. 13-17.
- Kulczycka-Leciejewiczowa Anna
- 1972 *Wczesnoneolityczna osada w Niemczy, pow. Dzierżoniów (wyniki badań drugiego sezonu wykopaliskowego)*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 15, s. 19-28.
- Kurnatowska Zofia
- 1997 *Czy Millenium było „tragedią polskiej archeologii”?*, [w:] *Archeologia i starożytnicy. Studia dedykowane Profesorowi Andrzejowi Abramowiczowi w 70 rocznicę urodzin*, red. M. Głosek, Łódź, s. 147-156.
- Lasota Czesław
- 1976 *Badania cmentarnego kościoła św. Wojciecha w Niemczy w powiecie dzierżoniowskim*, *Acta Universitatis Wratislaviensis* No 253, „Studia Archeologiczne”, t. 7, s. 255-260.

Lech Jacek, Piotrowska Danuta

2019 *Paweł Jasienica i archeologia*, „Sensus Historiae”, t. 37, zesz. 4, s.63-104.

Lisowska Ewa

2013 *Wydobycie i dystrybucja surowców kamiennych we wczesnym średniowieczu na Dolnym Śląsku*, Wrocław 2013.

Lodowski Jerzy

1971 *Sprawozdanie z badań ratowniczych na wielokulturowej osadzie neolitycznej w Niemczy, pow. Dzierżoniów, w 1971 roku*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 14, s. 13-16.

1978 *Życie wsi wczesnego średniowiecza*, [w:] *Dolny Śląsk w kręgu kultury polskiej – Niemcza. Materiały z sesji popularno-naukowej w Niemczy*, red. J. Kaźmierczyk, Wałbrzych-Wrocław-Niemcza, bez numeracji stron.

Łakomicz Michał

2012 *Kryteria podziału dokumentacji*, <http://www.archivia.com.pl/artykuly/kryteria-podzialu-dokumentacji.htm> (dostęp z 20.08.2019).

Ławecka Dorota

2003 *Wstęp do archeologii*, Warszawa-Kraków.

Malinowski Andrzej

1982 *Z badań antropologicznych cmentarzyska szkieletowego z drugiej połowy X wieku w Niemczy prowadzonych w latach 1979-1980*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 23, s. 79-80 + 2 tabele.

Małachowicz Edmund, Szykiewicz Adam

2007 *Wczesnośredniowieczny kościół obrządku słowiańskiego w Niemczy*, „Architektus”, nr 1-2 (21-22), s. 17-23.

Młynarska-Kaletynowa Marta

2003 *Wprowadzenie*, [w:] *Atlas Historyczny Miast Polskich*, t. IV, Śląsk, z. 4, Niemcza, opr. R. Eysymontt, K. Jaworski, M. Młynarska-Kaletynowa, Wrocław, s. 3.

2003a *Niemcza w państwie piastowskim do około 1300 roku*, [w:] *Atlas Historyczny Miast Polskich*, t. IV, Śląsk, z. 4, Niemcza, opr. R. Eysymontt, K. Jaworski, M. Młynarska-Kaletynowa, Wrocław, s. 7-10.

Młynarska-Kaletynowa Marta, Schölzel Jürgen

2002 *Najdawniejsza Niemcza*, [w:] *Niemcza. Wielka historia małego miasta*, red. M. Młynarska-Kaletynowa, Wrocław, s. 27-39.

Moździoch Sławomir

1986 *Witostowice, woj. Wałbrzych*, „Silesia Antiqua”, t. 24, s. 180 – 188.

Pankiewicz Aleksandra

2009 *Najstarsza Niemcza – niemiecka, wielkomorawska, czeska czy śląska?*, „Rocznik Dzierżoniowski”, t. 18, s. 74-82.

- 2012 *Relacje kulturowe południowego Śląska i północnych Moraw i Czech w IX – X wieku w świetle źródeł ceramicznych*, Acta Universitatis Wratislaviensis No 3372, Studia Archeologiczne, t. 43, Wrocław.
- Pankiewicz Aleksandra, Siemianowska Sylwia, Sadowski Krzysztof
- 2017 *Wczesnośredniowieczna biżuteria szklana z głównych ośrodków grodowych Śląska (Wrocław, Opole Niemcza)*, In pago Silensi. Wrocławskie Studia Wczesnośredniowieczne, t. 3, Wrocław.
- Pazdowa Krystyna
- 1972 *Wykaz stanowisk badanych przez Zakład Archeologii Śląska IHKM PAN we Wrocławiu w latach 1968-1970*, „Silesia Antiqua”, t. 14, s. 280-281.
- Perrin Kathy, Brown Duncan H., Lange Guus, Bibby David, Carlsson Annika, Degraeve Ann, Kuna Martin, Larsson Ylva, Pálsdóttir Sólborg Una, Stoll-Tucker Bettina, Dunning Cynthia, Rogalla von Bieberstein Aurélie
- 2017 *Standard i przewodnik po najlepszych praktykach sporządzania i przechowywania dokumentacji badań archeologicznych oraz pozyskanych źródeł w Europie. EAC Guidelines 1*, https://www.nid.pl/pl/Dla_specjalistow/Badania_i_dokumentacja/zabytki-archeologiczne/instrukcje-wytyczne-zalecenia/standardy%20EAC_dokumentacja%20i%20zrodla_2017_10_23.pdf (dostęp 10.03.2018).
- Petersen Ernst
- 1937 *Ein Wikingerfund aus Nimptsch*, „Altschlesische Blätter“, t. 12, z. 7/8, s. 179-181.
- Pilcicka-Ciura Hanna
- 2016 *Dyskusja nad programem badań milenijnych*, [w:] *Chrzest Polski w źródłach archeologicznych*, red. Katarzyna Zdeb, Warszawa, s. 7-18.
- Reichenbach Karin
- 2007 *Burgengeschichte ist politische Geschichte – Burgwallforschung in Schlesien am Beispiel der Ausgrabungen in Nimpsch/Niemcza*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 49, s. 207-224.
- Rodak Sylwia
- 2017 *Podstawy datowania grodów z końca X – początku XIII wieku na Dolnym Śląsku*, In pago Silensi. Wrocławskie Studia Wczesnośredniowieczne, t. 4, Wrocław.
- Rozpędowski Jerzy
- 1960 *Sprawozdanie z badań architektonicznych prowadzonych w kościele św. Piotra i Pawła w Niemczy w 1960 roku*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 3, s. 46-48.
- Różycka Teresa
- 1962 *Wykaz stanowisk badanych przez Katedrę Archeologii Polski U. W. oraz Zakład Archeologii Polski IHKM PAN na terenie województwa wrocławskiego w 1960 roku*, „Silesia Antiqua”, t. 4, s. 288 i n.
- 1964 *Włodzimierz Hołubowicz*, „Silesia Antiqua”, t. 6, s. 248-251.

Rzeźnik Paweł

1995 *Ceramika naczyniowa z Ostrowa Tumskiego we Wrocławiu w X – XI wieku*, Poznań.

Schölzel Jürgen

1974 *Nimptsch in Schlesien. Vorzeit, Frühzeit, Mittelalter*, „Wissenschaftliche Beiträge zur Geschichte und Landeskunde Ostmitteleuropas”, Nr 94, Marburg/Lahn.

Seeger Hans

1896 *Schlesische Fundchronik*, „Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift”, t. 6, z. 3, s. 175.

1897 *Schlesische Fundchronik*, „Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift”, t. 7, z. 2, s. 234.

Stanaszek Łukasz Maurycy

2016 *Wampiry w średniowiecznej Polsce. Aneks*, Warszawa.

Stomma Ludwik

1981 *Słońce budzi się 13 grudnia*, Warszawa.

Suchodolski Stanisław

1984 *Skarb monet i ozdób z X wieku oraz inne monety znalezione na cmentarzysku w Niemczech*, „Wiadomości Numizmatyczne”, R. 28, z. 1-2, s. 92-103

Szczerba Adrianna

2017 *Powołanie Kierownictwa Badań nad Początkami Państwa Polskiego*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 65, s. 13-18.

Szwedzińska Anna

1976 *Badania antropologiczne wczesnośredniowiecznego materiału kostnego z cmentarzyska w Niemczech, pow. dzierzoniowski*, Acta Universitatis Wratislaviensis No 280, „Studia Archeologiczne”, t. 9, s. 141-161.

Śledzik Halina

1972 *Sprawozdanie z badań ratowniczych w Niemczech, pow. Dzierżoniów w 1972 roku*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 15, s. 50-51.

Łietmar

1953 *Kronika Thietmara*, red. Z. Jedlicki, lib. VII, rozdz. 59-60, 63, Poznań.

Wachowski Krzysztof

1975 *Cmentarzyska doby wczesnopiastowskiej na Śląsku*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.

1980 *Wyniki badań wykopaliskowych przeprowadzonych w 1978 r. w Niemczech w woj. wałbrzyskim*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 21, s. 88-92 + 2 tablice (XXV, XXVI).

1992 *Układ i rozplanowanie grobów na wczesnośredniowiecznych cmentarzyskach śląskich*, Acta Universitatis Wratislaviensis No 1378, „Studia Archeologiczne”, t. 22, s. 147-163.

1995 *Uniwersytecka archeologia wczesnego średniowiecza we Wrocławiu, w latach 1945-1995*, [w:] *Pięćdziesiąt lat Katedry Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego*, red. Z. Bagniewski, Wrocław, s. 93-102.

1997 *Śląsk w dobie przedpiastowskiej. Studium archeologiczne*, Wrocław.

2001 *Elementy rodzime i obce w uzbrojeniu wczesnośredniowiecznym na Śląsku*, „Acta Universitatis Lodziensis. Acta Archaeologica”, z. 23, s. 153-176.

Zapłata Rafał

2012 *Dokumentacja w archeologii*, [w:] *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji*, red. St. Tabaczyński, A. Marciniak, D. Cyngot, A. Zalewska, Poznań, s. 480-499.

Wykaz cytowanych aktów prawnych i wytycznych

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami (Dz.U. 1928 nr 29 poz. 265).

Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury (Dz.U. 1962 nr 10 poz. 48).

Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 24 sierpnia 1964 r. w sprawie zezwoleń na prowadzenie prac konserwatorskich przy zabytkach i archeologicznych prac wykopaliskowych (Dz.U. 1964 nr 31 poz. 197).

Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 1983 nr 38 poz. 173).

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2003 nr 162 poz. 1568)

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 18 stycznia 2011 r. w sprawie instrukcji kancelaryjnej, jednolitych rzeczowych wykazów akt oraz instrukcji w sprawie organizacji i zakresu działania archiwów zakładowych (Dz.U. 2011 nr 14 poz. 67).

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. 2018 poz. 1609).

Standardy metodyczne i dokumentacyjne badań archeologicznych i opracowań ich wyników. Wytyczne opracowane przez KOBiDZ w konsultacji z Kolegium Doradczym ds. archeologii przy Dyrektorzem KOBiDZ, „Kurier Konserwatorski”, nr 6/2010, s. 40-49.